

MICHEL HOUELLEBECQ

ELEMENTARNE ČESTICE

roman

S francuskog preveo
MARINKO KOŠČEC

Ova je knjiga nadasve priča o jednom čovjeku koji je veći dio svojeg života proveo u zapadnoj Europi, tijekom druge polovice XX. stoljeća. Premda je uglavnom bio sam, povremeno je dolazio u dodir s drugim ljudima. Živio je u nesretnom i nemirnom vremenu. Zemlja u kojoj se rodio polako je ali neumoljivo propadala u gospodarsku kategoriju srednje siromašnih zemalja; često izloženi prijetnji siromaštva, pripadnici njegova naraštaja život su povrh toga proveli u samoći i ogorčenju. Osjećaji ljubavi, nježnosti i bratstva među ljudima uvelike su nestali; njegovi su suvremenici u međusobnim odnosima najčešće pokazivali ravnodušnost, čak i okrutnost.

Kada je nestao, Michel je Djerzinski bio jednoglasno smatran jednim od najistaknutijih biologa i ozbiljnim kandidatom za Nobelovu nagradu; njegova će se puna važnost otkriti tek nešto kasnije.

Vrijeme u kojem je Djerzinski živio filozofiju je uglavnom smatralo lišenom svakog praktičnog značenja, čak i predmeta. Stvarnost je da svjetonazor koji u određenom razdoblju usvoji većina pripadnika nekog društva utvrđuje gospodarske i političke odnose kao i ćudoređe tog društva.

Metafizičke su mutacije - odnosno tadikalni i globalni preobtažaji svjetonazora uz koji pristaje većina — rijetke u povijesti čovječanstva. Možemo, primjerice, navesti pojavu kršćanstva.

Kada se dogodi neka metafizička mutacija, ona se bez otpora razvija do svojih krajnjih posljedica. Ona bez oba-ziranja pomete gospodarske i političke sustave, estetske sudove, društvene hijerarhije. Nikakva joj ljudska sila ne može prekinuti tijek — nikakva sila osim pojave neke nove metafizičke mutacije.

Ne može se izričito ustvrditi da metafizičke mutacije zahvaćaju oslabljena društva, ona koja su već na zalasku. Kada se pojavilo kršćanstvo, Rimsko Carstvo bilo je na vrhuncu moći; vrhunski organizirano, vladalo je čitavim poznatim svijetom; njegova je tehnička i vojna nadmoć bila bez premca; no unatoč tome nije imalo nikakvog izgleda. Kada se pojavila moderna znanost, srednjovjekovno je kršćanstvo tvorilo cjelovit sustav razumijevanja čovjeka i svijeta; služilo je kao temelj za vladanje narodima, stvaralo sustave znanja i djela, presuđivalo kako u miru tako i u ratu, uređivalo proizvodnju i podjelu dobara; no ništa od svega toga nije ga spriječilo da se uruši.

Michel Djerzinski nije bio ni prvi, ni glavni tvorac te treće, po mnogočemu najradikalnije metafizičke mutacije, kojom će započeti novo razdoblje u svjetskoj povijesti; no zbog određenih, sasvim posebnih okolnosti koje su mu obilježile život, bio je jedan od njezinih najsvjesnijih, najlucidnijih tvoraca.

*Danas živimo u sasvim drugačijem dobu,
A isprepletene okolnosti obgrljuju nam tijela,
Uranjaju nam tijela
U plimu radosti.
Ono što su negdašnji ljudi katkad naslutili u svojoj glazbi,
Mi to svakodnevno ostvarujemo u praksi.
Ono što je njima ostalo nedostupno i apsolutno,
Mi smatramo jednostavnim i banalnim stvarima.
Ipak, mi ne preziremo te ljude;
Znamo što dugujemo njihovim snovima,
Znamo da bili bismo ništa bez ispreplitanja boli i radosti
    što satkalo je njihovu povijest, Znamo da našu su sliku nosili u sebi dok ih izjedala
    mržnja i strah, kada su se sudarali u mraku, Dok su, korak po korak, ispisivali svoju povijest.
Znamo da njih ne bi bilo, da ih ne bi ni moglo biti da
    nisu u dubini svojeg bića nosili tu nadu, Oni ne bi preživjeli bez svojega sna. Danas
kada živimo u svjetlosti, Danas kada živimo sasvim blizu svjetlosti I kada nam svjetlost
preplavljuje tijela,
/ 'ranja nam tijela u plimu radosti I hniih kada živimo uz samu obalu, I hred
tih beskrajnih poslijepodneva*

*I hi nas kada je svjetlost oko naših tijela postala opipljivom,
Danas kada smo stigli do odredišta
I kada smo iza sebe ostavili svijet razdvojenosti,
Mentalni svijet razdvojenosti,
Uronivši u nepomičnu i plodnu radost
Novog zakona
Danas,
Po prvi put,
Možemo se prisjetiti kraja starog doba.*

PRVI DIO

IZGUBLJENO KRALJEVSTVO

1.

Prvi je srpnja 1998. padao u srijedu. Stoga je logično, iako i neuobičajeno, daje Djerzinski priredio svoju oproštajnu zdravicu u utorak poslijepodne. Boce šampanjca smještene su među posude sa smrznutim embrijima, malo preteške za hladnjak marke Brandt; obično je služio za čuvanje klasičnih kemijskih preparata.

Četiri boce za petnaestero, to je bilo malo nategnuto. Sve je, uostalom, bilo nategnuto: motiv koji ih je držao na okupu bio je dovršen; jedna nespretna riječ, jedan krivi pogled mogli su raspršiti grupu, svatko bi jurnuo prema svojem autu. Stajali su u bijelo popločenoj podzemnoj prostoriji s klimatizacijskim uređajem, ukrašenoj posteri-ma njemačkih jezera. Nitko se nije ponudio da fotografira. Jedan mladi istraživač koji je stigao početkom godine, bradonja blesavog lika, povukao se već nakon nekoliko minuta izgovarajući se problemima s autom. Među uzvanicima se proširila sve osjetnija nelagoda; praznici su bili blizu. Neki će ih provesti u obiteljskoj kući, drugima je draže kampiranje. Izgovorene riječi lijeno su pljuskale zrakom. Brzo su se razišli.

U devetnaest i trideset sve je bilo gotovo. Djerzinski je prešao parkiralište u pratnji kolegice crne kose, vrlo bijele kože, krupnih grudi. Bila je nešto starija od njega; vjerojatno će ga naslijediti na čelu istraživačke skupine. U većini svojih objavljenih radova bavila se drozofilskim genom DAF3; bila je neudana.

Zaustavivši se pred svojom tovotom, s osmijehom je pružio ruku znanstvenici (već se nekoliko sekundi mentalno pripremao da obavi tu gestu i daje poprati osmijehom). Dlanovi su se obuhvatili i lagano protresli. Nešto je kasnije pomislio daje tom stisku ruke nedostajalo topline; s obzirom na okolnosti mogli su se izljubiti, kao što rade ministri, ili neki pjevači zabavne glazbe.

Odradivši rastanak, ostao je sjediti u autu pet minuta koje su mu se učinile duge. Zašto žena ne polazi? Možda masturbira slušajući Brahmsa? Ili, naprotiv, razmišlja o svojoj karijeri, o svojim novim odgovornostima, i ako je tako, vesele li je? Genetičarkin je golf naposljetku napustio parkiralište; ponovno je ostao sam. Dan je bio prekrasan, i još topao. Tih je prvih ljetnih tjedana sve izgledalo nepomično blistavo; Djerzinski je, međutim, bio svjestan da su dani već počeli postajati kraći.

I sam pokrenuvši motor, pomisli kako radi u povlaštenom životnom okolišu. Na pitanje: »Mislite li da je Palaiseau povlašten životni okoliš?« 63% stanovnika odgovorilo je: »Da.« To se dalo shvatiti; zgrade su bile niske, razdvojene travnjacima. Više je velikih trgovačkih centara omogućivalo laku opskrbu; pojam *kvalitete života* gotovo i nije bio pretjeran kada je u pitanju Palaiseau.

Južna je autocesta bila pusta u smjeru Pariza. Imao je dojam da se nalazi u novozelandskom znanstveno-fanta-stičnom filmu koji je gledao u svoje studentsko vrijeme: radilo se o posljednjem čovjeku na Zemlji, nakon nestanka sveg života. Nešto je u zraku slutilo na britku apokalipsu.

Djerzinski je već desetak godina stanovao u Ulici Fre-micourt; navikao se na tu četvrt, bila je mirna. Godine 1993. osjetio je potrebu za društvom; za nečime što bi ga uvečer dočekalo kod kuće. Izbor je pao na bijelog kanarinca. Ptičica je bila plašljiva. Pjevala je, naročito ujutro; nije se, međutim, doimala radosnom. No može li kanari-nac biti radostan? Radost je snažan i dubok osjećaj, doživljaj ushićene ponoće koja se čuti cjelinom svijesti; može ga se usporediti s pijanstvom, uznesenjem, ekstazom. Jednom je ptičicu pustio iz krletke. Prestrašena, posrala se na kauč, potom se zaletjela na rešetke u potrazi za vratima. Mjesec dana kasnije, ponovio je pokušaj. Ovog je puta sirota životinja pala kroz prozor; ublaživši pad koliko je mogla, na kraju je uspjela sletjeti na balkon zgrade preko puta, pet katova niže. Michel je morao pričekati povratak stanarke, živo se nadajući da nema mačku. Pokazalo se da je djevojka urednica u časopisu *20 Ans*; živjela je sama i kasno se vraćala s posla. Nije imala mačku.

Pala je noć; Michel je pokupio ptičicu koja je, šćuću-rena uz betonsku ogradu, drhtala od studeni i straha. U iSc je navrata susreo urednicu, uglavnom iznoseći smeće. Kimnula bi glavom, vjerojatno u znak prepoznavanja; i on bi njoj kimnuo. Sve u svemu, ta mu je nezgoda omogućila da uspostavi susjedski odnos; imala je, dakle, i dobru siranu.

Kroz njegove se prozore vidjelo desetak zgrada, odnosno kojih tri stotine stanova. Kad bi se uvečer vratio s posla, kanarinac bi najčešće počeo zvižducati i cvrkutati, što bi potrajalo pet do deset minuta; potom bi mu promijenio sjemenje, stelju i vodu. Te ga je večeri, međutim, dočekala tišina. Prišao je krletki: ptica je bila mrtva. Sićušno bijelo tijelo ležalo je postrance na pješčanoj stelji. Večerao je porciju brancina s radićem iz gurmanskog odjela robne kuće *Monoprix*, što je zalio osrednjim Valdepe-nasom. Nakon kraćeg kolebanja, truplo je položio u plastičnu vreću koju je opteretio bocom piva, i sve bacio u otvor za smeće. Što je drugo mogao? Održati misu?

Nikada nije vidio gdje završava taj cjevovod za smeće s uskim otvorom (premda dovoljno širokim za tijelo kanarinca). Stade sanjariti o divovskim kontejnerima, do vrha ispunjenim filterima za kavu, raviolima s umakom i odrezanim spolnim organima. Golemi crvi, veći od ptice, naoružani kljunovima, napadali su joj truplo. Čupali su nožice, komadali crijeva, bušili očne jabučice. Usred noći se trgnu, sav drhteći; bilo je tek pola dva. Popio je tri xanaxa. Tako je završila njegova prva večer slobode.

Zima 14. prosinca 1900, u izvješću Berlinske akade-mije naslovljenom *Zur Theorie des Geseztes derEnergiever-iriluii^ in Normalspektrum*, Max Planck je prvi put spo-nu mio pojam kvanta energije, koji će odigrati odlučnu tili igu u kasnijem razvoju fizike. Između 1900. i 1920, na i is< »bit poticaj Einsteina i Bohra, više ili manje nadahnuti /a li vati pokušavali su novi koncept prilagoditi ranijem i<•< ujskom sklopu; tek se tijekom dvadesetih godina uka-/ ilii da je taj sklop nepovratno zastario.

Nielsa Bohra smatra se istinskim utemeljiteljem kvantne mehanike ne samo zbog njegovih osobnih otkrića, nego još i više zbog iznimnog ozračja kreativnosti, intelektualnog žara, slobode duha i prijateljstva koje je stvorio oko ■ i Iie. Institut za fiziku u Kopenhagenu, koji je Bohr utemeljio 1919, okupio je sve mlade istraživače kojima se mogla pohvaliti europska fizika. Tu su stasali Heisenberg, l'auli i Born. Nešto stariji od njih, Bohr je bio kadar satima razlagati pojedinosti njihovih hipoteza, na jedinstven način ispreplićući filozofsku oštromnost, dobrohotnost i strogoću. Precizan do manijakalnosti, nije podnosio nikakve približne vrijednosti pri tumačenju pokusa; no ujedno mu se nijedna nova ideja nije doimala unaprijed ludom, nijedan klasični koncept nedodirljivim. Studente je rado pozivao u svoju ladanjsku kuću u Tisvildeu;

tamo je primao i znanstvenike iz drugih disciplina, političare, umjetnike; u razgovoru se slobodno prelazilo s fizike na filozofiju, s povijesti na umjetnost, s religije na svakodnevni život. Ništa usporedivo nije postojalo sve od doba prvih grčkih filozofa. U tom su iznimnom okruženju, između 1925. i 1927, utvrđeni osnovni pojmovi kopenha-geškog tumačenja, koje je uvelike obezvrijedilo ranije poimanje kategorija prostora, kauzalnosti i vremena.

Djerzinski se nije ni najmanje uspio okružiti takvim duhom. Ozračje u istraživačkoj skupini kojom je rukovodio bilo je ni više ni manje nego uredsko. Istraživači na polju molekularne biologije su umjesto Rimbauda mikroskopa, kakvima ih zamišlja sentimentalna javnost, mnogo bliže poštenim tehničarima bez genija, koji čitaju *Le Nouvel Observateur* i sanjare o praznicima na Grenlandu. Istraživanja u molekularnoj biologiji ne zahtijevaju nikakvu kreativnost, nikakav izumiteljski dar; u zbilji se radi o gotovo posve rutinskoj aktivnosti za koju su dovoljne solidne drugorazredne intelektualne sposobnosti. Ti ljudi pišu doktorate, brane svoje teze, premda bi im dvije godine studija nakon mature bile više nego dovoljne za rukovanje uređajima. »Da bi se shvatio genetski kod«, običavao je govoriti Desplechin, ravnatelj biologijskog odjela CNRS-a, »da bi se otkrilo načelo sinteze proteina, točno, za to treba malo oznojiti košulju. Uostalom, znate da je jedan fizičar, Gamow, prvi nanjušio stvar. Ali što se tiče dekriptiranja DNA, pfff... Dekriptira se, dekriptira... Napravi se jedna molekula, pa se napravi još jedna. Podaci se unesu u računalo, koje izračuna podnizove. Pošalje se faks u Colorado: oni su proizveli gen B27, mi proizvodimo C33. Sitne manipulacije. S vremena na vrijeme dogodi se kakav beznačajan tehnički napredak; u većini slučajeva to je dovoljno za Nobela. Obično kokošarenje, zafrkancija.«

Poslijepodne 1. srpnja bilo je ubitačno vruće; bilo je to jedno od onih poslijepodneva koja se loše završe, olujom koja rastjera razgolićena tijela. Desplechinov je ured gledao na dok Anatola Francea. S druge strane Seine, na doku Tuileries, homoseksualci su šetali na suncu, razgovarali u parovima ili manjim skupinama, udvoje sjedili na istom ručniku. Gotovo su svi nosili tange. Namazani uljem za sunčanje, njihovi su se mišići bljeskali na suncu, guzovi su im bili obli i sjajni. Neki su čavrljajući trljali svoje spolne organe preko najlonskih gaćica, ili unutra zavlačili prst, otkrivajući stidne dlake, dio penisa. Desplechin je uz staklenu stijenku postavio dvogled. Govorilo se da je i sam homoseksualac; zapravo je posljednjih godina bio prije svega društveni alkoholičar. Jednog poslijepodneva nalik ovome, dva je puta pokušao masturbirati, očiju zalijepljenih za dvogled, ustrajno zureći u adolescenta koji je spustio tange i čiji se kurac stao dirljivo uzdizati prema nebu. Njegovo pak vlastito spolovilo, mlitavo i izborano, neutješno se objesilo. Nije ustrajao.

Djerzinski je stigao točno u šesnaest sati. Desplechin ga je pozvao na razgovor. Njegov ga je slučaj kopkao. Često >.ul.il< da istraživač uzme slobodnu godinu radio u nekoj drugoj ekipi u Norveškoj, Japanu ili I njoj drugoj od tih sumornih zemalja u kojima četrdeset- i i i j. u i masovno počinjaju samoubojstva. Drugi su se brojni su takvi slučajevi zapaženi u »Mitterrandovo di iba«, godine tijekom kojih je pohlepa za novcem dose-"I i neviđene razmjere - davali u potragu za investicijskim kapitalom i osnivali poduzeća kako bi neku molekulu pretvorili u tržišnu robu; neki su od njih, uostalom, za kratko vrijeme prikupili znatno bogatstvo, ne prezajući da ne-i asno unovče znanje stečeno tijekom godina neprofitnih istraživanja. No Djerzinskijevo povlačenje, bez ikakva drugog projekta, bez određenog cilja, bez makar najmanjeg pokušaja da se opravda, doimalo se neshvatljivim. U svojoj četrdesetoj, bio je rukovoditelj istraživačke skupine, petnaest je znanstvenika radilo pod njegovim vodstvom; sam je odgovarao - i to u posve teoretskom

smislu — jedino Desplechinu. Njegova je ekipa postizala izvrsne rezultate, smatrali su je jednom od najboljih u Europi. Ukratko, u čemu je bio problem? Desplechin se potrudio u glas unijeti dinamičnost: »Imate li kakvih planova?« Uslijedila je stanka od trideset sekundi, a Djerzinski tada škrto progovori: »Razmišljati.« Početak je bio loš. Hineći vedrinu, pokušao je ponovno: »Na osobnom planu?« Dok je netremice promatrao to ozbiljno lice oštih crta i tužnih očiju podignutih prema njemu, najednom ga je zgromio sram. Sto, na osobnom planu? On je sam došao po Djerzinskog tla Sveučilište Orsay prije petnaest godina. Izbor se pokazao odličnim: to je bio precizan, nepopustljiv, domišljat istraživač, koji je s vremenom prikupio znatan broj uspjeha. To što je CNRS uspio zadržati visok položaj u europskim istraživanjima na polju molekularne biologije, dobrim je dijelom bilo zahvaljujući njemu. Ugovor je bio uvelike ispunjen.

»Naravno«, zaključio je Desplechin, »vaš će pristup informatičkom sustavu ostati slobodan. Vaše kodove za pristup rezultatima pohranjenim na poslužitelju, kao i web-stranicama centra, zadržat ćemo aktivnima; oboje na neodređeno vrijeme. Ako vam treba što drugo, stojim vam na raspolaganju.«

Kad je ovaj drugi otišao, ponovno je prišao staklenoj stijenci. Lagano se znojio. Na doku preko Seine, tamnokosi je mladić sjevernoafričkog tipa skidao bermude. U biologiji, neki su temeljni problemi ostali nerazriješeni. Biolozi su mislili i djelovali kao da su molekule razdvojeni materijalni elementi, povezani jedino elektromagnetskim privlačenjima i odbijanjima; bio je uvjeren da nitko od njih nije čuo za paradoks EPR niti za Aspectova istraživanja; nitko se nije potrudio čak ni uputiti se u dostignuća fizike od početka stoljeća; njihovo je poimanje atoma ostalo gotovo istovjetno Demokritovom. Opterećivali su se teško probavljivim, repetitivnim podacima, s isključivim ciljem da iz njih izvuku korist u neposrednoj industrijskoj primjeni, ne uviđajući da je konceptualni temelj njihova rada potkopan. U CNRS-u su vjerojatno jedino i i on sam, zahvaljujući svojem studiju fizike, ni: < im bi se ozbiljno pristupilo atomskim n.i /ivotu, temelji današnje biologije rasprsnuli bi

.....adiće. Desplechin je meditirao nad tim pitanji-

lok se večer spuštala na Seineu. Nije mogao zamisliti pili kojim bi moglo krenuti Djerzinskijevo razmišljanje; nije se uopće osjećao sposobnim razgovarati o tome s tljnim. Približavao se šezdesetoj; na intelektualnoj razini, osjećao se potpuno potrošenim. Homoseksualci su otišli, dok je sada bio pust. Više se nije sjećao svoje posljednje erekcije; čekao je oluju.

3.

Oluja je izbila oko dvadeset i jedan sat. Djerzinski je slušao kišu otpijajući male gutljaje jeftinog armagnaca. Nedavno je navršio četrdeset godina: je li postao žrtvom *krize četrdesetih*? Zahvaljujući poboljšanju životnih uvjeta četrdesetogodišnjaci su danas u punoj formi, u izvrsnom tjelesnom stanju; prvi znaci koji ukazuju - kako tjelesnim izgledom tako i reakcijom organa na napor - da je prijedan prag nakon kojeg počinje dugo spuštanje prema smrti, najčešće se javljaju tek oko četrdeset pete, čak pedesete godine. Štoviše, ta se famozna »kriza četrdesetih« često povezuje sa spolnim pojavama, s neodložnom i poma-mnom potragom za tijelima vrlo mladih djevojaka. U Djerzinskijevom slučaju, takvo je razmišljanje bilo bespredmetno: kurac mu je služio za pišanje, nizašto drugo.

Sutradan je ustao oko sedam sati, iz svoje biblioteke uzeo *Dio i cjelinu*, znanstvenu autobiografiju Wenera Heisenberga, i pješice se uputio prema Marsovoj poljani. Zora je bila prozračna i svježja. Tu je knjigu posjedovao od svoje sedamnaeste godine. Sjedeći pod platanom u Aleji Victora Cousina, ponovno je pročitao odlomak prvog poglavlja u kojem Heisenberg, prisjećajući se svojih školskih godina, opisuje okolnosti svojeg prvog susreta s teorijom atoma:

Vjerujem daje to bilo u proljeće 1920. Ishod prvoga velikog rata kod mladih je u našoj zemlji posijao pomutnju i zbunjenost. Starija generacija, duboko razočarana porazom, iz rukuje isпустиła uzde; mladež se, pak, udruživala u skupine, manje ili veće zajednice, kako bi potražila neki novi put, ili barem pronašla novi kompas za orijentaciju, jer stari je bio razbijen. Tako sam se i ja, jednoga lijepog proljetnog dana, zatekao u šetnji sa skupinom od desetak ili dvadesetak drugova. Ako me sjećanje ne vara, put nas je vodio preko brežuljaka koji se prostiru uzduž zapadne obale Starnberškog jezera; to se jezero, svaki put kada bi se u redovima blistavo zelenih bukava pojavio procijep, ukazivalo s lijeve strane ispod nas, i doimalo se kao da se proteže sve do planina koje su činile pozadinu krajolika. Prilično je čudno da se upravo za te šetnje odvio moj prvi razgovor o svijetu atomske fizike, razgovor koji će mi biti od velikog značenja tijekom karijere.

Oko jedanaest sati, vrućina stade ponovno rasti. Vrativši se u svoj stan, Michel se potpuno razodjenuo i legao.

I tijekom sljedeća tri tjedna, kretanje mu se svelo na minimum. Moguće je zamisliti da riba, povremeno provirujući i glavom iz vode da uhvati zraka, na nekoliko sekundi ugleda svijet koji je zračan, potpuno drugačiji - rajski. Da-I il.o tla bi se potom morala vratiti u svoj svijet algi, u kojem ribe proždiru jedne druge. No na nekoliko sekundi možda bi uspjela naslutiti jedan drugačiji, savršeni svijet naš svijet.

Uvečer 15. srpnja, nazvao je Brunu. Uz glazbenu podlogu u tonu *cooljazza*, glas je njegovog polubrata izgovorio poruku sa suptilno ironičnim odmakom. Što se Brune tiče, on je nedvojbeno bio žrtvom *krize četrdesetih*. Nosio je kožne jakne, puštao bradu. Kako bi pokazao da poznaje život, izražavao se poput likova iz drugorazrednih krimića; pušio je cigarillose, bildao pektoralne mišiće. No u svojem slučaju, Michel nije nimalo vjerovao u objašnjenje »krizom četrdesetih«. Muškarac koji je žrtva krize četrdesetih želi samo živjeti, još malo živjeti; traži samo mali produžetak. Njegova je istina da mu je svega dosta. Jednostavno više nije vidio nikakva razloga da nastavi.

Iste je večeri pronašao jednu fotografiju snimljenu u njegovoj osnovnoj školi u Charnvju, i rasplakao se. Sjede-i i ti svojoj klupi, dijete je u rukama držalo otvorenu školsku knjigu. Gledalo je ravno u promatrača smiješeći se, pii-puno veselja i smjelosti; a to dijete, neshvatljive li stvari, bio je on. Dječak je ispunjavao svoje zadaće, savlada-i< i gradivo s ozbiljnošću i samopouzdanjem. Ulazio je u svijet, otkrivao svijet, i svijet ga nije plašio; pokazivao je spremnost da zauzme svoje mjesto u svijetu odraslih. Sve je to bilo čitljivo u dječakovom pogledu. Nosio je kutu S malenim ovratnikom.

Michel je nekoliko dana sliku držao nadohvat ruke, naslonjenu na svjetiljku svog noćnog ormarića. Vrijeme je banalan misterij, i sve je na svojem mjestu, pokušao se uvjeriti; pogled ugasne, radost i samopouzdanje nestanu. Ispružen na svojem madracu marke Bultex, bezuspješno se nastojao pomiriti s prolaznošću. Dječakovo je čelo bilo obilježeno malenim okruglim

udubljenjem - ožiljkom od vodenih kozica; taj je ožiljak preživio sve ove godine. Gdje je istina? Podnevna se žega uvukla u prostoriju.

4.

Rođen 1882. u nekom selu u unutrašnjosti Korzike, u obitelji nepismenih seljaka, Martin Ceccaldi naizgled je čvrsto kročio prema životu poljodjelca i pastira, životu ograničenih aktivnosti kakav su vodili nedogledni naraštaji njegovih predaka. Takav je život davno nestao iz naših krajeva, te njegova iscrpna analiza stoga ne može biti osobito zanimljiva; neki radikalni ekolozi povremeno za njim iskazuju neshvatljivu nostalgiju, a ja ću ipak, u svrhu potpunosti, ponuditi kratak sintetički opis takvog života: imate prirodu i čist zrak, obrađujete nekoliko parcela (čiji je broj točno utvrđen strogim sustavom nasljeđivanja), s vremena na vrijeme skinete kojeg vepra; ševite što stigne oglavito svoju ženu, koja rada *djecu*; narečenu djecu podižete kako bi zauzela svoje mjesto u tom istom eko-sustavu, zakačite nekakvu boleštinu, i to je to.

( )seburna sudbina Martina Ceccaldija zapravo je sasvim simptomatična za ulogu integracije u francusko društvo i kao i za promidžbu tehnološkog napretka koju je odigrala laička škola tijekom III. Republike. Njegov je učitelj br/o shvatio da ima posla s iznimnim učenikom, obdarenim sposobnošću apstrakcije i formalnom inventivnošću koje će teško doći do izražaja u njegovu rodnom okruženju. Potpuno svjestan da se njegova uloga ne svodi na opremanje svakog budućeg građanina prtljagom osnovnih znanja, nego da mu je dužnost također i otkrivati iznimne pojedince koji zaslužuju da se priključe rukovoditeljima Republike, uspio je uvjeriti Martinove roditelje kako je nužno da se sudbina njihovog sina odigra izvan Korzike. Godine 1894, zahvaljujući stipendiji, mladić je smješten u internat Gimnazije Thiers u Marseilleu (lijepo opisane u usmenama iz djetinjstva Marcela Pagnola, koje će, zbog iznimne vrijednosti realističke reprodukcije temeljnih ideala epohe, do kraja života biti omiljeno štivo Martina Ceccaldija). Godine 1902, u potpunosti ostvarivši nade koje je u njega polagao nekadašnji mu učitelj, primljen je na Politehnički fakultet.

Zaduženje koje je odredilo daljnji tijek njegova života pripalo mu je 1911. godine. Trebalo je provesti vodovod cjelokupnim alžirskim teritorijem. Tom se zadatku posvetio tijekom više od dvadeset godina, proračunavajući lukove akvedukata i raspon cijevi. Godine 1923. < je Genevieve July, trafikanticu čiji su daleki preci bili pro vansalskog podrijetla, no posljednja su dva pokoljenja i vjela u Alžiru. Godine 1928. rodila im se kćer, Janine,

Pripovijest o jednom ljudskom životu možemo učiniti dugom ili kratkom koliko to želimo.

Metafizička ili tragična opcija, u krajnjoj liniji omeđena datumima rođenja i smrti koji se prema klasičnom obrascu upisuju na nadgrobnu ploču, prirodno se nameće zbog svoje iznimne kratkoće. U slučaju Martina Ceccaldija doima se prikladnim osloniti se na povijesnu i socijalnu dimenziju, s manje naglaska na osobnim obilježjima nego na razvoju društva kojem pojedinac predstavlja simptomatični element. S jedne strane nošeni povijesnim razvojem svojeg doba, uz koje, štoviše, prijanjaju vlastitim izborom, simptomatični pojedinci većinom poživje jednostavan i sretan život; stoga pripovijest o njima u klasičnom slučaju stane na jednu do dvije stranice. Sto se tiče Janine Ceccaldi, ona spada u nezahvalnu kategoriju *preteča*. Ma kako prilagođene prevladavajućem načinu života svojeg vremena, takve ga osobe istodobno nastoje nadići zagovarajući nove obrasce ponašanja ili popularizirajući one koji još nisu uvriježeni, te stoga u većini

slučajeva zaslužuju nešto duži opis, utoliko više što je njihov životni put često tegobniji i kri-vudaviji. Pripada im, međutim, samo uloga povijesno:, akceleratora - u načelu, akceleratora povijesnog rasapa bez ikakve mogućnosti da događaje odvedu nekim novini trom jer je t akva u loga namijenjena *revolucionarima ma*.

I ćí je Martina i Genevieve Ceccaldi rano pokazala ne-idasnje intelektualne sposobnosti, barem jednake oče-popraćene očitovanjima vrlo neovisnog karaktera. ii ni,sivo je izgubila s trinaest godina (što je u njezino vrijeme i u njezinom okruženju bio izniman slučaj), a pomni svoje ratne godine (razmjerno mirne u Alžiru) posvetila balovima koji su se održavali svakog vikenda u (lonstantinu, a zatim u Alžiru; ujedno ne prestajući iz tromjesečja u tromjesečje nizati zadivljujuće rezultate u školi. Tako je, dakle, maturiravši s pohvalom i prikupivši već solidno seksualno iskustvo, 1945. otišla od kuće kako bi započela studij medicine u Parizu.

Godine neposrednog poraća bijahu tegobne i grube; pokazatelji su industrijske proizvodnje bili na najnižoj razini, a racionalizacija hrane ukinuta je tek 1948. Unatoč tome, kod malobrojnih n se pripadnika imućnog sloja društva počeli pojavljivati znaci sklonosti masovnoj potrošnji radi zadovoljavanja libida i zabave, uvezenoj iz Sjedinjenih Američkih Država, a koja će zahvatiti cjelokupno pučanstvo tijekom sljedećih desetljeća. Kao studentica Medicinskog fakulteta u Parizu, Janine Ceccaldi imala je prigodu izbliza doživjeti »egzistencijalističke« godine, pa čak i u klubu Tabou zaplesati *be-bop* s Jeanom-Paulom Sartreom. Filozofovo djelo slabo je se dojmilo, no zapanjila ju je gotovo invalidna ružnoća tog lika, te je zgoda ostala bez nastavka. Kako je sama bila prelijepa, izrazito mediteranskog tipa, proživjela je brojne avanture prije no stoje 1952. susrela Sergea Clementa, koji je upravo okon čavao svoju specijalizaciju kirurgije.

»Hoćete da opišem svojeg oca?« rado bi govorio Bruni) godinama kasnije; »uzmite majmuna, opremite ga mobitelom i evo vam slike tog pajaca.« U to vrijeme, dakako, Serge Clement nije posjedovao nikakav mobitel; no doista je bio prilično dlakav. Ukratko, nije bio nimalo naočit, ali je odisao moćnom i prostodušnom muževnošću koja je zacijelo zavela mladu internisticu. Povrh toga, imao je svoje planove. Jedan ga je boravak u Sjedinjenim Državama uvjerio da estetska kirurgija ambicioznom liječniku nudi izglednu budućnost. Sve zamjetnije širenje tržišta zavodjenja, popraćeno rasapom tradicionalnog para i vjerojatnim gospodarskim zamahom zapadne Europe, sve se doista poklopilo da tom sektoru pruži izvrsne mogućnosti procvata, a Serge Clement mogao se pohvaliti da je bio među prvima u Europi - i nedvojbeno prvi u Francuskoj — koji je to shvatio; problem mu je činio nedostatak sredstava da pokrene djelatnost. Martin Ceccaldi, zadivljen poduzetničkim duhom svojeg budućeg zeta, pristao mu je posuditi novac, pa je prva klinika otvorena 1953. u Ne-uillvu. Uspjeh je, potpomognut reklamnim stranicama u ženskim časopisima koji su u to vrijeme bujali, bio upravo fenomenalan, pa je još jedna klinika otvorena 1955. ponad Cannesa.

Dvoje je supružnika tada tvorilo ono što je kasnije nazvano »modernim parom«, a razlog što je

Janine zanjela ni i m i A i i i I u l.i je nepažnja. Ipak je odlučila zadržani,iH i n s i v o, mislila je, spada među iskustva koja mora doživjeti; razdoblje trudnoće, uostalom, bilo je nuli ugodno, i

Bruno se rodio u ožujku 1956. Za-i upljujuće napore koje zahtijeva podizanje malog djeteta lupružnici su ubrzo ocijenili nespojivim sa svojim idealom osobne slobode, te su složno prigrlili odluku da Bruno I 958. bude otpravljen u Alžir, djeđu i baki po majci. U to je vrijeme Janine bila ponovno trudna; otac je ovaj put bio Mare Djerzinski.

Nagnan groznim siromaštvom, gotovo glađu, Lucien je 1. jerzinski 1919. napustio rudarsko područje Katowice, gdje je rođen dvadeset godina ranije, u nadi da će pronaći posao u Francuskoj. Zaposlio se kao radnik na željeznici, početka na polaganju, a zatim na održavanju tračnica, te oženio Marie Le Roux, kći nadničara podrijetlom iz Bur-gundije, koja je i sama bila zaposlena na željeznici. Rodila mu je četvero djece do svoje smrti 1944. u savezničkom bombardiranju.

Mare, rođen kao treće dijete, imao je četrnaest godina kada mu je umro otac. Bio je inteligentan, ozbiljan, pomalo tužan dječak. Zahvaljujući jednom susjedu, 1946. je primljen kao električarski šegrt u televizijsku kuću Pathe de Joinville. Odmah je pokazao dar za taj posao: bile su mu dovoljne osnovne naznake da scenu opremi vrsnim osvjetljenjem prije no što je preuzme majstor rasvjete. Henri Alekan ga je veoma cijenio i htio ga uzeti za po moćnika, no on je 1951. odlučio prijeći u ORTF, koji je upravo počeo emitirati svoj program.

U vrijeme kada je susreo Janine, na početku 1957, pripremao je televizijsku reportažu o visokom društvu Saint-Tropeza. Njegovo istraživanje, posebno usredotočeno na Brigitte Bardot (*I Bog stvorio ženu*, snimljen 1956, preko noći je od Bardot učinio mit), proširilo se i na neke umjetničke i književne krugove, naročito one koji su kasnije nazvani »Saganičina ekipa«. Taj svijet, za njega zabranjen unatoč novcu koji je imao, opčinjavao je Janine, a ona se doimala istinski zaljubljenom u Marca. Samu je sebe uvjerila kako on ima štofa da postane veliki sineast, što je, uostalom, vjerojatno bilo točno. Stvarajući u reportažnim uvjetima, s laganom rasvjetnom opremom, uprizoravao je pomaknute slike iz života, dojmljive jer su bile istodobno realistične, smirujuće i prepune očaja, a i donekle su podsjećale na rad Edwarda Hoppera. Slavne je osobe s kojima se susretao promatrao ravnodušnim pogledom, te je Bardoticu ili Saganicu snimao s uvažavanjem kakvog su dostojne lignje ili rakovi. Nije ni s kim razgovarao, niti kome pokazivao svoju naklonost; bio je doista izniman.

Janine se razvela od muža 1958. godine, ubrzo nakon što je Brunu otpremila roditeljima. Razvod je bio sporazuman, s podijeljenom krivnjom. Pokazavši se velikodušnim, Serge joj je prepustio svoj udio u kanskoj klinici, koja joj je sama donosila dovoljno prihoda za lagodan život. Nakon što su se nastanili u vili u Sainte-Maximeu, Mare nije nimalo promijenio svoje samotnjačke navike. Ona ga je pritiskala da se posveti svojoj filmskoj karijeri; on se slagao, ali nije ništa poduzimao, zadovoljavao se očekivanjem sljedeće teme za reportažu. Kad bi ona priređivala večere, on bi radije jeo sam, malo ranije, u kuhinji; potom bi izišao u šetnju obalom. Vratio bi se neposredno prije odlaska gostiju, izgovarajući se montažom koju je morao dovršiti. Rođenje njegova sina, u lipnju 1958, vidljivo ga je ganulo. Duge je minute provodio netremice promatrajući dijete, koje mu je zapanjujuće nalikovalo: isto lice, oštih crta, istaknutih jabučica; iste zelene oči. Nedugo potom, Janine ga je počela varati. Vjerojatno je zbog toga patio, ali teško je reći, jer zaista je sve manje i manje govorio. Slagao je malene oltare od šljunka, suhih grana i rakovih oklopa; potom ih je fotografirao pod svjetlošću zalazećeg sunca.

Njegova je reportaža o Saint-Tropezu doživjela velik uspjeh u tim krugovima, ali odbio je dati intervju časopisu *Cahiers du cinema*. Ugled mu je još porastao kada je prikazan kratki, vrlo zajedljivi dokumentarac koji je 1959. snimio na temu filma *Salut les copains* i rađanja beatlemnije. Igrani ga film nedvojbeno uopće nije zanimao, dvaput je odbio raditi s Godardom. U to se vrijeme Janine počela družiti s Amerikancima koji su svraćali na Ažurnu obalu. U Sjedinjenim Državama, točnije u Kaliforniji, događalo se nešto radikalno novo. U Esalenu, pored Big Sura, nastajale su komune utemeljene na seksualnoj slobodi i uzimanju psihodeličnih droga, za koje se

smatralo da oslobađaju svijest. Ona je postala ljubavnica Francesca di Meole, Amerikanca talijanskog podrijetla koji je poznao Ginsberga i Aldousa Huxleya, te bio među osnivačima jedne od esalenskih komuna.

U siječnju 1960. Mare je otputovao da snimi reportažu o komunističkom društvu novog tipa koje se stvaralo u Narodnoj Republici Kini. U Sainte-Maxime vratio se 23. lipnja, usred poslijepodneva. Kuća se doimala pustom. Ipak, neka je djevojka od petnaestak godina, potpuno naga, sjedila sklupčanih nogu na tepihu dnevnog boravka. *Gone to the beach...*, bilo je sve što je odgovorila na njegova pitanja, a zatim je ponovno potonula u apatiju. U Jani-ninoj je sobi neki krupni bradonja, očigledno pijan, hrkao poprijeko ispružen preko kreveta. Mare je načulio uši; razabirao je jecaje ili hropce.

U sobi na katu strahovito je smrdjelo; sunce je kroz staklenu stijenku zasljepljujuće udaralo u crno-bijeld oplo-čen pod. Njegov je sin trapavo puzao pločicama, tu i tamo gacajući po lokvama urina ili izmeta. Zamijetivši ljudsku prisutnost, pokušao je pobjeći. Mare ga je uzeo u naručje; maleno mu je stvorenje od straha drhtalo u rukama.

Mare je izišao; u obližnjem dućanu kupio je dječje sjedalo. Napisao je kratku poruku Janini, ponovno sjeo u auto, dijete uglavio na sjedalo i krenuo prema sjeveru. Kod Valencea je skrenuo u Središnje gorje. Spuštala se noć. S vremena na vrijeme, između dva zavoja, bacio bi pogled na sina, koji je otraga drijemao; osjećao je kako ga preplavljuje čudnovat osjećaj.

Od tog je dana Michela odgajala baka, koja se u mirovini povukla u Yonne, svoj rodni kraj. Majka mu se ubrzo preselila u Kaliforniju, kako bi živjela u Di Meolinoj komuni. Michel je neće vidjeti do svoje petnaeste godine. Ni oca, uostalom, neće često vidati. Godine 1964. on je zbog reportaže otputovao u Tibet, koji je tada pao pod kinesku vojnu okupaciju. U pismu svojoj majci tvrdio je kako je dobro, ujedno izrazivši oduševljenje tibetanskim budizmom, koji je Kina nastojala nasilno iskorijeniti; potom se više ništa nije čulo o njemu. Prosvjed koji je Francuska uputila kineskoj vladi bio je uzaludan, njegovo tijelo nije nikada pronađeno, ali godinu kasnije službeno je proglašen nestalim.

5.

Ljeto je 1968. i Michelu je deset godina. Od svoje druge godine živi sam s bakom. Stanuju u Charnyju, u pokrajini Yonne, uz granicu s Loiretom. Rano ustaje, kako bi baki priredio doručak; na poseban je list zapisao vrijeme namakanja vrećice čaja, broj kriški kruha i druge stvari. Cesto ostaje u svojoj sobi sve do objeda. Čita Julesa Vernea, *Psa Pifa* ili *Klub petorice*; no najčešće se udubljuje u svoju zbirku *Čitavog svemira*. Tu je riječ o otpornosti materijala, oblicima oblaka, plesu pčela. Govori se također o Taj Mahalu, palači koju je u neko pradavno vrijeme jedan kralj podigao u spomen na svoju umrlu kraljicu; o Sokratovoj smrti, ili Euklidovom otkriću geometrije, prije tri tisuće godina.

Poslijepodneva provodi sjedeći u vrtu. Naslonjen na trešnju, u kratkim hlačama, osjeća elastičnu podlogu trave. Osjeća sunčevu toplinu. Salata upija sunčevu toplinu; upija i vodu, i on zna da će je morati zaliti u sumrak. Nastavlja čitati *Čitav svemir* ili koju od knjiga iz zbirke *Sto pitanja*; upija znanje.

Cesto također vozi bicikl okolicom. Svom snagom okreće pedale, puneći pluća dahom vječnosti. Vječnost je djetinjstva kratka vječnost, ali on to još ne zna; krajolik promiče.

U Charnvju je preostala još samo jedna trgovina mješovitom robom; no mesar sa svojim kamiončićem prolazi srijedom, a prodavač ribe petkom; za subotnji objed, njegova baka često spravlja bakalara u vrhnju. To je Miche-lovo posljednje ljeto u Charnvju, ali on to još ne zna. Početkom godine baka je imala srčani udar. Njezine dvije kćeri, koje žive u pariškom predgrađu, traže joj kuću u blizini svojih. Više nije u stanju živjeti sama čitave godine, brinuti se za svoj vrt. Michel se rijetko igra s dječacima svoje dobi, ali nije u lošim odnosima s njima. Smatraju ga nekako drugačijim; u školi postiže izvrsne rezultate, sve razumije bez ikakva vidljiva napora. Oduvijek je najbolji u svim predmetima; dakako, baka je ponosna. No drugi ga daći ne mrze, niti ga zlostavljaju; pušta ih da nesmetano od njega prepisuju zadatke. On pričekava da susjed dovrši, tek potom okrene stranicu. Unatoč svojim iznimnim rezultatima, sjedi u zadnjoj klupi. Temelji su njegova kraljevstva krhki.

6.

Jednog ljetnog poslijepodneva, dok je još živio u Yonnei, Michel je trčao livadama sa svojom sestričnom Brigittom. Brigitte je bila lijepa šesnaestogodišnja djevojka, iznimno mila, koja će se nekoliko godina kasnije udati za neopisivog idiota. Bilo je to ljeto 1967. Ona bi ga uzimala za ruke i okretala oko sebe; zatim bi se bacali na svježe pokošenu travu. Privijao se uz njezine tople grudi; nosila je kratku suknju. Sutradan bi bili prekriveni crvenim plikovima, tijela im je izjedao grozan svrab. *Thrombidium holo-sericum*, zvan također baršunasta grinja, ljeti je na livadama sasvim uobičajena pojava. Promjer mu je oko dva milimetra. Tijelo mu je debelo, mesnato, oblo, žarkocrvene boje. Svoje rike zabada u kožu sisavaca, uzrokujući nepodnošljive upale. *Linguatulia rhinaria*, ili lingvatula, živi u sinusima i nosnoj ili usnoj šupljini psa, katkad i čovjeka. Embrio mu je ovalan, s repićem na zatku; usta su oboružana organom za probadanje. Dva para ticala (ili zakržljalih udova) opremljena su dugačkim kandžama. Odrasli je nametnik bijele boje, kopljasta oblika, dužine 18 do 85 milimetara. Tijelo mu je plosnato, kolutasto, prozirno, prekriveno hitinskim bodljama.

U prosincu 1968. baka se preselila u Seine-et-Marne, kako bi stanovala blizu svojih kćeri. Michelov se život u prvo vrijeme zbog toga nije mnogo promijenio. Crecven--Brie udaljen je samo pedesetak kilometara od Pariza, a tih je godina to još uvijek seoski kraj. Mjestašce je lijepo, kuće su starinske; Corot je tu naslikao nekoliko platna. Sustav kanala dovodi vodu iz Grand Morina, čemu Crecy može zahvaliti što mu neki prospekti pridaju nategnuto obilježje Venecije pokrajine Brie. Malo njegovih stanovnika radi u Parizu. Većinom su zaposleni u malim lokalnim poduzećima, ili pak u Meauxu.

Dva mjeseca kasnije baka je kupila televizor; to je bilo vrijeme kada su se na prvom programu počele pojavljivati reklame. U noći 21. srpnja 1969. Michel je imao prigodu promatrati izravan prijenos prvih čovjekovih koraka na Mjesecu. Istodobno s njim, šesto je milijuna gledatelja diljem planeta pratilo taj prizor. Tih nekoliko sati prijenosa vjerojatno je bio vrhunac početnog razdoblja zapadnjačkog tehnološkog sna.

Premda je stigao usred godine, uspješno se uklopio u peti razred škole u mjestu Crecy-en-Brie, i bez poteškoća prešao u šesti. Svakog je četvrtka kupovao *Pifa*, koji je tada počeo izlaziti u novom ruhu. Za razliku od mnogih čitatelja, nije ga kupovao zbog priloženog poklončića, nego da bi od korica do korica pročitao sve pustolovine. U zadivljujućoj raznovrsnosti povijesnih

razdoblja i podneblja, te su priče uprizorivale neke jednostavne i duboke moralne vrijednosti. Viking Ragnar, Teddy Ted i Apaš, »sin pradavnog doba« Rahan, Nasdine Hodja koji se poigravao s vizirima i kalifima: sve ih je objedinjavala ista etika. Ta se spoznaja budila u Michelu, i trajno će ga obilježiti. Čitanje Nietzschea samo gaje nakratko razdražilo, Kant mu je samo potvrdio ono što je već znao. Cisti je moral jedinstven i sveobuhvatan. Nije podložan nikakvom preobražaju tijekom vremena, niti kakvim dodacima. Ne ovisi o povijesnim, gospodarskim, sociološkim ili kulturalnim čimbenicima; ne ovisi baš ni o čemu. Nije uvjetovan, već uvjetuje. Drugim riječima, on je apsolutan.

Moral koji se susreće u praksi uvijek je rezultat spoja varijabilnih razmjera elemenata čistog morala i drugih elemenata manje ili više nejasnog, najčešće vjerskog podrijetla. Sto je veći udio čistog morala, to će dugovječnije i sretnije biti društvo čija se moralnost razmatra. U krajnjem slučaju, društvo kojim bi upravljala čista načela sveopćeg morala trajalo bi do kraja svijeta.

Michel se divio svim junacima *Pifa*, no najdraži mu je nedvojbeno bio Crni Vuk, Indijanac samotnjak, u kojem su se na plemenit način objedinile vrline Apaša, Sijuksa i Cejena. Crni je Vuk neumorno putovao prerijom, u društvu svojeg konja Shinooka i vuka Toopeea. Osim što je činio dobra djela, bez oklijevanja priskakao u pomoć slabijima, on je ujedno i neprestano komentirao vlastite postupke na osnovi transcendentalnog etičkog kriterija, poe-tiziranog katkad raznolikim izrekama plemena Dakota ili Kree, katkad jednostavnim pozivanjem na »zakon prerije«. Čak i godinama kasnije, Michel će ga smatrati idealnim tipom kantovskog heroja, koji uvijek djeluje »kao da ga vlastite mudre riječi čine zakonodavcem sveopćeg kraljevstva svrhovitosti«. Neke epizode poput *Kožne narukvice*, s likom starog čejskog poglavice koji je tragao za zvijezdama, premašivale su uske okvire pustolovne priče te se uzdizale u čisto poetske i moralističke sfere.

Televizija ga je manje zanimala. Ipak je sa zebnjom pratio seriju *Životinjski svijet*, koja se prikazivala jednom tjedno. Gazele i jeleni lopatari, dražesni sisavci, dane su provodili u strahu. Lavovi i pantere živjeli su u apatičnoj otupjelosti koju su prekidali bljeskovi okrutnosti. Oni su ubijali, komadali, proždirali slabije, ostarjele ili bolesne životinje; a potom opet tonuli u bezumni san, uznemiren jedino napadima parazita što su ih izjedali iznutra. Neke su parazite i same napadali manji paraziti; oni su pak bili plodno reprodukcijско tlo za viruse. Gmazovi su plazili među drvećem, grabeći ptice i sisavce svojim otrovnim očnjacima; ako ih ne bi iznenada raskomadao kljun kakvog grabežljivca. Nadut i glup glas Claudea Dargeta komentirao je te jezive prizore tonom neopravdanog divljenja. Michel bi drhtao od bijesa, te je i u toj prilici osjećao kako se u njemu stvara nepokolebljivo uvjerenje: promatrana u cjelini, divlja priroda nije ništa drugo nego odvratna gadarija; promatrana u cjelini, divlja priroda opravdava totalno razaranje, sveopći holokaust - a čovjekova je misija na Zemlji vjerojatno izvršiti taj holokaust.

U travnju 1970. u *Piju* se pojavio poklončić koji će se proslaviti: *prah života*. Uz svaki je primjerak bila priložena vrećica u kojoj su se nalazila jajašca jednog sićušnog morskog ljuskara, zvanog *Artemia salina*. Život je tih organizama već nekoliko milenija bio zamrznut. Postupak za njihovo oživljavanje bio je poprilično složen: trebalo je nešto vode pustiti da se taloži tri dana, potom je malo zagrijati, usuti sadržaj vrećice, blago protresti. Sljedećih je dana valjalo posudu držati u blizini izvora svjetlosti i topline; redovito dodavati vode odmjerenе temperature, kako bi se kompenziralo isparavanje; pažljivo promiješati da se unese kisik. Nekoliko tjedana kasnije posuda je vrvjela od prozirnih ljuskara, iskreno govoreći prilično gadnih, no nedvojbeno živih. Ne znajući što će s njima, Michel je naposljetku sve to izlio u Grand Morin.

U istom je broju iscrpan opis Rahanovih pustolovina na dvadeset stranica donio neka otkrića o njegovoj mladosti, o okolnostima koje su od njega učinile samotnog junaka prehistorijskog doba. Još u djetinjstvu, njegov je klan desetkovala vulkanska erupcija. Njegov otac, Mudri Crao, na umoru mu nije mogao u nasljedstvo ostaviti ništa osim ogrlice s tri kandže. Svaka od tih kandži predstavljala je jednu vrlinu »onih-koji-hodaju-stojeći«, dakle ljudi. Bila je tu kandža odanosti, kandža hrabrosti, te od svih najvažnija, kandža dobrote. Rahan otad nosi tu ogrlicu, nastojeći se pokazati dostojnim onoga što predstavlja.

Kuća u Crecvju imala je vrt izdužena oblika, s trešnjom nešto manjom od one koju je Michel imao u Yonnei. I dalje je čitao *Čitav svemir* i *Sto pitanja*. Za dvanaesti mu je rođendan baka poklonila jednu kutiju *Malog kemičara*.

Kemija je bila toliko zavodljivija od mehanike ili struje; tajnovitija, raznovrsnija. Preparati su mirno čekali u svojim pretincima, različitih boja, oblika i sastava, poput zauvijek razdvojenih esencija. No ipak ih je bilo dovoljno staviti u doticaj da silovito reagiraju, munjevito stvarajući sasvim nove spojeve. Jednog srpanjskog poslijepodneva, dok je čitao u vrtu, Michel je spoznao da su kemijske osnove života mogle biti potpuno drugačije. Ulogu koju su u molekulama živih bića odigrali ugljik, kisik i dušik mogle su preuzeti molekule istovjetne valencije, ali veće atomske težine. Na nekom drugom planetu, u uvjetima različite temperature i tlaka, molekule života mogle su biti silicij, sumpor i fosfor; ili pak germanij, selen i arsen; ili čak kositar, telur i antimon. Ni s kim nije mogao istinski razgovarati o tim stvarima: na njegov zahtjev baka mu je kupila nekoliko knjiga o biokemiji.

7.

Prva Brunina uspomena potječe iz dobi od četiri godine; to je sjećanje na jedno poniženje. Tada je pohađao vrtić kod parka Laperlier, u Alžiru. Jednog jesenjeg poslijepodneva, odgajateljica je dječacićima pokazala kako se pletu ogrlice od lišća. Djevojčice su čekale, sjedeći na blagaj padini, i već su pokazivale znake glupog ženskog prepuštanja sudbini; većina ih je bila odjevena u bijele haljinice. Tlo je bilo prekriveno zlaćanim lišćem; stabla su bila pretežno kesteni i platane. Ostali su dječaci jedan za drugim dovršavali svoje ogrlice, pa ih odnosili do svojih izabranica da ih ovjenčaju. On nije nikako napredovao, listovi su pucali, sve mu se lomilo u rukama. Kako im objasniti da mu treba ljubav? Kako im objasniti, bez ogrlice od lišća? Suze su mu potekle od bijesa; odgajateljica nije prišla da mu pomogne. Već je bilo svršeno, djeca su ustajala i odlazila iz parka. Nešto kasnije, vrtić je zatvorio vrata.

Njegovi su djed i baka živjeli u prekrasnom stanu na Bulevaru Edgar Quineta. Zgrade za imućnije u središtu Alžira podignute su prema modelu haussmannovskih građevina u Parizu. Hodnik dug dvadeset metara kroz čitav je stan vodio do dnevne sobe čiji je balkon nadvisivao bijeli grad. Godinama kasnije, kada postane gorki četrdeseto-godišnjak bez iluzija, vratit će mu se ta slika: vidjet će se kako svom snagom tjera trocicl mračnim hodnikom, sve do svijetlog otvora balkona. Vjerojatno je upravo u tim trenucima doživio vrhunac svoje zemaljske sreće.

Godine 1961. umro mu je djed. U našim podnebljima, truplo sisavca ili ptice najprije privlači određene muhe (*Musca*, *Curtonevra*); čim ga i najmanje zahvati raspadanje, na scenu stupaju druge vrste, poglavito *Calliphora* i *Lucilia*. Truplo pod združenim djelovanjem bakterija i probavnih sokova koje izlučuju larve počinje gnjiliti i postaje poprištem mliječnih i amonijačkih

fermentacija. Nakon tri mjeseca, muhe dovrše svoje djelo te ih zamjenjuju odredi tvrdokrilaca vrste *Dermestes* i leptira *Aglossa pingui nalis*, koji se hrane pretežito masnoćama. Fermentirajućim se proteinskim tvarima okoriste ličinke *Piophilopetasionisa* i tvrdokrilci vrste *Corjnetes*. Istrunulo, još donekle vlažno truplo potom postaje domajom grinja, koje posišu posljednju gnojnu sukrvicu. Nakon što je isušeno i mumificirano, ono udomljuje još agensa raspadanja: ličinke atage-na i antrena, gusjenice *Aglossa cuprealis* i *Tineola bisellelia*. One dovršavaju ciklus.

Bruni se u sjećanje vraćala slika djedova lijesa, krasne dubokocrne boje, sa srebrnim križem. Prizor je smirivao, čak pobuđivao radost; djedu je zacijelo bilo ugodno u tako veličanstvenom lijesu. Bruno će kasnije doznati o postojanju grinja i svih tih ličinki s imenima talijanskih starleta. No u prizoru se djedova lijesa ipak sve do danas zadržala radost.

U sjećanju je vidio i svoju baku na dan kada su stigli u Marseille, kako sjedi na sanduku usred kuhinje. Žohari su trčkarali pločicama. Vjerojatno joj se upravo tog dana pomračio um. U nekoliko je tjedana proživjela mukotrpno umiranje svojeg muža, užurbani odlazak iz Alžira, dugotrajnu potragu za stanom u Marseilleu. Sjeveroistočne četvrti grada bile su kužne. Ona nije nikada kročila nogom na tlo Francuske. A kći ju je napustila, nije došla na očev pogreb. Nešto je, zacijelo, bilo pogrešno. Negdje je morala biti počinjena pogreška.

Pribrala se, i poživjela još pet godina. Kupila je namještaj, smjestila krevet za Brunu u blagovaonici, upisala ga u osnovnu školu u njihovoj četvrti. Svaku je večer dolazila po njega. Stidio se kada bi ugledao tu sitnu ženu, slomljenu, usahlu, koja bi ga uzela za ruku. Drugi su imali roditelje; djeca su razvedenih još bila rijetkost.

Ona bi noću beskrajno prebivala po različitim etapama svojeg života koji se završavao na tako loš način. Strop je stana bio nizak, ljeti je vrućina bila zagušujuća. San bi joj se najčešće smilovao tek pred zoru. Preko dana bi se vukla stanom u nanulama, nesvjesno govoreći naglas, katkad pedeset puta uzastopce ponavljajući iste rečenice. Slučaj njezine kćeri ju je opsjedao. »Nije došla na očev pogreb...« Hodala je iz prostorije u prostoriju, katkad držeći u ruci krpu za pod ili tavu, čije se namjene više nije sjećala. »Očev pogreb... Očev pogreb...« Nanule su joj strugale po pločicama. Bruno bi se šćućurio u krevetu, prestrašen; bio je svjestan da će sve to loše završiti. Katkad bi počela rano izjutra, zadržavši kućnu haljinu i uvijače. »Alžir je francuski...«; i potom bi počelo struganje. Hodala bi uzduž i poprijeko dvjema prostorijama, pogleda uprtog u neku nevidljivu točku. »Francuska... Francuska...«, ponavljao bi njezin lagano zamirući glas.

Bila je dobra kuharica, i to joj je bila posljednja radost. Bruni je pripremala raskošne obroke, kao da za stolom ugošćuje deset osoba. Pržene paprike, incune, krumpir--salatu; katkad bi glavnom jelu prethodilo pet različitih predjela - punjene tikvice, zec s maslinama, kuskus. Jedina stvar koja joj nije uspijevala bili su slatkiši; no na dan kada bi podizala mirovinu, donosila bi lješnjake u kara melu, kesten-pire, kolače od badema. Malo-pom. ilc >, Bru no je postao debeljuškasto i bojažljivo dijete. Ona sama nije gotovo ništa jela. Nedjeljom je ujutro ustajala nešto kasnije; on bi joj došao u krevet, privio se uz njezino ocvalo tijelo. Katkad bi zamišljao da mu je u rukama nož, da ustaje usred noći kako bi ga zabio posred bakina srca; vidio se kako se potom u suzama ruši pored njezina trupla; zamišljao je kako ubrzo potom umire.

Pri kraju 1966. primila je pismo od kćeri, koja je njezinu adresu dobila od Brunina oca - razmjenjivala je čestitke s njim svakog Božića. Janine nije iskazivala osobito žaljenje za prošlošću, koja je bila spomenuta samo u rečenici: »Čula sam za očevu smrt i tvoje preseljenje.«

Osim toga je pisala da se sprema napustiti Kaliforniju kako bi se ponovno nastanila na jugu Francuske; nije navela adresu.

Jednog jutra u ožujku 1967, pokušavajući spremati pržene tikvice, starica je po sebi prolila posudu vrelog ulja. Uspjela se dovući do hodnika zgrade i urlicima prizvati susjede. Te večeri, na povratku iz škole, Bruno ugleda gospodu Haouzi, koja je stanovala na katu iznad; odvela ga je ravno u bolnicu. Dopustili su mu da na nekoliko minuta vidi baku; rane su joj bile skrivene pod plahtama. Dali su joj mnogo morfija; ipak je prepoznala Brunu, uhvatila mu ruku svojim; dječaka su potom odveli. Srece je ugaslo tijekom noći.

Po drugi se put Bruno suočio sa smrću; po drugi mu je put smisao tog događaja gotovo posve izmakao. Godina ma kasnije, kada bi za pismeni rad iz francuskog ili povijesti dobio dobru ocjenu, još bi se radovao kako će se pohvaliti baki. Odmah bi potom, dakako, sama sebe podsjetio da je mrtva; no to je bila samo časomična misao, koja nije istinski prekidalala njihov dijalog. Kada je položio ispit za nastavnika moderne književnosti, dugo je s njom raspravljao o ocjenama; no tada je u to vjerovao još samo na mahove. Tom je prigodom kupio dvije čašice kesten--pirea; to je bio njihov posljednji duži razgovor. Okončavši studij, nakon imenovanja na svoje prvo nastavničko mjesto, opazio je da se promijenio, da je više ne uspijeva posve prizvati; bakina je slika polako nestajala iza zida.

Dan nakon pogreba odvila se neobična scena. Njegovi su otac i majka, koje je oboje vidio po prvi put, raspravljali što će učiniti s njim. Bili su u središnjoj prostoriji marsejskog stana; Bruno ih je slušao sjedeći na svojem krevetu. Uvijek je zanimljivo slušati druge kako govore o vama, naročito kada nisu svjesni vaše prisutnosti. Može vam se dogoditi da i sami izgubite svijest o svojoj prisutnosti, to nije neugodno. Sve u svemu, nije imao dojam da se radi o njemu osobno. Taj će razgovor, međutim, odigrati odlučnu ulogu u njegovu životu, i kasnije će ga se mnogo puta sjetiti, no nikad s istinskim osjećajima. Nije mu polazilo za rukom uspostaviti izravan, tjelesni odnos između sebe i to dvoje odraslih koji su ga se tog dana, u blagovaonici, dojmili prije svega svojom visinom i mladenačkim izgledom. Bruno je u rujnu trebao krenuti u peti razred, odlučeno je da mu se potraži internat i da će ga otac vikendima uzimati u Pariz. Majka će ga pokušati i s vrenv na vrijeme odvesti na praznike. Bruno nije imao nikakva prigovora; te mu dvije osobe nisu izgledale otvoreno ne prijateljski raspoložene. Kako god bilo, pravi je život bio život s bakom.

8. Mužjak omega

Bruno je naslonjen na umivaonik. Skinuo je gornji dio pidžame. Nabori njegova bijelog trbušića nalegli su na porculan umivaonika. Jedanaest mu je godina. Želio bi oprati zube, kao svake večeri; nada se da će higijenu obaviti bez nevolja. No približava se Wilmart, najprije sam, i Brunu udara u rame. On počinje uzmicati drhteći od straha; otprilike zna što će uslijediti. »Pustite me...«, kaže slabašno.

Pristiže i Pele. Onizak je, nabit, iznimno snažan. Pri-čeppljuje gadnu pljusku Bruni, koji počinje plakati. Potom ga bacaju na pod, hvataju za noge i vuku po podu. Pored nužnika mu nasilno skidaju donji dio pidžame. Spolovilo je malo, još dječje, neobraslo dlakama. Dvojica ga

drže za kosu, prisiljavaju da otvori usta. Pele mu trlja lice zahodskom četkom. Osjeća okus dreka. Urliče.

Pridružuje im se Brasseur; njemu je četrnaest godina, najstariji je u razredu. Vadi svoj kurac, koji Bruni izgleda debeo, golem. Namješta se okomito nad njega i piša mu po licu. Prethodnog je dana Brunu natjerao da mu puši, potom da mu liže dupe; ove mu večeri nije do toga. »Clement, kiki ti je gol«, kaže podrugljivo; »treba dlakama pomoći da izrastu...« Na njegov znak, oni drugi mu pjenom za brijanje trljaju ud. Brasseur izvlači britvu, približava oštricu. Bruno sere od straha. Jedne noći u ožujku 1968. jedan ga je od nadzornika pronašao golog, prekrivenog govnom, sklupčanog u zahodu pri dnu dvorišta. Dao mu je pidžamu i odveo ga Cohenu, glavnom nadzorniku. Bruno se bojava da će ga ovaj prisiliti da govori; užasavala ga je pomisao da će morati izgovoriti Brasseurovo ime. No Cohen ga je, premda izvučen iz kreveta usred noći, primio s blagošću. Za razliku od podčinjenih mu nadzornika, učenicima se obraćao s vi. Ovo mu je bio treći internat, i taj nije bio najstroži od njih. Znao je da žrtve gotovo uvijek odbijaju odati svoje mučitelje. Jedino što je mogao učiniti bilo je da kazni nadzornika nadležnog za spavaonicu petog razreda. Roditelji su uglavnom odustali od tih dječaka, pa im je predstavljao jedini autoritet. Trebalo ih je strože nadzirati, umiješati se prije nego izgred bude počinjen - no to nije bilo moguće, raspolagao je sa samo pet nadzornika za dvjesto učenika. Nakon Brunina odlaska skuhaio si je kavu i proli-stao kartoteku petog razreda. Sumnjao je na Pelea i Bras-seura, ali nije imao nikakva dokaza. Bio je odlučan da pribjegne izbacivanju ako ih uspije pritisnuti; nekoliko je nasilnih i okrutnih pojedinaca bilo dovoljno da se u drugima probudi divljaštvo. Dječaci su većinom, naročito kada se udruže, skloni ponižavati i mučiti najslabije među sobom. Posebice u ranom pubertetu, kada njihova surovost doseže nečuvene razmjere. Nije gajio nikakve iluzije o ponašanju ljudskog bića kada ono izmakne zakonskom nadzoru. Otkako je stigao u internat u Meauxu, uspio im je usaditi strahopoštovanje. Bez krajnjeg bedema zakona koji je predstavljao, znao je, okrutnosti prema dječacima poput Brune bile bi neograničene.

Bruno je s olakšanjem ponovio peti razred. Pele, Brasseur i Wilmart prešli su u šesti, pa tako i u drugu spavaonicu. Nažalost, u skladu s odlukama ministarstva nakon događaja 1968. smanjen je broj nadzornog osoblja u internatima kako bi se uveo sustav samodiscipline; osim što je bila u duhu vremena, ta je mjera donijela smanjenje troškova za plaće. Postalo je lakše prelaziti iz spavaonice u spavaonicu; barem jednom tjedno šesti su razredi običavali izvoditi racije kod najmlađih; u svoju su se spavaonicu vraćali s jednom, katkad s dvije žrtve, i seansa bi počela. Pretkraj prosinca, Jean-Michel Kempf, mršavi i plahi dječarac koji je stigao na početku godine, bacio se kroz prozor da bi umakao svojim mučiteljima. Pad je mogao biti smrtonosan, no imao je sreću što se izvukao s višestrukim prijelomom. Jedan je gležanj jako stradao, jedva su prikupili krhotine kosti; pokazalo se da će ostati hrom. Cohen je sve podvrgao ispitivanju, koje je potkrijepilo njegove pretpostavke; unatoč Peleovom poricanju, ishodio je njegovo isključenje u roku od tri dana. Gotovo sve životinjske zajednice uređene su prema načelu nadmoći povezane s relativnom snagom njihovih članova. Obilježje je tog sustava stroga hijerarhija: najснаžniji mužjak skupine naziva se *mužjak alfa*; njega slijedi drugi po snazi, *mužjak beta*, i tako redom, sve do najniže životinje u hijerarhiji, koja se naziva *mužjak omega*. Hijerarhijski se položaji u načelu određuju ritualnim borbama; mužjaci niskog ranga nastoje poboljšati svoj status izazivajući mužjake višeg ranga, znajući da će u slučaju pobjede poboljšati svoj položaj. Visoki rang prate određene povlastice: pravo da se prvi hrane, da kopuliraju sa ženkama skupine. S druge strane, najslabija životinja u načelu ima mogućnost da izbjegne borbu zauzimajući *stas podređenosti*

(klečeći, nudeći anus). Bruno se nalazi u nepovoljnijoj situaciji. Brutalnosti i nadmoći, koje su sveprisutne u životinjskim zajednicama, već se kod čimpanza (*Pati troglodytes*) pridružuju bezrazložne okrutnosti prema najslabijim životinjama. Ta sklonost doseže vrhunac u primitivnim ljudskim društvima i zajednicama koje uspostavljaju djeca i puber-tetlije. Kasnije se pojavljuje *suosjećanje*, ili poistovjećenje s tuđim patnjama; to *suosjećanje* brzo postaje sustavno, u vidu *moralnog zakona*. U internatu gimnazije u Meauxu, Jean Cohen je zastupao moralni zakon i nije imao nikakve namjere odstupiti od njega. Smatrao je da nacisti nisu nimalo zloupotrijebili Nietzscheovu misao: odričući sažaljenje, postavljajući se iznad moralnog zakona, ustoliču jući žudnju i njezinu vladavinu, Nietzscheova je misao prirodno vodila u nacizam. Prema svojim je godinama staža i obrazovanju Cohen već mogao biti imenovan ravnateljem; sasvim je svojevolumeno ostao na mjestu glavnog nadzornika. Uputio je nekoliko prosvjeda državnoj inspekciji, žaleći se zbog smanjenja broja internatskih nadzornika; ti su prosvjedi ostali bez rezultata. U zoološkom vrtu, mužjak će se klokana (*macropodides*) često ponašati kao da je uspravno držanje njegova čuvara izazov na borbu. Klokanova agresivnost može se smiriti ako čuvar zauzme pognut stav, tipičan za miroljubive klokane. Jean Cohen se nije nimalo želio pretvoriti u miroljubivog klokana. Zloća Michela Brasseura, normalni razvojni stadij egoizma koji obilježuje i manje razvijene životinje, jednog je od njegovih razrednih kolega pretvorila u trajnog šepavca; kod dječaka kao što je Bruno počinit će vjerojatno ne-otklonjiva psihološka oštećenja. Kada je Brasseur pozvao u svoj ured da ga ispita, nije ni pomišljao prikriti svoj prezir prema njemu, kao ni namjeru da ishodi njegovo izbacivanje.

Svake nedjelje uvečer, kada bi ga otac vraćao svojim mercedesom, Bruno bi stao drhtati pred Nanteuil-les--Meauxom. Gimnazijska je soba za posjete bila ukrašena reljefnim portretima proslavljenih učenika: Courtelinea i Moissana. Georges Courteline, francuski spisatelj, autor je priča koje ironično uprizoruju apsurdnost građanskog i činovničkog života. Henri Moissan, francuski kemičar (Nobelova nagrada 1906), razvio je upotrebu električne peći te izdvojio silicij i fluor. Otac mu je uvijek stizao točno na vrijeme za večeru, u sedam sati. Bruno je uglavnom uspijevaao samo objedovati, jer se u podne jelo zajedno s polupansioncima. Uvečer bi internisti ostali sami. Za stolom ih je bilo po osmorica, prva su mjesta zauzimali najveći. Oni bi se obilato poslužili, pa pljunuli u zdjelu kako bi spriječili manje da uzmu što je preostalo.

Svake se nedjelje Bruno kolebao bi li razgovarao s ocem, i naposljetku je uvijek zaključivao da je nemoguće. Otac je smatrao kako je dobro da se dječak nauči braniti; i neki su - ništa stariji od njega — doista odgovarali, ulazili u otvorene sukobe, te na koncu uspijevali steći poštovanje. Cetrdesetdvo godišnji Serge Clement bio je *skorojević*. Njegovi su roditelji držali trgovinu mješovitom robom u Petit-Clamartu, a on je već posjedovao tri klinike specijalizirane za estetsku kirurgiju: jednu u Neuillvu, drugu u Vesinetu, treću u Švicarskoj pored Lausanne. Kada se njegova biša žena preselila u Kaliforniju, preuzeo je također i upravljanje klinikom u Cannesu, prebacujući joj polovicu dobiti. Odavno više nije sam operirao; no bio je, kako se to kaže, *dobar upravitelj*. Nije baš najbolje znao kako da pristupi sinu. Želio mu je dobro, pod uvjetom da to ne oduzme previše vremena; osjećao se pomalo krivim. Preko vikenda, kada bi došao Bruno, uglavnom se suzdržavao od primanja svojih ljubavnica. Kupovao je gotova jela, večerali bi sami, potom gledali televiziju. Nije znao igrati nijednu igru. Bruno bi katkad noću ustao, otišao do hladnjaka. Napunio bi zdjelicu kukuruznim pahuljicama, polio ih mlijekom, vrhnjem, sve to prekrpio debelim slojem šećera. Potom bi jeo. Jeo bi zdjelicu za zdjelicom, sve do mučnine. Želudac bi mu otežao. Osjetio bi zadovoljstvo.

Na polju razvoja društvenih običaja, godinu 1970. obilježio je brz procvat erotske potrošnje, unatoč upletanju još budne cenzure. Glazbena komedija *Hair*, osmišljena da široku publiku pridobije za »seksualnu revoluciju« šezdesetih, postigla je golem uspjeh. Gole su se grudi brzo raširile plažama na jugu. U nekoliko mjeseci, broj sex--shopova u Parizu popeo se s tri na četrdeset pet.

U rujnu, Michel je prešao u sedmi razred i počeo učiti njemački kao drugi živi jezik. Upravo je na satima njemačkog upoznao Annabelle.

U to su vrijeme Michelova očekivanja u pogledu sreće bila umjerena. U krajnjoj liniji, nije nikada o tome ozbiljno razmišljao. Uvjerenja koja je možda imao potjecala su od njegove bake, koja ih je izravno prenijela djeci. Baka je bila katolkinja i glasovala je za De Gaullea; dvije su joj se kćeri udale za komuniste; to nije mnogo promijenilo. Evo kakva su uvjerenja generacije koja je djetinjstvo provela u ratnoj oskudici, koja je u vrijeme Oslobođenja imala dvadeset godina; evo svijeta koji je željela prenijeti svojoj djeci. Žena ostaje kod kuće i bavi se kućanskim poslovima (no u tome joj mnogo pomažu električni uređaji; mnogo vremena može posvetiti obitelji). Muškarac radi vani (no zahvaljujući robotizaciji radi kraće, i rad mu je manje težak). Parovi su uzajamno vjerni i sretni; žive u udobnim kućama izvan gradova (*uprigradskim naseljima*). U slobodno vrijeme bave se zanatima, vrtlarstvom, umjetnošću. Ili radije putuju, otkrivaju načine života i kulture drugih regija, drugih zemalja.

Jacob Wilkening rođen je u Leeuwardenu, u zapadnoj Friziji; kako je u Francusku stigao s četiri godine, samo je donekle bio svjestan svojeg nizozemskog podrijetla. Godine 1946. oženio je sestru jednog od svojih najboljih prijatelja; bilo joj je sedamnaest godina i prije njega nije imala nijednog muškarca. Nakon što je neko vrijeme radio u jednoj tvornici mikroskopa, osnovao je poduzeće koje se bavilo preciznom optikom, a poslove je dobijalo uglavnom od Angenieuxa i Pathea. Japanska konkurencija u to vrijeme nije postojala; Francuska je proizvodila izvrsne objektivne, od kojih su se neki mogli nadmetati sa Schnei-derovim i Zeissovima; njegovom je poduzeću išlo dobro. Bračni je par dobio dva sina, '48. i '51; a mnogo kasnije 1958. godine, i Annabelle.

Rođena u sretnoj obitelji (u dvadeset pet godina braka roditelji joj se nisu nijednom ozbiljnije posvađali), Annabelle je znala da će takva biti i njezina sudbina. Ljeta koje je prethodilo njezinom susretu s Michelom, počela je o tome razmišljati; uskoro će napuniti trinaest godina. Negdje na svijetu postoji mladić kojeg još ne poznaje, niti on poznaje nju, ali će s njime izgraditi svoj život. Pokušat će ga učiniti sretnim, a i on će nju pokušati učiniti sretnom; no ona nije znala kako bi mogao izgledati; to ju je strašno brinulo. U svojem pismu *Mikijevom zabavniku*, jedna je čitateljica njezine dobi iskazala istu zabrinutost. Odgovor je valjda trebao utješno djelovati, i završavao se riječima: »Ne žalosti se, mala Coralie; znat ćeš ga prepoznati.«

Počese se družiti pišući zadaću iz njemačkog zajedno. Michel je stanovao s druge strane ulice, niti pedeset metara dalje. Sve su češće zajedno provodili četvrtke i nedjelje; on bi stigao odmah poslije ručka. »Annabelle, tvoj zaručnik...«, najavljuvao bi njezin mladi brat pogledavši u vrt. Ona bi pocrvenjela; no roditelji joj se nisu rugali. Primijetila je da im se Michel sviđa.

Bio je to neobičan momak; nimalo se nije razumio u nogomet, niti u pjevače zabavne glazbe. Ne može se reći da nije bio omiljen u svojem razredu, rado je razgovarao s nekoliko osoba; ali

odnose nije produbljivao. Prije Annabelle, nijedan razredni kolega nije došao njegovoj kući. Navikao se na samotnjačka razmišljanja i sanjarenja; malo--pomalo prihvatio je prijateljičinu prisutnost. Cesto su odlazili na vožnju biciklom, uspinjali se obroncima Vbulan-gisa; potom bi šetali livadama i šumarcima, sve do brežuljka s kojeg je pucao pogled na dolinu Grand Morina. Hodali su kroz travu, učeći upoznavati jedno drugo.

10.

Za sve je kriva Caroline Yessayan

Od početka te školske godine, 1970, Brunin se položaj u internatu malo popravio; krenuo je u sedmi razred, počeo spadati među velike. Učenici od sedmaša do maturanata bili su smješteni u spavaonici drugog krila, u odjeljcima od po četiri kreveta. Za najnasilnije je dječake već bio potpuno poražen, ponižen; malo-pomalo su se okrenuli drugim žrtvama. Te se godine Bruno počeo zanimati za djevojke. S vremena na vrijeme, rijetko, dva su internata izlazila zajedno. Četvrtkom popodne za lijepog vremena, odlazilo bi se do plaže uređene na obali Marne, u predgrađu Meauxa. Tu je bio i kafić sa stolnim nogometom i fliperima - no njegovu je glavnu atrakciju činio pi-ton u staklenom kavezu. Dječaci su se zabavljali izazivajući ga, kucali prstom tamo gdje mu je tijelo dodirivalo staklo; vibracije su ga razdraživale do mahnitosti, svom se snagom bacao na stijenke, sve dok ne bi omamljen pao. Jednog poslijepodneva u listopadu, Bruno je razgovarao s Patricijom Hohweiller; ona je bila siroče i internat je napuštala samo preko praznika, kada je odlazila stricu u Al-zas. Bila je plavokosa i vitka, govorila je vrlo brzo, na nemirnom bi joj se licu katkad zadržao čudan osmijeh. Sljedećeg ga je tjedna strašno potreslo kada ju je ugledao kako sjedi na Bresseurovim koljenima, raširenih nogu; on ju je držao oko struka i sočno ljubio u usta. Ipak, Bruno iz toga nije izvukao konačan zaključak. To što su divljaci koji su ga godinama zlostavljali imali uspjeha kod cura, bilo je jednostavno stoga što su im se jedino oni usuđivali nabacivati. Primijetio je, uostalom, da su se Pele, Wil-mart, pa čak i Brasseur suzdržavali od udaranja ili poniža-vanja malih čim bi se u blizini našla koja djevojka.

Od sedmog razreda, učenici su se mogli upisati u ki-noklub. Projekcije su se održavale četvrtkom uvečer, u dvorani za proslave muškog internata; bile su namijenjene obama spolovima. Jedne prosinačke večeri Bruno je sjeo pored Caroline Yessayan prije no što se počeo prikazivati *Vampir Nosferatu*. Pretkraj filma, nakon što je o tome razmišljao dulje od sata, vrlo je nježno položio desnu ruku na bedro svoje susjede. Tijekom nekoliko čarobnih sekundi (pet? sedam? svakako ne više od deset), ništa se nije dogodilo. Ona se nije ni pomaknula. Brunu je preplavila silna vrućina, sasvim je malo nedostajalo da se onesvijesti. Potom je, bez ijedne riječi, bez grubosti, odmaknula njegovu ruku. Mnogo kasnije, pa čak i vrlo često, dok mu puši nekakva kurvica, Bruno će se prisjećati tih nekoliko sekundi zastrašujuće sreće; prisjećat će se i trena kada mu je Caroline Yessayan blago odmaknula ruku. Bilo je u tom dječaku nečega vrlo čistog i vrlo nježnog, što je prethodilo svakoj spolnosti, svakom erotskom konzu-merizmu. Bila je to jednostavna žudnja da dodirne neko meko tijelo, da ga obgrle nježne ruke. Zavođenju prethodi nježnost, zato je tako teško prestati se nadati.

Zašto je Bruno te večeri dodirnuo bedro Caroline Yes-sayan a ne njezinu ruku (što bi ona vrlo vjerojatno dopustila, i čime bi između njih možda započela lijepa ljubavna priča; jer ona mu se sasvim namjerno obratila neposredno prije projekcije, u redu za karte, kako bi sjeo pored nje, i namjerno je ruku položila na naslon koji je razdvajao njihova dva sjedala; i nema dvojbe da je već odavna zapazila Brunu, i da joj se jako sviđao, i da se živo nadala te večeri da će je uzeti za

ruku)? Vjerojatno zato što je bedro Caroline Yessayan bilo obnaženo, i što u svojoj prostodušnosti nije mogao zamisliti da bi to moglo biti bez razloga. Kako je Bruno, stareći, s gađenjem ponovno uranjao u osjećaje iz svojega djetinjstva, srž se njegova životna puta pročišćavala, sve se počelo ukazivati u svjetlu hladne i neizlječive nužnosti. Te prosinačke večeri 1970. Caroline Yessayan nedvojbeno je bila kadra izbrisati poniženja i tugu njegova ranog djetinjstva; poslije tog prvog neuspjeha (jer nakon što mu je blago uklonila ruku, više joj se nikada nije usudio obratiti) sve je postalo mnogo teže. No Caroline Yessayan, u cjelini svoje ljudskosti, nije nimalo bila uzrokom. Sasvim suprotno, ta Caroline Yessayan, mala Armenka janjeće blagog pogleda, duge crne kovrčave kose, koja je uslijed nerazmrsivih obiteljskih komplikacija zagli-bjela u sumornoj zgradi djevojačkog internata u Meauxu, ta je Caroline Yessayan sama činila jedini razlog za nadu u čovječanstvo. Uzrok što je sve potonulo u žalobnu prazninu bila je jedna neznatna i gotovo groteskna pojedinost. Trideset godina kasnije, Bruno je u to bio uvjeren; prida jući anegdotskim čimbenicima te situacije značenje koje su doista imali, može je se sažeti ovim riječima: za sve je kriva minica Caroline Yessayan.

Polazući ruku na bedro Caroline Yessayan, Bruno ju je praktički zaprosio. Početak je svojeg mladenaštva proživljavao u prijelaznom društvenom razdoblju. Osim nekoliko preteča - kojima su roditelji, uostalom, pružili žalostan primjer, prethodno je pokoljenje uspostavilo iznimno snažnu vezu između braka, spolnosti i ljubavi. Progresivno širenje zaposlenosti, brz gospodarski razvoj tijekom pedesetih godina — osim za sve uži sloj u kojem je pojam baštine zadržao istinsku važnost - dovest će do odumiranja *braka iz računa*. Katolička crkva, koja je oduvijek osuđivala izvanbračne spolne odnose, s oduševljenjem je primila taj pomak prema *braku iz ljubavi*, koji se više slagao s njezinim teorijama (»muško i žensko stvori ih«), koji je bio pogodniji za prvi korak prema kulturi mira, vjernosti i ljubavi, njezinom prirodnom cilju. Komunistička partija, tih godina jedina duhovna snaga dostojna usporedbe s Katoličkom crkvom, borila se za gotovo istovjetne ciljeve. Stoga su mladi u pedesetim godinama s jednodušnim nestrpljenjem iščekivali da se *zaljube*, utoliko više što je opustošenje ruralnih područja, i popratno mu nestajanje seoskih zajednica, omogućilo izbor budućeg supružnika u gotovo neograničenom krugu, te istodobno tom izboru pridalo iznimnu važnost (u rujnu 1955. u Sarcellesu je predstavljena politika »stambenih naselja«, koncept ograničenog društvenog zajedništva koji je očigledno preslikavao model obiteljske jezgre). Stoga nije nimalo neopravdano pedesete i početak šezdesetih godina odrediti kao istinsko *zlatno doba zaljubljenosti* — čiji nam duh još danas mogu utjeloviti šansone Jcana Ferrata te ranog razdoblja Francoise Hardy.

Međutim, istodobno je zapadnom Europom zavladao masovna potrošnja radi zadovoljavanja libida, uvezena iz Sjeverne Amerike (pjesme Elvisa Presleva, filmovi Marilvn Monroe). Zajedno s hladnjacima i perlicama, materijalnom pratnjom bračne sreće, raširili su se tranzistori i pick-upovi, koji će promicati obrazac *mladenačkog flerta*. Ideološki sukob, latentan čitavim tijekom šezdesetih, izbio je na početku sedamdesetih u časopisima *Mademoiselle Age tendre* i *20 ans*, kristalizirajući se oko za to vrijeme ključnog pitanja: »Dokle se može ići prije braka?« I ledonistič-ko-libidinalna opcija sjevernoameričkog podrijetla tih je godina dobila snažnu potporu slobodoumnih novinskih glasila (prvi broj *Actuela* pojavio se u listopadu 1970, a *Charlie-Hebdo* u studenom). Premda su u načelu bili na političkoj liniji opiranja kapitalizmu, ti su se časopisi s industrijom zabave slagali u onom bitnom: potiranju ži-dovsko-kršćanskih vrijednosti i zagovaranju osobne slobode. Rastrgani između proturječnih pritisaka, časopisi za djevojčice su

žurno potražili srednje rješenje, koje se sažeto ogleda u sljedećoj životnoj shemi: u prvo vrijeme (recimo, između dvanaest i osamnaest godina), djevojka *izlazi* s mnogim dečkima (semantička dvosmislenost pojma *izlaziti*, uostalom, odražava stvarnu dvosmislenost ponašanja: Sto je točno značilo *izlaziti* s dečkom? Je li to podrazumijevalo ljubljenje u usta, dublja zadovoljstva *pettinga* i *deep pettinga*, ili spolne odnose u punom smislu riječi? Je li trebalo dopustiti dečku da ti dotakne grudi? Je li se smjelo skinuti gaćice? I što raditi s njegovim organima?). Za Patriciju Hohvveiller, za Caroline Yessayan, to nije bilo nimalo jednostavno. Njihovi omiljeni časopisi nudili su neodređene, proturječne odgovore. U zrelijim godinama (točnije, ubrzo nakon mature), takva je djevojka osjećala potrebu za *ozbiljnom pričom* (koju će njemački časopisi kasnije odrediti pojmom »big love«), a ključno je pitanje tada bilo: »Trebamo li Jeremie i ja živjeti zajedno?«; radilo se o kasnijem, u načelu presudnom razdoblju. Iznimna krhkost tog rješenja koje su predlagali djevojački časopisi — zapravo su na dva konsektivna životna razdoblja svojevrijem zalijepljena dva suprotstavljena modela ponašanja - otkrit će se tek nekoliko godina kasnije, u vrijeme kada se spoznalo da je razvod sveprisutna pojava. No djevojkama, barem onima koje su bile dovoljno naivne i dovoljno zaslijepljene brzinom preobražaja što su se odvijali oko njih, ta je nepouzdana shema tijekom nekoliko godina bila prihvatljiv životni model, uz koji su u dobroj mjeri nastojale pristati.

Za Annabelle, stvari su bile prilično drugačije. Uvečer je mislila na Michela prije no što bi zaspala; veselila ju je pomisao na njega pri buđenju. Kada bi joj se u školi do godilo nešto zabavno ili zanimljivo, odmah bi pomislila na tren kada će mu to prepričati. Onih dana kada se zbog bilo kakva razloga nisu mogli vidjeti, osjećala se tjeskob-nom i tužnom. Za ljetnih praznika (roditelji su joj imali kuću u Žirondi), pisala mu je svaki dan. Premda to nije otvoreno priznavala, premda joj u pismima nije bilo ljubavnog žara i više su nalikovala pismima bratu njezine dobi, premda je u osjećaju koji je obavijao njezin život bilo više blagosti nego pohlepne strasti, stvarnost koja joj se postupno ukazivala u svijesti izgledala je ovako: otprva je, premda je nije tražila, čak ni istinski žudjela, otkrila *veliku ljubav*. Prva je bila prava, i neće biti druge, to se pitanje neće čak ni postaviti. *Mademoiselle Age tendre* je tvrdio da je takav slučaj moguć: ne treba se zanositi, to se ne događa gotovo nikada, no u nekim slučajevima, iznimno rijetkim, gotovo čudesnim - premda neosporno osvjedočenim - to se može dogoditi. A to je najradosnija stvar koja vam se može dogoditi na Zemlji.

11.

Iz tog je razdoblja Michel sačuvao jednu fotografiju, snimljenu u vrtu Annabellinih roditelja, na uskršnje praznike 1971; njezin je otac sakrio čokoladna jaja u grmove šiblja i cvijeća. Annabelle je na fotografiji bila usred grmića forsitija; predana potrazi, grane je razmicala s djetinjom ozbiljnošću. Na licu joj se počinjala nazirati profinjenost, već se moglo naslutiti da će biti iznimno lijepa. * irui joj lagano nadimale pulover. To su im bila posljednja 111 koladna jaja za Uskrs; sljedeće su godine bili prestari u takve igre.

Od trinaeste godine, pod utjecajem progesterona i estradiola koje izlučuju jajnici, kod djevojke se stvaraju masni jastučići u predjelu grudi i guzova. Ti organi u ide alnom slučaju uskoro izgledaju dobro ispunjeni, skladni i okrugli; taj prizor u muškarcu budi silovitu žudnju. Kao i njezina majka u istoj dobi, Annabelle je imala vrlo lijepo tijelo. No majčino je lice bilo dopadljivo, ugodno, ništa više. Ničime nije navješćivalo do bola ganutljivu Anna-bellinu ljepotu, zbog koje je majka

počela strahovati. Svoje velike plave oči i zanosnu šumu svjetloplave kose Annabelle je zasigurno dobila od oca, od nizozemske grane obitelji; no jedino je nečuven morfogenetički slučaj mogao stvoriti poput groma razornu čistoću njezina lica. Djevojka je bez ljepote nesretna, jer ostaje bez ikakva izgleda da bude voljena. Istinu govoreći, nitko joj se ne ruga niti prema njoj okrutno postupa; no kao da je prozirna, nijedan je pogled ne prati u prolazu. Svatko se nelagodno osjeća u njezinoj prisutnosti, i radije se pravi da je ne primjećuje. U suprotnom slučaju, iznimna ljepota, ona koja daleko nadmašuje uobičajenu i zavodljivu mladenačku svježinu, ostavlja natprirodan dojam, i nepogrešivo navješćuje tragičan usud. U dobi od petnaest godina Annabelle je spa dala među one vrlo rijetke djevojke zbog kojih zastaju svi muškarci, bez obzira na svoje godine ili stanje; među one djevojke čiji prolazak poslovnom ulicom osrednje velikog grada ubrza srčane otkucaje mladićima i zrelim muškarcima, te starcima izmami hropac žaljenja. Ubrzo je postala svjesna tišine koja je pratila svako njezino pojavljivanje u kafiću ili razredu; no godine su joj trebale da u potpunosti shvati razlog. U gimnaziji gradića Crecy-en-Brie držalo se da je ona »s Michelom«; no čak i da nije bilo tako, nijedan se dečko ne bi usudio ništa pokušati s njom. To je jedna od glavnih neprilika koje prate iznimnu djevojačku ljepotu: jedino se iskusni, cinični i bezobzirni osjećaju dostojnima da im se nabacuju; blago njihova djevičan-stva najčešće pripadne najvećim prostacima, i to čini prvi korak njihova neumoljivog propadanja.

U rujnu 1972. Michel je krenuo u prvi razred gimnazije u Meauxu. Annabelle je krenula u osmi; još će godinu ostati u osnovnoj. On se iz gimnazije vraćao vlakom, u Esblvu presjedajući na šinobus. U pravilu je u Crecy stizao u 18.33; Annabelle bi ga čekala na stanici. Hodali bi zajedno duž kanala tog gradića. Katkad su - zapravo prilično rijetko - odlazili u kafić. Annabelle je sada znala da će je prije ili kasnije Michel poželjeti zagrliti, milovati to tijelo čiji je preobražaj osjećala. Taj je tren čekala bez nestrpljenja, i bez previše straha; imala je povjerenja.

Ako su temeljni aspekti spolnog ponašanja urođeni, prve godine života imaju važnu ulogu u njegovom pokretanju, naročito kod ptica i sisavaca. Reklo bi se da je rani tjelesni dodir s pripadnicima vlastite vrste od presudne važnosti za psa, mačku, štakora, zamorca i makaki--majmuna (*Macaca mulatta*). Lišenost majčinskog dodira u djetinjstvu stvara vrlo teške poremećaje u spolnom ponašanju mužjaka štakora, poglavito inhibiciju postupka zavođenja. Čak i da mu je život o tome ovisio (a zapravo mu jest uvelike o tome ovisio), Michel ne bi bio u stanju poljubiti Annabelle. Cesto je uvečer bila toliko sretna što ga vidi kako izlazi iz šinobusa, sa školskom torbom u ruci, da mu se doslovno bacala u naručje. Ostali bi zagrljeni nekoliko trenutaka, obamrli od radosti; tek bi kasnije razgovarali.

I Bruno je te godine pohađao prvi razred gimnazije u Meauxu, no bio je u nekom drugom odjeljenju; znao je da mu majka ima još jednog sina s drugim ocem; nije o tome znao ništa više. Vrlo je rijetko viđao majku. Dva je puta s njom bio na praznicima u njezinom ljetnikovcu u Cassisu. Tamo je ugošćivala brojne mlade u prolazu, koji su živjeli na cesti. Masovni mediji nazivali su ih *hippi-jima*. Činjenica je da nisu radili; za boravka u kući uzdržavala ih je Janine, koja je je ime promijenila u Jane. Živjeli su, dakle, od prihoda klinike za estetsku kirurgiju koju je otvorio njezin bivši muž - odnosno u krajnjoj liniji od žudnje nekih imućnih žena da se bore protiv tjelesnog propadanja koje donosi vrijeme, ili da isprave neke prirodne nedostatke. Kupali su se goli u uvalicama. Bruno je odbijao skinuti kupaće gaćice. Osjećao se bljedunjavim, kržljivim, odbojnim, debelim. Majka bi katkad u krevet primala kojeg od mladića. Već joj je

bilo četrdeset pet godina; stidnica joj je usahla, pomalo se objesila, no crte su joj lica ostale čarobne. Bruno je drkao tri puta na dan. Djevojačke su stidnice bile dostupne, katkad su se nalazile na manje od metar; no Bruno je savršeno shvaćao da su za njega zatvorene: drugi su mladići bili viši, osunčanije puti i snažniji. Godinama kasnije, Bruno će ustanoviti da je malograđanski svijet - koji čine radnici i niži činovnici - snošljiviji, susretljiviji od svijeta mladih marginalaca, koje su u ono vrijeme zastupali *hippiji*. »Mogu se prurušiti u doličnog činovnika, i biti prihvaćen od takvih«, rado si je govorio Bruno. »Dovoljno je da kupim odijelo, kravatu i košulju — sve zajedno 800 franaka na rasprodaji u C&A; zapravo je dovoljno gotovo samo da naučim vezati čvor na kravati. Ostaje, istina je, problem auta - to je u biti jedina poteškoća u životu nižeg činovnika; no moguće ju je svladati, uzme se kredit, radi se nekoliko godina i uspije se. Nasuprot tome, bilo bi beskorisno da se prurušim u marginalca: nisam ni dovoljno mlad, ni dovoljno zgodan, ni dovoljno *cool*. Čelavim, sklon sam debljanju; s godinama sam sve tjeskobniji i osjetljiviji, i sve me više pogađaju znaci odbijanja i prezira. Jednom riječju, nisam dovoljno prirodan, odnosno dovoljno *životinja* — a to je neizlječiva mana: ma što rekao, ma što učinio, ma što kupio, nikada neću uspjeti prevladati taj hendikep, jer problem je po težini upravo *prirodni hendikep*«. *Već* za prva boravka kod svoje majke, Bruno je shvatio da ga *hippiji* nikada neće prihvatiti; nije bio, i nikada neće biti privlačnom životinjom. Noću je sanjao o rastvorenim stidnicama. Otrpili ke je u to vrijeme počeo čitati Kafku. Prvi je put osjetio hladnoću, podmuklu drhtavicu; nekoliko sati nakon što je dovršio *I roces* još se osjećao odrvenjelim, obavljenim pamučnom maglom. Taj usporeni svijet, prožet sramom, gdje se stvorenja mimoilaze usred međuzvezdane praznine i doima se da ni u jednom trenu nikakav odnos među njima nije moguć, odmah je znao da se taj svijet točno poklapa s njegovim mentalnim svijetom. Svijet je spor i hladan. Postoji ipak jedna topla stvar, koju žene imaju među nogama; no ta je stvar nedostupna.

Postajalo je sve razvidnije da Bruno nije u redu, da nema prijatelja, da ga djevojke užasavaju, da mu je mladenačko doba u globalu tragičan promašaj. Njegov je otac to shvatio, i pteplavljivao ga je sve jači osjećaj krivnje. Na Božić 19/2. zahtijevao je da njegova bivša žena bude prisutna, kako bi triogli o tome raspraviti. Tijekom razgovora iskrsnulo je da je Brunin polubrat u istoj gimnaziji, da također pohađa osmi razred (u nekom drugom odjeljenju) i da se nisu nikada sreli; ta ga je činjenica ozbiljno potresla ukazavši mu se kao simbol kobnog raspada obitelji, za koji su oboje odgovorni. Po prvi put iskazujući svoj autoritet, zahtijevao je da Janine ponovno uspostavi odnose sa svojim drugim sinom, kako bi spasila što se još može.

Janine nije gajila mnogo iluzija o osjećajima koje bi Mi-chelova baka mogla imati prema njoj; no bilo je čak i malo gore nego što je zamišljala. Dok je parkirala svojeg porschea pred kućom u Crecy-en-Brieu, starica je izišla s košarom U ruci. »Ne mogu vas spriječiti da ga vidate, to je vaš sin«, naglo reče. »Idem u kupovinu, vraćam se za dva sata. Hoću da dotada odete.« Potom je otišla ne dodavši ni riječi. Michel je bio u svojoj sobi; gurnula je vrata i ušla. Namjeravala ga je zagrliti, no kada je ispružila ruku on je uzmaknuo za dobar metar. Porastavši, Michel je počeo zapanjujuće nalikovati svojem ocu; ista plava i meka kosa, isto šiljato lice s istaknutim jabučicama. Na poklon mu je donijela gramofon i nekoliko albuma Rolling Stonesa. Bez ijedne riječi je uzeo oboje (uređaj je sačuvao, no ploče će uništiti nekoliko dana kasnije). Soba mu je bila skromna, bez ikakvog postera na zidu. Jedna je matematička knjiga bila otvorena na pisaćem stolu. »Što je to?« upitala je. »Diferencijalne jednačbe«, protisnuo je. Namjeravala je razgovarati o njegovom životu, pozvati ga na praznike; to je očigledno bilo nemoguće. Morala se zadovoljiti

obaviješću da će ga uskoro posjetiti brat; pristao je. Bila je tu već gotovo čitav sat, trenuci šutnje su se beskonačno otezali, kada se u vrtu začu Annabellin glas. Michel pohita na prozor, poviče joj da ude. Janine baci pogled na djevojku dok je prolazila kroz vrtna vrata. »Zgodna ti je cura...«, primijeti, lagano iskrivljenih usta. Michela ta riječ pogodi poput šamara, lice mu se promijeni. Vraćajući se prema svojem porscheu, Janine se mimoide s Annabelle, pogleda je u oči; u pogledu joj je bilo mržnje.

Prema Bruni Michelova baka nije imala nikakve od-bojnosti; i on je bio žrtvom te izopačene majke, takav je bio bakin pogled na stvari - pojednostavljen no u krajnjoj liniji ispravan. Bruno je stoga počeo posjećivati Michela svakog četvrtka poslijepodne. Dolazio je šinobusom iz Crecy-la-Chapellea. Kad god je bilo moguće (a bilo je moguće gotovo uvijek), sjeo bi preko puta neke usamljene djevojke. Većina je bila prekriženih nogu, prozirne košulje, ili je imala što drugo. Ne bi sjeo točno sučelice, nego dijagonalno, ali često i na istu klupu, na manje od dva metra. Digao bi mu se već kada bi primijetio dugu kosu, svijetlu ili tamnu; dok bi birao mjesto, hodajući između redova, bol bi se u njegovim gaćama raspljivala. Prije nego što će sjesti, već bi izvadio maramicu iz džepa. Bilo je dovoljno otvoriti fascikl, položiti ga na krilo; stvar je bila gotova u nekoliko pokreta. Katkad, ako bi djevojka razmaknula koljena u trenu dok je vadio kurac, čak se nije trebao ni dirati; ugledavši gaćice, olakšao bi se jednim štrcajem. Maramica je bila za svaki slučaj, uglavnom je ejakulirao po papirima u fasciklu: po jednadžbama drugog stupnja, po prikazima insekata, po proizvodnji ugljena u SSSR-u. Djevojka bi dalje mirno čitala svoj časopis. Mnogo godina kasnije, Brunu je i dalje izjedala sumnja. Te su se stvari dogodile; bile su izravno povezane s bojažljivim i debeljuškastim dječarcem čije je fotografije sačuvao. Taj je dječarac bio povezan s odraslim muškarcem uspaljenim od žudnje, kakvim je postao. Djetinjstvo mu je bilo jadno, mladenaštvo grozno; sada su mu bile četrdeset dvije godine, i objektivno je bio još daleko od smrti. Što mu je ostalo za proživjeti? Možda nekoliko fe lacija za koje će, znao je, sve lakše pristajati da plaća. Život usmjeren prema nekom cilju ostavlja malo mjesta uspomenama. Kako su mu erekcije postajale sve teže i sve kraci', Bruno se prepuštao tugaljivoj mlitavosti. Glavni je cilj njegova života bio seks; više to nije bilo moguće promijeniti. Bruno je po tome bio ogledni primjer svojeg vremena. U njegovoj mladosti, neumoljivo tržišno nadmetanje koje je već dva stoljeća obilježavalo francusko društvo, donekle se ublažilo. Društvenoj se svijesti sve više nametalo uvjerenje kako je normalno da gospodarski uvjeti teže određenoj jednakosti. Kako političari, tako i direktori poduzeća, često su navodili model švedske socijaldemokracije. Bruno se stoga nije osjećao osobito potaknutim da se ekonomskim uspjehom izdigne nad svojim suvremenicima. Na profesionalnoj razini - vrlo razumno - jedini mu je cilj bio utopiti se u toj »širokoj srednjoj klasi bez čvrstih granica«, kako ju je kasnije opisao predsjednik Giscard d'Estaing. No ljudsko je biće sklono uspostavljati hijerarhije, ono se žarko želi osjećati nadmoćnim sebi sličnima. Danska i Švedska, koje su europskim demokracijama služile kao uzor na putu gospodarskog izjednačavanja, također su im pružile primjer *seksualne slobode*. Neočekivano, usred te srednje klase kojoj su se postupno priključivali radnici i činovnici - ili, točnije, kod potomaka te srednje klase — stvorilo se novo područje za narcističko nadmetanje. U srpnju 1972, za jednog boravka radi učenja jezika u Traunsteinu, bavarskom gradiću pored austrijski.' granice, Patrick Castelli, također Francuz iz Brunine skupine, tijekom tri tjedna uspio je povaliti trideset sedam komada. U istom razdoblju, njegov je rezultat bio nula. Naposljetku je pokazao kurac nekoj prodavačici u samoposluzi - koja je, srećom, prasnula u smijeh i nije ga prijavila. Kao i on, Patrick je Castelli potjecao iz višeg građanskog sloja i dobro mu je išlo u

školi; moglo se očekivati da će postići slične ekonomske rezultate. Većina je Bruninih uspomena iz mladosti nalikovala toj.

Kasnije, gospodarska je globalizacija stvorila mnogo oštrije nadmetanje, koje će raspršiti snove cjelokupnog pučanstva o ujedinjenju u sveobuhvatnu srednju klasu čija bi kupovna moć ravnomjerno rasla; sve je šire društvene slojeve zahvaćala oskudica i nezaposlenost. No to nije ublažilo surovost seksualnog nadmetanja, upravo suprotno.

Bruno je već dvadeset pet godina poznao Michela. Imao je dojam da se gotovo nimalo nije promijenio tijekom tog zastrašujućeg vremenskog razdoblja; hipoteza o postojanju jezgre osobnog identiteta, neuništive jezgre glavnih odlika, činila mu se neoborivom. No ipak, veliki ulomci njegove osobne povijesti potonuli su u nepovratni zaborav. Mjeseci, pa i čitave godine, doimale su mu se kao da ih uopće nije proživio. To se ne odnosi na te dvije posljednje godine mladenaštva, tako bogate uspomenama, iskustvima presudnim za sazrijevanje. Ono što u sjećanju ostane od ljudskog života, mnogo kasnije mu je objasnio polubrat, nalikuje Griffithssovoj konzistentnoj povijesti. Bili su u Michelovom stanu, pili campari, bila je svibanjska večer. Rijetko su se prisjećali prošlosti, razgovori su im najčešće zadirali u političke i društvene aktualnosti; no te su večeri to učinili. »Sjećaš se različitih trenutaka svojeg života«, ukratko je izložio Michel, »ta se sjećanja javljaju u različitim vidovima; vraćaju ti se misli, motivi ili lica. Katkad se jednostavno sjetiš nekog imena, kao što je ta Patricia Hohweiller o kojoj si mi maločas pričao, i koju danas ne bi mogao prepoznati. Katkad ti se vrati neko lice, a ne možeš ga čak ni povezati s kakvom uspomenom. U slučaju Caroline Yessayan, sve što znaš o njoj sažeto je u tih nekoliko savršeno jasnih sekundi dok ti je ruka počivala na njezinom bedru. Godine 1984. prihvaćen je pojam Griffithsovih konzistentnih povijesti, s namjerom da se kvantne veličine poveže u vjerodostojna predviđanja. Griffithsova je povijest satkana na osnovi kojekakvih veličina ustanovljenih u različitim trenucima. Svaka izmjerena veličina iskazuje činjenicu da se određena fizička varijabla, koja je eventualno različita od jednog do drugog iznosa, u određenom trenutku nalazi u nekom polju vrijednosti. Naprimjer, u vrijeme t_1 , elektron ima brzinu koja je približno određiva ovisno o nje/inom iznosu; u vrijeme t_2 , on se nalazi u nekoj domeni prostora; u vrijeme t_3 utvrđena je neka vrijednost njegova spina. Dakle, na osnovi nekog podsustava veličina može se odrediti jedna *povijest*, logički konzistentna, za koju se, međutim, ne može reći da je *istinita*; ona se samo može izložiti bez proturječja. Od svih mogućih povijesti u određenom eksperimentalnom zadatku, neke se mogu ispisati u Griffithsovom normaliziranom obliku; takve se nazivaju *Griffith-sovimi konzistentnim povijestima*, i sve se odvija kao da svijet tvore razdvojeni predmeti, stabilnih unutrašnjih svojstava. Međutim, broj Griffithsovih konzistentnih povijesti koje mogu biti ispisane na osnovi nekog niza veličina je najčešće veći od jedan. Ti imaš svijest o svojem ja; ta ti svijest omogućuje da postaviš hipotezu: priča koju si u stanju rekonstruirati na osnovi tvojih vlastitih uspomena je konzistentna priča održiva prema načelu jednosmislene pripovijedanja. Kao izdvojeni pojedinac, postojane egzistencije u određenom vremenskom razdoblju, podložan nekoj ontologiji predmeta i vlasništva, nemaš nikakve dvojbe: nužno ti pripada jedna Griffithsova konzistentna povijest. Predmnijevaš da je takvu hipotezu ispravno postaviti za područje stvarnog života; to ne činiš za područje snova.«

»Volio bih misliti da je moje ja iluzija; premda je ta iluzija bolna...«, reče blago Bruno; no Michel nije znao što bi odgovorio, bio je potpuno neupućen u budizam. Razgovor nije tekao glatko, vidali su se najviše dvaput godišnje. U mladosti su vodili strastvene razgovore; no to je vrijeme nepovratno prošlo. U rujnu 1973. obojica su krenula u treći razred matematičkog smjera;

dvije su godine zajedno pohađali sate matematike i fizike. Michel je bio daleko iznad razine čitavog razreda. Čovjekov je svijet -počeo je shvaćati - pun razočaranja, tjeskobe i ogorčenja. Matematičke su ga jednadžbe ispunjavale vedrinom i živom radošću. Probijao se kroz polumrak, i najednom bi pronašao prolaz: nekoliko formula, nekoliko smjelih operacija, izdiglo bi ga do blještavog proplanka vedrine. Prva jednadžba demonstracije bila je najuzbudljivija, jer istina koja bi nedaleko lepršala još je bila nesigurna; posljednja je jednadžba bila najblistavija, najradosnija. Te je godine Annabelle krenula u prvi razred gimnazije U Meauxu. Njih su se troje često vidali nakon nastave. Bruno bi se potom vratio u internat; Annabelle i Michel bi pošli prema stanici. Situacija je postajala čudnom i tužnom. Početkom 1974. Michel se udubio u Hilbertovo tumačenje prostora; zatim se bacio na teoriju veličina, otkrio kicmannove, Lebesgueove i Stieltjesove integrale. U isto to vrijeme, Bruno je čitao Kafku i masturbirao u šinobusu. Jednog svibanjskog poslijepodneva, na novootvorenom bazenu u La Chapelle-sur-Crecyju, ukazala mu se sretna prigoda da razmakne krajeve svojeg ručnika i pokaže kurac 6vjerna dvanaestogodišnjim djevojčicama; osobitu mu je radost donijelo što je vidio da se naguruju laktovima, da ih prizor zanima; razmijenio je dugačak pogled s jednom od njih, malom tamnokosom s naočalama. Premda previše nesretan i frustriran da bi se istinski zanimao za tuđe psihologije, Bruno je shvaćao da mu je polubrat u gorem stanju od njegova. Cesto su išli zajedno u kafić; Michel je nosio skijaške jakne i smiješne kape, nije znao igrati stolni nogomet; pričao je uglavnom Bruno. Michel l>i ostajao nepomičan, govorio je sve manje; samo bi pomno i tromo pogledavao Annabelle. Annabelle nije odustajala; Miche-lovo je lice za nju bilo poput ogledala nekog drugog svi jeta. Otprilike je u to vrijeme pročitala *Kreutzerovu Sonatu*, na tren povjerovala da ga je shvatila preko te knjige. Dvadeset pet godina kasnije, Bruni se doimalo nedvojbenim da je to stanje bilo poremećeno, nenormalno, bezizgledno; promatrajući prošlost, čovjek uvijek ima dojam - vjerojatno varljiv - određenog determinizma.

12. Standardna mjera

»Oni koji si tijekom revolucionarnih razdoblja s tako čudnom ohološću pripisuju lako stečenu zaslužnost za raspaljivanje anarhističkih strasti u svojih suvremenika, ne primjećuju da jad svoje prividne pobjede mogu zahvaliti spontano nastalim uvjetima, određenim ukupnošću odgovarajuće društvene situacije.«

(Auguste Comte - *Tečaj pozitivne filozofije*, Leksija 48)

Sredinu sedamdesetih godina u Francuskoj obilježio je zapanjujući uspjeh koji su postigli *Phantom of the Paradise*, *Paklena naranča* i *Plesačice valcera*: tri izrazito različita filma, čiji će združeni učinak potvrditi komercijalnu vrijednost »kulture mladih«, utemeljene uglavnom na seksu i nasilju, koja će tijekom sljedećih desetljeća neprekidno osvajati sve veći dio tržišta. Tridesetogodišnjaci koji su se obogatili tijekom šezdesetih, pak, pronašli su sve što im je trebalo u *Emmanuelle*, prvi put prikazanoj 1974: nudeći svoj način zabave, egzotična mjesta i fantazije, film Justa Jaeckina je usred te, još uvijek duboko židovsko-kršćan-ske kulturne zajednice, djelovao poput manifesta koji je pozivao na priključenje novoj civilizaciji uživanja u slobodnom vremenu.

U širem smislu, pokret je zagovaranja slobodoumnog ponašanja 1974. postigao značajne uspjehe. U Parizu je 20. ožujka otvoren prvi klub »Vitatop«, koji će odigrati pionirsku ulogu na području

tjelesne kondicije i kulta tijela. Na dan 5. srpnja donesen je zakon kojim se punoljetnost pomiče na osamnaest godina, 11. istog mjeseca onaj o sporazumnom raskidu braka- preljub je nestao iz kaznenog zakona. Naposljetku, 28. studenog, zahvaljujući podršci ljevice, nakon burne je rasprave usvojen zakon gde Veil kojim je dopušten pobačaj — većina ga je promatrača nazvala povijesnim. Kršćanska antropologija, dugo prevladavajuća u zapadnjačkim zemljama, doista je pripisivala neograničenu važnost svakom ljudskom životu, od začeca do smrti; tu važnost treba povezati s činjenicom da su kršćani vjerovali kako unutar ljudskog tijela postoji *duša* — po svojem načelu besmrtna i obećana konačnom sjedinjenju s Bogom. Poduprijeta napretkom biologije, u XIX. i XX. stoljeću malo-pomalo će se razviti materijalistička antropologija, u radikalnom odmaku od vlastitih izvora, i mnogo skromnijih etičkih naputaka. S jedne strane, fetusu kao sićušnoj nakupini stanica u stanju progresivnog razdvajanja, neovisnu je pojedinačnu egzistenciju pridavala samo pod uvjetom da objedini čimbenike određenog društvenog konsenzusa (odsutnost genetski nasljeđivih poremećaja, pristanak roditelja). Istodobno, star čovjek kao nakupina organa u stanju trajnog raspadanja, mogao se s pokrićem pozivati na svoje pravo na život jedino ako je zadovoljavajuće vladao svojim organskim funkcijama — uveden je koncept *ljudskog dostojanstva*. Etički problemi koje su tako postavile krajnje životne dobi (pobačaj; potom, nekoliko desetljeća kasnije, eutanazija) postat će čimbenicima nepomirljive opreke između dva svjetonazora, dvije u biti radikalno antagonistične antropologije.

Načelni agnosticizam Francuske Republike olakšat će postupnu, licemjernu, čak i pomalo podmuklu prevlast materijalističke antropologije. Premda nikad otvoreno iskazani, problemi *vrijednosti* ljudskog života nastavili su izjedati duhove; nedvojbeno se može ustvrditi da su tijekom sljedećih desetljeća zapadnjačke civilizacije, među ostalim, pridonijeli širenju klime opće depresije, čak i mazohizma.

Za Brunu, koji je netom navršio osamnaest godina, ljeto 1974. bilo je važno, dapače ključno razdoblje. Kako je godinama kasnije počeo pohađati psihijatra, tog će se razdoblja mnogo puta prisjetiti, preinačujući ovu ili onu pojedinost - psihijatru se, izgleda, priča iznimno dopala. Evo je u Bruninoj kanonskoj verziji:

»To se dogodilo pretkraj srpnja. Otišao sam na tjedan dana k majci na Ažurnu obalu. Uvijek je netko bio kod nje, mnogi su bili u prolazu. Tog je ljeta vodila ljubav s nekim Kanadanimom - mladim, nabitim tipom, građenim kao drvosječa. Na dan mojeg povratka, probudio sam se vrlo rano. Sunce je već pržilo. Ušao sam u njihovu sobu, oboje su spavali. Oklijevao sam nekoliko sekundi, potom raskrio plahtu. Moja se majka pomaknula, na tren sam pomislio da će otvoriti oči; bedra su joj se se lagano razma- knula. Kleknuo sam pred njezinom sudnicom. Primaknuo sam ruku na nekoliko centimetara, no nisam je se usudio dodirnuti. Izišao sam da se izdrkam. Ona je udomljivala brojne mačke, manje-više divlje. Prišao sam jednoj maloj crnoj mački koja se grijala na kamenu. Tlo je oko kuće bilo od šljunka, vrlo bijelog, neumoljive bjeline. Mačka me pogledala više puta dok sam drkao, ali zatvorila je oči prije no što sam ejakulirao. Sagnuo sam se, pokupio jedan veliki kamen. Mačkina se lubanja rasprsnula, malo je mozga štrcnulo uokolo. Truplo sam pokrio kamenjem, potom se vratio u kuću; još se nitko nije probudio. Kasnije tog jutra majka me odvezla ocu, pedesetak kilometara dalje. U autu mi je po prvi put pričala o Di Meoli. I on se odselio iz Kalifornije, četiri godine ranije; kupio je veliki posjed pokraj Avignona, na obroncima Ventoux. Ljeti je ugošćivao mlade koji su dolazili iz svih europskih zemalja, kao i Sjeverne Amerike. Mislila je da bih i ja mogao tamo otići jednog ljeta, da bi mi to proširilo

vidike.« Di Meolino se učenje temeljilo uglavnom na brahmanskoj tradiciji, ali po njezinom mišljenju, nije bilo ni fanatično ni isključivo. Uvažavao je također i postignuća kibernetike, NLP-a² i tehnike deprogramiranja usavršene u Esale-nu. Cilj je prije svega bio oslobađanje pojedinca, njegovog dubinskog kreativnog potencijala. »Koristimo samo 10% svojih neurona.«

»Uz to«, dodala je Jane (u tom su trenu prolazili borovom šumom), »tamo ćeš moći upoznati mlade svoje dobi. Za tvojeg boravka kod nas, svi smo dobili dojam da imaš poteškoća na seksualnom planu. Zapadnjački doživljaj seksualnosti«, dodala je, »potpuno je izopačen i nastran.« U mnogim primitivnim društvima inicijacija se prirodno obavljala na početku mladenačkog doba, pod nadzorom odraslih članova plemena. »Ja sam ti majka«, još je istaknula. Suzdržala se da ne doda kako je sama inicirala Davida, Di Meolinog sina, 1963. godine. Davidu je tada bilo trinaest. Prvog se poslijepodneva skinula pred njim te ga potakla da masturbira. Drugog ga je poslijepodneva zadovoljila vlastitom rukom i ustima. Naposljetku, trećeg mu je dana dopustila da ude u nju. Ta je uspomena Jane bila vrlo draga; dječakov je kurac bio čvrst i u svojoj se čvrstoći doimao neograničeno raspoloživim, čak i nakon nekoliko ejakulacija; nedvojbeno se upravo otada trajno okrenula mladim muškarcima. »No inicijacija se uvijek obavlja izvan neposrednog obiteljskog kruga. To je neophodno za otvaranje prema svijetu.« Bruno se trgnuo, upitao se nije li se ona zapravo probudila tog jutra u trenu kada joj se zagledao u stidnicu. No u zapažanju njegove majke nije bilo ničega osobito iznenađujućeg; zabrana incesta ustanovljena je kod sivih gusaka i majmuna mandrila.

»Stigavši k ocu«, nastavio bi Bruno, »primijetio sam da nije baš dobro. Tog je ljeta uspio uzeti samo dva tjedna odmora. Tada nisam bio toga svjestan, no imao je poteškoća s novcem, poslovi su mu po prvi put loše krenuli. Kasnije mi je sve ispričao. Potpuno mu je izmaklo novonastalo tržište silikonskih grudi. Smatrao je da se radi o prolaznoj modi, koja neće prerasti okvire američkog tržišta. Dakako da je to bila glupost. Ne postoji nijedan primjer mode nastale u Sjedinjenim Državama koja nije uspjela preplaviti zapadnu Europu nekoliko godina kasnije; baš nijedan. Jedan je od njegovih mladih suradnika ugrabio prigodu, pokrenuo vlastiti posao i oduzeo mu velik dio klijentele posluživši se silikonskim grudima kao reklamnim proizvodom.«

U vrijeme te ispovijesti Brunin je otac imao sedamdeset godina i uskoro će podležiti napadu ciroze. »Povijest se ponavlja«, tmurno bi dodavao zveckajući kockicama leda u svojoj čaši. »Taj kreten Poncet«, (radilo se o ambicioznom mladom kirurgu koji ga je upropastio dvadeset godina ranije), »taj kreten Poncet odbio je uložiti u produži-vanje kuraca. Njemu je to kobasičarenje, ne vjeruje da će se muško tržište proširiti na Europu. Kreten. Jednaki kreten kao ja u ono vrijeme. Da mi je danas trideset godina, o da, ja bih se prihvatio produživanja kuraca!« Odaslavši tu poruku, potonuo je u maglovito sanjarenje, na rubu drijemeža. Razgovor je prilično zapinjao, razumljivo za tu životnu dob.

Tog srpnja 1974. Brunin je otac bio tek na početku svojeg propadanja. Poslijepodne bi se zatvorio u svoju sobu s hrpom San-Antoniovih knjiga i bocom burbona. Izlazio bi oko sedam sati, drhtavom rukom pristavio neko gotovo jelo. Nije sasvim odustao od razgovora sa sinom, ali nije išlo, zaista mu nije išlo. Nakon dva dana, više se uopće nije dalo disati. Bruno je počeo izlaziti, vani provoditi čitava poslijepodneva; naprosto bi se odvuкао do plaže.

Psihijatru se manje dopadao sljedeći dio priče, ali Bruno je mnogo držao do njega, nije ga ni najmanje želio prešutjeti. Napokon, taj seronja je tu da sluša, za to je plaćen, ne?

»Bila je sama«, stoga bi nastavio Bruno, »svako je poslijepodne bila sama na plaži. Mala bogataška sirotica, kao i ja; imala je sedamnaest godina. Bila je zbilja debeljuca, hrpica sala sa sramežljivim licem, prebijelom kožom i pri-števima. Četvrtog poslijepodneva, upravo dan uoči mojeg odlaska, uzeo sam ručnik i sjeo kraj nje. Bila je ispružena na truhu, otkopčala je gornji dio kostima. Jedine riječi kojih sam se sjetio bile su: 'Tu si na praznicima?' Podigla je oči: zasigurno nije očekivala nekakvu genijalnost, ali vjerojatno niti baš toliku bedastoću. Potom smo razmijenili imena, njezino je bilo Annick. Došao je trenutak da se pridigne, i ja sam se upitao: Hoće li pokušati zakopčati grudnjak na leđima? Ili će se, naprotiv, uspraviti i pokazati mi grudi? Odabrala je srednje rješenje: okrenula se ovlaš pridržavajući krajeve grudnjaka. Košarice su završile poprijeko, samo su je djelomično pokrivala. Imala je zaista goleme grudi, već pomalo mlohave, što se kasnije, nema dvojbe, strahovito pogoršalo. Rekoh si da je vrlo hrabra. Primaknuo sam ruku i zavukao je u košaricu, postupno razotkrivajući sisu. Nije se pomaknula ali malo se ukočila, zatvorila oči. Nastavio sam uvlačiti ruku, bradavice su joj bile tvrde. Taj je tren ostao jednim od najljepših u mojem životu.

Ono kasnije išlo je teže. Odveo sam je k sebi, otišli smo ravno u moju sobu. Bojao sam se da je ne vidi moj otac; on je ipak u životu imao vrlo lijepih žena. No spavao je, tog je poslijepodneva ustvari bio potpuno pijan, probudio se tek u deset uvečer. Začudo, nije dopustila da joj skinem gaćice. Nije to još nikad radila, rekla mi je; točnije, nije uopće nikad bila s dečkom. No bez oklijevanja mi je stala drkati, s mnogo entuzijazma; sjećam se da se smiješila. Zatim sam prinio kurac njezinim ustima; malo je posisala, ali nije joj se baš sviđalo. Nisam navaljivao, obja-hao sam je. Kada sam joj ud uglavio među grudi, osjetio sam da je istinski sretna, ispustila je tih jecaj. To me strašno uzбудilo, pridigao sam se i spustio joj gaćice. Ovaj se pm nije opirala, čak je podigla noge da mi pomogne. To tista nije bila zgodna cura, no pića joj je bila privlačna, ji dnako privlačna kao u bilo koje žene. Zatvorila je oči.

Kada sam joj zavukao ruke pod guzove, potpuno je raširila bedra. To me se toliko dojmilo da sam istog trena svršio, prije no što sam uspio ući u nju. Na stidnim dlakama bilo je malo sperme. Bilo mi je strašno žao, ali ona mi je rekla da nema veze, da joj je drago.

Nismo imali baš puno vremena za razgovor, već je bilo osam sati, morala se odmah vratiti roditeljima. Rekla mi je, bogzna zašto, da je jedinica. Izgledala je tako sretnom, tako ponosnom što ima razlog za kašnjenje, da sam se gotovo rasplakao. Dugo smo se ljubili u vrtu pred kućom. Sutradan ujutro, otputovao sam natrag u Pariz.«

Dovršivši tu minipriču, Bruno bi zamuknuo. Terapeut bi se diskretno protegnuo, i najčešće rekao: »Dobro.« Ovisno o potrošenom vremenu nekim bi riječima ponovno potakao razgovor ili pak samo dodao: »Da tu stanemo za danas?« *izgovorivši finale* svoje misli lagano uzlaznom intonacijom da unese upitnu nijansu. Osmijeh bi mu pritom bio krajnje profinjeno lepršav.

Tog ljeta 1974, Annabelle se dala poljubiti jednom dečku u diskoteci mjesta Saint-Palais. U *Stephanie* je pročitala dossier o prijateljstvu između dečka i cure. Otvorivši pitanje *prijatelja iz djetinjstva*, časopis je postavio naročito gnusnu tezu: iznimno je rijedak slučaj da se prijatelj iz djetinjstva pretvori u *dečka*; on je prirodno sklon da postane dobar prijatelj, *vjeran prijatelj*; dapače, često će poslužiti kao osoba za povjerenje i za podršku kada prvi *flertovi* donesu nemir.

Onih sekundi koje su uslijedile nakon tog prvog poljupca, unatoč tvrdnjama časopisa, Annabelle se osjetila užasno tužnom. Nešto bolno i nepoznato brzo joj se širilo grudima. Izišla je iz *Kathmandoua*, ne dopustivši dečku da je prati. Skidajući lanac sa svojeg mopeda, lagano je drhtala. Te je večeri odjenula najljepšu haljinu. Kuća njezinog brata bila je udaljena samo kilometar, tek je prošlo jedanaest kada je stigla, u dnevnoj je sobi još gorjelo svjetlo; opazivši svjetlost, zaplakala je. To su okolnosti u kojima je, jedne srpanjske noći 1974, Annabelle stekla bolnu i konačnu spoznaju o svojem *osobnom postojanju*. Dok se životinjama ono ukazuje u vidu tjelesne boli, u ljudskim zajednicama osobno postojanje postiže punu samosvijest tek posredstvom *laži*, s kojom se ono u praksi može stopiti. Do svoje šesnaeste godine, Annabelle pred roditeljima nije imala tajni; nije ih imala - a to je bilo, sada je shvaćala, nešto rijetko i dragocjeno - niti pred Miche-lom. Tijekom nekoliko sati te noći Annabelle je spoznala kako je ljudski život neprekidan niz laži. Istom je prigodom spoznala i svoju ljepotu.

Osobno postojanje i osjećaj slobode koji iz njega proistječe tvore prirodne temelje *demokracije*. U demokratskom sustavu, odnosi među pojedincima u klasičnom su slučaju uređeni na *ugovorni* način. Svaki ugovor koji krši prirodna prava jedne od ugovornih strana, ili u kojem ni su jasno navedeni uvjeti njegova raskidanja, samim se tim smatra ništavnim.

Dok je o svojem ljetu 1974. govorio rado i detaljno, Bruno je teže spominjao školsku godinu koja je uslijedila; istini za volju, u sjećanju mu je ostavila samo rastuću nelagodu. Vremenski odsječak neodređena trajanja, ali prevladavajuće sumornih tonova. I dalje je često viđao Annabelle i Michela, u načelu su bili vrlo bliski; no predstojala im je matura, kraj će ih školske godine neizbježno razdvojiti. Michel se promijenio: slušao je Jimija Hendrbea i valjao se po podu, to je bilo vrlo intenzivno; mnogo kasnije od svih ostalih, počeo je pokazivati znakove *adolescencije*. Između Annabelle i njega kao da se uvukla nelagoda, nisu se više tako lako uzimali za ruku. Ukratko, kao što je Bruno to jednom prigodom sažeto izrekao svojem psihijatru, »sve je odlazilo u kurac«.

Od svoje zgrade s Annick, koju je bio sklon uljepšavati u sjećanju (uostalom, mudro se suzdržao od ideje da je nazove), Bruno je osjećao nešto više samopouzdanja. Na taj prvi zavodnički uspjeh, međutim, nisu se nadovezali drugi, i doživio je grubo odbijanje kada je pokušao poljubiti Svlvie, zgodnu i vrlo *napaljivu* brinetu iz Annabelli-nog razreda. No jedna ga je cura htjela, mogle su doći i druge; ujedno se u njemu javio neki neodređeni zaštitnič-ki osjećaj prema Michelu. Naposljetku, on mu je bio brat, i to dvije godine mladi. »Moraš nešto učiniti s Annabelle«, uporno mu je govorio; »ona to jedva čeka, zaljubljena je u tebe a najljepša je u čitavoj gimnaziji.« Michel bi se vrpeljio na stolcu, odgovarao: »Da.« Prolazili su tjedni. Očigledno se kolebao na pragu odraslosti. Poljubiti Annabelle za njih bi dvoje značilo jedini način da se izide iz tog tjesnaca; no on toga nije bio svjestan; uljuljkao se u lažan osjećaj vječnosti. U travnju je razbjesnio svoje nastavnike ne ispunivši obrasce za upis na predavanja pripreme za studij. A bilo je razvidno da ima vrlo dobre izgleda, bolje od svih ostalih, da bude primljen na neki od najpoznatijih fakulteta. Do mature je bilo mjesec i pol, a sve je više ostavljao dojam da se prepustio. Kroz rešetke učioničkih prozora promatrao je oblake, stabla u školskom dvorištu, druge đake; reklo bi se da ga nikakva ljudska događanja više nisu bila kadra doista dirnuti.

Bruno se, pak, odlučio upisati na književnost: polako mu se napunio kufer Tavlora-Maclaurinovim tezama, i još važnije, na faksovima književnosti ima cura, puno cura. Njegov otac nije imao nikakvu primjedbu. Kao i svi stari razvratnici, u kasnijoj je dobi postao sentimentaln, i gorko si je predbacivao da je sinu upropastio život svojim egoizmom; to, uostalom, nije bilo potpuno netočno. Početkom svibnja se razišao s Julie, svojom posljednjom ljubavnicom, premda je ta žena bila prekrasna; zvala se Julie Lamour, no za estradu se preimenovala u Julie Love. Glumila je u prvim francuskim pornićima, danas zaboravljenim filmovima Burda Tranbareea ili Francisa Leroia. Izgledala je pomalo poput Janine, no mnogo gluplje. »Proklet sam... Proklet sam...«, ponavljao si je Brunin otac postavši svjestan sličnosti, kada mu je pod ruku došla fotografija iz mladosti njegove bivše žene. Za jedne večere kod Benazerafa njegova je ljubavnica sreala Deleuzea, i otada se rado upuštala u intelektualna opravdavanja pornografije, to se više nije dalo podnijeti. Povrh toga, skupo ga je koštala, na snimanjima se navikla na iznajmljene rollsove, na bunde, na sve te erotske tričarije koje su mu, u pood-makloj dobi, postajale sve mučnije. Krajem '74, morao je prodati kuću u Sainte-Maxime. Nekoliko mjeseci kasnije, sinu je kupio garsonijeru pored parka Observatoire: vrlo lijepu garsonijeru, svijetlu, tihu, bez zgrade preko puta koja bi joj zaklanjala pogled. Pokazujući je Bruni, nije nimalo imao dojam da mu daruje nešto iznimno, već da pokušava *popraviti štetu*, koliko je to moguće; u svakom slučaju, kupnja je očigledno bila dobar posao. Prošetavši pogled stanom, ipak je malo živnuo. »Moći ćeš pozivati cure!« uzviknuo je nepažljivo. Ugledavši izraz lica svojeg sina, odmah je požalio.

Michel se naposljetku upisao na Fakultet Orsay, Odsjek matematike i fizike; zavela ga je prije svega blizina studentskog grada: eto kako je razmišljao. Obojica su, prema očekivanju, lako maturirala. Annabelle je pošla s njima na dan objave rezultata, ozbiljna lica, u godinu je dana postala mnogo zrelijom. Neznatno mršavija, s osmijehom koji je sada dolazio više iznutra, nažalost je bila još ljepša. Bruno tada odluči nešto poduzeti: više nije bilo ljetnji kovca u Sainte-Maxime, ali mogao je otići na Di Meolin posjed, kako mu je predložila majka; pozvao je njih dvoje da mu se pridruže. Krenuše mjesec kasnije, krajem srpnja.

14. Ljeto '75.

»Ne daju im djela njihova da se Bogu svome vrate, jer je duh bluda medu njima; oni Jahve ne poznaju.«

(Hošea, 5, 4)

Čovjek koji ih je dočekaao na autobusnoj stanici u Car-pentrasu bio je onemoćao, bolestan. Sin talijanskog arhitekta koji je dvadesetih godina emigrirao u Sjedinjene Države, Francesco di Meola je bez ikakve sumnje *uspio u životu*, dakako u financijskom smislu. Kao i Serge Clement, mladi je Talijan po završetku Drugoga svjetskog rata shvatio da se nalazi na pragu jednog savim drugačijeg svijeta, i da će djelatnosti koje su dugo smatrane elitističkim ili marginalnim sada zadobiti znatnu gospodarsku važnost. Dok je Brunin otac ulagao u estetsku kirurgiju, Di Meola se upustio u proizvodnju ploča; neki su, nema sumnje, zaradili mnogo više novca od njega, ali ipak je uspio prigrabiti solidan komad kolača. Oko svoje četrdesete, poput mnogih je stanovnika Kalifornije naslutio pojavu jednog novog vala, mnogo dalekosežnijeg od obič nih modnih previranja, kojem je bilo suđeno da isprevrne čitavu zapadnjačku civilizaciju; zahvaljujući tome, imao je priliku u svojoj vili na Big Suru razgovarati s Allanom Wattsom, Paulom Tillichem,

Carlosom Castanedom, Abrahamom Maslovvom i Carlom Rogersom. Nešto kasnije čak je imao sreću da upozna Aldousa Huxleya, istinskog duhovnog oca tog pokreta. Ostario i gotovo slijep, Huxley je tek djelomično obratio pozornost na njega; no taj će mu susret ipak ostaviti odlučan dojam.

Motivi koji su ga 1970. nagnali da napusti Kaliforniju i kupi posjed u Gornjoj Provansi ni samom mu nisu bili potpuno jasni. Kasnije, pretkraj života, došao je do zaključka kako je zbog teško dokučivih razloga poželio *umrijeti u Europi*; no tada su mu do svijesti dopirali samo po-vršniji motivi. Pokret začet u svibnju '68. dojmio ga se, i u trenu kada je hippie-val počeo preplavljivati Kaliforniju rekao si je da bi se možda moglo nešto učiniti s europskom mladeži. Jane ga je u tome poticala. Francuska je mladež bila naročito zaostala, gušila se pod paternalističkim okovima degolizma; ali ona je tvrdila kako je dovoljna jedna iskra da sve plane. Posljednjih je godina Francusku najveće zadovoljstvo pričinjalo pušiti marihuanu s vrlo mladim djevojkama, privučenim duhovnom aurom pokreta; a zatim ih ševiti, usred mandala i mirisa tamjana. Djevojke koje su zalazile na Big Sur uglavnom su bile bedaste protestanske balavice; barem polovica od njih djevice. Pretkraj šezdesetih, izvor samo što nije presahnuo. On si je tada rekao da je možda došlo vrijeme za povratak u Europu; i samom mu se doimalo čudnim da razmišlja na takav način, s obzirom da je iz Italije otišao s jedva pet godina. Otac mu je bio ne samo militantni revolucionar nego i kultiviran čovjek, zaljubljenik u lijepo izražavanje, esteta. To je vjerojatno u njemu ostavilo traga. U biti je Amerikance na neki način uvijek smatrao idiotima.

Bio je još uvijek vrlo naočit, kao isklesana lica, zagasite puti, duge sijede kose, guste i kovrčave; no u unutrašnjosti njegova tijela stanice su se stale razmnažati bez reda, uništavati genetski kod susjednih stanica, lučiti toksine. Specijalisti kojima se obratio imali su oprečna mišljenja o brojnim stvarima, osim o jednoj, onoj bitnoj: uskoro će umrijeti. Njegov se rak nije moglo operirati, neizbježno će nastaviti razvijati svoje metastaze. Većina je liječnika preporučala lagano umiranje, a uz nešto lijekova čak bi se izbjegla tjelesna bol; činjenica je da dosad nije osjećao ništa više od opće klonulosti. No nije pristao; nije uspio čak ni zamisliti pristanak. Suvremenom zapadnjaku, čak i ako je dobrog zdravlja, misao na smrt je nešto poput *pozadinskog šuma*, koji mu preplavi mozak čim splasnu žudnje i projekti. S godinama taj šum postaje sve nametljivijim; može ga se usporediti s muklim hrkanjem, katkad popraćenim škrgutom. U nekim je drugim epohama pozadinski šum činilo očekivanje Kraljevstva Božjeg; danas ga čini očekivanje smrti. Tako stoje stvari.

Huxley se, toga će se uvijek sjećati, doimao ravnodušnim prema približavanju vlastite smrti; no možda je jed nostavno otupio, ili bio drogiran. Di Meola je čitao Platona, Bhagavad-Gitu i Tao-te-Kinga; nijedna od tih knjiga nije ga ni najmanje umirila. Tek je navršio šezdesetu, a umirao je, svi su simptomi to govorili, nije moglo biti pogreške. Čak ga je prestajao zanimati seks, Annabellinu je ljepotu zapazio tek nekako rastreseno. Njih dvojicu, pak, nije ni pogledao. Već je dugo živio okružen mladima, i možda se iz navike pokazao donekle znatiželjnim da upozna Janine sinove; zapravo je bilo sasvim očigledno da ga za to boli dupe. Ostavio ih je usred svojeg posjeda, s uputom da šator postave bilo gdje; želio je leći, ako je moguće bez ikoga u blizini. U tjelesnom smislu, još je bio zadivljujuć primjerak inteligentnog i senzualnog muškarca, bitko ironičnog, pa i mudrog pogleda; neke naročito blesave djevojke čak su mu lice smatrale blistavim i dobrodušnim. Nije u sebi osjećao nikakvu dobrodušnost, štoviše, činilo mu se da je osrednji

glumac: kako li su svi tako nasjeli? Nema dvojbe, katkad si je govorio pomalo tužno, ti mladi što tragaju za novim duhovnim vrijednostima stvarno su idioti.

Samo koju sekundu nakon što su izišli iz jeepa, Bruno je shvatio da je pogriješio. Posjed se blago i valovito spuštao prema jugu, vidjelo se grmlje i cvijeće. Jedan je slap uranjao u umjetno jezerce, zeleno i mirne površine; tik do njega, jedna žena, gola i ispružena na plosnatom kamenu, sušila se na suncu, dok se druga sapunala prije kupanja. Bliže njima, klečeći na prostirci od rogožine, neki je visoki bradonja meditirao ili spavao. I on je bio gol, i vrlo preplanuo; dugačka svjetloplava kosa vrlo mu je dojmljivo odskakala od tamnosmede kože; pomalo je podsjećao na Krisa Kristoffersona. Bruno se obeshrabrio; istini za volju, što je drugo mogao očekivati? Možda još nije prekasno otići, pod uvjetom da to bude odmah? Bacio je pogled na svoje društvo: Annabelle je, iznenađujuće smirena, počela rasprostirati svoj šator; Michel je sjedio na panju i poigravao se uzicom svojeg ruksaka; doimao se potpuno odsutnim.

Voda otječe najlakšim putem. Predodređeno u načelu i u gotovo svakom činu, ljudsko ponašanje dopušta tek malobrojne stranputice, i čovjek će tek rijetkima od njih zaista krenuti. Godine 1950. Francescu di Meoli jedna je talijanska glumica rodila sina; drugorazredna glumica koja se nikada neće izdići s razine uloge egipatske robinje, što joj je donijela - to je bio vrhunac njezine karijere - dvije replike u *Quo vadiš?* Sinu su dali ime David. S petnaest godina, David je sanjao da postane *rock-star*. Nije bio jedini. Premda mnogo bogatiji od direktora i bankara, *rock-starovi* su zadržavali buntovnički imidž. Mladi, lijepi, slavni, objekti žudnje svih žena i zavisti svih muškaraca, *rock-starovi* su bili apsolutni vrhunac društvene hijerarhije. Ništa se u ljudskoj povijesti, od divinizacije faraona u drevnom Egiptu, nije moglo usporediti s kultom *rock-starova* koji je stvorila europska i američka mladež. U tjelesnom pogledu, David je imao sve potrebno da ostvari svoj cilj: apsolutnu ljepotu, animalnu koliko i dijaboličnu; muževno lice, no iznimno pravilnih crta; dugu i vrlo gustu crnu kosu, lagano kovrčavu; velike, duboko plave oči.

Zahvaljujući očevim vezama, David je dobio prigodu snimiti prvi singl sa samo sedamnaest godina; bio je to potpuni neuspjeh. Treba reći da je izišao iste godine kada i *Sergeant Pepper*, *Days of Future Passed* i mnogi drugi. Jimi Hendrix, Rolling Stonesi, Doorsi bili su na vrhuncu; Neil Young je počeo snimati, i još se mnogo očekivalo od Briana Wilsona. Tih godina nije bilo mjesta za pristojnog, ali ne osobito inventivnog basistu. David je ustrajao, promijenio četiri grupe, iskušao različite stilove; tri godine nakon očevo odlaska, odlučio je okušati sreću u Europi. Lako je pronašao gazu u nekom klubu na Ažurnoj obali, to nije bio problem; komadi su ga svake večeri čekali u njegovoj sobi iza pozornice, ni to nije bio problem. Ali nitko, ni u jednoj izdavačkoj kući, nije obratio ni najmanju pozornost na njegove demoesnimke.

Kada je David upoznao Annabelle, već je bio imao više od pet stotina žena; no nije pamtio takvo savršenstvo oblika. Annabelle je pak osjetila privlačnost prema njemu kao što su osjećale sve druge. Odolijevala je nekoliko dana, i popustila tek tjedan dana po dolasku. Oko tridesetero ih je plesalo iza kuće, noć je bila zvjezdana i blaga. Annabelle je bila odjevena u bijelu suknju i kratku majicu s nacrtanim suncem. David je plesao tik uz nju, katkad bi je zavrtio u rock-figuri. Plesali su neumorno, već dulje od sata, čas u brzom, čas u sporom ritmu, praćeni tamburi-nom. Bruno je nepomično stajao naslonjen na stablo, stisnuta srca, budno i napeto promatrajući. Michel bi se na tren pojavio na rubu svijetlog kruga, pa opet nestao u noći. Najednom se stvorio pred njim, na jedva pet metara. Bruno je vidio Annabelle kako ostavlja plesače i prilazi mu, jasno ju je čuo kako pita: »Ne plešeš?«; lice joj je pritom bilo vrlo tužno. Michel je poziv otklonio nevjerovatno sporom gestom, kakvu bi učinila netom oživjela prehistorijska životinja. Annabelle je ostala

nepomično stajati pred njim pet do deset sekundi, pa se okrenula i priključila skupini. David ju je obgrlio oko struka i snažno privukao k sebi. Ona mu je položila ruku na rame. Bruno je ponovno pogledao Michela; imao je dojam da mu na licu lebdi osmijeh; oborio je oči. Kada ih je pridigao, Michela više nije bilo. Annabelle je bila u Davidovom zagrljaju; usne su im bile blizu.

Ispružen u svojem šatoru, Michel je čekao zoru. Pret-kraj noći izbila je silovita oluja, iznenadila ga je spoznaja da se malo prestrašio. Nebo se potom stišalo, stala je padati ravnomjerna spora kiša. Kapi su muklo udarale o ša-torsko platno, na nekoliko centimetara od njegova lica, no bio je zaklonjen od njihova dodira. Najednom ga je pohodila slutnja da će mu čitav život nalikovati tom trenu. Susretat će ljudske osjećaje, katkad će im čak biti vrlo blizu; drugi će doživljavati sreću, ili očaj; ništa od toga neće ga se nikada moći sasvim ticati niti će ga pogađati. Više puta tijekom večeri, Annabelle je plešući bacila pogled u njegovom smjeru. Želio se pomaknuti, ali nije mogao; imao je vrlo jasan osjećaj da uranja u ledenu vodu. Sve je, međutim, bilo i pretjerano mirno. Osjećao se razdvojenim od svijeta prazninom od nekoliko centimetara, koja je oko njega tvorila nešto poput ljuštire ili oklopa.

15.

Sutradan ujutro, Michelov je šator bio prazan. Sve su mu stvari nestale, no ostavio je ceduljicu na kojoj je pisalo samo: »NE BRINITE.«

Bruno je otputovao tjedan kasnije. Ulazeći u vlak shvatio je da se za čitavog boravka nije ni pokušao nikome nabacivati, niti je, sve u svemu, s ijednom osobom razgovarao.

Pretkraj kolovoza, Annabelle je primijetila da joj kasni mjesečnica. Rekla si je daje tako i bolje. Nije bilo problema: Davidov je otac znao jednog liječnika, militantnog pobornika obiteljskog planiranja, s praksom u Marseilleu. Tip je bio entuzijast od tridesetak godina, s riđim brčićima, i zvao se Laurent. Bilo mu je osobito stalo da ga zove imenom: Laurent. Pokazao joj je različite instrumente, objasnio joj postupak usisavanja i kiretaže. Bilo mu je stalo da uspostavi demokratski dijalog s klijenticama, s kojima se ophodio kao s prijateljicama. Od početka je podržavao ženski pokret, i smatrao da još preostaje mnogo za učiniti. Operacija je zakazana za sljedeći dan; troškove će podmiriti Obiteljsko planiranje.

Annabelle se vratila u svoju hotelsku sobu na rubu živčanog sloma. Sutradan će pobaciti, još jednu noć provesti u hotelu, potom se vratiti kući; tako je odlučila. Tijekom protekla tri tjedna, svake je noći dolazila u Davidov šator. Prvi ju je put malo boljelo, no potom je doživjela užitak, mnogo užitka; nije ni slutila da bi seksualni užitak mogao biti tako snažan. No prema tom tipu nije imala nikakvih ljubavnih osjećaja; znala je da će je vrlo brzo zamijeniti, čak je vjerojatno to već i činio.

Te večeri, za stolom s prijateljima, Laurent je s oduševljenjem spomenuo Annabellin slučaj. Borili su se upravo zbog djevojaka kao što je ona, reče; kako bi spriječili da jedva sedamnaestogodišnjoj djevojci (»i k tome zgodnoj«, umalo je dodao) život upropasti ljetna avantura.

Annabelle je duboko strepila od povratka u Crecy-en--Brie, no zapravo se ništa nije dogodilo. Bio je 4. rujna; roditelji su pohvalili njezinu preplanulost. Rekli su joj da je Michel otputovao, da već stanuje u svojoj sobi u studentskom naselju u Bures-sur-Yvetteu; očito nisu ništa slutili. Uputila se Michelovoj baki. Stara se gospoda doimala umornom, no lijepo ju je primila, i bez ikakva joj

protivljenja dala adresu svojeg unuka. Da, smatrala je pomalo čudnim što se Michel vratio prije ostalih, smatrala je čudnim i to što je otputovao da se smjesti u svoju sobu mjesec dana prije početka studijske godine; no *Michel jest* čudan dečko.

Usred sveopćeg divljaštva prirode, ljudska su bića katkad (rijetko) uspijevala stvoriti malene oaze topline ozračene ljubavlju. Malene, zatvorene, samo odabranima dostupne prostore, u kojima je vladalo uzajamno poštivanje i ljubav.

Dva je sljedeća tjedna Annabelle posvetila pisanju Mi-chelu. Bilo je teško, mnogo je puta morala križati i počinjati iznova. Dovršeno, pismo je brojilo četrdeset stranica; po prvi put, to je doista bilo *ljubavno pismo*. Poslala ga je 17. rujna, na dan početka nastave u gimnaziji; zatim je čekala.

Fakultet Orsay - Pariš XI. jedina je visoka škola u pariškoj regiji izgrađena točno prema američkom modelu *campusa*. Nekoliko zgrada razbacanih parkom nude smještaj studentima od prve godine do magisterija. Orsay nije samo učilište, već i mjesto gdje se vrše vrhunska istraživanja na polju fizike elementarnih čestica.

Michelova je soba bila na uglu, na četvrtom i najvišem katu zgrade 233; odmah se počeo u njoj osjećati vrlo ugodno. Imala je mali krevet, radni stol, police za njegove knjige. Prozor je gledao na travnjak koji se spuštao sve do rijeke; malo se nagnuvši, sasvim desno je mogao nazrijeti betonske blokove akceleratora čestica. U ovo vrijeme, mjesec dana prije početka nastave, zgrada je bila gotovo prazna; tu je bilo samo nekoliko studenata iz Afrike - kojima je najveći problem bio smještaj u kolovozu, kada su se zgrade potpuno zatvarale. Michel bi povremeno izmijenio koju riječ s paziteljicom; preko dana bi hodao uz rijeku. Još nije ni slutio da će u toj zgradi ostati više od osam godina.

Jednog prijepodneva, oko jedanaest sati, legao je u travu, među ravnodušna stabla. Čudilo ga je što toliko pati. Krajnje udaljena od kršćanskih pojmova otkupljenja i milosti, strana i samoj ideji slobode i oprosta, njegova vizija svijeta sadržavala je nešto mehaničko i neumoljivo. S obzirom na zadane početne okolnosti, mislio je, s obzirom da su mreži početnih interakcija utvrđeni parametri, događaji se odvijaju u ohlađenom i praznom prostoru; determinizam je neizbježan. Ono što se dogodilo moralo se dogoditi, nije moglo biti drugačije; nitko se nije mogao smatrati odgovornim. Michel bi noću sanjao apstraktne prostore, prekrivene snijegom; njegovo tijelo, umotano u zavoje, tumaralo je pod niskim nebom, među željezarama. Danju bi katkad susreo jednog od Afrikanaca, sitnog Malijca sive kože; jedan bi drugome kimnuli glavom. Studentska kantina još nije bila otvorena; kupio bi konzervu tunjevine u samoposluzi Continent u Courcelles-sur--Yvette, pa se vratio u dom. Spustila bi se večer. Hodao bi praznim hodnicima.

Oko sredine listopada Annabelle mu je napisala još jedno pismo, kraće od prethodnog. U međuvremenu je telefonirala Bruni, koji ni sam nije imao nikakvih vijesti: znao je samo da Michel redovito telefonira baki, ali daje vjerojatno neće posjetiti prije Božića. Jedne studenačke večeri, nakon seminara iz analize, Michel je pronašao poruku u svojem pretincu u domu. Na papiriću je pisalo: »Nazovi svoju tetu Marie-Therese. HITNO.« Već dvije godine gotovo da nije vidio tetu Marie--Therese, niti sestričnu Brigitte. Odmah je nazvao. Baka mu je imala još jedan udar, morali su je zadržati u bolnici u Meauxu. Bilo je ozbiljno, čak vrlo ozbiljno. Aorta je bila slaba, postojala je opasnost da će je izdati srce.

Prehodio je Meaux, prošao kraj gimnazije; bilo je oko deset sati. U tom trenu, u jednoj od učionica, Annabelle je proučavala neki tekst koji je napisao Epikur — mislilac poznat kao lucidan, umjeren, grčki, i istinu govoreći, dosadan kao proljev. Nebo je bilo tamno, vode Marne uskomešane i prljave. Bez poteškoća je pronašao bolnički kompleks Saint-Antoine — ultramodernu zgradu, svu od stakla i čelika, otvorenu prethodne godine. Teta Marie-Therese i sestrična Brigitte čekale su ga na odmorištu; jasno se vidjelo da su plakale. »Ne znam je li dobro da je vidiš...«, reče Marie-Therese. Nije se obazirao. Ono što se mora proživjeti, proživjet će.

U sobi za intenzivnu skrb baka je bila sama. Ispod plahte, iznimno bijele, provirivale su ruke i ramena; bilo mu je teško pogled odvojiti od te razgolićene, izborane, bljedunjave, strahovito ostarjele puti. Ruke, u koje je primala infuziju, bile su remenima pričvršćene za rub kreveta. Jedna joj je žljebasta cjevčica bila uvučena u grlo. Ispod plahte su prolazile žice spojene na uređaje koji su nešto bilježili.

Skinuli su joj spavaćicu; nisu je pustili da si uredi pundu, kao što je godinama činila svakog jutra. S tom raspuštenom kosom, dugom i sivom, to više nije u potpunosti bila njegova baka; to je bilo nekakvo jadno stvorenje od mesa, ujedno vrlo mlado i vrlo staro, sad prepušteno rukama medicine. Michel joj uze ruku; jedino je ruku uspijevao doista prepoznati. Cesto ju je uzimao za ruku, čak i još sasvim nedavno, i nakon što je navršio sedamnaestu. Oči joj se nisu otvorile; no možda je, unatoč svemu, prepoznala njegov dodir. Nije snažno stisnuo, samo joj je ruku uzeo u svoju, kao što je ranije činio; živo se nadao da će mu prepoznati dodir.

Ta je žena proživjela okrutno djetinjstvo radeći na farmi od sedme godine, okružena poludivljacima, alkoholičarima. Mladenačko joj je doba bilo prekratko da bi ga se mogla uistinu sjećati. Nakon muževe smrti radila je u tvornici istodobno podižući svoje četvero djece; usred zime, morala je u dvorište odlaziti po vodu za higijenske potrebe obitelji. S više od šezdeset godina, odskora umirovljena, pristala je ponovno se brinuti za malo dijete - sina svojeg sina. Ni njemu nije ničega nedostajalo — ni čiste odjeće, ni slasnih nedjeljnih ručkova, ni ljubavi. Sve je to u njegovom životu ona priskrbila. Svako istraživanje čovječanstva koje i najmanje teži iscrpnosti mora uzeti u obzir tu vrstu pojava. Takva su bića postojala kao povijesne činjenice. Ljudska bića koja su radila čitav život, koja su naporno radila, isključivo zbog odanosti i zbog ljubavi; koja su doslovno davala svoj život za druge u ime oda nosti i ljubavi; koja unatoč tome nisu ni najmanje imala dojam da se žrtvuju; koja zapravo nisu ni pomišljala da žive drugačije nego tako da svoj život daju drugima u ime odanosti i ljubavi. U praksi, ta su ljudska bića bila uglavnom žene.

Michel ostade u toj prostoriji oko četvrt sata, držeći bakinu ruku u svojoj; tada ga je neki internist upozorio da bi uskoro mogao smetati. Možda se može nešto učiniti; ne operacija, to je nemoguće; ali možda ipak nešto, bitno je da još ništa nije izgubljeno.

Put natrag je prošao bez riječi; Marie-Therese je mehanički vozila renault 16. Jeli su također ne govoreći mnogo, s vremena na vrijeme se prisjećajući kakvog događaja. Marie-Therese ih je dvorila, imala je potrebu za kretanjem; povremeno bi zastala, malo plakala, pa se vratila štednjaku.

Annabelle je promatrala odlazak hitne pomoći, potom i povratak renaulta 16. Oko jedan ujutro je ustala i obukla se, roditelji su joj već spavali; otišla je do dvorišnih vrata Michelove kuće. Sva su svjetla bila upaljena, vjerojatno su bili u dnevnoj sobi; no kroz zavjese se ništa nije

dalo razabrati. U tom je trenu padala sitna kišica. Prošlo je oko deset minuta. Annabelle je znala da može pozvoniti i vidjeti Michela; a isto je tako mogla, naposljetku, ne učiniti ništa. Nije bila potpuno svjesna da proživljava konkretan doživljaj *slobode*; u svakom slučaju osjećala se užasno, i nakon tih deset minuta više nikada neće biti što je bila.

Mnogo godina kasnije, Michel će iznijeti kratku teoriju ljudske slobode utemeljenu na analogiji s ponašanjem su-prafluidnog helija. Neupadljive pojave u atomima, razmjene elektrona među neuronima i sinapse u unutrašnjosti mozga, u načelu podliježu kvantnoj nepredvidljivosti; no statističkim poništavanjem elementarnih razlika zbog velikog broja neurona, ljudsko je ponašanje — kako u osnovnim crtama tako i u pojedinostima - jednako strogo određeno kao i ponašanje bilo kojeg drugog prirodnog sustava. No u nekim, iznimno rijetkim okolnostima — kršćani su se služili pojmom *djela Božje milosti* — pojavljuje se i unutrašnjošću mozga širi jedan val drugačije grade; nastaje novi oblik ponašanja, privremen ili trajan, kojim upravlja potpuno drugačiji sustav harmonijskih oscilatora; tada se može opaziti ono što se obično naziva *slobodnim činom*.

Ništa se takvog nije dogodilo te noći, i Annabelle se vratila očevoj kući. Osjećala se znatno starijom. Proći će gotovo dvadeset pet godina do njezinog sljedećeg susreta s Michelom.

Telefon je zazvonio oko tri sata; medicinska je sestra zvučala iskreno ožalošćena. Učinili su doista sve što je bilo moguće; ali u biti se gotovo ništa nije moglo učiniti. Srce je bilo prestaro, eto tako je. Barem nije patila, to se mirne duše može reći. No, i to treba jasno reći, gotovo je. Michel je pošao prema svojoj sobi, čineći sasvim male korake, ne veće od dvadeset centimetara. Brigitte htjede ustati, Marie-Therese je zaustavi pokretom ruke. Prošlo je oko dvije minute, a tada se iz sobe začulo nešto između mijaukanja i urlika. Ovaj je put Brigitte jurnula. Michel je bio sklupčan u podnožju kreveta. Oči su mu bile malo iskolačene. Na licu mu se nije vidjelo ništa nalik patnji, niti kojem drugom ljudskom osjećaju. Lice mu je isijavalo odvratn životinjski strah.

DRUGI DIO

ČUDNOVATO VRIJEME

1.

Bruno je izgubio kontrolu nad svojim vozilom odmah iza Poitiersa. Peugeot 305 je proklizio usred kolnika, lagano udario u sigurnosnu ogradu i zaustavio se nakon okreta od 180 stupnjeva. »Pas mater!« promrmljao je. »Da mu jebo pas mater!« Jedan jaguar, koji je pristizao brzinom od 220 km/h, naglo je zakočio, umalo se i sam zabio u ogradu s druge strane ceste, pa produžio uz drečanje sirene. Bruno je izišao i mahnuo šakom u njegovom smjeru. »Pederčino!« zurlao je, »usrana pederčino!« Potom se polukružno okrenuo i nastavio put.

Mjesto Promjene stvorila je 1975. skupina bivših šez-desetosmaša (istini za volju, nijedan od njih nije baš niči-me sudjelovao u zbivanjima '68. godine; recimo da su *u duhu* bili šezdesetosmaši) južno od Choleta, na prostranom zemljištu zasadenom borovima, koje je pripadalo roditeljima jednog od njih. Taj se projekt, snažno obilježen idealima slobodoumlja koji su bili u modi sedamdesetih godina, sastojao u ostvarenju jedne konkretne utopije, od nosno izgradnji mjesta gdje bi se nastojalo, »sada i ovdje«, živjeti prema načelima samoupravljanja, poštivanja osobne slobode i izravne demokracije. No Mjesto nije bilo neka nova zajednica; cilj je bio skromniji - stvoriti mjesto za odmor, gdje bi pobornici takvog pristupa, tijekom ljetnih mjeseci, imali prigodu suočiti se s konkretnom primjenom načela na kojima je utemeljeno; cilj je također bio poticati sinergije, kreativne susrete, a sve to u humanističkom i republikanskom duhu; naposljetku, cilj je bio, prema riječima jednog od utemeljitelja, »pošteno se najebati«.

Bruno je skrenuo s autoceste na izlasku Cholet-jug i desetak kilometara vozio priobalnom cestom. Crtež nije bio jasan i bilo mu je prevruće. Ploču je opazio, pomisli, gotovo pukom slučajnošću. Raznobojnim slovima na bijeloj podlozi pisalo je: »MJESTO PROMJENE«; ispod, na manjoj ploči od šperploče, krasopisna crvena slova vjerojatno su kazivala njegovo geslo: »Tuda sloboda moju proširuje do beskonačnosti«, (Mihail Bakunjin). Putić s desne strane zacijelo je vodio prema moru; dvije su adolescentice za sobom vukle plastičnu patkicu. Nisu imale ništa ispod majica, gadure. Bruno ih je ispratio pogledom, osjećao je bol u kurcu. Mokre majice, pribrano si je rekao, to već nije loše. Potom su zamakle: očigledno, išle su u obližnji kamp.

Parkirao je peugeota i uputio se prema kućici od dasaka nad kojom je bila ploča s natpisom »DOBRODOŠLI«. Unutra je neka šezdesetogodišnja žena klečala na podu. Njezine kržljave i naborane grudi neznatno su provirivale iz pamučne tunike; Brunu je od sućuti zaboljelo srce. Nasmiješila se s pomalo ukočenom dobrohotnošću. »Dobrodošao u Mjesto«, reče naposljetku. Potom se ponovno nasmiješi, ovaj put široko; je li debilna? »Imaš rezervacijski list?« Bruno izvadi papire iz torbice od skaja. »Super«, istisne kravetina, s jednakim slaboumnim osmijehom.

Automobilima je bilo zabranjeno u kampu; odlučio je stvar obaviti u dvije faze. Najprije potražiti mjesto za postavljanje šatora, zatim uzeti stvari. Pred polazak je u trgovačkom centru La Samaritaine kupio iglu-šator (proizveden u Narodnoj Republici Kini, za 2 do 3 osobe, 449 F).

Prva stvar koju je Bruno primijetio izblivši na livadu bila je piramida. Dvadeset metara široka pri zemlji, visine također dvadeset metara: stvar je bila savršeno jednako-strana. Sve su stijenke bile staklene, razdijeljene u manje plohe okvirima od tamna drveta. Neke su plohe oštro odbijale zrake zalazećeg sunca; kroz druge se nazirala unutrašnja struktura: podesti i pregrade, također od tamna drveta. Cjelina je nastojala nalikovati stablu, i prilično u tome uspijevala - deblo je utjelovljivao veliki cilindar koji je prolazio kroz piramidu, a u njemu se zacijelo nalazilo središnje stepenište. Iz zgrade su izlazili ljudi, sami ili u manjim skupinama; neki odjeveni, drugi goli. Pod svjetlošću zamirućeg sunca, od koje je trava svjetlucala, sve je to podsjećalo na nekakav futuristički film. Bruno je promatrao prizor dvije ili tri minute; potom ponovno uze šator pod ruku i stade se uspinjati prvim brežuljkom.

Područje kampa činilo je nekoliko šumovitih brežuljaka, tla prekrivenog borovim iglicama, s mjestimičnim pro-plancima; tu i tamo su bili postavljeni skupni sanitarni čvorovi; mjesta za kamping nisu bila označena. Bruno se lagano znojio, mučili su ga vjetrovi; očigledno, obrok koji je pojeo u restoranu uz cestu bio je preobilan. Bilo mu je teško jasno razmišljati; no shvaćao je da bi izbor mjesta mogao biti odlučan za uspjeh njegova boravka.

U tom je trenu svojeg razmišljanja opazio uže razapeto između dva stabla. Na njemu su upravo dovršavale sušenje gaćice koje je nježno zibao večernji povjetarac. To možda nije loša ideja, reče si; susjedi u kampu se međusobno upoznaju; ne nužno radi ševe, ali upoznaju se, to može biti početak. Odložio je šator i počeo proučavati naputak za postavljanje. Francuski je prijevod bio jadan, engleski ništa bolji; s drugim je europskim jezicima vjerojatno bilo jednako. Ustrani pekinezeri. Što bi moglo značiti »preokre-nite polučvrtnike kako biste konkretizirali kupolu«?

U sve je većem očaju zurio u sheme kad mu se zdesna pojavi nekakva squaw, odjevena u kožnu minicu, s krupnim sisama koje su se klatarile u sumraku. »Tek si stigao?« progovori prikaza. »Trebalo ti pomoć da postaviš šator?« »Bit će u redu...«, odgovori muklim glasom, »bit će u redu, hvala na ljubaznosti...«, doda u jednom dahu. Njušio je zamku. Doista, nekoliko sekundi kasnije, iz susjednog wigwama (Gdje li su to kupili? Jesu li ga sami skrpalili?) razlegnu se zavijanje. Squaw pohrla, pa iziđe s dva sićušna derišta, po jednim na svakom boku, te ih stade mlitavo ljuljati. Zavijanje se udvostruči. Tada kasom stiže mužjak te squaw, mlatareći razgolićenim kurcem. Bio je prilično stasit bradonja od pedesetak godina, duge sijede kose. Uze u naručje jednog od malih majmuna i počeo ga draškati; bilo je odvratno. Bruno se odmaknu nekoliko metara; bilo je za dlaku. S takvim čudovištima, nije mu ginula besana noć. Kravetina ih doji, to je sigurno; no dobre sise, treba priznati.

Bruno se podmuklo udalji još nekoliko metara ukoso od wigwama; ipak, nije baš sasvim želio gaćice izgubiti s vida. Bili su to profinjeni predmeti, čipkasti, prozirni; nije mogao zamisliti da pripadaju ovoj squaw. Otkrio je mjesto između dvije Kanadanke (Sestrične? Sestre? Školske kolegice?) te se dao na posao.

Kada je završio, noć se već gotovo sasvim spustila. Sišao je po torbe u smiraj posljednje svjetlosti. Putem je sreo nekoliko osoba: parove, osobe bez pratnje; prilično žena bez pratnje,

četrdesetih godina. Natpisi »UZAJAMNO POŠTIVANJE« posvuda su bili pribijeni za stabla; primakao se jednom od njih. Ispod ploče, jedna je posudica bila do vrha ispunjena prezervativima koji su kvalitetom odgovarali državnom standardu. Na zemlji, bijela plastična kanta za smeće. Nagazio je na papučicu, osvijetlio džepnom svjetiljkom: u njoj su se nalazile uglavnom limenke piva, ali i nekoliko upotrijebljenih prezervativa. »Ohrabrujuće«, reče si Bruno; »izgleda da se stvari ovdje događaju.«

Uspion je bio mukotrpan; torbe su mu rezale ruke, dah mu se oduzeo; morao se zaustaviti u pola brda. Nešto se ljudskih bića kretalo kampom, svijetle trake njihovih baterija susretale su se u mraku. Malo dalje je prolazila priobalna cesta, promet je još bio gust; u *Dynastyju*, uz cestu prema Saint-Clementu, održavala se večer golih grudi, no nije se osjećao dovoljno jakim da ode tamo, niti ikamo drugdje. Ostao je tako oko pola sata. »Promatram svjetla među stablima«, reče si, »eto to je moj život.«

Vrativši se u šator natočio si je whisky i stao nježno drkati listajući *StuingMagazine*, »pravo na užitak«; na od-morištu kod Angersa je kupio najnoviji broj. Nije se ozbiljno namjeravao javiti na neki od tih raznovrsnih oglasa; nije se osjećao sposobnim za kakav *gang bang* ili za prskanje spermom. Žene koje su se pristajale naći nasamo s muškarcem u pravilu su radije birale crnce, i u svakom slučaju, bio je daleko ispod minimalnih mjera koje su zahtijevale. Iz broja u broj, morao se pomiriti: za ulazak u pornosvijet, imao je premalen kurac.

No u širem smislu, nije bio nezadovoljan svojim tjelesnim izgledom. Umeci kose su dobro urali, naletio je na sposobnog liječnika. Redovito je odlazio u teretanu i, iskreno govoreći, sam je sebi izgledao sasvim solidno za četrdesetdvogodišnjaka. Natočio si je još jedan whisky, ejakulirao na časopis i zaspao gotovo smiren.

2. Trinaest sati leta

Mjesto Promjene vrlo se brzo suočilo s problemom starenja. Temeljne ideale njegova funkcioniranja mladi su u osamdesetima smatrali preživjelima. Ne računajući radionice spontanog kazališta i kalifornijsku masažu, Mjesto je u biti bilo običan kamp; u pogledu udobnosti smještaja i kvalitete ugostiteljskih usluga, nije se moglo nadmetati s institucijskim turističkim lokacijama. Povrh toga, svojevrсна anarhistička kultura kojom se odlikovalo otežavala je strogi nadzor pristupa i plaćanja; financijsku stabilnost, ugroženu od samog početka, bilo je sve teže uspostaviti.

Prva je mjera, koju su utemeljitelji jednoglasno usvojili, bila uvođenje znatno povoljnijih cijena za mlade; pokazala se nedovoljnom. Tek na početku poslovne godine 1984, prigodom zasjedanja upravnog vijeća, Frederic Le Dantec je predložio pomak koji će Mjestu donijeti blagostanje. Svijet poduzeća - prema njegovom zapažanju - bio je novi prostor pustolovina osamdesetih godina. Svi su oni stekli dragocjena iskustva u tehnikama i terapijama proisteklim iz humanističke psihologije (*gestalt, rebirth, do in*, hodanje po žeravici, transakcijska analiza, zen meditacija, NLP...). Zašto ta znanja ne uložiti u izradu programa rezidencijalnih tečajeva namijenjenih poduzećima? Nakon burne rasprave, projekt je prihvaćen. Tada je započeta gradnja piramide, kao i pedesetak bungalova, ne osobito udobnih ali prihvatljivih, za smještaj polaznika tečajeva. Istodobno, brojna ali ciljana reklamna pisma odaslana su upraviteljima kadrovskih odjela raznovrsnih velikih poduzeća. Neki utemeljitelji, skloni krajnje lijevim političkim

opcijama, teško su primili tu promjenu. Odigrala se kratka unutrašnja borba za prevlast, i neprofitno udruženje koje je upravljalo Mjestom raspušteno je i zamijenjeno društvom s ograničenom odgovornošću, čiji je vodeći dioničar bio Frederic Le Dantec. Uostalom, njegovi su roditelji bili vlasnici zemljišta, i Credit mutuel regije Maine i Loire bio je sklon podržati projekt.

Pet godina kasnije, Mjesto je uspjelo priskrbiti solidan portfelj klijenata (Banque Nationale de Pariš, IBM, Ministarstvo financija, Gradski prijevoz, Bouvgues...). Tečajevi za pojedina ili više poduzeća organizirani su tijekom čitave godine, a djelatnost »ljetovališta«, zadržana više zbog nostalgije, sada je donosila samo 5% godišnjeg prihoda.

Bruno se probudio sa snažnom glavoboljom i bez pretjeranih iluzija. Za Mjesto je čuo od neke tajnice koja se upravo vratila s tečaja »Osobni razvoj - pozitivno mišljenje«, koji stoji pet tisuća franaka na dan. Zatražio je brošuru za ljetne praznike; predstavljala ga je kao simpatično, društveno, slobodoumno - sve mu je bilo jasno. No statistička bilješka pri dnu stranice privukla mu je pozornost: u srpnju i kolovozu prošlog ljeta, 63% gostiju bile su žene. Gotovo dvije žene na svakog frajera; sjajan omjer. Odmah je odlučio odvojiti tjedan u srpnju da provjeri; tim prije što je kamp-opcija bila jeftinija od Kluba Medi-terranee, čak i od centara u kojima se nudi sportski program. Dakako, naslućivao je o kojem se tipu žena radi: deprimirane bivše ljevičarke, vjerojatno seropozitivne. No dobro, dvije žene na svakog frajera, to mu je davalo šansu; ako se malo bolje snađe, možda prasne i dvije.

U seksualnom smislu, godina mu je dobro počela. Dolazak djevojaka iz istočne Europe srušio je cijene, i sada se bez problema moglo dobiti osobno opuštanje za 200 franaka, dok je još nekoliko mjeseci ranije stajalo 400. No u travnju mu se, nažalost, dogodila velika šteta na autu, i uz to ju je i skrivio. Banka ga je počela stezati, morao je smanjiti troškove.

Pridigao se na lakat i natočio si prvi whisky. *SwingMagazine* je još bio otvoren na istoj stranici; neki je tip u čarapama s vidljivim naporom spolovilo uperio prema objektivu: zvao se Herve.

»Nije to za mene«, reče si Bruno, »nije to za mene.« Navukao je gaće i uputio se prema sanitarnom čvoru. Sve u svemu, pomisli s nadom, ona squaw od jučer, napri-mjer, relativno je podnošljiva za potrošiti. Velike, pomalo mlohove grudi, čak su idealne za dobro španjolsko drkanje; a već si ga tri godine nije priuštio. Uživao je u španjolskom drkanju; no kurve to uglavnom nisu voljele. Živcira li ih dobiti sperme po licu? Zahtijeva li to više vremena i osobnog ulaganja od pušenja? U svakom slučaju, reklo bi se da je ta usluga atipična; španjolsko se drkanje ne obračunava, dakle nije predviđeno programom, dakle teško ga je dobiti. Cure to shvaćaju kao prilično osobnu stvar. Samo, osobne stvari, tja. Bruno se više puta, zapravo u potrazi za španjolskim drkanjem, morao zadovoljiti običnim drkanjem, ili pušenjem. Koje je katkad i uspijevalo; no ipak je ponuda bila strukturno manjkava po pitanju španjolskog drkanja, eto što je o tome mislio Bruno.

Usred tog razmišljanja, stigao je do objekta br. 8. Ma-nje-više pomiren s idejom da će naletjeti na stare rage, strahovito se zaprepastio zatekavši adolescentice. Bilo ih je četiri, između petnaest i sedamnaest godina, kod tuše-va, ispred reda umivaonika. Dvije su čekale u gaćicama kupaćeg kostima; druge su se dvije praćakale kao ribice, brbljale, prskale se i ciktale: bile su potpuno gole. Dražesnost i erotičnost prizora bile su neizrecive; bilo je to više nego je zaslužio. Spolovilo mu se počelo nadimati; jednom ga je rukom izvadio iz gaća i priljubio se uz postolje

umivaonika, pokušavajući se poslužiti zubnim štapićima. Ozlijedio si je desni, zubni je štapić okrvavljen izvukao iz usta. Vršak spolovila bio mu je vruć, nabrekao, izjedali su ga užasni trnci; počela se stvarati kaplja.

Jedna od djevojaka, dražesna brineta, iskoračila je iz vodenog mlaza i dohvatila spužvu; s užitkom je pljeskala svoje mlade grudi. Mala je crvenokosa skinula gaćice i zamijenila je pod tušem; dlačice su joj dolje bile zlačano-plave. Bruno prigušeno zastenje, obuze ga vrtoglavica. U mislima se vidje kako se pokreće. Imao je pravo skinuti gaće i stajati kraj tuševa. Imao je pravo čekati svoj red za tuširanje. Vidio se kako s erekcijom stoji pred njima; zamišljao se kako izgovara nešto poput »Je li voda topla?« Dva je tuša razdvajao prostor od pedesetak centimetara; kada bi se tuširao pored male crvenokose, možda bi mu slučajno dotaknula kurac. Ta mu misao pobudi još jaču vrtoglavicu; grčevito je zgrabio porculanski umivaonik. U tom su trenu s desne strane banula dva adolescenta smijući se pretjerano glasno; nosili su crne kratke hlače s fluorescentnim prugama. Brunina je erekcija u hipu splasnula, spolovilo je pospremio u gaće i usredotočio se na zubnu njegu.

Nešto kasnije, još uvijek pod dojmom susreta, sišao je do stolova za doručak. Sjeo je postrance i nije ni s kim zadjenuo razgovor; žvačući svoje vitaminske žitarice razmišljao je o vampirizmu seksualnog osvajanja, o njegovom faustovskom obilježju. Sasvim je pogrešno, pomisli Bruno, naprimjer govoriti o homoseksualcima. Sam nije nikada, ili gotovo nikada, susreo homoseksualca; poznao je, naprotiv, brojne *pederaste*. Neki pederasti — srećom malobrojni — više vole male dječake; takvi završe u zatvoru, pod strogim nadzorom, i gotovo je s njima. No većini je pederasta draža mladež od petnaest do dvadeset pet godina; sve iza te granice za njih su stare pohabane guzice. Pogledajte kako se dva stara pедера ponašaju jedan prema drugom, rado je govorio Bruno, pažljivo ih promotrite: katkad s uzajamnom simpatijom, katkad čak i s nježnošću; no žude li jedan za drugim? Ni u kojem slučaju. Čim prođe kakvo okruglo, petnaest do dvadeset-petgodišnje dupence, stanu se za njega međusobno klati kao dvije onemoćale pantere; tako je mislio Bruno.

Kao i u mnogo drugih slučajeva, navodni su homoseksualci ostatku društva poslužili kao uzor, nadalje je mislio Bruno. Njemu su, primjerice, bile četrdeset dvije godine; je li žudio za ženama svoje dobi? Nimalo. Naprotiv, za pičić zaogrnut minicom još se osjećao spremnim potegnuti nakraj svijeta. Ili barem do Bangkoka. Sto ipak zahtijeva čitavih trinaest sati leta.

3.

Spolna je žudnja usmjerena uglavnom na mlada tijela, i to što su djevojčice postupno preplavile polje zavodjenja zapravo je bio povratak u normalno stanje, povratak iskrenoj žudnji, analogan povratku iskrenosti cijena kada ih se pusti da slijede abnormalan burzovni rast. Istodobno, žene kojima je u vrijeme »šezdesetosmih« bilo dvadeset godina, našle su se u neugodnom položaju napunivši četrdesetu. Uglavnom razvedene, nisu mogle računati na bračno utočište — bilo ono puno topline ili ogavno - jer su mu nestanak same ubrzale kako su najbolje znale. Pripadajući generaciji koja je — prva u tolikoj mjeri - proglasila nadmoć mladog nad zreloom dobi, nisu se trebale čuditi što ih je prezirala generacija koja je naslijedila zadatak da ih zamijeni. Naposljetku, kult tijela čijem su stvaranju same snažno pridonijele mogao ih je, kada je

put splasnula, dovesti jedino do sve jačeg gađenja prema sebi - gađenja čiji su odraz, uostalom, mogle pročitati u tuđim pogledima.

Muškarci njihove dobi nalazili su se u otprilike istom položaju; no istovjetnost sudbina nije stvarala nikakvu solidarnost među tim bićima: napunivši četrdesetu, cjelokupna muška populacija i dalje je vrebala mlade djevojke - katkad i s određenim uspjehom, barem za one koji su, vješto se uvukavši u društvenu igru, dosegli određen intelektualni, financijski ili medijski položaj; što se žena tiče, zrele su godine gotovo u svim slučajevima donosile poraz, masturbaciju i stid.

Kao povlašteno mjesto spolne slobode i iskazivanja žudnje, *Mjesto Promjene* će se više od ijednog drugog prirodnim razvojem preobratiti u mjesto depresije i ogorčenosti. Zbogom zagrljenim ljudskim udovima na proplanku pod punim mjesecom! Zbogom gotovo dionizijskom slavljenju tijela premazanog uljem, pod južnim suncem! Tako su slinili četrdesetogodišnjaci, promatrajući svoje mlohove kurce i jastučice sala.

Prve su se radionice polureligioznog nadahnuća u Mjestu pojavile 1987. Razumije se, kršćanstvo nije dolazilo u obzir; no egzotičnu, dovoljno neodređenu mistiku moglo se - za ta ne naročito dubokoumna bića - uskladiti s kultom tijela koji su ona izvan svake pameti nastavljala njegovati. Radionice osjećajne masaže ili oslobađanja organa su se, dakako, održale; no zamjetan je bio rast zanimanja za astrologiju, egipatski tarot, meditaciju o čakrama i na-dosjetilnu energiju. Događali su se »susreti s Anđelom«; naučilo se osjećati vibracije kristala. Stupanje siberijskog šamanizma na scenu snažno je odjeknulo 1991, kada je nešto duži boravak u inicijacijskoj znojnoj komori, *siveat lodge*, koju je zagrijavala sveta žeravica, prouzročio smrt jednog sljedbenika, uslijed srčanog zastoja. Osobito je bio zapažen uspjeh tantrе, koja je objedinjavala seksualno trljanje, difuznu spiritualnost i duboki egoizam. Ukratko, Mjesto je u nekoliko godina - kao i toliko drugih mjesta diljem Francuske i zapadne Europe - postalo relativno pomodnim *NeivAge* centrom, premda je zadržalo svoja hedonistička i razvratnička obilježja koja su više pripadala sedamdesetima, a koja su mu na tržištu jamčila posebnost.

Bruno se nakon doručka vratio u svoj šator, neko se ^{Vf}ijeme kolebao bi li masturbirao (slika adolescentica još j^c bila živa), te se naposljetku suzdržao. Te su izludujuće curice zacijelo bile plodovi šezdesetosmašica koje se, u zbijenim redovima, moglo susresti u krugu kampa. Neke su ^{sc} od tih starih kurvi, dakle, unatoč svemu uspjele reproducirati. Zbog te je činjenice Bruno potonuo u neodređenu, no neugodnu meditaciju. Naglo je rastvorio zatvarač svojeg iglu-šatora; nebo je bilo plavo. Oblačići nalik štreajima sperme plutali su među borovima; pred njim je bio blistav dan. Bacio je pogled na tjedni program: odabrao je opciju broj 1, *Kreativnost i opuštanje*. Jutarnji je izbor nudio tri radionice: pantomima i psihodrama, akvarel) osjećajno pisanje. Psihodrama ne hvala, već ju je upoznao tijekom tjedna provedenog u dvorcu kod Chan-tillyja: četrdesetogodišnje sociologinje su se valjale po tepihu gimnastičke dvorane, moleći tatu da im donese medvjedića; to je trebalo izbjeći. Akvarel ga je mamio, no vjerojatno se odvijao u prirodi: čučati među borovim iglicama, insektima, uključujući još niz problema, da bi se proizvodile drljotine, je li to bio dobar izbor?

Voditeljica radionice pisanja imala je dugu crnu kosu i ružem naglašena velika usta (kakva se obično nazivaju »usta za pušenje«); nosila je tuniku i crne hlače vretenastog kroja. Krasna žena, s puno stila. No ipak stara kurvetina, pomisli Bruno, smještajući se na tlu, ne birajući, negdje usred nezgrapnog kruga koji su oblikovali sudionici. S njegove je desne strane debela žena sive kose, s debelim naočalama, odvratno mutnog tena, glasno puhala. Vonjala je na vino, premda je bilo tek pola tri.

»Pozdravimo našu zajedničku prisutnost«, započe voditeljica, »pozdravimo Zemlju i svih pet smjerova, te otvorimo ovu radionicu pokretom hatha-yoge nazvan *pozdrav suncu*.« Uslijedio je opis nekog nerazumljivog položaja; pijandura kraj njega prvi je put podrignula. »Umorna si, Jacqueline...«, prokomentirala je vogina; »nemoj sudjelovati u vježbi ako je ne osjećaš. Ispruži se, skupina će ti se pridružiti malo kasnije.«

Doista, trebalo se ispružiti, a karmička je učiteljica pritom recitirala svoj umirujući i šuplji govor, poput mineralne vode Contrexeville: »Ulazite u čudesno prozirnu vodu. Ta voda vam umiva udove i trbuh. Zahvaljujete svojoj majci Zemlji. S povjerenjem se priljubljujete uz majku Zemlju.

Osjetite svoju žudnju. Zahvalite sebi što ste si dali tu žudnju«, itd. Ležeći na prljavom tatamiju, Bruno osjeti kako mu zubi drhte od razdraženosti; pijan-dura do njega podrigivala je u pravilnim razmacima. Između dva podrigivanja izdisala je uz glasno »Haaah!...«, što je trebalo odražavati njezinu opuštenost. Karmička drolja nastavila je svoj skeč, zazivajući zemaljske sile da ozračie trbuhe i spolovila. Nakon što je obradila sva četiri elementa, zadovoljna svojim nastupom, zaključila je riječima: »Sada ste prekoračili granicu racionalnog mišljenja; stupili ste u dodir sa svojim dubinskim razinama. Tražim od vas da se otvorite neograničenom prostranstvu stvaranja.«

I grupnog karanja, bijesno pomisli Bruno podižući se s mukom. Uslijedila je *seansa pisanja*, a potom predstavljanje i čitanje tekstova. Samo je jedan komad u toj radionici bio podnošljiv: mala ridokosa u trapericama i majici, solidnih oblina; odazivala se na ime Emma i bila je autorica totalno blesave pjesme u kojoj se radilo o mjesečevim ovčicama. Iz svih se sudionika cijedila zahvalnost i veselje zbog ponovnog susreta s našom majkom Zemljom i našim ocem Suncem, itd.

Došao je red na Brunu. Sumornim je glasom pročitao svoj kratki tekst:

Taksisti su prave pederčine Neće stati, moš krepat od zime.

»Tako osjećaš...«, reče vogina. »Tako osjećaš jer nisi prevladao svoju negativnu energiju. Osjećam da si ispu njen dubinskim razinama. Možemo ti pomoći, sad i ovdje. Ustat ćemo i centrirati se prema grupi.«

Ustadoše i stvoriše krug uhvativši se za ruke. Bruno teška srca zgrabi pijandurinu ruku s desne strane, a s lijeve ruku nekog ljigavog starog bradonje koji je nalikovao Cavannai. Usredotočena no smirena, učiteljica yoge ispusti otegnuti »Om!« I svi stadoše ispuštati *omove* kao da su samo to radili čitavog života. Bruno se hrabro nastojao uklopiti u zvučni ritam vježbe, no iznenada osjeti da mu je narušena ravnoteža. Pijandura se, hipnotizirana, skljo-kala kao vreća. Ispustio joj je ruku, ali nije mogao izbjeći pad te se našao na koljenima pred babetinom, koja se, izvaljena na leđima, koprcala po tatamiju. Yogina je načas zastala i mirno konstatirala: »Da, Jacqueline, i trebaš se ispružiti ako tako osjećaš.« Te su se dvije izgleda dobro poznavale.

Druga je seansa pisanja prošla nešto bolje; nadahnut časovitom jutarnjom vizijom, Bruno je uspio proizvesti sljedeću pjesmu:

Sunčam si kurac

(Evo ti kurac!)

Na bazenu

(Jebem ti ženu!)

Sreo sam BogaU

solariju Ima krasnu

bradu Jede safaladu

Gdje stanuje Bog? (Nabijem ti svog!)

Usred raja (Lizi mi jaja!)

»Puna je humora...«, prokomentirala je vogina s laganim prijekorom. »Neka mistika...«, oglasila se podrigiva-čica. »Više kao naznaka nečega mističnog...« Što da počne? Dokle će to moći podnositi? Je li vrijedno truda? - istinski se preispitivao Bruno. Po završetku radionice pohrlio je prema svojem šatoru ne pokušavši ni zadjenuti razgovor s malom ridokosom; trebao mu je whisky prije ručka. Nedaleko od svojeg šatora nabasao je na jednu od adolescentica koje je škicao kod tuševa; dražesnim pokretom koji joj je pridizao grudi, skidala je čipkaste gaćice što su se od sinoć sušile na užetu. Osjećao se kao da će se svaki tren rasprsnuti i masnim štrcajima poškropiti kamp. Što se točno promijenilo od njegovih mladenačkih dana? Žudnje su mu jednake, uz spoznaju da ih vjerojatno neće moći zadovoljiti. Svijet koji poštuje samo mladost, malo-pomaloproždire ljudska bića. Za ručkom je zapazio jednu katolkinju. Nije bilo teško, nosila je veliki željezni križ oko vrata; uz to je imala one podbuhle kapke koji pogled čine dubokim, koji često odaju katolkinju, dapače mistikinju (a, istini za volju, katkad i alkoholičarku). Duga crna kosa, vrlo bijela koža, malo premršava ali sve u svemu solidna. Sučelice njoj sjedila je djevojka rido-plave kose, švicarsko--kalifornijskog tipa: najmanje metar osamdeset, savršeno tijelo, zastrašujući dojam pucanja od zdravlja. To je bila voditeljica tantra-radionice. Zapravo je rođena u Creteilu i zvala se Brigitte Martin. U Kaliforniji si je sredila grudi i uputila se u orijentalnu mistiku; uz to je promijenila ime. Po povratku u Creteil, tijekom godine je vodila tan-tradionicu u Flanadama, pod imenom Shanti Martin; katolkinja joj se izgleda neopisivo divila. Bruno je na početku uspijevao sudjelovati u razgovoru, koji se vrtio oko prirodne dijetetike - bio se informirao o klicama žitarica. No ubrzo se prešlo na vjerske teme, pa više nije mogao pratiti. Može li se Isusa prisposodobiti Krišni, i kome drugome ako ne? Treba li Rintintina više voljeti od Rustyja? Premda katolkinja, ta katolkinja nije voljela Papu; svojim srednjovjekovnim shvaćanjima Ivan Pavao II. koči duhovni razvoj Zapada, bila je njezina teza. »Točno«, složio se Bruno, »tip je Dudek.« Izraz mu je priskrbio dodatno zanimanje ove dvije. »A dalaj-lama zna micati ušima...«, zaključio tužno dokrajčujući svoj odrezak od soje.

Katolkinja žustro ustade ne pričekavši kavu. Nije htjela zakasniti na svoju radionicu osobnog razvoja, *Pravilo da-da*. »A je, da-da je super!« srdačno je otpjevušila Švicarka i sama ustajući. »Hvala za ovu razmjenu...«, reče katolkinja okrenuvši glavu prema njoj uz ljubak osmijeh. No dobro, nije tako loše prošlo. Razgovarati s tim krmačama, mislio je Bruno vraćajući se kroz kamp, to je kao pišati u pisoar pun opušaka; ili kao srati u klozet krcat toaletnim papirom: stvari ne prolaze, samo se usmrde. Prostor razdvaja ljudske kože. Riječ elastično prelazi prostor, prostor između koža. Nezamjetne, bez jeke, kao bezvezno obješene u zraku, njegove riječi sagnjile i usmrde se, to je neupitno. U međusobnim odnosima, riječi mogu i razdvajati.

Na bazenu se smjestio na jednu od ležaljki. Adolescentice su se blesavo vrpoljile ne bi li dečke izazvale da ih bace u vodu. Sunce je bilo u zenitu; blistava, gola tijela dodirivala su se uz plavu površinu. Bruno je nesvjesno uronio u *Šest Prijatelja i Čovjeka s rukavicom*, vjerojatno najveće dostignuće Paul-Jacquesa Bonzona, nedavno ponovno objavljeno u dječjoj biblioteci. Pod gotovo neizdrživim suncem, bilo je ugodno opet se naći usred lionskih magla, u umirujućem društvu hlabrog psa Kapija.

Popodnevni mu je program pružao mogućnost izbora između *senzitivnegestaltmasaže*, oslobađanja glasa i *rebirtha* u toploj vodi. Odoka, masaža je izgledala više *hot*. U oslobađanje

glasa stekao je kratki uvid penjući se prema radionici masaže: njih desetak, vrlo uzbuđenih, predvođenih tantristicom, skakutalo je uokolo kričeći poput preplašenih purana.

Na vrhu brežuljka, sklopivi stolići prekriveni ručnicima tvorili su široki krug. Sudionici su bili nagi. U središtu kruga, voditelj radionice, omanji tamnokosi muškarac, lagano razrok, započe kratku povijest *senzitivne gestaltmasaže*: proistekla iz rada Fritza Perlsa na *gestaltmasaži* ili »kalifornijskoj masaži«, postupno se obogaćivala dostignu cima senzitivnog pristupa da bi postala — barem prema njegovom mišljenju — najkompletnija metoda masaže. On zna da neki u Mjestu ne dijele takav stav, no ne želi otvarati polemiku. Kako god bilo - i time je zaključio - ima masaža i masaža; u krajnjoj liniji, čak bi se moglo reći da ne postoje dvije istovjetne masaže. Nakon tog uvodnog govora, prešao je na demonstraciju, polegavši jednu od sudionica. »Osjetiti partnerove napetosti...«, naglasi milujući joj ramena; kurac mu se klatio na nekoliko centimetara od djevojčine duge plave kose. »Ujediniti, uvijek ujediniti...«, nastavi nanoseći joj ulje na grudi. »Poštivati integritet tjelesne sheme...«; njegove su se ruke spuštale trbuhom, djevojka zatvori oči i stade razmicati bedra sa zamjetnim zadovoljstvom.

»Eto«, zaključio je, »sada ćete raditi u parovima. Krećite se, sretnite jedan drugoga u prostoru; dajte si vremena da se upoznate.« Hipnotiziran prethodnim prizorom, Bruno je reagirao sa zakašnjenjem, a upravo su ti trenuci bili presudni. Trebalo se bez žurbe približiti poželjnoj partnerici, s osmijehom se zaustaviti pred njom i mirno je upitati: »Hoćeš li raditi sa mnom?« Drugi su izgleda kužili štos, i u trideset sekundi sve je otišlo. Bruno baci oko sebe grozničav pogled i zatekne se licem u lice s niskim tamnokosim tipom, nabitim, dlakavim, debelog uda. Tek je sada primijetio da je na sedam frajera samo pet cura.

Hvala Bogu, ovaj nije izgledao kao peder. Očigledno bijesan, ispružio se na trbuh bez riječi, položio glavu na ruke i stao čekati. »Osjetiti napetosti... poštivati integritet tjelesne sheme...« Bruno je dolijevao ulja ne uspijevajući se popeti dalje od koljena; tip je bio drven kao cjepanica. Čak su mu i guzovi bili dlakavi. Ulje se počelo cijediti na ručnik, listovi su mu zacijelo bili potpuno natopljeni. Bruno pridigne glavu. Sasvim blizu, dva su muškarca ležala na leđima. Njegov susjed slijeva primao je masažu pekto-ralnih mišića, djevojčine su se grudi blago ljuljale; nos mu je bio u visini njezine piće. Voditelj radiokazetofon atmosferu je omatao širokim sintetičkim plahnama; nebo je bilo savršeno plavo. Oko njega, kurči sjajni od ulja polako su se uzdizali prema svjetlu. Sve je to bilo okrutno *stvarno*. Nije mogao nastaviti. Na drugom kraju kruga, voditelj je savjetovao jedan par. Bruno na brzinu pokupi svoj ruksak i spusti se prema bazenu. Tamo je bilo kao na špici. Ispružene na travnjaku, gole su žene čavrljale, čitale, ili se jednostavno sunčale. Gdje da se smjesti? S ručnikom u ruci, stade lunjati travnjakom; u neku ruku, teturao je među vaginama. Već si je počeo govoriti kako je vrijeme da se odluči, kad ugleda katolkinju u razgovoru s omanjim, zdepastim, tamnopotim tipom, žustrih pokreta, crne kovrčave kose, nasmijanih očiju. Uputio joj je neodređen znak poznavanja — koji nije zamijetila - i svalio se nedaleko od nje. Neki je tip u prolazu zazvao tamnopotog: »Bok, Karime!« Ovaj je odvratio rukom ne prestavši govoriti. Ona je slušala bez riječi, ispružena na leđima. Među bedrima je imala dražesnu grudicu, slatko ispupčenu, prekrasno kovrčavih crnih dlačica. Dok joj je pričao, Karim si je nježno trljao jaja. Bruno polegne glavu na tlo i usredotoci se na katolkinjine stidne dlačice, metar pred sobom: bio je to svijet prožet blagošću. Zaspao je kao top.

Dana 14. prosinca 1967. Parlament je u prvom čitanju usvojio Neuwirthov zakon o legalizaciji kontracepcije; premda još ne i pokrivena zdravstvenim osiguranjem, pilula se tada pojavila u slobodnoj prodaji u ljekarnama. Od tog je trena širokim slojevima pučanstva postalo dostupno *seksualno oslobađanje*, ranije namijenjeno jedino upravnom osoblju, slobodnim zvanjima i umjetnicima — kao i nekim manjim poduzetnicima. Zanimljivo je primijetiti kako je to *seksualno oslobađanje* katkad predstavljano kao kolektivni san, premda se u stvarnosti radilo o novoj stepenici povijesnog uspona individualizma. Kao što ukazuje lijepa riječ »bračna zajednica«, par i obitelj predstavljali su posljednji otočić primitivnog komunizma u okrilju liberalnog društva. Učinak seksualnog oslobađanja bilo je uništenje tih posredničkih zajednica, posljednjih koje su pojedinca razdvajale od tržišta. Taj se proces uništenja nastavio do današnjih dana.

Nakon obroka, vijeće je voditelja Mjesta Promjene najčešće organiziralo *plesne večeri*. Premda na prvi pogled začudan u okružju toliko sklonom novim duhovnostima, taj je izbor očigledno potvrđivao nenadmašivost plesne večeri kao načina susretanja u nekomunističkom društvu. Primitivna društva, znao bi primijetiti Frederic Le Dantec, također su svoje svetkovine temeljila na plesu, štoviše na transu. Stoga su na središnjem travnjaku postavljeni ozvučenje i bar; i ljudi su se do duboko u noć bacakali na mjesečini. Za Brunu, to je bila još jedna šansa. Istini za volju, adolescentice koje su boravile u kampu rijetko su dolazile na te večeri. Radije su izlazile u lokalne diskoteke (*Bilbo-quet, Dynasty, 2001*, katkad *Pirates*), koje su nudile tematske večeri s pjenom, muškim striptizom ili zvijezdama pornofilmova. U Mjestu bi ostala samo dva-tri dečka sanjarskog duha i malog uda. Oni bi se ionako zadržali u svojem šatoru i mlitavo tamburali po raštimanoj gitari, dok su ostali prema njima iskazivali objektivan prezir. Bruno je osjećao bliskost s tim malcima; no kako god bilo, u nedostatku adolescentica kojih se bilo gotovo nemoguće dočepati, rado bi, kako je to rekao čitatelj Nevvlooka kojeg je sreo u restoranu kod izlaza Angers-sjever, »uvalio veseljka u bilo kakav komad sala«. Na krilima te nade, u dvadeset i tri sata, odjeven u bijele hlače i morskoplavu polo majicu, spustio se prema epicentru buke.

Bacivši polukružan pogled na gomilu, najprije je opazio Karima. Ovaj je zanemario katolkinju i usredotočio svoje napore na zanosnu pripadnicu reda Ružičastog križa. Ona i njezin muž stigli su tijekom poslijepodneva: visoki, ozbiljni i vitki, izgledali su kao da potječu iz Alzasa. Smjestili su se pod golem i vrlo složen šator, s brojnim nadstrešnicama i dodacima, čije je postavljanje mužu uzelo četiri sata. U povečerje je namjerio Brunu uputiti u tajne draži Ružičastog križa. Pogled mu je svjetlucao pod okruglim naočalama; po svemu je nalikovao fanatiku. Bruno je slušao ne slušajući. Po kazivanju te kreature, pokret jenastao u Njemačkoj; bio je nadahnut, dakako, alkemijskim istraživanjima, ali ga također treba dovesti u vezu s porajnskom mistikom. Odnosno s pederima i nacistima, nema sumnje. »Nabij si svoj križ u dupe, prdonjo...«, sanjarski pomisli Bruno krajem oka promatrajući stražnjicu njegove krasne žene, koja je klečala uz plinsko kuhalo. »I ukrasi ga ružom...«, zaključio u mislima kada se uspravila, isprsilila grudi i naložila mužu da ode presvući dijete.

Svejedno, sada je plesala s Karimom. Bili su čudan par, on petnaest centimetara niži, debeljuškast i prepredena izraza, uz tu veliku germansku gusku. Smiješio se i neprekidno govorio, više se ne obazirući na svoju početnu metu; unatoč svemu, stvari su izgleda napredovale: i ona se smiješila, promatrala ga sa znatiželjom na rubu opčinjenosti, jednom čak prasnuvši u smijeh. Na drugom kraju travnjaka njezin je suprug objašnjavao nekom potencijalnom novom sljedbeniku kako je pokret nastao 1530. u Donjoj Saskoj. Njegov je trogodišnji sin, nepodnošljivi plavokosi šmrkavac, u pravilnim razmacima urlikao neka ga

odvedu na spavanje. Ukratko, tu se događao još jedan autentičan trenutak *stvarnog života*. Pored Brune, dvije su suhonjave spodobe, crkvenjačkog izgleda, komentirale za-vodnikov nastup. »Šarmantan je, razumiješ...«, reče jedan. »U teoriji mu je nedostižna, nije dosta zgodan, trbušast je, čak i niži od nje. Ali je šarmantan, gad jedan, time se uspijeva nametnuti.« Drugi je povlađivao sumornog izraza lica, prebirući nevidljivu krunicu među prstima. Ispijajući zadnji gutljaj svoje votke s narančadom, Bruno zamijeti da je Karim uspio odvući križaricu na neki travnati obronak. Jednom je rukom obgrlivši oko vrata, ne presta-Jući govoriti, drugu joj je lagano zavlačio pod suknju. »Ipak sama širi bedra, nacistička kurvetina...«, pomisli Udaljujući se od plesača. Netom prije no što je izišao iz svijetlog kruga, kao daje na tren ugledao katolkinju, koju je nekakav tip nalik učitelju skijanja pipao po guzici. U šatoru mu je ostalo još raviola u konzervi.

Pⁿ je povratka, nagonom čistog očaja, nazvao je svoju automatsku sekretaricu. Imao je jednu poruku. »Vjerojatno si otputovao na praznike...«, izgovorio je smireni Michelov glas. »Nazovi me kad se vratiš. I ja sam na praznicima, i to dugim.«

4.

On hoda, stiže do granice. Jata grabežljivica kruže oko nekog nevidljivog središta - vjerojatno lešine. Njegovi bedreni inišići gipko reagiraju na neravnine staze. Brežuljci su prekriveni žućkastim stepskim travama; pogled prema istoku puca u beskraj. Od jučer nije ništa jeo; više se ne boji.

Budi se, posve odjeven, ležeći poprijeko u krevetu. Pred Monoprixovim stražnjim ulazom kamion istovaruje robu. Tek je prošlo sedam sati.

Michelov je život već godinama bio čisto intelektualan. Osjećaji koji ispunjavaju ljudski život nisu bili predme tom njegova promatranja; slabo ih je poznao. Život se u današnje vrijeme mogao organizirati savršeno precizno; blagajnice u samoposluzi uzvratile bi mu kratki pozdrav. Tijekom deset godina, koliko je stanovao u svojoj zgradi, bilo je mnogo dolazaka i odlazaka. Katkad bi se dvoje združilo u par. Tada bi promatrao selidbu; prijatelji, bi stubištem prenosili kutije i svjetiljke. Bili su mladi, i katkad se smijali. Cesto (premda ne uvijek), pri razdvajanju koje bi uslijedilo, dvoje bi se ljubavnika iselilo istodobno. Tada bi ostao prazan stan. Sto zaključiti? Kako protumačiti sve to ponašanje? To mu je bilo teško.

Sam je bio spreman voljeti, ali u svakom slučaju ništa nije tražio. Ništa određeno. Život bi morao biti nešto jednostavno, što bi se moglo proživjeti kao niz malih rituala, ponavljanih unedogled. Možda priglupih ideala, ali čovjek bi barem mogao u njih vjerovati. Život bez ciljeva, bez drama. No ljudski život nije tako organiziran. Katkad bi izišao, promatrao mladež i zgrade. Jedno je bilo sigurno: više nitko ne zna živjeti. Dobro, pretjerivao je: neki su bili zaokupljeni, nadahnuti nekim ciljem, koji im je život obogaćivao smislom. Primjerice, aktivisti pokreta *Act Up* smatrali su značajnim da im na televiziji prikažu neke propagandne poruke, koje su drugi smatrali pornografskima, jer su prikazivale raznovrsne homoseksualne radnje snimljene u krupnom planu. U širem smislu, njihov se život doimao aktivnim i zabavnim, prožetim kojekakvim događajima. Imali su brojne partnere, guzili se u stražnjim prostorijama. Prezervativ bi katkad spao, ili pukao. Tada bi umirali od side; no otpor i dostojanstvo takvoj su smrti davali smisao. U širem smislu, televizija, naročito TF1, neprestano je nudila lekciju iz dostojanstva. U mladenačkom je dobu

Michel vjerovao da patnja čovjeku podiže dostojanstvo. Sada je morao priznati da je bio u zabludi. Ono što čovjeku podiže dostojanstvo je televizija.

Unatoč opetovanim i čistim radostima koje mu je pružala televizija, smatrao je valjanim da izađe. Uostalom, morao je obaviti kupovinu. Bez čvrstih uporišta čovjek se rasprši, više se ništa ne da iz njega izvući.

Ujutro 9. srpnja (bila je Sveta Amandina), primijetio je da su se bilježnice, registratori i školski pribor već našli na policama njegovog Monoprixa. Reklamni slogan akcije, »Spremite se za školu bez razbijanja glave«, po njegovom mišljenju nije bio osobito uvjerljiv. Sto je obrazovanje, što je znanje, ako ne beskrajno *razbijanje glave!*

Sutradan je u poštanskom sandučiću pronašao katalog jesen-zima poduzeća 3 Suisses. Debeli kartonski svezak nije bio adresiran; je li ga ostavio dostavljač? Kako je već odavno naručivao stvari iz njihova kataloga, navikao se na te sitne ljubaznosti, svjedočanstva uzajamne vjernosti. Nema dvojbe, ljeto je odmicalo, trgovačke su se strategije usmjeravale prema jeseni. No nebo je i dalje bilo blistavo, ipak je tek počeo srpanj.

Dok je još bio mladić, Michel je pročitao različite romane koji su se vrtjeli oko teme apsurdna, egzistencijalnog očaja, nepomične praznine dana; ta mu ekstremistička književnost nije bila pretjerano uvjerljiva. U to se vrijeme često viđao s Brunom. Brunin je san bio da postane pisac; žvrljao je po papiru i mnogo masturbirao; on mu je otkrio Becketta. Beckett je vjerojatno ono što nazivaju *velikim piscem*, no Michel nije uspio dovršiti nijednu od njegovih knjiga. Bilo je to krajem sedamdesetih godina; on i Bruno imali su dvadeset i već su se osjećali starima. To će se nastaviti: osjećat će se sve starijima, i toga će se sramiti. Njihovo će vrijeme uskoro uspjeti izvršiti tu dotada neviđenu preobrazbu: utopiti tragični osjećaj smrti u općenitijem i tupljem doživljaju starenja. Dvadeset godina kasnije, Bruno još uvijek nije ozbiljno pomišljao na smrt; i počinjao je sumnjati da će ikada misliti o njoj. Do kraja će željeti živjeti, do kraja će biti uronjen u život, do kraja će se boriti protiv nedaća i nesreća konkretnog života, i propadanja tijela. Do posljednjeg će trena tražiti još malo produžetka, još mali dodatak postojanja. Do posljednjeg će trena, nadasve, nastojati uhvatiti još tren užitka, još kakvu malu poslasticu. Ma kako beskorisna u dugoročnom smislu, dobro obavljena felacija pružala je istinski užitak; a to bi, mislio je Michel listajući stranice posvećene rublju (*korzet — senzualno!*), bilo nerazumno poricati.

On je sam rijetko masturbirao; fantazije koje su ga znale opsjedati dok je bio mladi znanstvenik, u vidu poruka preko Minitela pa i djevojaka od krvi i mesa (najčešće ekonomistica velikih farmaceutskih laboratorija), postupno su se ugasile. Sada je miroljubivo pratio opadanje svoje muževnosti uz pokoju bezazlenu onaniju, za što se katalog firme 3 Suisses, povremeno dopunjen erotskim CD--ROM-om kupljenim za 79 franaka, pokazao više nego dovoljnom podlogom. Bruno je, naprotiv, Michel je to znao, svoje zrelo doba rasipao na potragu za neizvjesnim Lolitama bujnih grudi, oblih guzova, susretljivih usta; hvala Bogu, imao je sigurnu plaću. No nije živio u apsurdnom svijetu: živio je u melodramatičnom svijetu, koji su činile seks-bombe i krampovi, rasturači i mlitavci; u takvom je svijetu živio Bruno. Michel je, pak, živio u precizno omeđenom svijetu, povijesno siromašnom no ritmički podešenom prema nekim komercijalnim obredima - turniru Roland Garros, Božiću, Novoj godini, polugodišnjim izdanjima kataloga firme 3 Suisses. Da je homoseksualac, mogao bi sudjelovati u Sidatonu, ili *Gay Prideu*. Da je erotoman, zapalio bi se za Salon erotike. Da je veći zaljubljenik u sport, u ovom bi trenu uživo promatrao pirenejsku etapu Tour de Francea. Premda potrošač bez posebnih obilježja, ipak se

veselio redovitom povratku talijanskih tjedana u Monoprix njegova kvarta. Sve je to bilo dobro organizirano, organizirano prema mjeri čovjeka; u svemu je tome moglo biti sreće; da je sam htio bolje urediti, ne bi znao kako.

Ujutro 15. srpnja, iz kante za smeće kod ulaza pokupio je nekakav kršćanski letak. Različite životne priče vodile su prema istovjetnom, sretnom kraju: susretu s uskrslim Kristom. Neko ga je vrijeme zaokupila priča jedne mlade žene (»Isabelle je bila duboko potresena, jer njezina je studijska godina visjela o niti«), no ipak se više prepoznao u Pavelovom iskustvu (»Za Pavela, časnika češke vojske, zapovijedanje bazom za presretanje raketnih projektila bio je vrhunac njegove vojne karijere«). Bez poteškoća je na vlastiti slučaj prenio sljedeću napomenu: »Kao specijalizirani tehničar, školovan na uglednoj akademiji, Pavel je morao znati cijeliti život. Unatoč tome bio je nesretan, uvijek u potrazi za razlogom da živi.«

Katalog firme 3 Suisses je, pak, nudio više povijesno tumačenje europske tjeskobe. Implicitno prisutna već od prvih stranica, spoznaja o predstojećoj mutaciji civilizacije konačno je uobličena na 17. stranici; Michel je nekoliko sati meditirao nad porukom sadržanom u dvije rečenice koje su utvrđivale temu kolekcije: »Svijet pokreće optimizam, velikodušnost, sklad. BUDUĆNOST JE ŽENSKOG RODA.«

U središnjem dnevniku, Bruno Masure je objavio da je američka sonda otkrila tragove fosilnog života na Marsu. Radilo se o bakterijskim bićima, vjerojatno metanskim arheo-bakterijama. To znači da su se na planetu bliskom Zemlji biološke makromolekule uspjele organizirati, stvoriti kakvu-takvu samoreprodukcijску strukturu koju su činile neka primitivna jezgra i slabo poznata membrana; potom se sve zaustavilo, nedvojbeno uslijed djelovanja neke klimatske varijacije: reprodukcija je postajala sve težom, dok nije sasvim prestala. Priča o životu na Marsu doimala se prilično skromnom. Ipak, (a Bruno Masure izgleda toga nije bio posve svjestan), ta minipriča o jednom traljavom pokušaju bila je u snažnoj proturječnosti sa svim mitskim i vjerskim fabulacijama kojima se čovječanstvo tradicionalno naslađuje. U njoj nije bilo jedinstvenog, veličanstvenog čina stvaranja; nije bilo izabranog naroda, čak ni izabrane vrste ni planeta. Postojali su samo, razbacani svemirom, nesigurni i uglavnom neuvjerljivi pokušaji. Sve je to, štoviše, bilo zamorno monotono. DNA marsovskih bakterija doimala se potpuno istovjetnom DNA zemaljskih bakterija. Ta gaje spoznaja nadasve ovila nekom laganom tugom, koja je već sama po sebi bila znak depresije. Znanstveni istraživač u normalnom stanju, istraživač koji dobro funkcionira, morao bi se, naprotiv, razveseliti toj istovjetnosti, u njoj vidjeti obećanje objedinjujućih sinteza. Ako je DNA posvuda jednaka za to mora biti razloga, dubokih razloga vezanih za molekularnu strukturu peptida, ili možda za topološke uvjete samoreprodukcije. Moralo je biti moguće otkriti te duboke razloge; da je mladi, sjećao se, takva bi mu mogućnost rasplamsala ushićenje.

U vrijeme kada je upoznao Desplechina, 1982. godine, Djerzinski je dovršavao magistarski rad na Sveučilištu Orsay. U tom je svojstvu trebao sudjelovati u sjajnim istraživanjima nerazdvojjivosti ponašanja dva fotona uzastopce izlučena iz atoma kalcija, koja je vršio Alain Aspect; bio je najmlađi istraživač u ekipi.

Precizna, stroga, savršeno dokumentirana, Aspectova će istraživanja snažno odjeknuti u znanstvenoj zajednici:

po prvi su put, prema općem mišljenju, potpuno opovrgnuti prigovori koje su Einstein, Podolsky i Rosen 1935. uputili kvantnom formalizmu. Bellove nejednakosti izvedene iz Einsteinovih

hipoteza bile su nedvojbeno pobijene, rezultati su se savršeno slagali s predviđanjima kvantne teorije. Sada su ostale još samo dvije moguće hipoteze. Ili skrivena svojstva koja određuju ponašanje čestica nisu lokalna, odnosno čestice mogu jedna na drugu trenutačno utjecati s proizvoljne udaljenosti. Ili pak treba odbaciti koncept elementarne čestice s vlastitim unutrašnjim svojstvima, koja ne ovise ni o kakvim promatranjima: u tom bi se slučaju znanstvenici suočili s dubokom ontološkom prazninom - osim ako pristanu uz radikalni pozitivizam, te se zadovolje matematičkim formalizmom predviđanja ustanovljivih pojava i definitivno napuste ideju neke pritajene stvarnosti. Dakako da je ovu posljednju opciju prihvatila većina istraživača.

Prvo izvješće o Aspectovim istraživanjima pojavilo se u 48. broju *Physical Review*, pod naslovom: *Eksperimentalna primjena Einstein-Podolsky-Rosenovog Gedank-eksperimenta: novo pobijanje Bellovih nejednakosti*. Djerzinski je bio supotpisnik članka. Nekoliko dana kasnije, posjetio ga je Desplechin. U svojoj četrdeset trećoj, on je upravljao Institutom za molekularnu biologiju CNRS-a u Gif-sur-Yvetteu. Bio je sve svjesniji da im nešto temeljno izmiče u procesu mutacije gena; i to je nešto vjerojatno povezano s dubljim pojavama koje se događaju na razini atoma.

Prvi su se put sastali u Michelovoj sobi u studentskom domu. Desplechina nije iznenadila tugaljivost i isposnička ozbiljnost sobe: očekivao je nešto nalik tome. Razgovor se otego do duboko u noć. Postojanje konačnog niza temeljnih kemijskih elemenata, podsjetio gaje Desplechin, potaklo je početna razmišljanja Nielsa Bohra u prvom desetljeću 20. stoljeća. Planetarna teorija atoma, utemeljena na elektromagnetskim i gravitacijskim poljima, prirodno će dovesti do neograničenog broja rješenja, do neograničenog broja mogućih kemijskih tijela. No čitav je svemir ipak sačinjen od stotinjak elemenata; popis je stalan, strogo nepromjenjiv. Takva situacija, stubokom anormalna u kontekstu klasične elektromagnetske teorije i Maxwello-ve jednadžbe, naposljetku će dovesti, još je pripomenuo Desplechin, do razvoja kvantne mehanike. Biologija se danas, po njegovom mišljenju, nalazi u analognoj situaciji. Postojanje istovjetnih makromolekula u čitavom životinjskom i biljnom svijetu, nepromjenjivih staničnih ultrastruktura, po njegovom se mišljenju ne može objasniti zakonima klasične kemije. Na ovaj ili onaj način, zasad još nesaglediv, kvantna će se razina izravno umiješati u nadziranje bioloških pojava. Tu se otvara čitavo polje za istraživanje, potpuno novo.

Te prve večeri, Desplechina se dojmila otvorenost duha i smirenost njegova mladog sugovornika. Pozvao gaje kući na večeru, u Ulicu Ecole-polytechnique, sljedeće subote. Doći će i jedan od njegovih kolega, biokemičar koji je bio autor rada na temu RNA-transkriptaza.

Stigavši k Desplechinu, Michel je pomislio da se našao usred filma. Namještaj od svijetlog drveta, keramika, afga-nistanski ćilimi, reprodukcije Matissea... Dosad je mogao samo naslutiti postojanje tog imućnog, kultiviranog sloja, profinjena i čvrsto formirana ukusa; sad je mogao zamisliti ostalo, obiteljski posjed u Bretanji, možda farmicu u Luberonu. »Pa dobro, neka budu Bartokovi kvinteti...«, proletje mu kroz glavu dok je kušao predjelo. Za večerom se pio šampanjac; uz desert je stigao izvrsni polusuhi rose. Taj je tren Desplechin izabrao da mu iznese svoj projekt. Mogao je ishoditi otvaranje jednog ugovornog radnog mjesta za svoju istraživačku ekipu u Gifu; bilo je potrebno da Michel usvoji još neka znanja iz biokemije, no to bi moglo ići prilično brzo. Istodobno, on će mu nadgledati rad na doktoratu; kada ga stekne, moći će se natjecati za stalno mjesto.

Michel baci pogled na kmerski kipić posred kamina; vrlo je jasnim linijama prikazivao Budu kako dodiruje zemlju pozivajući je da bude svjedokom njegove spremnosti za prosvjećenje. Pročistio je grlo, pa prihvatio ponudu.

Izniman napredak instrumenata i tehnika radioaktivnog obilježavanja tijekom sljedećeg je desetljeća omogućio prikupljanje znatnog broja rezultata. No ipak, danas je mislio Djerzinski, u odnosu na teorijska pitanja koja je otvorio Desplechin za njihova prvog susreta, nisu napredovali ni pedlja.

Usred noći, ponovno je stao mozgati o marsovskim bakterijama; na Internetu je pronašao petnaestak poruka, od kojih je većina dolazila s američkih sveučilišta. Adenin, gvanin, timin i citozin pronađeni su u normalnim razmjerima. Gotovo ne znajući što bi drugo, otišao je na site Ann Arbor; vodila se rasprava na temu starosti. Alicia Marcia-Coelho dokazala je gubljenje kodirajućih sekvenci DNA za opetovanog razdvajanja vlaknastih izdanaka glatkih mišića; niti to nije bilo istinsko iznenađenje. Poznao je tu Aliciju; upravo ga je ona razdjevčila, deset godina ranije, nakon preobilno zalivene večere na genetičkom kongresu u Baltimoreu. Bila je toliko pijana da mu nije mogla pomoći dok joj je skidao grudnjak. Bili su to mučni, čak i bolni trenuci; nedavno se razišla s mužem, povjerala mu je dok se borio s kopčama. Potom se sve odvijalo normalno; začudio se što je uspio postići erekciju, pa čak i ejakulirati u znanstveni činovnoj vagini, pritom ne osjetivši ni najmanji užitak.

5.

Mnogi su posjetitelji Mjesta Promjene, kao i Bruno, bili u četrdesetima; mnogo ih je, poput njega, radilo u društvenom sektoru i prosvjeti, ili ih je od siromaštva štitala služba državnih činovnika. Vjerojatno su gotovo svi bili *lijevog usmjerenja*; gotovo su svi živjeli sami, najčešće nakon razvoda. Ukratko, bio je prilično tipičan posjetitelj Mjesta, i nakon nekoliko je dana zamijetio da se tu počinje osjećati nešto manje loše nego obično. Nepodnošljive u vrijeme doručka, mistične su babetine pri aperitivu ponovno postajale žene, upletene u beznadnu borbu s mladim ženama. Smrt sve izjednačuje. U srijedu poslijepodne, dakle, upoznao je Catherine, pedesetogodišnju bivšu feministicu, jednu od onih radikalnih. Tamnoputa i vrlo kovrčave tamne kose, zacijelo je bila vrlo privlačna oko svoje dvadesete. Grudi su joj se još dobro držale, no guzica joj je bila stvarno debela, ustanovio je na bazenu. Reciklirala se putem egipatskog simbolizma, solarnog ta-rot, itd. Bruno je skinuo gaće u trenu kada je pričala o bogu Anubisu; osjećao je da se ne bi sablaznila pri pogledu na erekciju. Nažalost, erekcije nije bilo. Bedra su joj bila obložena naborima sala, držala ih je skupljenima; rastali su se prilično hladno.

Te večeri, netom prije jela, obratio mu se neki tip imena Pierre-Louis. Predstavio se kao profesor matematike; doista, tome je i nalikovao. Bruno ga je zapazio dva dana ranije, tijekom večeri kreativnosti; upustio se u skeč na temu aritmetičke demonstracije koja se vrtjela u prazno, nekakav apsurdni humor, nimalo smiješno. Bjesomučno je pisao po bijeloj plastičnoj ploči, povremeno se naglo zaustavljajući; golema bi mu se čela tada nabrala od meditacije i obrve raskolačile, što je trebala biti duhovita mimika; ostao bi nepomičan nekoliko sekundi s markerom u ruci, pa opet počinjao pisati i pritom strašno mucati. Na kraju skeča, pet ili šest promatrača je zapljeskalo, više iz sućuti. Žestoko je pocrvenio; bilo je svršeno.

Sljedećih dana, Bruno gaje više puta uspio izbjeći. Najčešće je nosio mornarsku kapicu. Bio je suhonjav i vrlo vi sok, najmanje metar devedeset; no imao je trbuščić, i to je bio neobičan prizor,

taj njegov trbuščić, dok je hodao daskom za skakanje u bazen. Moglo mu je biti četrdeset pet. Te večeri, Bruno je još jednom na brzinu ispario, isko-ristivši tren u kojem je krakonja zajedno s ostalima stao improvizirati afričke plesove, te se uspeo do kantine. Opazio je jedno slobodno mjesto kraj bivše feministice, koja je sjedila sučelice nekoj svojoj sestri simbolistici. Tek što je dotakao svoj ragu od tofua, na kraju se niza stolova pojavio Pierre-Louis; lice mu je zasjalo od radosti kada je ugledao slobodno mjesto nasuprot Bruni. Počeo je govoriti prije no što je Bruno toga postao istinski svjestan; stvarno je mucao kao blesav, a kokodakanje one dvije ba-betine pililo je po mozgu. Te Osirisova reinkarnacija, te egipatske marionete... nisu na njih obraćale ni najmanju pozornost. U jednom trenu Bruno shvati da ga to strašilo pita za posao kojim se bavi. »O, ništa posebno...«, reče neodređeno; želio je pričati o bilo čemu osim o prosvjeti. Ta ga je večera počela živcirati, ustao je da popuši cigaretu. Nažalost, u istom su trenu dvije simbolistice također ustale od stola široko razmahujući stražnjicama, niti se ne osvrnuvši na njih; vjerojatno je upravo to potaklo ispad. Bruno je bio na otprilike deset metara od stola kada je začuo snažan pisak ili možda hripanje, neki neobično visok, doista neljudski zvuk. Okrenuo se: Pierre-Louis je bio grimizno crven, stisnutih šaka. Jednim se skokom našao na stolu, bez zaleta, skupljenih nogu. Povratio je dah; pisak koji mu se čuo iz grudi prestao je. Potom je stao uzduž i poprijeko hodati stolom, udarajući se po glavi šakom kao čekićem; tanjuri i čaše plesali su oko njega; udarao je nogama na sve strane, glasno ponavljajući: »Ne možete! Ne možete tako postupati sa mnom!...« Makar jednom nije mucao. Tek ga je pet osoba uspjelo svladati. Iste je večeri primljen u psihijatrijsku bolnicu u Angoulemeu.

Bruno se trzajem probudio oko tri sata te izišao iz šatora; bio je sav u znoju. U kampu je bilo tiho, mjesec je bio pun; čulo se jednolično kreketaanje gatalinki. Uz jezero je pričekao vrijeme doručka. Pred samu zoru, postalo mu je malo hladno. Jutarnje su radionice počinjale u deset sati. Oko deset i četvrt, uputio se prema piramidi. Kolebao se pred vratima radionice pisanja; potom se spustio kat niže. Dvadesetak je sekundi proučavao program radionice akvarela, potom se uspeo nekoliko stepenica. Stepenište se sastojalo od ravnih krakova, na polukatovima spojenih kratkim zavojima. U svakom su se zavoju stepenice proširivale pa ponovno sužavale. Usred zavoja jedna je stepenica bila šira od ostalih. Na tu je stepenicu sjeo. Naslonio se na zid. Počeo se osjećati dobro.

Rijetke trenutke sreće tijekom svojih gimnazijskih godina Bruno je tako proveo, sjedeći na stepenici između dva kata, odmah nakon početka školskog sata. Mirno naslonjen na zid, jednako udaljen od dvije razine, čas napola zatvorenih očiju, čas širom otvorenih, čekao je. Dakako, netko je mogao naići; tada bi morao ustati, pokupiti torbu, brzim korakom krenuti prema učionici u kojoj je nastava već trajala. No često ne bi nitko naišao; sve bi bilo tako mirno; tada, sa sivo popločanih stepenica (više nije bio na satu povijesti, još nije bio na satu fizike), blago i kao kradom, kratkim uzletima, njegov bi se duh uzdigao prema radosti.

Danas su, dakako, okolnosti drugačije: sam je odabrao da ovamo dođe, da sudjeluje u životu ljetovališta. Na gornjem katu održavala se radionica pisanja; točno ispod, radionica akvarela; kat niže vjerojatno su bile nekakve masaže, ili holotropsko disanje; još niže, skupina afričkog plesa se očigledno ponovno okupila. Ljudska su bića posvuda živjela, disala, pokušavala pronaći užitak ili povećati svoje osobne potencijale. Na svim su katovima ljudska bića napredovala ili nastojala napredovati u svojoj društvenoj, seksualnoj, profesionalnoj ili kozmičkoj integraciji. Ti su ljudi »radili na sebi«, kako se ovdje najčešće govorilo. Sto se njega tiče, počinjalo mu se malo spavati;

nije više ništa želio, nije više ništa tražio, nije više nigdje bio; polako, stupanj po stupanj, njegov se duh uzdizao prema kraljevstvu ne-bitka, prema čistoj ekstazi ne-prisutnosti u svijetu. Po prvi put od svoje trinaeste godine, Bruno se osjeti gotovo sretnim.

Možete li mi teći gdje je najbliža prodavaonica slatkiša?

Vratio se u svoj šator i odspavao tri sata. Probudio se sasvim svjež i s erekcijom. Seksualna frustracija kod muškarca stvara tjeskobu koja se utjelovljuje u snažnom grče-nju u području želuca; izgleda da se sperma uspinje u po-trbusnicu, pušta pipce prema grudima. Sam je ud bolan, neprestano vruć, lagano suzi. Nije masturbirao od nedjelje; to je vjerojatno bila pogreška. Seks je bio posljednji mit Zapada, stvar koju treba činiti; moguća stvar, stvar koju treba činiti. Navukao je kupaće gaće, ubacio prezervative u svoju torbicu pokretom koji mu je izmamio cerek. Godinama je uza sebe u svakom trenu imao prezervative, što nikada nije bilo ni od kakve koristi; kurve su ih ionako imale.

Plaža je bila prekrivena seljačinama u bermudarna i pičkama u tangama; vrlo ohrabrujuć prizor. Kupio je porciju pomfrita i neko vrijeme kružio među turistkinjama, dok izbor nije pao na djevojku od dvadesetak godina, prekrasnih grudi, okruglih, čvrstih, visokih, bradavica boje karamela. »Dobar dan...«, reče. Pričekao je trenutak; djevojčino se lice nabralo, dobilo zabrinut izraz. »Dobar dan...«, nastavi »možete li mi reći gdje su najveće prodavaonice slatkiša?« »Ha?«, reče ona, pridigavši se na jedan lakat. Tada je primijetio da na ušima ima walkman; okrenuo se i pošao natrag klatareći rukama u stranu, kao Peter Falk u *Columbu*. Daljnji trud bio bi uzaludan: previše komplicirano, previše intelektualno.

Hodajući ukoso prema moru, nastojao je u sjećanju zadržati sliku djevojčinih grudi. Najednom, ravno pred njim, tri djevojčice iskrсну iz valova, dao im je najviše četrnaest godina. Opazi njihove ručnike, prostre svoj nekoliko metara dalje; nisu na njega obraćale ni najmanju pozornost. Brzo je skinuo majicu, njom pokrio bokove, prevrnuo se na stranu i izvadio spolovilo. U savršenom skladu, picice su spustile kostime do trbuha kako bi osunčale grudi. Ne stigavši se ni dotaknuti, Bruno je silovito svršio u majicu. Ispustio je jecaj, srušio se na pijesak. Učinjeno je.

Primitivni obred uz objed.

Društveni trenutak dana u Mjestu Promjene bila je čašica prije jela, najčešće uz glazbu. Te su večeri tri frajera udarala u tam-tam za pedesetak mjestaša koji su skakutali na mjestu mašući rukama na sve strane. Zapravo se radilo o žetvenim plesovima, koji su već bili na programu nekih radionica afričkog plesa; nakon nekoliko sati, neki bi sudionici obično pali ili hinili da padaju u stanje *transa*. Književno ili zastarjelo značenje riječi trans je krajnja uzru-janost, strah zbog neposredne opasnosti. »Radije ću zbrisati nego nastaviti proživljavati takve transove« (Emile Zola). Bruno je katolkinju počastio čašom charentskog burgunca. »Kako se zoveš?« upita. »Sophie«, odgovori ona. »Ne plešeš?« upita. »Ne«, odgovori ona. »Afrički plesovi mi nisu baš najdraži, previše su...« Previše što? Shvaćao je njezinu nelagodu. Previše primitivni? Razumije se da ne. Previše ritmični? To je već na granici rasizma. Nedvojbena, ne može se baš ništa reći o tim kretenskim afričkim plesovima. Jadna Sophie, trudila se kako najbolje zna. Lice joj je bilo ljupko, s tom crnom kosom, tim plavim očima, tom vrlo bijelom kožom. Grudi su joj zacijelo male, ali vrlo osjetljive. Zacijelo je Bretonka. »Ti si Bretonka?« upita. »Da, iz Saint-Brieuca!« odgovori ona veselo. »Ali obožavam brazilske plesove«, dodala je, vjerojatno ne bi li se ispričala što ne

uživa u afričkim plesovima. To je bilo sasvim dovoljno da razgoropadi Brunu. Pun mu je kufer te stupidne probrazilske manije. Zašto Brazil? Ono što je znao o Brazilu je da se radi o govnerskoj zemlji, nastanjenoj bedacima do fanatizma zaluđenim nogometom i autotrakama. Nasilje, korupcija i bijeda tamo cvatu. Ako je ijedna zemlja ogavna, to je nadasve, to je upravo Brazil. »Sophie«, uzviknu Bruno ushićeno, »rado bih na ljetovanje u Brazil. Vozio bih se favelama. Minibus bi bio blindiran. Promatrao bih male osmogodišnje ubojice koji sanjare kako će postati bosovi; male kurve koje umiru od side u trinaestoj. Ne bih se bojao, jer bi me štitio željezni oklop. To bih radio ujutro, a popodne bih išao na plažu, među prebogatim švercerima i svodnicima. Usred tako razuzdanog života, tako gorućih stvari, zaboravio bih melankoliju zapadnjačkog čovjeka. Sophie, imaš pravo: raspitat ću se u agenciji Nouvelles Frontieres kad se vratim.«

Sophie ga je neko vrijeme promatrala, zamišljena lica, s naborom zabrinutosti preko čela. »Sigurno si prilično propatio...«, naposljetku reče tužno.

»Sophie«, ponovno uzviknu Bruno, »znaš li što je Nietzsche napisao o Shakespeareu? 'Sto li je taj čovjek propatio kad je imao toliku potrebu da se krevelji!...' Shakespearea sam uvijek smatrao precijenjenim autorom; ali zaista, prilično se krevelji.« Zastao je začudivši se spoznajući da je počeo osjećati istinsku patnju. Žene su katkad tako ljubazne; na agresivnost odgovaraju razumijevanjem, na cinizam blagošću. Koji bi se muškarac tako ponio? »Sophie, želio bih ti lizati piću...«, reče raznježeno; no ovaj ga put nije čula. Okrenula se prema učitelju skijanja koji joj je pipao guzicu tri dana ranije i stala razgovarati s njim. Bruno je ostao smeten nekoliko trenutaka, potom je prešao travnjak prema parkiralištu. Trgovački centar Leclerc u Choletu radio je do dvadeset i dva sata. Kružeći među policama mislio je na Aristotelovu tvrdnju kako niske žene spadaju u vrstu različitu od ostatka čovječanstva. »Niski mi se muškarac ipak čini muškarcem«, napisao je filozof, »ali niska žena kao da pripada nekoj novoj vrsti stvorenja.« Kako objasniti tu čudnu misao, kad tako snažno odudara od Mudračeva uobičajenog zdravog razuma? Kupio je whisky, konzervu raviola i kekse s dumbirom. Noć se već bila spustila kada je izišao. Dok je prolazio kraj jacuzzija, začuo je šapat, prigušen smijeh. Zustavio se, s Leclercovom vrećicom u ruci, pogledao kroz granje. Izgledalo je kao da su unutra dva ili tri para: više nisu ništa govorili, čulo se samo lagano šljapkanje vode. Mjesec je izronio iz oblaka. U tom je trenu stigao još jedan par i počeo se razodijevati. Ponovno je počeo šapat. Bruno je odložio plastičnu vrećicu, izvadio ud i ponovno stao masturbirati. Ejakulirao je vrlo brzo, u trenu kada je žena ulazila u vruću vodu. Već je bio petak navečer, trebalo je produžiti boravak još tjedan dana. Pribrat će se, pronaći si komada, razgovarati s ljudima.

6.

Te noći s petka na subotu loše je spavao i usnuo mučan san. Vidio se u obličju mladog prasca debeljuškaste i glatke puti. Sa svojom je svinjskom subraćom bio uvučen u neki golem i mračan tunel, hrdavih stijenki, poput vrtloga. Vodena struja koja ga je nosila bila je slaba, katkad bi uspio nožicama dosegnuti dno; potom bi stigao snažniji val, pao bi za još koji metar. Povremeno bi se zabjela-salo meso nekog njegovog subrata, grubo usisanog prema dolje. Borili su se za život u mraku i tišini, koju je narušavalo jedino struganje njihovih papaka po metalnim sti-jenkama. No

gubeći visinu, počeo je razabirati huk strojeva koji je dopirao s dna tunela. Postupno mu je dolazilo do svijesti da ih vrtlog nosi prema turbinama s golemim i oštrim elisama.

Kasnije, njegova je odrezana glava ležala na livadi, nekoliko metara ispod ždrijela tunela. Lubanja mu je bila raskoljena napola; no onaj je neoštećeni dio u travi još bio svjestan. Znao je da će se mravi postupno uvući u ogoljenu moždanu tvar kako bi proždrijeli neurone; tada će zauvijek potonuti u besvijest. U međuvremenu, njegovo je jedino oko promatralo obzor. Travnata se površina doimala poput beskonačna prostranstva. Golemi zupčanci okretali su se naopako pod platinastim nebom. Možda se našao na kraju vremena; u najmanju ruku, svijet kakav je poznao stigao je do kraja.

Pri doručku je upoznao nekakva bretonskog šezdese-tosmaša koji je vodio radionicu akvarela. Zvao se Paul Le Dantec, to je bio brat sadašnjeg ravnatelja Mjesta, jedan iz jezgre utemeljitelja. Svojim indijanskim haljetkom, svojom dugom sijedom bradom i keltskim privjeskom oko vrata, prekrasno je oživljavao uspomenu na dirljivu hip-pijevsku predhistoriju. Prešavši pedeset petu, stara je po-drtina vodila smiren život. Ustajao je u zoru, šetao brežuljcima, promatrao ptice. Potom bi sjeo uz šalicu kave s calvadosom, motao si cigarete okružen ljudskim komeša-njem. Radionica akvarela počinjala je tek u deset sati, imao je sasvim dovoljno vremena za razgovor.

»Kao stari mjestaš... (Bruno se nasmijao kako bi stvorio prisnost među njima, barem fiktivnu), sigurno se sjećaš kako je ovdje bilo na početku seksualnog oslobađanja, sedamdesetih godina...«
»Kurčevog oslobađanja!«, zarežao je fosil. »Uvijek je bilo komada koji su ostajali zalijepljeni za zid na grupnjacima. Uvijek je bilo frajera koji su si natezali majmuna. Ništa se nije promijenilo, prijatelju.«

»Ipak«, ustrajao je Bruno, »čuo sam da je sida promijenila stvari...«
»Točno je da je muškarcima bilo jednostavnije«, priznao je akvarelist pročistivši si grlo. »Znalo je biti otvorenih usta ili vagina, moglo se ući ravno unutra, bez predstavljanja. Ali za to je trebao pravi grupnjak, i nisu svi imali pristup, uglavnom se dolazilo u parovima. A koji put sam znao vidjeti širom razjapljene žene, podmazane do ludila, koje bi se čitavih večeri same natezale; nitko ne bi prišao da im ga stavi, prijatelju. Čak ni samo da im udovolji, jer to nije bilo moguće; trebao ti se barem malo dignuti.«

»Sve u svemu«, ubacio je Bruno, obuzet mislima, »nikada nije bilo seksualnog komunizma, nego samo prošireni sustav zavođenja.«

»Toga itekako«, složila se crkotina, »zavođenja je uvijek bilo.«
Sve to nije nimalo ohrabrujuće. No subota je, stići će novi. Bruno se odlučio opustiti, prihvatiti stvari kako dođu, *rock'n'roll*; zahvaljujući tome, dan je prošao bez izgreda, iskreno govoreći čak i bez najmanjeg događaja. Oko jedanaest uvečer, ponovno je prošao pored jacuzzija. Nad blagim je klokotanjem vode lebdjela maglica pare kroz koju se prozirala svjetlost punog mjeseca. Tiho se približio. Bazen je bio promjera tri metra. Jedan je par bio zagrljen pri suprotnom rubu; žena je izgleda objahala muškarca. »To je moje pravo...«, bijesno pomisli Bruno. Brzo se ra-zodjenuo, ušao u jacuzzi. Noćni je zrak bio svjež, voda naprotiv prekrasno topla. Iznad bazena, kroz isprepletene borove grane nazirale su se zvijezde; malo se opustio. Par na njega nije obraćao nikakvu pozornost; djevojka se i dalje micala na frajeru, počela je stenjati. Nisu se mogle razabrati crte njezina lica. Muškarac je također stao glasno disati. Djevojčini su se pokreti ubrzali; u jednom se trenu izvila unatrag, mjesec joj je kratko obasjao grudi; lice joj je skrivala šuma tamne kose. Potom se priljubila uz svojeg partnera, obgrlivši ga rukama; on je još glasnije disao, pa ispustio otegnut roktaj i zamuknuo.

Ostali su zagrljeni dvije minute, zatim se muškarac pri-digao i izišao iz bazena. Prije no što se obukao, s uda je skinuo prezervativ. Bruno je s iznenađenjem ustanovio da se žena ne miče. Zvuk koraka se udaljio, vratila se tišina. Ona je ispružila noge u vodi. Bruno učini isto. Jedno stopalo spusti mu se na bedro, dotakne ud. Uz lagano šljap-kanje, ona se odvojila od ruba i prišla mu. Mjesec su sada zastirali oblaci; žena je bila na pola metra od njega, ali još uvijek joj nije mogao razabrati crte. Jedna ruka smjestila mu se na boku, druga ga je obgrlila oko ramena. Bruno se privio uz nju, licem u visini njezina poprsja; grudi su joj bile malene i čvrste. Odvojio se od ruba, prepuštajući se njezinom zagrljaju. Ona se vratila u sredinu bazena, pa se stala lagano okretati oko sebe. Mišići njegova vrata naglo popustiše, glava mu postade vrlo teška. Mrmorenje vode, jedva čujno na površini, nekoliko centimetara pod njom pretvaralo se u snažni podmorski huk. Zvijezde su se lagano okretale visoko nad njegovim licem. Opustio se u njezinom naručju, uzdignuti mu je ud izronio na površinu. Ona je lagano pomaknula ruke, jedva je osjećao njihov dodir, bio je u potpuno bestežinskom stanju. Dugačka kosa pogladi mu trbuh, potom mu se djevojčin jezik spusti na glavić. Čitavo mu tijelo zadrhti od sreće. Ona napući usne i vrlo ga polako uze u usta. On zatvori oči, ustreptao od zanosa. Podmorski je huk djelovao beskrajno umirujuće. Kada su mu djevojčine usne dosegle korijen uda, počeo je osjećati stezanje njezina grla. Valovi užitka preplave mu tijelo, istodobno je osjećao kako ga ljuljaju podmorski vrtlozi, najednom mu postade vrlo vruće. Ona je nježno stiskala stijenke svojeg grla, sva mu se energija odjednom slila u ud. Svršio je s urlikom; nikada nije osjetio toliko zadovoljstvo.

7. Razgovor u kamp-kućici

Christianina je kamp-kućica bila na pedesetak metara od njegova šatora. Upalila je svjetlo, izvadila bocu Bush-millsa, napunila dvije čaše. Bila je vitka, niža od Brune, nekad zacijelo vrlo lijepa, no njezino je profinjeno lice bilo ocvalo, ispucalih kapilara. Jedino joj je kosa ostala raskošna, crna i svilenkasta. Pogled njezinih plavih očiju bio je blag, pomalo tužan. Moglo joj je biti četrdeset godina.

»Povremeno mi tako dođe, da se ševim sa svima. Jedino tražim prezervativ za penteraciju.«

Ovlažila je usne, otpila gutljaj. Bruno ju je pogledao; pokrila je samo gornji dio tijela, navukavši sivu majicu. Venerin joj je brežuljak bio lijepo ispupčen; nažalost, velike su usne bile pomalo obješene.

»Volio bih i ja tebe dovesti do orgazma«, reče.

»Opusti se. Popij svoje piće. Možeš spavati ovdje, ima mjesta...« Pokazala mu je bračni krevet.

Razgovarali su o cijeni iznajmljivanja kamp-kućice. Christiane nije mogla spavati u šatoru, imala je problema s leđima. »Dosta ozbiljnih«, reče. »Većini muškaraca draže je pušenje«, doda. »Penetracija im je naporna, teško im se diže. Ali kad ih uzmeš u usta postanu poput male djece. Imam dojam da ih je feminizam gadno pogodio, više nego što žele priznati.«

»Ima i gore od feminizma...«, tmurno reče Bruno. Ispraznio je polovicu svoje čaše prije no što se odlučio nastaviti: »Već dugo dolaziš u Mjesto?«

»Gotovo od početka. Prestala sam nakon udaje, sada ponovno dolazim dva ili tri puta godišnje. Na početku je bilo više alternativno, *nova ljevica*; sada je postalo *New Age*; nije se bogznašto

promijenilo. Već su se u sedamdesetima tu bavili orijentalnom mistikom; danas uvijek imaju jacuzzi i masaže. Mjesto je ugodno, ali nekako tužno; ima mnogo manje nasilja nego vani. Vjerski ugođaj donekle prikriva surovost potrage za seksom. No ipak, ima tu žena koje pate. Muškarce koji stare u samoći ne treba žaliti kao žene u istoj situaciji. Oni piju jeftino vino, zaspu i smrdi im iz usta; potom se probude i počnu ispočetka; prilično brzo umru. Žene uzimaju sedative, idu na jogu, psiholozima; one dočekaju duboku starost i puno pate. Prodaju oslabjelo, poružnjelo tijelo; to znaju i zbog toga pate. No ipak nastavljaju, jer se ne uspijevaju odreći želje da budu voljene. Dokraja su žrtve te iluzije. Kada zađe u određenu dob, žena si još uvijek može naći kurac kojim će se trljati; ali više joj se nikada neće pružiti prilika da bude voljena. Muškarci su takvi, i točka.«

»Christiane«, blago reče Bruno, »pretjeruješ... Evo sada, naprimjer, htio bih ti pružiti zadovoljstvo.«

»Vjerujem ti. Činiš mi se drag. Egoističan i drag.« Skinula je majicu, ispružila se preko kreveta, postavila jastuk pod stražnjicu i raširila bedra. Bruno joj je najprije prilično dugo lizao područje oko piće, zatim draškao dražicu brzim pokretima jezika. Christiane je duboko udahnula. »Gurni prst...«, reče. Bruno je poslušao, okrenuo se i nastavio je lizati, pritom joj milujući grudi. Osjetio je kako joj se bradavice ukrućuju, pridigao glavu. »Nastavi, molim te...«, zatraži ona. Namjestio je glavu udobnije i kažiprstom joj mazio dražicu. Male joj se usne počеше nadimati. Obuzet osjećajem radosti, požudno ih je lizao. Christiane zastenje. Na tren ponovno ugleda usahlu i naboranu stidnicu svoje majke; slike potom nestade, on nastavi sve brže trljati dražicu istodobno joj ližući usne širokim dobrohotnim pokretima jezika. Trbuh joj se prekrilo crvenilom, sve je snažnije dahtala. Bila je vrlo vlažna, ugodno slana. Bruno učini kratku stanku, uvuče prst u anus, drugi u vaginu, i ponovno stade lizati dražicu palu-cajući vrhom jezika. Svršila je spokojno, u dugim trzajima. Ostao je nepomičan, lica priljubljenog uz njezinu stidnicu, i pružio joj ruke; osjetio je Christianine prste kako se sklapaju oko njegovih. »Hvala«, reče ona. Potom se pridiže, navuče majicu i ponovno im napuni čaše.

»Bilo je stvarno dobro, maločas u jacuzziu...«, reče Bruno. »Nismo progovorili ni riječi; kad si me dotakla ustima, još ti nisam bio dobro razabrao lice. Tu nije bilo nimalo zavodjenja, to je bilo nešto posve čisto.«

»Sve se to temelji na Krauseovim tjelešcima...«, nasmiješi se Christiane. »Oprosti, ja sam profesorica prirodnih znanosti.« Otpila je gutljaj Bushmillsa. »Donji dio dražice, prsten i brazda glavića prekriveni su Krauseovim tjelešcima, koja su vrlo bogata živčanim završecima. Kad ih se miluje, u mozgu dolazi do naglog oslobađanja endorfina. Svim je muškarcima i svim ženama dražica ili glavić obložen Krauseovim tjelešcima - u gotovo jednakom broju, utoliko smo ravnopravni; ali ima tu i drugih stvari, kao što dobro znaš. Bila sam jako zaljubljena u svojeg muža. Milovala sam, s obožavanjem lizala njegov ud; voljela sam ga osjećati u sebi. Činilo me ponosnom izazvati mu erekciju, imala sam sliku njegovog ukrućenog uda, uvijek sam je držala u novčaniku; bila mi je nešto poput svete slike, pružiti mu užitak bila mi je najveća radost. Na kraju me ostavio zbog mlade. Primijetila sam maločas da ti moja pića nije baš privlačna; već pomalo izgleda kao pića stare žene. Zbog kolage-noze i raspadanja elastina pri mitozama, kod starijih osoba tkivo postupno gubi čvrstoću i elastičnost. S dvadeset godina, imala sam vrlo lijepu stidnicu; danas moram priznati da su mi velike i male usne prilično obješene.«

Bruno je ispilo svoje piće; nije se mogao sjetiti baš ničega što bi joj odgovorio. Ubrzo su potom legli. Obgrlio je Christianu oko struka; zaspali su.

8.

Bruno se prvi probudio. Vrlo visoko na nekom stablu pjevala je ptica. Christiane se raskrila tijekom noći. Gu-zovi su joj bili ljupki, još sasvim obli, vrlo uzbudljivi. Sjetio se jedne rečenice iz *Male sirene*, kod kuće je imao staru singlicu s *Pjesmom mornara* u izvedbi braće Jacques. Bilo je to nakon svih njezinih nedaća, nakon što se odrekla glasa, svojeg rodnog kraja, svojeg krasnog sirenina repa; sve to u nadi da će postati pravom ženom, zbog ljubavi prema princu. Oluja ju je izbacila na žal usred noći; tu je popila vještčin napitak. Osjećala se kao da je prerezana napola, bol je bila tako oštra da je pala u nesvijest. Slijedilo je nekoliko sasvim drugačijih akorda, koji kao da su rastvarali novi krajolik; recitatorica bi potom izgovorila rečenicu koja se tako snažno dojmila Brune: *Kada se probudila, sunce je sjalo, i pred njom je stajao princ.*

Zatim je ponovno razmišljao o svojem sinočnjem razgovoru s Christiane, i rekao si da će možda uspjeti zavoljeti njezine pomalo obješene, ali meke usne. Kao i svakog jutra pri buđenju, kao i većini muškaraca, digao mu se. U prvoj svjetlosti zore, usred guste i razbarušene šume crne kose, Christianino je lice izgledalo vrlo blijedo. Napola je otvorila oči u trenu kada je ulazio u nju. Doimala se malo iznenađenom, ali razmaknula je bedra. Poče se micati u njoj, no primijeti da mu postaje sve mlitavijim. Zbog toga osjeti veliku tugu, u kojoj je bilo zabrinutosti i srama. »Hoćeš li da stavim prezervativ?« upita. »Da, molim te.

Tu su u toaletnoj torbici, pored kreveta.« Razderao je omot; bili su Durex *Technica*. Dakako, čim ga je uvukao u lateks, potpuno mu se spustio. »Žao mi je«, reče, »stvarno mi je žao.« »Nema veze«, reče ona blago, »lezi samo.« Nedvojbena, sida je stigla kao prava blagodat muškarcima ove generacije. Katkad je dovoljno izvaditi kurton, ud istog trena splasne. »Nikad se nisam uspio naviknuti...« Obavivši taj miniritual, u načelu spasivši svoju muškost, muškarci su mogli opet leći, priljubiti se uz tijelo svoje žene, spavati u miru.

Nakon doručka su sišli, prošli pored piramide. Kraj jezera nije bilo nikoga. Legli su na osunčanu livadu; Christiane mu svuču bermude i stane mu drkati. Drkala je vrlo nježno, s mnogo osjećajnosti. Kasnije, kada zahvaljujući njoj udu u društvo *slobodoumnih parova*, Bruno će spoznati da se radi o iznimno rijetkoj vrlini. Većina je žena u tom okruženju drkala grubo, bez ikakve nijanse. Stiskale su prejako, natezale kurac u glupoj mahnitosti, vjerojatno s ciljem da oponašaju glumice pornofilmova. To je na ekranu vjerojatno bilo spektakularno, ali uživo je rezultat bio mršav, dapače bolan. Christiane je, naprotiv, profinjeno draškala, često vlažila prste, nježno dodirivala osjetljiva mjesta. Neka je žena u indijskoj tuniki prošla pored njih i sjela uz rub jezera. Bruno je duboko udahnuo, suzdržao se da ne svrši. Christiane mu se osmjehnula; sunce je počelo žariti. Shvatio je da će njegov drugi tjedan u Mjestu biti vrlo ugodan. Možda će se čak ponovno vidje ti, ostariti zajedno. S vremena na vrijeme će mu pružiti pokoji kratak trenutak tjelesnog užitka, udvoje će proživjeti splasnuće žudnje. Tako će proći nekoliko godina; potom će biti gotovo, bit će stari; komedija tjelesne ljubavi za njih će biti svršena.

Dok se Christiane tuširala, Bruno je proučavao sastav preparata za »zaštitu od starenja s mikrokapsulama« koji je prethodnog dana kupio u centru Leclerc. Dok je natpis na kutiji osobito isticao koncept »mikrokapsula«, naputak za uporabu bio je iscrpniji, razlikujući tri djelovanja: filtriranje štetnih sunčevih zraka, aktivan hidratantni učinak tijekom čitavog dana, uklanjanje odumrlih stanica. Čitanje mu je prekinuo dolazak Catherine, bivše feministice koja se reciklirala putem egipatskog tarota. Nije nimalo tajila da dolazi s radionice osobnog razvoja, *Plešite svoj*

posao. Trebalo je pronaći svoju vokaciju putem niza simboličkih igara; te su igre omogućivale da se malo--pomalo ocrtta »unutrašnji lik« svakog sudionika. Na kraju se prvog dana pokazalo da je Catherine dijelom vještica, ali dijelom i lavica; to bi je trebalo prirodno usmjeriti prema nekom odgovornom mjestu u prodajnom aparatu.

»Mhmm...«, reče Bruno.

U tom se trenu vratila Christine, s ručnikom oko struka. Catherine zastade, vidljivo se ukoči. Izgovorivši se radionicom *Zen meditacija i argentinski tango*, brzo se povuče.

»Mislila sam da ideš na *Tantru i računovodstvo...*«, dobaci za njom Christiane u trenu kada je nestajala.

»Poznajesh je?«

»O da, već dvadeset godina poznajem tu glupaču. I ona dolazi od početka, gotovo od samog utemeljenja Mjesta.«

Stresla je kosu, ručnik svezala u turban. Bruno najednom poželi uzeti je za ruku. To i učini.

»Nikad nisam mogla smisliti feministice...«, nastavi Christiane upola brijega. »Te su gadure neprekidno pričale o pranju posuda i podjeli kućanskih poslova; bile su doslovno opsjednute pranjem posuda. Katkad bi rekle koju riječ o kuhanju ili usisavanju; ali im je glavni predmet razgovora bio pranje posuda. U nekoliko su godina uspjele frajere oko sebe pretvoriti u impotentne i čangrizave neurotičare. Od tog trenu - i to sasvim sustavno -počele bi osjećati nostalgiju za muževnošću. Na kraju bi ostavile svojeg frajera radi ševe s *latin-macho* idiotima. Uvijek me zapanjivala privlačnost koju intelektualke osjećaju prema bitangama, sirovinama i idiotima. Ukratko, takve bi si priuštile dvojicu-trojicu, one osobito pohotne kojeg više, a onda bi se dale napumpati i posvetile se domaćem pekmezu po receptu iz Marie-Claire. Vidjela sam taj scenarij na djelu desetke puta.«

»To je prošlost...«, pomirljivo reče Bruno.

Popodne su proveli na bazenu. Pred njima, na suprotnoj strani bazena, djevojčice su cupkale na mjestu i jedna drugoj otimala walkman. »Slatke su, ha?« primijeti Christiane. »Ona plava s malim grudima je stvarno zgodna...«; potom se ispruži na ručniku. »Namazi me kremom...«

Christiane nije sudjelovala ni u jednoj radionici. Čak joj se prilično gade te shizofrene aktivnosti, reče. »Možda sam malo gruba, ali poznajem te šezdesetosmašice koje su prošle četrdesetu, gotovo da im i sama pripadam. Stare u samoći i vagina im je virtualno mrtva. Proispitaj ih pet minuta, vidjet ćeš da nimalo ne vjeruju u te priče o čakrama, o kristalima i o svjetlosnim vibracijama. Prisiljavaju se u to vjerovati, katkad izdrže dva sata, koliko im traje radionica. Osjećaju prisutnost Anđela i unutrašnji cvijet kako im se rastvara u truhu; onda radionica završi, pa opet otkriju da su same, ostarjele i ružne. Katkad puknu i zaplaču. Nisi primijetio? Ovdje su česta pucanja i suze, naročito nakon zen-radionica. Istinu govoreći, one nemaju izbora, jer ih povrh svega muče problemi s lovom. Uglavnom su prošle psihoanalizu, to ih je skroz iscijedilo. Mantra i ta-rot su bezvezni, ali to je ipak jeftinije od psihoanalize.«

»Da, to i zubari...«, reče neodređeno Bruno. Položio je glavu među njezina rastvorena bedra, osjetio je da će tako zaspati. ^

Kada se spustila noć, vratiše se u jacuzzi; po povratku u kućicu vodili su ljubav. »Pusti...«, reče Christiane u trenu kada je ispružio ruku prema prezervativima. Ulazeći u nju, osjeti da je sretna. Jedno od najčudnovatijih obilježja tjelesnog odnosa ipak je taj osjećaj prisnosti koji pruža, čim ga prati barem mrvica uzajamne naklonosti. Već se u prvim minutama s *vi* prijeđe na *ti*, i reklo bi se da ljubavnica, makar si je upoznao tek dan ranije, stječe pravo na neke tajne koje ne bi otkrio

nijednoj drugoj osobi. Bruno je tako te noći Christiani ispričao neke stvari koje nikada nije nikome ispričao, čak ni Michelu - a još manje svojem psihijatru. Govorio je o svojem djetinjstvu, o bakinoj smrti i poniženjima u muškom internatu. Pričao je o mladenačkoj dobi i o masturbaciji u vlaku, na nekoliko metara od djevojaka; pričao je o ljetima u očevoj kući. Christiane je slušala milujući ga po kosi.

Taj su tjedan proveli zajedno, a dan prije Brunina odlaska večerali su u ribljem restoranu u Saint-Georges-de-Didonneu. Zrak je bio miran i topao, plamenovi svijeća koje su osvijetljivale njihov stol gotovo da nisu drhtali. Pucao im je pogled na ušće Gironde, u daljini se nazirao rt Grave. »Dok gledam mjesec kako sjaji nad morem«, reče Bruno, »postaje mi neobično jasno da nemamo ništa, ali baš ništa zajedničko s tim svijetom.«

»Stvarno moraš otići?«

»Da, moram provesti dva tjedna sa sinom. Zapravo sam morao otići prošli tjedan, ali ovaj put više ne mogu odgađati. Njegova majka putuje avionom prekosutra, rezervirala je ljetovanje.«

»Koliko godina ti ima sin?«

»Dvanaest.«

Christiane razmisli, otpije gutljaj muškata. Odjenula je dugu haljinu, našminkala se i izgledala kao djevojka. Grudi su joj se nazirale kroz čipkastu bluzu; svjetlost svijeća u očima joj je upalila plamičke. »Mislim da sam malo zaljubljena...«, reče. Bruno pričekava ne usuđujući se ni po maknuti, potpuno odrvenio. »Stanujem u Novonu«, ona doda. »S mojim je sinom uglavnom dobro išlo do njegove trinaeste godine. Otac mu je možda nedostajao, ne znam... Imaju li djeca zaista potrebu za ocem? Sigurno je, u svakom slučaju, da otac nije imao ni najmanju potrebu za njim. Na početku ga je tu i tamo uzimao, vodio ga u kino ili McDonald's, i uvijek vraćao prije vremena. A onda je to postajalo sve rjeđe: kada se s novom curom odselio na jug, potpuno je prestao. Zapravo sam ga odgojila gotovo sama, možda s premalo autoriteta. Prije dvije godine počeo je izlaziti, upadati u loše društvo. Mnoge to čudi, ali Noyon je grad s puno nasilja. Ima mnogo crnaca i Arapa, Nacionalni front je dobio 40% na zadnjim izborima. Moja je zgrada u predgrađu, otrgnuli su mi vrata na poštanskom sandučiću, u podrumu ne smijem ništa ostaviti. Cesto me strah, znalo je biti pucnjave. Kad se vratim iz škole zabarikadiram se u stanu, uvečer nikad ne izlazim. Povremeno se malo poigram na vrućem Minitelu, i to je sve. Moj sin kući dolazi kasno, kojiput uopće ne dođe. Ne usuđujem mu se ništa reći; bojim se da me ne udari.«

»To je daleko od Pariza?«

Osmjehnula se. »Ma kakvi, to je u Oisei, nema ni osamdeset kilometara...« Zašutjela je i ponovno se osmjehnula; lice joj je u tom trenu zračilo blagošću i nadom. »Voljela sam život«, doda. »Voljela sam život, bila iznimno prirodna i osjećajna, oduvijek sam obožavala voditi ljubav. Nešto se okrenulo na loše; ne shvaćam baš sasvim što, ali nešto je u mojem životu loše krenulo.«

Bruno je već bio smotao svoj šator i stvari spremio u auto; svoju je posljednju noć proveo u kamp-kućici. Ujutro je pokušao ući u Christiane, ali ovaj put nije išlo, bio je potresen i živčan. »Svrši po meni«, reče ona. Spermu je razmazala po licu i grudima. »Posjeti me«, dobaci mu dok je izlazio. On obeća da će doći. Bila je subota 1. kolovoza.

Suprotno svojoj navici, Bruno je krenuo lokalnim cestama. Nakratko se zaustavio pred Parthenavem. Imao je potrebu da razmisli; da, ali o čemu u biti? Parkirao je usred nekog mirnog i dosadnog krajolika, uz kanal gotovo nepomične vode. Tu je raslo ili trunulo vodeno bilje, bilo je teško reći. Tišinu je narušavalo neodređeno brujanje — u zraku je zacijelo bilo kukaca. Legao je na travnati nasip, primijetio slabu vodenu struju: kanal je lagano otjecao prema jugu. Na vidiku nije bilo nijedne žabe.

U listopadu 1975, neposredno prije početka studija, Bruno se uselio u garsonijeru koju mu je kupio otac; tada mu se učinilo da za njega počinje novi život. Stvarnost mu je brzo rastjerala iluzije. Da, bilo je cura, čak je mnogo cura u Censieru studiralo književnost; no sve su se doimale zauzetima, ili barem bez ikakve želje da se njemu daju da ih uzme. Ne bi li se zbližio s kojom, pohađao je sve seminare, sva predavanja, i brzo postao dobrim studentom. Viđao ih je u kantini, slušao ih kako čavrljaju:

one su izlazile, sretale prijatelje, međusobno se pozivale na tulum. Bruno je počeo jesti. Ubrzo je utvrdio svoju prehrambenu putanju, koja se spuštala Bulevarom Saint--Michel. Počeo bi hot-dogom, iz kioska kod Ulice Gay--Lussac; nešto niže bi nastavio pizzom, katkad kebabom. U McDonald'su na raskrižju s Bulevarom Saint-Germain natrpao bi se cheeseburgerima, koje bi zalio Coca-Cola-ma i milk-shakeovima od banane; potom bi oteturao niz Ulicu de la Harpe te se dokrajčio tuniškim slasticama. Na povratku kući zaustavio bi se pred kinom *Latin*, koje je nudilo dva pornića u jednoj predstavi. Katkad bi ostao pola sata pred kinom, hineći da proučava autobusni vozni red, s nikad ostvarenim ciljem da ugleda koju ženu ili par kako ulazi. U većini bi slučajeva naposljetku ipak kupio kartu; našavši se u dvorani, već bi se osjećao bolje, biljeterka je bila besprijekorno diskretna. Ljudi su sjedali daleko jedni od drugih, uvijek ostavljali nekoliko sjedišta razmaka među sobom. On je spokojno drkao gledajući *Pohotne bolničarke*, *Autostopisticu bez gaćica*, *Profesoricu raširenih bedara*, *Pušačke*, brojne druge. Jedini pipljiv trenutak bio je izlazak: iz kina se izbijalo ravno na Bulevar Saint-Michel, lako se mogao naći pred nosom neke od cura s faksa. Najčešće bi pričekao da koji tip ustane, pa izišao priljepivši se za njega; odlazak u pornokino u društvu doimao mu se manje nepriličnim. Najčešće bi se vratio oko ponoći, pa čitao Chateaubrianda ili Rousseaua.

Jednom ili dvaput tjedno Bruno bi odlučio promijeniti život, učiniti radikalni zaokret. Evo kako je postupao.

Najprije bi se potpuno razodjenuo, promatrao se u zrcalu: bilo je nužno spustiti se do dna samoponiženja, u potpunosti sagledati gnusnost svojeg nabreklog trbuha, svojih masnih obraza, svoje već obješene guzice. Potom bi ugasio sva svjetla. Skupio bi stopala, prekrižio ruke na grudima, glavu lagano pognuo naprijed kako bi se bolje uvukao u sebe. Tada bi polako duboko udahnuo, nadimajući koliko je mogao svoj odvrtni trbuh; pa izdahnuo, također vrlo polako, u mislima izgovarajući jedan broj. Svi su brojevi bili važni, koncentracija mu nije smjela popustiti; no najvažniji su bili četiri, osam i, dakako šesnaest, posljednji broj. Uspravljajući se nakon što je odbrojio šesnaest i izdahnuvši svom snagom, postajao je radikalno drugačiji, novi čovjek, napokon spreman da živi, da uroni u struju postojanja. Više neće znati ni za strah, ni za sram; jest će normalno, ponašati se normalno pred djevojkama. »Danas je prvi dan ostatka tvojeg života.«

Taj mali obred nije imao nikakva učinka na njegovu stidljivost, ali je katkad pokazao određenu djelotvornost protiv bulimije; znalo je proći dva ili tri dana dok ponovno ne ogrezne. Neuspjeh je pripisivao padu koncentracije, a ubrzo bi opet u to povjerovao. Bio je još mlad.

Jedne večeri, izlazeći iz slastičarnice s južnotuniskim specijalitetima, nabasao je na Annick. Nije je vidio sve od njihova kratka susreta u ljeto 1974. Još je poružnjela, sad je bila gotovo debela. Četvrtaste naočale s crnim okvirom i debelim staklima dodatno su smanjivale njezine smeđe oči, isticale joj bolećivu bjelinu kože. Otišli su na kavu, nastao je trenutak gotovo opipljive nelagode. I ona je studirala književnost, na Sorbonnei; stanovala je u sobi tu sasvim blizu, s pogledom na Bulevar Saint-Michel. Na odlasku mu je dala svoj broj telefona.

Tijekom sljedećih tjedana nekoliko ju je puta posjetio. Vlastiti tjelesni izgled previše ju je ponižavao, odbijala se skinuti; no prve je večeri Bruni ponudila da mu popuši. Nije ni spomenula svoje tijelo, razlog koji je navela bio je što ne uzima kontraceptive. »Uvjeravam te, tako mi je draže...« Ona nije izlazila, sve je večeri provodila u svojoj sobi. Kuhala si je čajeve, pokušavala držati dijete; no ništa nije pomagalo. Bruno joj je više puta pokušao skinuti hlače; ona bi se skvrčila, odgurnula ga bez riječi, nasilno. Napoljetku bi popustio, izvadio ud. Pušila mu je brzo, malo pregrubo; svršio bi joj u ustima. Katkad bi razgovarali o svojem studiju, ali ne osobito mnogo. Najčešće bi otišao prilično brzo. Treba priznati daje zaista bila nelije-pa, i da je teško mogao zamisliti da se s njom nade na ulici, u restoranu, u redu za karte pred kinom. Nafilao bi se tuniskim slasticama do ruba povraćanja; popeo bi se k njoj, dobio pušenje i otišao. Tako je vjerojatno bilo bolje.

Večer kada je Annick umrla bila je vrlo ugodna. Bio je tek kraj ožujka, no vrijeme već proljetno. Bruno je u svojoj slastičarnici kupio dugački prutić s bademima, potom se spustio na obalu Seine. Glas iz zvučnika turističkog broda razlijegao se zrakom, odbijao se od zidova Notre--Dame. On je dokraja sažvakao svoj ljepljivi kolač, preli ven medom, pa još jednom osjetio snažno gađenje prema sebi. Možda nije loša ideja, reče si, da pokuša evo ovdje, u srcu Pariza, usred svijeta i drugih ljudi. Zatvorio je oči, spojio pete, ruke prekrizio na grudima. Polako, odlučno, poče brojiti, potpuno usredotočen. Izgovorivši magični broj šesnaest otvori oči, čvrsto se uspravi. Turistički je brod nestao, gat je bio pust. Večer je još uvijek bila jednako ugodna.

Pred Annickinom zgradom okupila se gomilica ljudi, koju su obuzdavala dva policajca. Prišao je. Djevojčino je tijelo ležalo smršcano na pločniku, bizarno iščašeno. Slomljene su joj ruke izgledale poput izraslina na glavi, lokva je krvi okruživala ono što je ostalo od lica; neposredno prije udara, posljednjim refleksnim pokušajem da se zaštiti zacijelo je rukama pokrila glavu. »Skočila je sa sedmog kata. Mrtva na licu mjesta...«, reče neka žena s čudnovatim zadovoljstvom. Tada stiže hitna pomoć, iziđoše dva čovjeka s nosilima. U trenu kada su je podigli Bruno opazi naprsu lubanju, okrenu glavu. Hitna odjuri uz zavijanje sirene. Tako je završila prva Brunina ljubav.

Ljeto '76. bilo je vjerojatno najgroznije razdoblje njegova života; napunio je dvadeset godina. Vladala je pasja žega, čak ni noći nisu donosile nimalo osvježnja; ljeto '76. po tome će ostati zabilježeno u povijesti. Djevojke su nosile kratke i prozirne haljine, koje im je znoj lijepio za kožu. Čitavih je dana hodao ulicama, očiju iskolačenih od žudnje. Ustao bi usred noći, pješice krstarilo Parizom, zadržavao se na terasama kafića, vrebao pred ulazima diskoteka. Nije znao plesati. Neprekidno mu je bio dignut. Imao je dojam da mu je među nogama crvljivi komad mesa iz kojeg kapa gnoj. U nekoliko je navrata na ulici pokušao razgovarati s djevojkama, no kao odgovor je dobio samo poniženja. Noću se promatrao u ogledalu. Kosa, koju je znoj na čelu slijepio uz lubanju, naprijed se počela prorjeđivati; nabori njegova trbuha nazirali su se ispod košulje. Počeo je zalaziti u sex-shopove i peep--showove, ne postigavši ništa osim što je još raspalio svoju patnju. Po prvi je put pribjegao prostituciji.

Nezamjetan ali konačan zaokret u zapadnjačkim se društvima dogodio u razdoblju 1974-1975, reče si Bruno. Još uvijek je ležao na travnatom nasipu kanala; platnena jakna, smotana pod glavom, služila mu je kao jastuk. Iščupao je busen trave, opipao njezinu vlažnu hrapavost. Tih godina, kada se bezuspješno pokušavao uključiti u život, zapadnjačka su društva potonula u nešto tamno. U ljeto 1976, bilo je već razvidno da će sve to završiti vrlo loše. Tjelesno nasilje, najpotpunije utjelovljenje individualizacije, uskrsnut će na Zapadu kao posljedica žudnje.

10.

Julian i Aldous

»Kada treba preinačiti ili obnoviti temeljnu doktrinu, žrtvovana pokoljenja koja zadesi preobražaj zadrže duboko nerazumijevanje za njega, i često prema njemu postanu izravno neprijateljski nastrojena.«

(Auguste Comte -*Apel konzervativcima*)

Oko podneva Bruno je ponovno sjeo u auto, stigao u središte Parthenava. Dobro odvagavši, ipak je odlučio krenuti autocestom. S telefonske je govornice nazvao brata — koji je odmah podigao slušalicu. Vraća se u Pariz, volio bi ga vidjeti još večeras. Sutra nije moguće, ima sina. Ali večeras može, čini mu se važnim. Michel nije iskazao puno osjećaja. »Ako hoćeš...«, reče nakon duge tišine. Kao i većina ljudi, mrzio je tu tendenciju društvene atomizacije koju su iscrpno opisali sociolozi i komentatori. Kao i većina ljudi, smatrao je poželjnim da održava neke obiteljske veze, pa makar pod cijenu lagane gnjavaže. Tako se godinama prisiljavao da Božić provede kod svoje tete Marie--Therese, koja je starost proživljavala sa svojim mužem, dragim i gotovo gluhim čovjekom, u njihovoj kućici u Rancvju. Ujak je i dalje glasao za komuniste i odbijao otići na ponoćku, što je svaki put bila prigoda za dernjavu. Michel bi slušao starca kako govori o emancipaciji radnika ispijajući pelinkovce; s vremena na vrijeme, kao odgo vor bi zaurleo kakvu banalnost. Potom bi stigli ostali, među njima i njegova sestrična Brigitte. Draga mu je bila Brigitte, volio bi daje sretna; no s takvim idiotom od muža to je očigledno bilo teško. On je radio kao terenski liječnik kod Bavera i ženu je varao kad god je bilo moguće; kako je bio naočit i mnogo putovao, to je često bilo moguće. Svake je godine Brigittino lice bilo još malo upalije. Michel je 1990. odustao od svojega godišnjeg posjeta; ostao je još Bruno. Obiteljske veze održe se nekoliko godina, katkad nekoliko desetaka godina, zapravo se održe mnogo duže od svih ostalih; a onda, naposljetku, i one zamru.

Bruno je stigao oko dvadeset i jedan sat, već je bio malo popio i načinjale su mu se teoretske teme. »Oduvijek me zadivljuje«, počeo je prije no što je sjeo, »iznimna točnost predviđanja Aldousa Huxleya u *Vrlom novom svijetu*. Zapanjuje sama pomisao da je ta knjiga napisana 1932. Zapadnjačko društvo otada se neprestano pokušava približiti tom modelu. Sve precizniji nadzor prokreacije, koji će prije ili kasnije dovesti do njezina potpunog razdvajanja od seksa, i do reprodukcije ljudske vrste u laboratorijima, u uvjetima savršene genetske sigurnosti i pouzdanosti. Čemu će uslijediti nestanak obiteljskih odnosa, pojmova očinstva i podrijetla. Zatim, zahvaljujući napretku farmaceutike, dokidanje razlika između životnih dobi. U svijetu koji je opisao Huxley, šezdesetogodišnji muškarci bave se istim aktivnostima, jednakog su tjelesnog izgleda, imaju iste žudnje kao dvadesetogodišnji mladići. Kasnije, kad se više ne mogu boriti protiv starenja, umiru svojevolumnim pristankom na eutanaziju; vrlo diskretno, vrlo brzo, bez tragedije. Društvo koje prikazuje *Brave New World* je sretno društvo, iz njega je nestala tragedija

i pretjerani osjećaji. Vlada potpuna seksualna sloboda, ništa više ne priječi osobni razvoj ni uživanje. Još se događaju kratki trenuci depresije, tuge i sumnje; no lako ih se otklanja lijekovima, anti-depresivi i anksiolitici znatno su napredovali. 'J^einim kubičnim centimetrom izliječi deset osjećaja.' Upravo takvom svijetu danas težimo, upravo bismo u takvom svijetu danas željeli živjeti.«

»Dobro znam«, nastavi Bruno odmahnuvši rukom kao da otklanja prigovor koji Michel nije izrekao, »da se Hux-leyev svijet općenito smatra totalitarnim košmarom, da se tu knjigu nastoji prikazati žestokom osudom; to je čisto licemjerje. U svakom pogledu — genetskog nadzora, seksualne slobode, borbe protiv starenja, procvata slobodnih aktivnosti, *Brave New Worldza* nas je raj, točno onakav svijet kakav, zasad neuspješno, nastojimo doseći. Samo je jedna jedina stvar u njemu danas pomalo u sukobu s našim egalitarističkim sustavom vrijednosti, točnije rečeno, meritokratskim - a to je podjela društva na kaste, vezane uz različite poslove odnosno njihov položaj na genetskom stablu. Ali upravo je to jedino u čemu se Huxley pokazao lošim prorokom; to je jedina stavka koja je, razvojem strojeva i robotizacije, postala gotovo sasvim beskorisnom. Aldous Huxley je bez ikakve dvojbe vrlo loš pisac, rečenice su mu teške i bez draži, junaci bezlični i meha-nični. Ali intuicijom je došao do vizije — sudbonosne — da već nekoliko stoljeća evolucijom ljudskog društva upravlja, i da će sve više upravljati, isključivo znanstvena i tehnološka evolucija. Možda mu je, s druge strane, nedostajalo profinjenosti, možda su mu psihologija i stil bile slabosti; sve je to zanemarivo prema valjanosti njegove polazne intuicije. Također, prvi je među piscima, uključujući i pisce znanstvene fantastike, shvatio da je došlo vrijeme da biologija preuzme od fizike ulogu noseće snage.«

Bruno zastade, i tada primijeti da mu je brat malo smršavio; doimao se umornim, zabrinutim, čak i pomalo rastresenim. Doista, posljednjih je dana zapostavljao kupovinu hrane. Za razliku od prethodnih godina, pred Mono-prbcom se i dalje moglo vidjeti mnogo prosjaka i prodavača novina; premda je dobro počelo ljeto, a to je vrijeme kada siromaštvo obično postane manje napasnim. Kako bi to izgledalo da dođe rat? - upita se Michel promatrajući kroz prozorsko staklo usporeno kretanje klošara. Da izbije rat, kakva bi bila jesen? Bruno si nalije još čašu vina; počinjao je osjećati glad, i pomalo se iznenadio kada mu brat odgovori, umornim glasom:

»Huxley je potjecao iz čuvene obitelji engleskih biologa. Djed mu je bio Danvinov prijatelj, mnogo je napisao u obranu evolucijskih teza. Njegov otac i brat Julian također su bili ugledni biolozi. Englezi imaju tradiciju pragmatičnih, liberalnih, skeptičnih intelektualaca; ona je vrlo različita od francuskog prosvjetiteljstva, mnogo više ute meljena na promatranju, na ekperimentalnoj metodi. Tijekom čitave mladosti Huxley je bio u prigodi susretati ekonomiste, pravnike, a osobito znanstvenike, koje je njegov otac ugošćivao. Među piscima svoje generacije, bio je zasigurno jedini sposoban da predosjeti napredak koji očekuje biologiju. Ali sve bi to išlo mnogo brže da nije bilo nacizma. Nacistička ideologija je mnogo doprinijela što su zamisli eugenizma i poboljšanja rase došle na zao glas; do njihova povratka moralo je proći nekoliko desetljeća.« Michel ustade, iz biblioteke izvadi knjigu naslovljenu *Što se usuđujem misliti*. »Napisao ju je Julian Huxley, Aldousov stariji brat, i objavio već 1931, godinu prije *Vrloga novog svijeta*. Tu su već naznačene ideje genetskog nadzora i poboljšanja vrsta, uključujući ljudsku vrstu, ideje koje je njegov brat praktično primijenio u romanu. Sve je to, bez ikakvih dvosmislenosti, prikazano kao poželjan cilj, kojem treba težiti.«

Michel ponovno sjede, obriše si čelo. »Nakon rata, 1946. godine, Julian Huxley je imenovan ravnateljem tek ustanovljenog UNESCO-a. Iste je godine njegov brat objavio *Ponovno u vrlom novom svijetu*, u kojem pokušava svoju prvu knjigu prikazati kao osudu, kao satiru. Nešto kasnije, Aldous Huxley je postao glavni teorijski oslonac hippijevskog pokreta. Uvijek je bio zagovornik potpune seksualne slobode, i odigrao je pionirsku ulogu za uzimanje psihodeličnih droga. Svi su utemeljitelji Esalena poznavali njegovo djelo i bili pod utjecajem njegovih misli. New Age je potom u cijelosti preuzeo temeljne koncepte Esalena. Aldous Huxley je stvarno jedan od najutjecajnijih mislilaca stoljeća.«

Otišli su večerati u restoran na uglu, koji je nudio kinesku *fondue* za dvije osobe, po cijeni od 270 franaka. Michel nije bio izišao već tri dana. »Danas nisam jeo«, primijeti pomalo iznenađeno; još uvijek je držao knjigu u ruci.

»Huxley je 1962. objavio *Otok*, svoju posljednju knjigu«, nastavi miješajući ljepljivu rižu u zdjelici. »Radnju je smjestio na neki tropski otok nalik raji - za vegetaciju i krajolike vjerojatno gaje nadahnula Sri Lanka. Na tom se otoku razvila samosvojna civilizacija, izvan domašaja trgovačkih struja XX. stoljeća, vrlo napredna na tehnološkom planu i ujedno puna poštovanja prema prirodi: miroljubiva, potpuno rasterećena obiteljskih neuroza i židovsko--kršćanskih inhibicija. Nagost se tu smatra prirodnom; slobodno se uživa u tjelesnoj nasladi i ljubavi. Ta blijeda knjiga, no laka za čitanje, izvršila je golem utjecaj na hippije, i preko njih na pristaše New Agea. Ako se bolje pogleda, skladna zajednica opisana u *Otoku* ima mnogo zajedničkih točaka s onom iz *Vrlog novog svijeta*. Čak ni sam Huxley, u svojoj vjerojatnoj ishlapjelosti, izgleda nije bio svjestan sličnosti, ali društvo opisano u *Otoku* jednako je blisko *Vrlom novom svijetu* kao što je slobodoumno hippijevsko društvo blisko liberalnom građanskom društvu, točnije njegovom švedskom socijaldemokratskom izdanju.«

Zastao je, umočio škampa u ljuti umak, odložio štapiće. »Kao i njegov brat, Aldous Huxley je bio optimist...«, reče naposljetku sa svojevršnim gađenjem. »Dvije su velike posljedice metafizičke mutacije koja je iznjedrila materijalizam i modernu znanost: racionalizam i individualizam. Huxleyeva je pogreška što je loše procijenio odnos snaga tih dviju posljedica. Preciznije rečeno, njegova je pogreška što je podcijenio jačanje individualizma koje je uzrokovala povećana svijest o smrti. Iz individualizma nastaje sloboda, samosvijest, potreba za razlikovanjem i izdizanjem nad drugima. U racionalnom društvu, kakvo je prikazano u *Vrlom novom svijetu*, borba može biti ublažena. Gospodarsko nadmetanje, metafora ovladavanja prostorom, više nema razloga za postojanje u bogatom društvu, u kojem su ekonomski tokovi obuzdani. Seksualno nadmetanje, metafora ovladavanja vremenom putem pro-kreacije, više nema razloga za postojanje u društvu koje je potpuno razdvojilo seks od prokreacije; ali Huxley je zaboravio u obzir uzeti individualizam. Nije shvatio da se seks, kad ga se razdvoji od prokreacije, održi ne toliko u vidu načela ugone, koliko u vidu načela narcističkog isticanja; isto je sa žudnjom za bogatstvom. Zašto model švedske socijaldemokracije nikad nije uspio svrgnuti liberalni model? Zašto nikada nije s njim čak ni eksperimen-tirano na području uživanja u seksu? Jer je metafizička • mutacija koju je izvršila moderna znanost sa sobom donijela individualizaciju, taštinu, mržnju i žudnju. Sama po sebi, žudnja je - suprotno od užitka - izvor patnje, mržnje i nesreće. Svi su filozofi - ne samo budistički, ne samo kršćanski, nego svi filozofi dostojni tog naziva - to znali i poučavali. Rješenje koje su nudili utopisti - od Platona preko Fouriera do Huxleya - sastoji se u gašenju žudnje i s njom povezanih patnji omogućenjem

njezinog neodložnog zadovoljenja. Nasuprot tome, erotsko-propagandno društvo u kojem živimo trudi se poticati žudnju, raspaljivati žudnju u neviđenim razmjerima, pritom održavajući njezino zadovoljenje u osobnoj sferi. Da bi društvo funkcioniralo, da bi se nastavilo nadmetanje, žudnja mora rasti, proširiti se i proždrijeti ljudski život.« Obrisao si je čelo, iscrpljen; nije ni okusio svoje jelo.

»Postoje i korektivi, mali humanistički korektivi...«, blago reče Bruno. »Hoću reći, stvari koje omogućuju da se zaboravi smrt. U *Vrlom novom svijetu* to su anksiolitici i antidepresivi; u *Otoku* tu ulogu preuzimaju meditacija, psihodelične droge, neki nejasni elementi hinduističke vjere. U praksi, ljudi danas nastoje primjenjivati pomalo od jednog i malo od drugog.«

»Julian Huxley također otvara vjerska pitanja u *Sto se usuđujem misliti*, posvećuje im čitav drugi dio svoje knjige«, odvrati Michel s još većim gađenjem. »Sasvim je očigledno svjestan da je napredak znanosti potkopao temelje svih tradicionalnih vjera; jednako je svjestan da nijedno društvo ne može opstati bez vjere. Na više od sto stranica pokušava utvrditi osnove vjere koja bi bila pomirljiva s aktualnim stanjem znanosti. Ne može se reći daje rezultat osobito uvjerljiv; ne može se reći niti da je naše društvo osobito uznapredovalo baš tim pravcem. U stvarnosti, kako svaku nadu u sintezu potapa očiglednost materijalne smrti, taština i okrutnost nepogrešivo se šire. Za naknadu«, zaključio čudno, »isto je i s ljubavlju.«

11.

Nakon Bruninog posjeta, Michel je ostao ležati čitava dva tjedna. Zaista, pitao se, kako bi društvo moglo opstati bez vjere? To se već kod pojedinca doima teško mogućim. Tijekom više dana, promatrao je radijator lijevo od svojeg kreveta. U sezoni grijanja rebra se pune toplom vodom, to je koristan i domišljat izum; ali kako bi se dugo zapadnjačko društvo održalo bez vjere, ma kakva bila? Kao dijete, volio je zalijevati biljke u povrtnjaku. Sačuvao je jednu malu kvadratnu sliku, crno-bijelu, na kojoj pod bakinim nadzorom drži kantu za zalijevanje; moglo mu je biti šest godina. Kasnije je volio ići u dućan; za sitniš koji bi ostao od kruha smio je kupiti jedan Carambar. Potom bi išao po mlijeko na farmu; u ruci bi klatio aluminijsku kanticu s još mlakim mlijekom, i malo ga je bilo strah, nakon što bi pala noć, na povratku sjenovitim putem koji je vijugao među kupinjacima. Danas, svaki mu je odlazak u samoposlugu kalvarija. Premda se proizvodi mijenjaju, premda se neprestano pojavljuju novi asortimani smrznute hrane za samce. Nedavno je na odjelu mesnih proizvoda svojeg Monoprixa po prvi put vidio nojev odrezak.

Reprodukciju omogućuje što se dva vlakna koja tvore molekulu DNA razdvajaju te svaki za svoj račun privlači komplementarne nukleotide. Taj je trenutak razdvajanja opasan jer se tada lako mogu dogoditi nezaustavljive, često pogubne mutacije. Stimulativni učinak posta na intelekt je neupitan, i po isteku prvog tjedna Michel je naslutio da će savršena reprodukcija biti nemoguća dokle god molekula DNA zadrži spiralni oblik. Da bi se replikacija bez gubitaka vrijednosti protekla na neograničen slijed generacija stanica, vjerojatno je nužno da struktura koja nosi genetske podatke ima kompaktnu topologiju — naprimjer topologiju Moebiusove trake ili prstena.

Kao dijete, nije mogao podnijeti prirodno propadanje stvari, njihovo razbijanje, trošenje. Tako je godinama beskonačno popravljao, spajajući ih ljepljivom trakom, dvije slomljene polovice malog ravnala od bijele plastike. Zbog sve debljih slojeva trake ravnalo više nije bilo ravno, čak više uopće nije moglo služiti za povlačenje crta, dakle ispunjavati svoju funkciju ravnala; no on ga je ipak čuvao. Ponovno bi se slomilo; on bi ga popravio, dodao još jedan sloj ljepljive trake, ravnalo spremio u pernicu.

Jedan je od znakova Djerzinskijeve genijalnosti, zapisat će Frederic Hubczejak mnogo godina kasnije, što je znao prevladati svoju prvobitnu pretpostavku da je reprodukcija putem spolnog odnosa sama po sebi izvor nepoželjnih mutacija. Tisućama godina, još će naglasiti Hubczejak, u svim je ljudskim civilizacijama bila usadena ta intuitivna, manje ili više artikulirana pretpostavka o nerazdvojivoj povezanosti spolnog odnosa i smrti; bilo bi za očekivati da će se znanstvenik koji je tu vezu utvrdio neoborivim argumentima utemeljenim u nuklearnoj biologiji tu i zaustaviti, da će svoj zadatak smatrati dovršenim. No Djerzinski je naslutio da treba izići iz okvira reprodukcije putem spolnog odnosa kako bi se topološke uvjete diobe stanice ispitalo u najširem mogućem smislu.

Već je u prvom razredu osnovne škole u Charnvju Mi-chela zapanjila okrutnost dječaka. Istina, to su bili sinovi seljaka, dakle male zvijeri, još bliske prirodi. No zaista je začudno bilo s kakvom su radosnom, nagonskom prirod-nošću probadali krastače šiljkom svojeg kompasa ili nalivpera; ljubičasta bi se tinta razlila pod kožom jadne žabe, koja bi polako umirala, gušeći se. Okružili bi je, promatrali njezinu agoniju, sa sjajem u očima. Još jedna od njihovih omiljenih igara sastojala se u tome da svojim školskim škarama pužu odrežu ticala. Svi se puževi osjeti nalaze u njegovim ticalima, koja se završavaju malenim očima. Bez ticala, puž je samo mlitava masa, bespomoćna i u mukama. Michel je brzo shvatio kako mu je bolje da se drži podalje od tih malih divljaka; dok su djevojke nježnija bića, ne predstavljaju opasnost. Tu mu je prvu intuitivnu spoznaju svijeta nadahnua *Život životinja*, koji se na televiziji prikazivao svake srijede navečer. Usred te gnusne gadarije, te neprestane klaonice životinjskog svijeta, jedini trag odanosti i altruizma predstavlja majčinska ljubav, ili nagon zaštite, u svakom slučaju nešto što nezamjetno i postupno vodi do majčinske ljubavi. Ženka lignje, jadna stvarčica dugačka dvadesetak centimetara, bez oklijevanja napadne ronioca koji se približi njezinim jajima.

Trideset godina kasnije, neizbježno je još jednom došao do istog zaključka: nedvojbeno, žene su bolje od muškaraca. Nježnije su, umilnije, suosjećaj nije, u sebi imaju više blagosti; manje su sklone nasilju, egoizmu, samo-isticanju, okrutnosti. Uz to su razumnije, inteligentnije i vrednije.

U biti, pitao se Michel promatrajući kretanje sunca na zavjesama, čemu služe muškarci? Moguće je da je u ranijim epohama, kada su medvjedi bili brojni, muževnost odigrala posebnu i nezamjenjivu ulogu; no posljednjih stoljeća, muškarci očigledno više ne služe gotovo ničemu. Katkad dosadu liječe igrajući tenis, što je manje zlo; no katkad im se pak učini korisnim da stvaraju povijest, što se svodi na izazivanje revolucija i ratova. Osim što donose apsurdnu patnju, revolucije i ratovi uništavaju ono najbolje iz prošlosti, uvijek namećući potpuno brisanje kako bi se gradilo iznova. Kako se ne kreće pravilnim tokom progresivnog uspona, ljudska je evolucija kaotična, bez struktura, nepravilna i nasilna. Za sve su to (zbog svoje sklonosti riziku i igri, svoje groteskne taštine, svoje neodgovornosti, svojeg urođenog nasilništva) izravno i isključivo odgovorni muškarci. Svijet koji bi činile samo žene bio bi u svim pogledima neusporedivo bolji; polakše, ali pravilnije, bez nazadovanja i bez pogubnih preobrata, napredovao bi prema općem blagostanju.

Ujutro 15. kolovoza je ustao, izašao s nadom da na ulicama neće biti nikoga; gotovo je tako i bilo. Zabilježio je nekoliko misli koje će pronaći desetak godina kasnije, pišući svoje najvažnije djelo, *Uvod u savršenu replikaciju*.

Za to vrijeme, Bruno je vraćao sina svojoj bivšoj ženi; osjećao se iscrpljenim i očajanim. Anne će zateći na povratku s ekspedicije u organizaciji Nouvelles Frontieres, na Uskršnje otoke ili u Benin, više se nije točno sjećao; vjerojatno se s nekim prijateljima, razmijenila adrese - te će ljude vidjeti dva ili tri puta prije nego joj dojade; ali nije se zblížila ni s jednim muškarcem - Bruno je imao dojam da je posve odustala od muškaraca. Dvije će minute nasamo porazgovarati s njim, htjet će znati »kako je prošlo«. Odgovorit će: »Dobro«, potrudivši se zvučati mirno i samouvjereno, kako žene to vole; ali će s nijansom humora dodati: »Mora se priznati da je Victor puno gledao televiziju.« Brzo će mu postati nelagodno, Anne ne podnosi da se kod nje puši otkako je sama prestala; stan joj je ukusno namješten. Na odlasku će osjetiti kajanje, još se jednom upitati što da radi kako bi stvari bile drugačije; na brzinu će poljubiti Victora i otići. Eto tako će okončati praznike sa svojim sinom.

U stvarnosti, ta su dva tjedna bila prava kalvarija. Ispružen na svojem madracu, s bocom burbona nadomak ruke, Bruno je osluškivao zvukove koje je njegov sin proizvodio u susjednoj sobi; vodokotlić koji je povukao nakon pišanja, mijenjanje tv-programa. Baš kao i njegov brat u istom tom trenu, nesvjesno je, tupo, satima promatrao cijevi svojeg radijatora. Viktoru je za spavanje namjestio kauč u dnevnom boravku; dječak je gledao televiziju petnaest sati na dan. Ujutro, kada bi se Bruno probudio, televizor bi već prikazivao crtice programa M6. Victor bi stavio slušalice da čuje ton. Nije bio naprasit, niti nastojao izazivati sukobe; ali njegov otac i on više si nisu imali apsolutno ništa reći. Dvaput dnevno Bruno bi podgrijao neko gotovo jelo; jeli bi sjedeći sučelice, ne progovarajući gotovo ni riječi.

Kako su stvari dotle došle? Victor je nekoliko mjeseci ranije navršio trinaest. Još prije nekoliko godina volio je crtati, i ocu pokazivati svoje crteže. Precrtavao je likove iz Marvelovih stripova: Fatalisa, Fantastika, Faraona budućnosti - te ih smještao u nove situacije. Katkad bi odigrali koju partiju Mille Bornes, a nedjeljom otišli u muzej Louvre. Na Brunin rođendan, kada mu je bilo deset godina, Victor je velikim raznobojnim slovima na akvarel--papiru kaligrafski ispisao: »TATA VOLIM TE«. Sada je s tim svršeno. Zaista je svršeno. I stvari će se, Bruno je znao, još pogoršati: uzajamna će ravnodušnost postupno prerasti u mržnju. Za najkasnije dvije godine, njegov će sin pokušati izlaziti sa svojim vršnjakinjama; te će petnaestogodišnje djevojke i Bruno poželjeti. Približuju se suparničkom odnosu, koji je prirodan odnos među muškarcima. Oni su poput životinja koje se bore u istom kavezu, kavezu vremena.

Na povratku kući Bruno je kupio dvije boce anisovca u nekom arapskom dućančiću; potom je, prije no što se opio do besvijesti, nazvao brata da zakaže sastanak za sutradan. Kad je stigao k Michelu, ovaj je, u napadu iznenadne proždrljivosti nakon svojeg razdoblja posta, gutao salamu zalijevajući je velikim čašama vina. »Posluži se, samo daj...«, reče rastreseno. Bruno je imao dojam da ga on jedva čuje. Bilo je to kao da govori psihijatru, ili zidu. No ipak je govorio.

»Tijekom nekoliko godina moj se sin uzdao u mene, i tražio je moju ljubav; bio sam deprimiran, nezadovoljan svojim životom, i odbio sam ga - dok mi ne bude bolje. Tada nisam znao da će te godine tako brzo proći. Između sedme i dvanaeste, dijete je prekrasno, umiljato, razborito i otvoreno biće. Ništa mu ne narušava razum ni veselje. Puno je ljubavi, i zadovoljava se s onoliko ljubavi koliko mu daju. Kasnije, sve se pokvari. Sve se neizlječivo pokvari.«

Michel proguta posljednje dvije kriške salame, nalije si još čašu vina. Ruke su mu strahovito drhtale. Bruno nastavi:

»Teško je zamisliti nešto gluplje, agresivnije, nepod-nošljivije i nabijenije mržnjom od pubertetlije, naročito kad se udruži sa svojim vršnjacima. Pubertetlija je čudovište križano s imbecilom, njegov je komformizam gotovo nevjerojatan; pubertetlija kao da je nagla, zlokobna (i nepredvidiva, ako se promatra dijete) kristalizacija onog najgoreg u čovjeku. S obzirom na to, kako uopće sumnjati u tvrdnju da je spolnost apsolutno zla sila? I kako ljudi podnose živjeti pod zajedničkim krovom s pubertetlijom? Moja je teza da uspijevaju jedino stoga što im je život potpuno prazan; premda je i moj život prazan, a ja nisam uspio. Kako god bilo, svi lažu, i to groteskno lažu. Razvodimo se, ali ostajemo dobri prijatelji. Uzimamo sina k sebi preko vikenda; to je svinjarija. To je potpuna i totalna svinjarija. Stvarnost je da se muškarci nisu nikad zanimali za svoju djecu, nikad nisu osjećali ljubav prema njima, taj im je osjećaj potpuno stran. Ono što je njima poznato je žudnja, sirova seksualna žudnja i nadmetanje među mužjacima; a mnogo kasnije, u bračnoj zajednici, nekoć im se moglo dogoditi da osjete određenu zahvalnost prema svojoj družici — ako im je izrodila djece, ako se dobro brinula o kući, ako se pokazala kao vrsna kuharica i ljubavnica; tada im je spavanje u zajedničkom krevetu stvaralo užitak. To možda nije bilo ono za čime su žene žudjele, možda je tu bilo nesporazuma, ali taj osjećaj je mogao biti vrlo snažan — i čak i ako ih je uzbuđivalo, uostalom sve manje, s vremena na vrijeme prasnuti kakvo dupence, više doslovno nisu mogli živjeti bez svoje žene, ako bi nesrećom preminula odali bi se piću i brzo sami umrli, u pravilu za koji mjesec. Što se djece tiče, ona su značila prenošenje poretka, društvenih pravila i baštine. Razumije se, tako je bilo u feudalističkom sloju, ali i kod trgovaca, seljaka, obrtnika, zapravo u svim društvenim staležima. Danas, sve je to nestalo: ja živim od plaće, u iznajmljenom stanu, svojem sinu nemam što prenijeti u nasljedstvo. Ne mogu ga podučiti nikakvom zanatu, čak ni ne znam čime bi se jednog dana mogao baviti: pravila koja sam naučio ionako za njega više neće važiti, živjet će u nekom drugom svijetu. Prihvatiti ideologiju neprestane promjene znači pristati da se čovjekov život svede isključivo na njegovu osobnu egzistenciju, a da prošle i buduće generacije u njegovim očima izgube svaku važnost. Eto tako živimo, a imati dijete danas više nema nikakvog smisla za muškarca. Sa ženama je drugačije, jer one i dalje osjećaju potrebu za nekim bićem koje će voljeti - što nije slučaj, što nikada nije bio slučaj s muškarcima. Lažne su tvrdnje da i muškarci imaju potrebu da maze svoju djecu i igraju se s njom. To nam uzalud godinama ponavljaju, svejedno nije istina. Kad se razvedeš, kada pukne obiteljska zajednica, tvoji odnosi s djecom gube svaki smisao. Dijete je zamka koja se zatvorila, ono je neprijatelj kojeg ćeš morati nastaviti uzdržavati, i koji će te nadživjeti.«

Michel ustade, ode do kuhinje da si natoči čašu vode. Pred očima su mu bili obojeni krugovi koji su se okretali poluvisoko u zraku, i počelo mu se povraćati. Prvo je trebalo zaustaviti drhtanje ruku. Bruno je imao pravo, očinska ljubav je izmišljotina, laž. Laž je korisna kad omogućí preobrazbu stvarnosti, pomisli; ali kad preobrazba ne uspije, ostane samo laž, gorčina i spoznaja laži.

Vratio se u sobu. Bruno je utonuo u fotelju, bio je nepomičan kao da je mrtav. Noć se spuštala među nebodere; nakon još jednog paklenog dana, temperatura je ponovno postajala podnošljiva. Michel najednom zamijeti prazan kavez u kojem je njegov kanarinac živio nekoliko godina; treba to baciti, nema namjeru nadomjestiti ptičicu. Na tren se sjeti susjede preko puta, urednice u *20Ans*; već je mjesecima nije vidio, vjerojatno se odselila. S naporom se usredotoči na svoje

ruke, ustanovi da se drhtanje lagano smanjilo. Bruno je i dalje bio nepomičan; obostrana je šutnja potrajala još nekoliko minuta.

12.

»Anne sam sreo 1981«, uzdahnuvši nastavi Bruno. »Nije bila bogznakako lijepa, ali bilo mi je dosta drkanja. No barem su joj sise bile velike. Uvijek sam volio velike sise...« Ponovno uzdahne, duboko. »Moja uglađena protestanti-ca s velikim sisama...«; na Michelovo veliko iznenađenje, oči mu se napuniše suzama. »Kasnije, sise su joj se objesile, a i naš brak se skršio. Sjebao sam joj život. To je stvar koju nikad ne zaboravljam: sjebao sam život toj ženi. Imaš još vina?«

Michel ode po bocu u kuhinju. Sve je to bilo nekako iznimno; znao je da je Bruno odlazio psihijatru, i da je prestao. Čovjek zapravo uvijek nastoji umanjiti patnju. Dok mu se patnja koju stvara ispovijedanje doima manjom, govori; potom zamukne, odustane, ostane sam. Ako je Bruno ponovno osjetio potrebu da preispituje svoj životni neuspjeh, to je vjerojatno stoga što se se nečemu nada, nekom novom početku; to je vjerojatno dobar znak.

»Nije da je bila ružna«, nastavi Bruno, »ali joj je lice bilo neugledno, bez ikakve draži. Nikad u nje nije bilo one finoće, one svjetlosti kojom katkad zrače djevojačka lica. S obzirom na njezine tupaste noge, bilo ju je nemoguće nagovoriti da nosi minice; ali naučio sam je oblačiti vrlo kratke topiće, bez grudnjaka; to jako uzbuđuje, vidjeti velike sise odozdo. Bilo joj je malo nelagodno, ali je na kraju pristala; nije ništa znala o erotici, o rublju, nije imala nikakvog iskustva. Uostalom, pričam ti o njoj a ti je poznaješ, ne?«

»Bio sam ti na vjenčanju...«

»Točno«, potvrdi Bruno, gotovo zabezeknut. »Sjećam se da me je iznenadilo što si došao. Mislio sam da ne želiš imati više nikakvih odnosa sa mnom.«

»Nisam želio imati više nikakvih odnosa s tobom.«

Michel ponovno razmisli o toj prigodi, upita se što ga je doista moglo nagnati da ode na taj zlokobni obred. U mislima je vidio crkvu u Neuillyju, gotovo голу, depri-mantno asketsku dvoranu, više nego dopola ispunjenu uzvanicima čije je bogatstvo bilo zamjetno, premda nerazmetljivo; mladenkin je otac radio u financijskom sektoru. »Bili su ljevičari«, reče Bruno, »uostalom svi su u to vrijeme bili ljevičari. Smatrali su posve normalnim što sam živio s njihovom kćeri prije vjenčanja, vjenčali smo se jer je bila trudna, kako to već ide.« Michel se prisjeti pastorovih riječi koje su jasno odzvanjale u hladnoj dvorani: radilo se o Kristu kao pravom čovjeku i pravom Bogu, o novom savezu koji je u Vječnosti sklopio sa svojim narodom; zapravo nije baš najbolje shvaćao o čemu se točno radi. Nakon tri četvrt sata tog tretmana, bio je u stanju bliskom drijemežu; naglo se razbudio začuvši formulaciju: »Neka vas blagoslovi Bog Izraelov, koji se sažalio nad dvoje osamljene djece.« Trebalo mu je vremena da dođe k sebi: Je li među Zidovima? Morao je minutu razmisliti da shvati kako se radi o *istom* Bogu. Pastor je umješno nastavio, sve puniji samopouzdanja: »Voljeti svoju suprugu isto je što i voljeti sebe. Nijedan čovjek nikada nije mrzio vlastito tijelo, naprotiv, on ga hrani i njeguje, kao Krist Crkvu; jer mi smo udovi istog tijela, mi smo od njegovog mesa i njegovih kostiju. Zato će muškarac napustiti oca i majku i prionuti uza ženu svoju, i njih će dvoje postati jedno tijelo. To je otajstvo

veliko, ističem, poput veze Krista i Crkve.« Doista, ta je formulacija pogadala posred čela: *njih će dvoje postati jedno tijelo*. Michel je neko vrijeme meditirao nad takvom mogućnošću, bacio pogled na Anne: smirena i usredotočena, reklo bi se da je zadržala dah; to ju je učinilo gotovo lijepom. Vjerojatno osokoljen citatom svetog Pavla, pastor je nastavio sve energičnije: »Gospode, pogledaj milostivo na svoju službenicu koja ište tvoju zaštitu sada kad se vjenčanjem sjedinjuje sa svojim suprugom. Učini da u Kristu ostane vjerna i kreposna supruga, te da uvijek slijedi primjere svetih žena: bila svojem suprugu umiljata kao Rahela, razborita kao Rebeka, vjerna kao Sara. Bila privržena vjeri i Zapovjedima; u svojoj sjedinjenosti sa suprugom čuvala se svake nepoćudne veze; svojom skromnošću i krepošću zaslužila poštovanje, bila upućena u Božje stvari. Bila plodna majka, dočekali oboje s radošću sinove sinova svojih sve do trećeg i četvrtog pokoljenja. Dočekali sretnu starost i prispjeli među izabrane u Kraljevstvo nebesko. Po Kristu Gospodinu našem, amen.« Michel je razgrnuo gomilu kako bi se probio do oltara, izazvavši razdražene poglede oko sebe. Zaustavio se kad su ga dijelila još tri reda, promotrio razmjenu prstenova. Pastor uze ruke mladenaca u svoje, pognute glave, dojmljivo usredotočen; tišina u crkvi bila je potpuna. Potom pridiže glavu i snažnim, energičnim ali i očajnim glasom, zapanjujuće ekspresivno, zavapi: »Sto Bog združi, čovjek neka ne rastavlja!«

Kasnije, Michel se približi pastoru, koji je slagao svoje igračke. »Bilo mi je jako zanimljivo ovo što ste maločas govorili...« Božji se čovjek uljudno nasmiješi. On potom nastavi o Aspectovim eksperimentima i paradoksu EPR: nakon što se dvije čestice sjedine, one tvore nerazdvojivu cjelinu, »što mi se čini itekako povezano s tom pričom o jednom tijelu«. Pastorov se osmijeh neznatno ukoči. »Hoću reći«, nastavi Michel sve žustrije, »na ontološkoj razini može im se pripisati jedinstveni vektor u Hilbertovom prostoru. Shvaćate što mislim?« »Naravno, naravno...«, promrmlja Kristov sluga osvrćući se oko sebe. »Ispričavam se«, reče osorno, te se okrene prema mladenkinom ocu. Dugo su jedan drugom stiskali ruku, zagrlili se. »Divan obred, veličanstven...«, ganuto reče financijer.

»Nisi ostao na svadbi...«, prisjeti se Bruno. »Bilo mi je malo neugodno, nisam nikoga poznao, a vjenčanje je bilo moje. Otac mi je stigao s velikim zakašnjenjem, ali ipak je došao: bio je neobrijan, naherene kravate, izgledao je upravo kao ocvali stari razvratnik. Siguran sam da bi Anninim roditeljima bilo draže da je izabrala nekoga drugog, ali što je tu je, kao imućni protestanti ljevičari, ipak su donekle poštivali prosvjetare. Osim toga, ja sam imao položen državni ispit, ona samo diplomu učitelja. Ono strašno je da joj je mlada sestra jako zgodna. Prilično joj slični, i ona ima velike sise; ali lice joj nije neugledno nego prekrasno. To ovisi o nekoliko sitnica, rasporedu crta, jednom detalju. Gadno je to...« Još jednom uzdahne, ponovno napuni čašu.

»Prvo sam radno mjesto dobio ujesen '84, u Gimnaziji Carnot, u Dijonu. Anne je bila u šestom mjesecu. I eto, bili smo profesorski par; preostalo nam je samo da normalno živimo.

Iznajmili smo stan u ulici Vannerie, na nekoliko koraka od škole. 'Cijene nisu pariške', rekla je cura u agenciji. 'Ni život nije pariški, ali ljeti je vrlo živahno, vidjet ćete, ima turista, dođe puno mladih u vrijeme festivala barokne glazbe.' Barokna glazba?

Odmah sam shvatio da sam proklet. Što 'život nije pariški' bolilo me dupe, u Parizu sam bio neprestano nesretan. Ali žudio sam za svim ženama, osim za svojom. Dijon je, kao i svi provincijski gradovi, pun picica, još je gore nego u Parizu. Tih je godina moda postajala sve više seksi. Bilo je nepodnošljivo, sve te curice i njihovo prenemaganje, njihovo smijuljenje i njihove minice. Svaki dan sam ih viđao na nastavi, za podnevnog sam ih odmora viđao u Penaltvju,

kafiću pored škole, dok su razgovarale s dečkima; onda bih otišao ženi na ručak. Viđao sam ih i subotom popodne u trgovačkom središtu grada, kako si kupuju robu i ploče. Bio sam s Anne, ona je gledala odjeću za bebe; trudnoća je dobro napredovala, bila je nevjerovatno sretna. Puno je spavala, jela je što god je htjela; više nismo vodili ljubav, ali mislim da nije ni primijetila. Na tečaju pripreme za porod sprijateljila se s drugim ženama, bila je društvena, društvena i simpatična, nezahtjevna. Kad sam doznao da čeka dečkića, strašno me pogodilo. Odmah najgore, odmah sam morao doživjeti najgore. Trebao sam biti sretan; imao sam samo dvadeset osam godina i već sam se osjećao mrtav.

Victor se rodio u prosincu; sjećam se njegovog krštenja u crkvi Saint-Michel, bilo je dirljivo. 'Novokrštenici postaju živim kamenjem za gradnju duhovnog zdanja, svetog svećeništva', reče župnik. Victor je bio sav crven i izgužvan, u bijeloj čipkastoj opravicu. Krštenje je bilo skupno, kao u iskonskoj Crkvi, za desetak obitelji. 'Krštenje nas pripaja Crkvi, čini udovima Kristova tijela.' Anne ga je držala u rukama, imao je četiri kile. Bio je vrlo miran, nije uopće plakao. 'Nismo li sada udovi istog tijela?' rekao je svećenik. Mi roditelji smo pogledali jedni druge, na tren je proletjelo nešto poput sumnje. Onda je svećenik mojeg sina tripot poškropio krsnom vodom po glavi; zatim ga je pomazao svetom krizmom. To mirisno ulje, koje je po svetio biskup, simbol je dara Duha Svetog, rekao je svećenik. Obratio se izravno njemu. 'Victore', rekao je, 'sada si postao kršćanin. Tim pomazanjem Duhom Svetim sjedinjen si s Kristom. Odsad sudjeluješ u njegovom proročkom, svećeničkom i kraljevskom poslanju.' To me se toliko dojmilo da sam se upisao u grupu *Vjera i Život* koja se okupljala svake srijede. Dolazila je i jedna mlada Korej-ka, vrlo zgodna, odmah sam je poželio prasnuti. Bilo je nezgodno, znala je da sam oženjen. Anne je jedne subote grupu ugostila kod naše kuće, Korejka je sjela na kanape, nosila je kratku suknju; gledao sam joj noge čitavo popodne, ali nitko nije ništa primijetio.

Preko zimskih praznika, Anne je s Victorom otišla svojim roditeljima; ja sam ostao sam u Dijonu. Još sam jednom pokušao postati katolik; ispružen na svojem super-komfornom madracu Epeda, čitao sam *Otajstvo svetih ne-dužnika*, pijući anisovac. Peguvjeva je poezija krasna, zaista divna; ali to me na kraju potpuno deprimiralo. Sve te priče o grijehu i oprostima grijeha, i o Bogu koji se više raduje povratku jednoga grešnika nego spasenju tisuću pravednika... ja bih rado bio grešnik, ali nije mi uspijevalo. Imao sam osjećaj da su mi ukrali mladost. Sve što sam htio bilo je da mi puše mlade piće mesnatih usana. Bilo je mnogo mladih pića mesnatih usana u diskotekama, i za Annine odsutnosti više sam puta otišao u *Slow Rock* i *Pakao*; ali one su izlazile s drugima, pušile su neke druge kurce; a ja to jednostavno više nisam mogao podnijeti. Bilo je to razdoblje procvata eroskog Minitela, ljudi su se raspomamili za tim, ostajao sam na vezi čitavih noći. Victor je spavao u našoj sobi, ali nije se budio, nije bilo problema. Jako sam se uplašio kada je stigao prvi telefonski račun, uzeo sam ga iz sandučića i omotnicu otvorio na putu prema školi; četrnaest tisuća franaka. Srećom, iz studentskih mi je dana ostala štedna knjižica, sve sam prebacio na naš račun, Anne nije ništa primijetila.

Tek nam tuđi pogled omogućuje da počnemo živjeti. Postupno sam shvatio da me kolege, nastavnici Gimnazije Carnot, gledaju bez mržnje ili zajedljivosti. Odnos sa mnom nisu doživljavali kao nadmetanje; radili smo na istom zadatku, bio *sam jedan od njih*. Naučili su me smislu običnih stvari. Položio sam vozački i počeo se zanimati za kataloge CAMIF. Kad je stiglo proljeće, neka smo popodneva provodili na travnjaku Guilbardovih. Stanovali su u prilično ružnoj kući u Fontaine-les-Dijonu, ali travnjak je bio velik, vrlo ugodan, s drvećem. Guilbard je bio nastavnik matematike, predavali smo manje-više istim razredima. Bio je dugonjav, mršav,

pogrbljen, hrdavopla-ve kose, s obješenim brkovima; izgledao je pomalo kao njemački računovođa. Zajedno sa ženom, pekao bi meso na roštilju. Poslijepodne bi odmicalo, razgovarali bismo o praznicima, malo naroljani; najčešće bi nas bilo četiri ili pet profesorskih parova. Guilmardova je žena bila medicinska sestra, govorkalo se da je stopostotna kurvetina; zbilja, kad bi sjela na travnjak, vidjelo bi se da ne nosi ništa pod suknjom. Praznike su provodili na Rtu Agde, među naturistima. Mislim da su uz to odlazili u saunu za parove, na Bossuetovom trgu - tako sam barem čuo od drugih. Nikad se nisam usudio to reći Anne, ali smatrao sam ih simpatičnima, imali su nešto socijaldemokratsko - nimalo nalik hippijima koji su se u sedamdesetima motali oko naše majke. Guilmard je bio dobar nastavnik, nikad mu nije bilo teško ostati nakon sata da pomogne učeniku koji ima problema. Mislim da je osim toga i besplatno radio s hendikepiranima.«

Bruno naglo zamukne. Nakon nekoliko minuta Mi-chel ustade, otvori staklena vrata i iziđe na balkon da udahne noćnog zraka. Većini ljudi koje je poznao život je bio nalik Bruninom. Osim u nekim vrlo visokim sferama, kao što su svijet reklame i moda, čovjeka relativno lako prihvate, *dress-codes* su ograničeni i implicitni. Nakon nekoliko godina rada spolna žudnja nestane, ljudi se usredotoče na gastronomiju i vino; neki od njegovih, mnogo mladih kolega, već su si počeli opremiti vinski podrum. To se ne odnosi na Brunu, koji nije ni jednom riječju spomenuo vino - Vieux Papes, kupljeno za 11,95 F. Napola zaboravivši bratovu prisutnost, Michel, oslonjen na balkonsku ogradu, promotri okolne zgrade. Noć se sada već spustila; gotovo su sva svjetla bila ugašena. Bila je posljednja večer vikenda Velike Gospe. On se vrati do Brune, sjede uz njega; koljena su im se gotovo dodirivala. Može li se Brunu smatrati pojedincem? Propadanje nje govih organa mu pripada, tjelesni rasap i smrt će osobno doživjeti. S druge strane, njegov hedonistički pogled na život, silnice koje mu strukturiraju svijest i žudnje, zajednički su čitavoj njegovoj generaciji. Kao što pripremanje preparata za pokus i izbor jednog ili više objekata promatranja omogućuju da se atomskom sustavu pripiše određeno ponašanje — katkad vezano uz tjelešca, katkad uz valove - tako se Bruno može doimati pojedincem, ali s nekog drugog motrišta on je samo pasivan element povijesnog tijeka. Njegovi motivi, njegove vrijednosti, njegove žudnje: ništa od toga ni najmanje ga ne razlikuje od njegovih suvremenika. Prva reakcija frustrirane životinje u pravilu je pokušaj da postigne svoj cilj ulaganjem dodatne snage. Primjerice, izglednija kokoš (*Gallus domesticus*) koju žičana ograda sprečava da dosegne svoju hranu, sve će mahnitije pokušavati proći kroz tu ogradu. No malo-pomalo, takvo će ponašanje biti zamijenjeno drugim, prividno bespredmetnim. Tako golubovi (*Columba Uvid*) često kljucaju tlo kada ne mogu doći do hrane za kojom hlepe, čak i ako na tlu nema nikakvih jestivih tvari. Ne samo da se odaju tom neselektivnom kljućanju, nego ono lako preraste u zaglađivanje krila; takvo neopravdano ponašanje, često u situacijama koje sadrže neku frustraciju ili sukob, naziva se zamjenskom aktivnošću. Početkom 1986, nedugo nakon što je napunio trideset godina, Bruno je počeo pisati.

13.

»Nikakva metafizička mutacija«, zapisat će Djerzinski mnogo godina kasnije, »ne odigra se ako prethodno nije bila najavljena, pripremljena i olakšana skupom manjih mutacija, koje često ostanu nezamijećene u trenu svojeg pojavljivanja u povijesti. Osobno se smatram jednom od tih manjih mutacija.«

Tumarajući među europskim ljudskim bićima, Djerzinski je za života ostao prilično neshvaćen. Misao koja se razvija u odsutnosti aktivna sugovornika, naglašava Hubcze-jak u svojem uvodu u *Clifden Notes*, katkad može izbjeći zamke idiosinkrazije ili delirija; no bez presedana je Djer-zinskijev izbor lako osporive rasprave kao forme iskaza. Može se dodati da se on do kraja smatrao znanstvenikom; bio je uvjeren da njegov glavni doprinos ljudskoj evoluciji čine njegove biofizičke publikacije - tradicionalno izložene optužbama za cirkularnost i oborivost. Više filozofske elemente iz svojih kasnijih spisa sam je držao olako izrečenim, čak i luckastim tvrdnjama, koje je teže obrazložiti logičkim postupkom nego čisto osobnim motivima. Malo mu se spavalo; mjesec je klizio nad usnulim gradom. Bila je dovoljna jedna njegova riječ, znao je, da Bruno ustane, navuče jaknu i nestane u dizalu; na Motte--Picquetu uvijek je bilo taksija. Promišljajući događaje koji nas u životu trenutno zaokupljaju, neprestano se kolebamo između vjerovanja u slučaj i očiglednosti determinizma. Međutim, što se tiče prošlosti, više nemamo nikakve sumnje: doima nam se razvidnim da se sve odvijalo kako se doista i moralo odvijati. Tu je perceptivnu iluziju, povezanu s ontologijom predmeta i obilježja, koju podupire postulat čvrste objektivnosti, Djerzinski već uvelike nad-išao; nedvojbeno upravo zbog tog razloga nije izgovorio jednostavne i uobičajene riječi koje bi zaustavile ispovijed tog uciviljenog i upropaštenog bića, s njime povezanog napola zajedničkim genetskim podrijetlom, bića koje je te večeri, izvaljeno na kauču, već odavno prešlo granice pristojnosti implicitno zadane razgovoru među ljudima. Nije ga vodilo ni sažaljenje, ni poštovanje; ipak, nejak ali nepobitna intuicija mu je govorila da će se u patetičnoj i uvijenoj Bruninoj priči ovaj put nazrijeti neka poruka; neke će riječi biti izgovorene, i te će riječi - po prvi put — imati konačan smisao. Ustao je, zaključao se u nužnik. Vrlo diskretno, bez ikakve buke, povraćao je. Potom se umio i vratio u dnevnu sobu.

»U tebi nema ničega ljudskog«, blago reče Bruno podižući pogled prema njemu. »Odmah sam to osjetio kad sam vidio kako se ponašaš prema Annabelle. No ipak, ti si sugovornik kojeg mi je život dao. Pretpostavljam da te nisu iznenadili tekstovi o Ivanu Pavlu II. koje sam ti poslao.«

»Sve civilizacije...«, odgovori Michel s tugom, »sve civilizacije morale su se suočiti s potrebom da pronađu neko opravdanje za roditeljsku žrtvu. S obzirom na povijesne okolnosti, nisi imao izbora.«

»Istinski sam se divio Ivanu Pavlu II!« usprotivi se Bruno. »Sjećam se, bilo je to 1986. Tih su godina nastali Canal + i M6, pokrenut je *Globe*, otvorene su pučke kuhinje Restos du coeur. Ivan Pavao II. je jedini, jedini jedincati shvatio što se događa na Zapadu. Zapanjilo me što je moj tekst loše primljen u dijonskoj grupi *Vjera i ZivoP*, oni su kritizirali papine stavove prema pobačaju, prezervativu, sve te gluposti. Dobro, istina je da se ni ja nisam previše trudio da ih shvatim. Sjećam se da su se sastanci naizmjenice održavali kod parova; svatko bi donio miješanu salatu, taboule ili kolač. Te sam večeri provodio tupo klimajući glavom, prazneći boce vina; nisam slušao ni riječi od onog što se govorilo. Anne se, naprotiv, oduševila, upisala se u grupu koja je provodila opismenjavanje. Tih njezinih večeri stavio bih tabletu za spavanje u Victo-rovu bočicu, pa drkao uz vrući Minitel; ali nikad se nisam uspio ni s kim sresti.

Za Annin rođendan, u travnju, kupio sam joj steznik prošiven srebrnim nitima. Malo je negodovala, pa ga ipak pristala obući. Dok je pokušavala zakopčati tu stvar, ja sam ispio što je ostalo od šampanjca. Onda sam joj čuo glas, slabašan i meketav: »Spremna sam...« Ušavši u sobu, odmah sam shvatio da je otišlo u kurac. Guzovi su joj visjeli, stisnuti podvezicama; sise joj

nisu izdržale dojenje. Trebalo je napraviti liposukciju, ubrizgati silikona, čitavu je prekopati... ona na to nikad ne bi pristala. Zavukao sam joj prst u tange zatvorivši oči, bio mi je potpuno mlitav. U tom se trenu u susjednoj sobi Victor počeo bijesno derati - dugim, prodornim, nepodnošljivim urlicima. Ona je navukla kupaći ogrtač i pohitala u sobu. Kada se vratila, zamolio sam je da mi samo popuši. Pušila je loše, osjećao sam joj zube; ali zatvorio sam oči i zamislio usta jedne od cura iz mojeg trećeg razreda, podrijetlom iz Gane. Zamišljajući njezin ružičasti i malo hrapavi jezik, uspio sam se olakšati u ustima svoje žene. Nisam namjeravao imati još djece. Sutradan sam napisao tekst o obitelji, taj koji je objavljen.«

»Još ga imam...«, ubaci Michel. Ustane, potraži časopis u svojoj biblioteci. Bruno ga prolista s laganim iznenađenjem, pronade stranicu.

Ima još obitelji koje se, barem donekle, opiru (Iskrice vjere usred ateista, Iskrice ljubavi na dnu mučnine), Ne zna se kako Te iskrice sjaje.

Robovi rada u neshvatljivim aparatima, Naša je jedina mogućnost da se ostvarimo i da živimo putem seksa (Premda se to odnosi samo na one kojima je seks dopušten, Na one kojima je seks moguć.)

Brak i vjernost u današnje nas vrijeme razdvajaju od svake mogućnosti postojanja, Tu snagu u sebi nećemo pronaći u uredu ili učionici, snagu koja traži igru, svjetlost i ples; Stoga svoju sudbinu pokušavamo ostvariti u sve težim i težim ljubavima Pokušavamo prodati sve iscrpljenije, sve nepokornije tijelo, tijelo što nam se sve više opire I nestajemo U sjeni tuge Sve do istinskog očaja,

Spuštamo se samotnim putem sve do mjesta

gdje sve je crno, Bez djece i bez žena, Ulazimo u jezero Usred noći (I tako je hladna voda u koju uranja naše staro tijelo).

Odmah nakon što je napisao taj tekst, Bruno je pao u svojevrсну alkoholnu komu. Dva sata kasnije, Probudilo ga je drečanje njegova sina. Između druge i četvrte godine, ljudska mladunčad stječu pojačanu samosvijest, što kod njih uzrokuje napade egocentrične megalomanije. Njihov je cilj tada svoje društveno okruženje (koje u pravilu čine njihovi roditelji) pretvoriti u nešto poput robija podčinjenog i najmanjoj njihovoj željici; njihov egoizam više ne poznaje granice; to je posljedica pojedinačne egzistencije. Bruno se pridigao s poda dnevne sobe; deranje je postajalo sve oštrije, odajući pomahnitalost od bijesa. Smrvio je dva Lexomila u malo marmelade, pošao u Victo-rovu sobu. Dijete se posralo. Gdje je zavruga Anne? Te seanse opismenjavanja crnaca završavaju sve kasnije. Zgrabio je uprljanu pelenu, bacio je na parket; smrad je bio užasan. Dijete je bez problema progutalo smjesu i ukočilo se, kao zamlaćeno jednim udarcem. Bruno navuče jaknu i uputi se prema *Madisonu*, noćnom baru u ulici Chaud-ronnerie. Karticom je platio tri tisuće franaka za bocu Dom Perignona koju je podijelio s nekom vrlo zgodnom plavušom; u jednoj od soba na katu djevojka mu je dugo drkala, s vremena na vrijeme zaustavljajući nalet uzbuđenja. Zvala se Helene, rođena je u tom kraju, studirala je turizam; bilo joj je devetnaest godina. U trenu kada je ulazio u nju, stisnula je vaginu - doživio je barem tri minute potpune sreće. Na odlasku joj je poljubio usne, inzi-stirao da joj ostavi napojnicu - preostalo mu je tristo franaka u gotovini.

Sljedećeg se tjedna odvažio svoje tekstove pokazati jednom kolegi — pedesetogodišnjem nastavniku književnosti, koji je bio marksist, vrlo profinjen, i kako se govorilo, homoseksualac. Fajardie je bio ugodno iznenađen. »Claude-lov utjecaj... ili još više Peguvev, to je Peguy u slobodnom stihu... Ali baš je zato originalno, takve se stvari više ne sreće često.« O koracima koje je trebalo poduzeti nije imao nikakve dvojbe: »*L'Infini*. Tamo se stvara današnja književnost. Trebate svoje tekstove poslati Sollersu.« Pomalo iznenađen, Bruno zatraži da mu ponovi ime — shvati da ga je pobrkao s jednim proizvođačem madraca, potom pošalje svoje tekstove. Tri tjedna kasnije telefonirao je nakladniku Denoelu; na njegovo veliko iznenađenje javio mu se Sollers, predložio sastanak. Srijedom nije imao predavanja, lako je mogao otkinuti i vratiti se u istom danu. U vlaku se pokušao udubiti u *Neobičnu samoću*, brzo je odustao, ipak uspio pročitati nekoliko stranica *Žena* — osobito prizore ševe. Sastanak je bio u nekom kafiću u Sveučilišnoj ulici. Izdavač je stigao s deset minuta zakašnjenja, mašući cigaršpicom koji ga je zacijelo proslavio. »Živate u provinciji? Loše, loše. Treba odmah doći u Pariz. Imate dara.« Izvijestio je Brunu da će objaviti njegov tekst o Ivanu Pavlu II. u sljedećem broju časopisa *L'Infini*. Bruno je ostao zabezeknut; nije znao da je Sollers usred svoje faze »katoličke kontrareforme«, i da se razbacuje izjavama oduševljenja papom. »Otkidam se na Peguva!« reče izdavač u zanosu. »I na De Sadea! Na De Sadea! Čitajte naročito De Sadea!...«

»Moj tekst o obiteljima...«

»Da, i to je odlično. Vi ste reakcionar, to je dobro. Svi veliki pisci su reakcionari. Balzac, Flaubert, Baudelaire, Dostojevski: sami reakcionari. Ali treba i jebati, ne? Treba ići na grupnjake. To je važno.«

Sollers je napustio Brunu nakon pet minuta, ostavivši ga u stanju lagane narcističke opijenosti. Tijekom putovanja kući malo-pomalo se umirio. Reklo bi se daje Philippe Sollers poznat pisac; međutim, *Žene* nepobitno pokazuju da uspijeva prasnuti jedino stare kurvetine iz kulturnih krugova; mlade picice, razvidno je, više vole pjevače. S obzirom na takve okolnosti, zašto objavljivati kretenske pjesmice u nekakvom posranom časopisu?

»Kada je *L'Infini* izišao, ipak sam kupio pet brojeva. Srećom, nisu objavili tekst o Ivanu Pavlu II.« Bruno uzdahne. »Bio je to stvarno loš tekst... Imaš još vina?«

»Samo jednu bocu.« Michel ode do kuhinje, donese šestu i posljednju bocu iz kasete Vieux Papesa; počeo se osjećati zaista umornim. »Sutra radiš, ne?« dobaci. Bruno nije reagirao. Promatrao je neku točno određenu točku na parketu; no na tom dijelu parketa nije bilo ničega, ničega točno određenog; samo nekoliko grudica prljavštine. Ipak, živnuo je na pucanje čepa, pružio svoju čašu. Pio je polako, malim gutljajima; pogled mu je sada odbludio, lebdio je u visini radijatora; nije se doimao nimalo raspoloženim da nastavi priču. Michel se malo kolebao, pa uključio televizor: na programu je bila emisija o kunićima. Oduzeo je ton. Zapravo se možda ipak radilo o divljim zečevima -brkao ih je. Iznenađio se ponovno začuvši Brunin glas:

»Pokušavao sam se sjetiti koliko sam ostao u Dijonu. Četiri godine? Pet? Nakon što udeš u svijet radnog odno sa sve su godine nalik jedna drugoj. Jedini događaji koji te još očekuju su medicinske vrste - i djeca koja rastu. Victor je rastao; zvao me 'tata'.«

Najednom, stade plakati. Skvrčen na kauču, glasno je jecao, šmrcajući. Michel pogleda na svoj sat; bilo je prošlo četiri. Na ekranu, divlja mačka je u gubici držala zečje truplo.

Bruno izvadi papirni rupčić, obriše kuteve očiju. Suze su mu i dalje tekle. Mislio je na svojeg sina. Jadni mali Victor, koji je crtao likove iz stripa *Strange*, i koji ga je volio. Sinu je pružio tako

malo trenutaka sreće, tako malo trenutaka ljubavi - a sada će mu biti petnaest godina, i vrijeme sreće za njega je završeno.

»Anne bi rado imala još djece, život majke i kućanice joj je u biti savršeno odgovarao. Ja sam je potakao da se vratimo u parišku regiju, da potraži radno mjesto. Naravno, nije se usudila odbiti - osobni razvoj žena zahtijeva profesionalnu aktivnost, tako su svi mislili ili se pretvarali da misle u to vrijeme; a ona je više od svega držala do toga da misli isto što i svi. Ja sam vrlo dobro shvaćao da se u biti vraćamo u Pariz kako bismo se mogli na miru razvesti. U provinciji se ljudi unatoč svemu viđaju, razgovaraju; a ja nisam nimalo žudio da moj razvod izaziva komentare, čak ni odobravajuće niti umirujuće. U ljeto '89. otputovali smo u Club Mediterranee, to su nam bili zadnji zajednički praznici. Sjećam se kretenskih igara koje su organizirali uz aperitiv i sati koje sam na plaži proveo pilje-ći u picice; Anne je razgovarala s drugim majkama. Kad bi se okrenula na trbuh, vidio joj se celulit. Kad bi se okrenula na leđa, vidjele su joj se strije. To je bilo u Maroku, Arapi su bili neugodni i napasni, sunce puno prejako. Nije se isplatilo zaraditi rak kože samo da bih mogao večeri provoditi drkajući u kućici. Victor se nauživao svojeg boravka, dobro se zabavljao u Mini Clubu...« Brunin je glas ponovno pukao.

»Bio sam gad; znao sam da sam gad. Roditelji se obično žrtvuju, to je normalan put. Ja nisam mogao podnijeti kraj svoje mladosti; prihvatiti misao da će mi sin odrasti, da će biti mlad umjesto mene, da će možda uspjeti u životu, dok sam ja svoj upropastio. Želio sam ponovno postati osobom.«

»Monadom...«, blago reče Michel.

Ne obazirući se, Bruno dovrši svoje piće. »Boca je prazna...«, primijeti pomalo rastresenim tonom. Ustao je, navukao jaknu. Michel ga otprati do praga. »Volim svojeg sina«, doda Bruno. »Da dođe do kakve nezgode, da ga snađe nesreća, ne bih to mogao podnijeti. Volim to dijete više od svega. A ipak, nikad nisam uspio prihvatiti da postoji.« Michel se složi. Bruno krene prema dizalu.

Michel se vrati svojem radnom stolu, na listu papira pribilježi: »Zapisati nešto o krvi«; zatim legne, osjetivši potrebu da razmisli, no gotovo istog trena zaspe. Nekoliko dana kasnije pronašao je taj papir, ispod dopisao: »Zakon krvi«, i ostao smeten desetak minuta.

14.

Ujutro 1. rujna, Bruno je dočekaao Christine na Sjevernom kolodvoru. Putovala je autobusom od Novona do Amiens, a potom izravnim vlakom do Pariza. Dan je bio prekrasan; vlak joj je stigao u 11.37. Nosila je dugu haljinu prošaranu cvjetićima, s čipkastim manšetama. Snažno ju je zagrlio. Srca su im strašno lupala.

Ručali su u indijskom restoranu, potom otišli k njemu voditi ljubav. Bio je ulaštio parket, stavio cvijeća u vaze; posteljina je bila čista i mirisna. Uspio je dugo ostati u njoj, pričekati da svrši; sunce je prodiralo kroz procijep između zavjesa, obasjavalo joj crnu kosu u kojoj se naziralo nešto sijedih odsjaja. Doživjela je prvi orgazam, pa odmah za njim još jedan, vaginu su joj obuzeli snažni grčevi; u tom je trenu svršio u njoj. Odmah se potom sklupčao u njezinom naručju, pa su zaspali.

Kada su se probudili, sunce se spuštalo među nebodere; bilo je oko sedam sati. Bruno otvori butelju bijelog vina. Nije nikada nikome pričao o godinama nakon svojeg povratka iz Dijona; sada će to učiniti.

»Ujesen 1989. Anne je dobila mjesto u Gimnaziji Condorcet. Iznajmili smo stan u Ulici Rodier, mali trosobni, prilično mračan stan. Victor je išao u vrtić, sada sam preko dana bio slobodan. Tada sam počeo zalaziti kurvama. Četvrt je imala nekoliko salona tajlandske masaže - *New Bangkok, Zlatni Lotus, Mai Lin*; djevojke su bile ugladene i nasmiješene, bilo je dobro. U to sam vrijeme također počeo odlaziti psihijatru; više se ne sjećam najbolje, mislim da je imao bradu — ali možda sam i pobrkao s nekim filmom. Počeo sam mu pričati o svojoj mladenačkoj dobi, mnogo sam govorio i o salonima masaže — osjećao sam da me prezire, to mi je godilo. Ionako sam u siječnju prešao drugome. Taj je bio dobar, imao je ordinaciju kod stanice Strasbourg-Saint-Denis, mogao sam običi peep-showove na povratku. Zvao se doktor Azoulav, uvijek je imao *Pariš Match* u svojoj čekaonici; sve u svemu, ostavio mi je dojam dobrog liječnika. Moj slučaj ga nije previše zanimao, ali opraštam mu - istina je da se radilo o nečem grozno banalnom, bio sam obična frustrirana budala opsjednuta starenjem, koja je izgubila želju za svojom ženom. Negdje u to vrijeme zatražili su njegovo stručno mišljenje u suđenju skupini mladih sotonista koji su raskomadali i proždrlili mentalno zaostalu ženu — to je ipak bilo privlačnije. Na kraju svake seanse savjetovao mi je da se bavim sportom, to mu je bila opsesija — treba reći da je sam počeo dobivati trbuščić. Seanse su bile ugodne, ali pomalo sumorne; jedina tema od koje bi malo živnuo bili su moji odnosi s roditeljima. Početkom veljače, imao sam za njega jednu stvarno zanimljivu anegdotu. To se dogodilo u čekaonici *Mat Lina*; ušavši, sjeo sam kraj tipa čije mi je lice odnekud bilo poznato – ali sasvim izdaleka, to je bio samo nejasan dojam. Onda su ga pozvali na kat, a mene odmah za njim. Kabine za masažu razdvajala je plastična zavjesa, bile su samo dvije, nedvojbeno sam bio pored njega. U trenu kada mi je djevojka počela milovati donji dio trbuha svojim grudima namazanim sapunom, dogodila mi se iluminacija: tip koji je u susjednoj kabini upravo dobijao *body body* bio je moj otac. Ostario je, sada je stvarno nalikovao umirovljeniku, ali to je bio on, nije moglo biti sumnje. Upravo sam ga u tom trenu čuo kako svršava, uz jedva čujni šum pražnjenja mošnji. Pričekao sam nekoliko minuta s oblačenjem nakon što sam i ja svršio; nisam ga želio susresti u predvorju. Ali onog dana kad sam tu anegdotu ispričao psihijatru, vrativši se kući, telefonirao sam starome. Zvučao je iznenađeno — i radosno, reklo bi se — što me čuje. Bio se stvarno povukao u mirovinu, prodao je sav svoj udio u kanskoj klinici; posljednjih je godina izgubio prilično novca, no nije bilo ni tako strašno, drugi su prošli gore. Složili smo se da se vidimo sljedećih dana; ali to se nije odmah ostvarilo.

Početkom ožujka, nazvali su me iz prosvjetne inspekcije. Jedna je nastavnica otišla na porodijski prije predviđenog datuma, pa se oslobodilo radno mjesto do kraja školske godine, bilo je to u gimnaziji u Meauxu. Malo sam se kolebao, ipak su mi iz Meauxa ostale vrlo ružne uspomene; zapravo sam se kolebao tri sata, a onda shvatio da me boli dupe. Evo u tome se vjerojatno sastoji starost: emotivne se reakcije umrtve, u nama ostane malo kivnosti i malo radosti; zaokupljeni smo više od svega funkcioniranjem organa, njihovom krhkom ravnotežom. Izišavši iz vlaka, dok sam prolazio gradom, osupnula me prije svega njegova skučenost i ružnoća - njegova potpuna nezanimljivost. Dolazak u Meaux nedjeljom uvečer, u djetinjstvu mi je bio kao ulazak u golemi pakao. Ali zapravo ne, taj pakao je bio sasvim malen, bez ikakvih posebnih obilježja. Kuće, ulice... ništa mi od toga nije budilo nikakva sjećanja; čak je i gimnazija bila modernizirana. Obišao sam zgrade internata, koji je u međuvremenu zatvoren, pretvoren u muzej lokalne povijesti. U tim prostorijama drugi su me dječaci udarali, ponižavali, uživali pljuvati i pišati po meni, gurati mi glavu u zahodsku školjku; no ipak nisam osjećao nikakve emocije, osim blage tuge — koja je bila krajnje neodređena. 'Ni sam Bog ne može učiniti da ono što je bilo više ne

bude', negdje je ustvrdio ne sjećam se koji katolički autor; sudeći po onome što je ostalo od mojeg djetinjstva u Meauxu, to ipak ne izgleda tako teško.

Hodao sam gradom nekoliko sati, čak sam posjetio i kafić na plaži. Sjetio sam se Caroline Yessayan, Patricie Hohvveiller; ali istini za volju nisam ih nikada zaboravio; ništa me na ulicama nije posebno podsjećalo na njih. Prolazilo je mnogo mladih, doseljenika - naročito crnaca, mnogo više nego u vrijeme moje mladosti, u tome je bila velika promjena. Zatim sam se javio u gimnaziju. Ravnatelj je našao nešto zabavno u tome što sam bivši učenik, poželio je potražiti moj dossier, ali promijenio sam temu, uspio to izbjeći. Imao sam tri odjeljenja, jedno drugog razreda, jedno trećeg razreda književnog smjera, jedno znanstvenog. Najgore će biti, to sam odmah shvatio, treći književnog: u njemu su bila tri dečka i tridesetak cura. Tridesetak šesnaestogodišnjih cura. Plave, crne, crvenokose. Francuskinje, Magrebinke, Azijatkinje... sve zamamne, sve poželjne. A ševile su se, vidjelo se da se ševe, mijenjale su dečke, uživale u svojoj mladosti; svakog sam dana prolazio kraj ormarića s prezervativima, uzimale su ih preda mnom bez skanjivanja.

Sve je počelo od misli kako možda imam šansu. Govorio sam si kako zasigurno ima mnogo kćeri razvedenih roditelja, svakako ću pronaći jednu koja traga za očinskom figurom. To može uspjjeti; osjećao sam da to može uspjjeti. Ali zahtijevalo je da otac bude muževan, zaštitnik, širokih ramena. Pustio sam bradu i upisao se u teretanu. Brada je samo donekle uspjela, rasla je mjestimično i s njom sam bio prilično gadan, nalik Salmanu Rushdieu; mišići su mi, naprotiv, dobro reagirali, u nekoliko sam tjedana razvio sasvim pristojne deltoide i pektorale. Problem, novi problem, bio je u mojem udu. To sada može izgledati ludo, ali sedamdesetih godina nije se osobito marilo za veličinu muškog uda; u mladenačkoj dobi imao sam sve moguće tjelesne komplekse, osim tog. Ne znam tko je počeo o tome govoriti, vjerojatno pederi; uostalom, te se teme dotiču i američki krimi-romani; kod Sartrea je, naprotiv, sasvim odsutan. Kako god bilo, tuširajući se u teretani postao sam svjestan da imam sasvim mali kurac. Provjerio sam kod kuće: 12 centimetara, možda 13 ili 14 ako se sklopivi metar do krajnosti protegne prema korijenu kurca. Otkrio sam novi izvor patnje; a tu se nije moglo ništa učiniti, to je bio radikalna, konačan hendikep. Otada sam počeo mrziti crnčuge. Zapravo ih nije bilo puno u gimnaziji, većina je išla u Tehničku školu Pierre-de-Coubertin, upravo onu u kojoj je slavni Defrance izvodio filozofski striptiz i uvlačio se mladima. Bio je samo jedan među mojim učenicima, u trećem književnog, jedan visoki nabiti koji se prozvao Ben. Uvijek je nosio šildkapu i najkice, siguran sam da je imao ogroman kurac. Naravno, sve su cure padale na koljena pred tim pavijanom, a ja sam od njih tražio da izučavaju Mallarme; to nije imalo nikakvog smisla. Eto tako će svršiti zapadna civilizacija, govorio sam si ogorčeno: ponovno će pasti ničice pred velikim kurcima, kakav je u pavijana *hamadrjasa*. Počeo sam na nastavu dolaziti bez gaća. Crnčuga je izlazio upravo s onom koju bih sam bio izabrao: jednom slatkim, sasvim plavom, dječjeg lica, krasnih grudi nalik jabukama. U školu su dolazili držeći se za ruke. Tijekom pismenih radova na satu, prozore bih uvijek držao zatvorenima; curama je bilo vruće, skinule bi pulovere, grudi bi se priljubile uz majice; ja bih drkao, zaklonjen katedrom. Još se sjećam dana kad sam im zadao da protumače jednu rečenicu iz *Vojvotkinje de Guermantes*:

Čistoća krvi u kojoj se već nekoliko naraštaja nalazi samo ono što je najuzvišenije u povijesti Francuske, iz njezina je načina ophođenja uklonila sve što običan puk zove »maniri-ma«, i obdarila je savršenom jednostavnošću.

Gledao sam Bena: češkao si je glavu, češkao si je jaja, žvakao je kaugumu. Što od toga može razumjeti taj veliki majmun? Što od toga, uostalom, mogu razumjeti ovi drugi? Čak sam i sam sve teže shvaćao *o čemu točno* govori Proust. Ti deseci stranica o čistoći krvi, plemenitost duha suprotstavljena plemenitosti rase, posebnost miljea vrhunskih profesora medicine... sve mi je to izgledalo kao sviranje kurcu. Očigledno je da danas živimo u pojednostavljenom svijetu. Vojvotkinja od Guermantesa imala je mnogo manje *perja* nego što ga ima Snoop Doggy Dog; Snoop Doggy Dog ima manje *perja* od Billa Gatesa, ali curice se na njega više vlaže. Postoje samo dva parametra. Dakako, moglo bi se pokušati napisati *jet set* prustovski roman, u kojem bi se suprotstavila slava i novac, koji bi uprizorio opreku između slave za masu i slave kod birane publike, kod *bappy few*; to ne bi imalo nikakva smisla. Slava u kulturnim krugovima samo je mršavi surogat za pravu slavu, medijsku; a ona, povezana s industrijom zabave, valja veće gomile novca od bilo koje druge ljudske aktivnosti. Što je bankar, ministar, direktor poduzeća prema filmskom glumcu ili *rock-zvijezda*. U financijskom, seksualnom i svakom drugom pogledu, nula. Strategije isticanja nad drugima, koje je Proust tako suptilno opisao, danas više nemaju nikakva smisla. Ako čovjeka smatramo hijerarhijskom životinjom, koja gradi hijerarhije, možemo utvrditi da je odnos između suvremenog društva i XVIII. stoljeća jednak onome između nebodera GAN i malog Trianona. Proust je ostao radikalni Europljanin, uz Thomasa Manna jedan od posljednjih Europljana; ono što je pisao više nije imalo ni najmanje veze s ikakvom stvarnošću. Ta rečenica o vojvotkinji od Guermantesa, naravno, zadržala je svoju veličanstvenost. Ali to je svejedno postalo prilično deprimirajuće, i naposljetku sam se okrenuo Baudelaireu. Tjeskoba, smrt, sram, pijanstvo, nostalgija, izgubljeno djetinjstvo... same uvjerljive, snažne teme. Ipak je to čudno. Proljeće, toplo vrijeme, sve te uzbudljive curice; a ja sam im čitao:

Priberi se, Boli, i krotkija budi! Vapila si Večer; evo stiže sad: U tamnome platu ona gradom bludi, Nekom nosi spokoj, a nekome jad.

*Dok rulja se ljudska na gozbu sad sprema, Ko roblje, da vino grizodušja pije
Pod bićem Užitka što milosti nema, Boli, ruku daj mi, mjesto nam tu nije..*

Učinio sam stanku. Ta im je pjesma bila bliska, osjećao sam to, tišina je bila potpuna. Bio je to zadnji nastavni sat; za pola sata čekao me vlak, pa povratak ženi. Najednom, iz dna učionice sam začuo Benov glas: 'Ej stari, tebi je u glavi načelo smrti!...' To je rekao glasno ali ne i stvarno bezobrazno, kao da mu je u tonu čak bilo i malo divljenja. Nisam sasvim shvatio obraća li se Baudelaireu ili meni; u biti, kao *tumačenje teksta*, to uopće nije bilo loše. Ali ipak sam morao reagirati. Rekao sam samo: 'Izađite.' Nije se ni pomaknuo. Pričekao sam trideset sekundi, zno-jeći se od straha, predosjećao tren kada više neću biti u stanju govoriti: ali ipak sam prikupio snage da ponovim: 'Izidite.' Ustao je, vrlo polako prikupio stvari, približio se. Svakom nasilnom sukobljavanju prethodi trenutak koji kao da je posvećen, jedna čarobna sekunda u kojoj su zapete snage podjednake. Zaustavio se kod mene, nadvisivao me barem za glavu, bio sam uvjeren da će mi odvaliti šljagu, ali naposljetku nije, samo je krenuo prema vratima. Došao sam do svoje pobjede. Male pobjede: odmah se sutradan vratio na nastavu. Izgleda da je nešto shvatio, da je opazio jedan od mojih pogleda, jer sad je stao pipati svoju curu pod satom. Zadržao bi joj suknju, zavukao ruku što je više mogao, do kraja bedara; a onda bi me gledao smiješeći se, sasvim *cool*. Strahovito sam žudio za tom malom. Vikend sam proveo pišući rasistički pamflet, s gotovo neprekidnom erekcijom; u ponedjeljak sam nazvao *L'Infini*. Ovaj put, Sollers me primio u svojem uredu. Bio je prpošan, pakostan, kao na televiziji - čak i bolji nego na televiziji. 'Vi ste izvorni

rasist, to se osjeća, to vam daje snagu, dobro je to. Bum! Tras!' Učinio je vrlo dražestan pokret rukom, izvadio jednu stranicu, s odlomkom koji je obilježio na margini: *Mi zavidimo crncima i divimo im se jer želimo po uzoru na njih ponovno postati životinje, životinje s velikim kurcem i sićušnim mozgom kao u gmazova, koji je kod njih dodatak kurcu.* Razdragano je protresao papir. 'To je moćno, poletno, nobl. Imate dara. Gdjekad sklonost jeftinim rješenjima, manje mi se dopao podnaslov: *Čovjek se ne rada kao rasist, rasistom se postaje* Izvrtanje riječi, dvosmislenosti, to je uvijek malo... Hmm...' Lice mu se smrknilo, ali učinio je još jednu piruetu svojim cigaršpicom i ponovno se nasmiješio. Pravi klaun, silno drag. 'I uz to, bez puno tuđih utjecaja, ničega što bi vas gušilo. Naprimjer, niste antisemit!' Iskopao je još jedan ulomak: *Jedino su Zidovi izbjegli žaljenje što nisu crnci, jer oni su oдавно izabrali put inteligencije, krivnje i srama. Ništa u zapadnjačkoj civilizaciji ne može doseći pa čak se ni približiti onome što su Zidovi uspjeli učinitipošavši od krivnje i srama; stoga ih crnci osobito mrze.* Sav sretan, nanovo se zavalio u sjedalo, prekrizio ruke iza glave; na tren sam pomislio da će staviti noge na svoj radni stol, ali ipak nije. Opet se nagnuo naprijed, nije mogao mirovati. 'Onda? Što ćemo?'

'Ne znam, mogli biste objaviti moj tekst.' 'O-ho-ho', grohotom se nasmijsao kao da sam izvalio kakvu pišariju. 'Objaviti u *L'Infinitu*? Ali milo moje, vama nije jasno... Ne živimo više u Celineovom vremenu, znate. Danas se o nekim temama ne piše što se kome hoće... ovakav bi mi tekst mogao donijeti stvarno gadnih neugodnosti. Mislite da nemam dosta neugodnosti i ovako? Mislite da zato što sam kod Gallimarda mogu raditi što hoću? Nadziru me, znate. Vrebaju pogrešku. Ne ne, to će teško ići. Sto još imate?'

Izgledao je istinski iznenađen što nisam donio nikakav drugi tekst. Meni je bilo žao što sam ga razočarao, vrlo bih rado bio njegovo *milo*, i da me odvede na ples, da me časti whiskyjima u Pont-Royalu. Kada sam izašao, na pločniku me snašao tren iznimno snažnog očaja. Žene su prolazile Bulevarom Saint-Germain, predvečerje je bilo toplo i shvatio sam da nikada neću postati pisac; također sam shvatio da me boli dupe. Ali što onda početi? Seks me već koštao pola plaće, bilo je neshvatljivo što Anne još nije ništa primijetila. Mogao sam se priključiti Nacionalnom frontu, ali čemu bi služilo jesti sarmu s budalama? U svakom slučaju, žene desničarke ne postoje, i ševe se s pa-dobrancima. Taj je tekst bio besmislica, bacio sam ga u prvu kantu za smeće. Trebalo je zadržati stav 'humanističkog ljevičara', to mi je bila jedina šansa da nešto nabodem, bio sam siguran. Sjeo sam na terasu Escoriala. Penis mi je bio vruć, bolan, nabrekao. Popio sam dva piva, pa se pješice vratio kući. Prelazeći Seineu, sjetio sam se Adjile. To je bila jedna Magrebinka iz mojeg trećeg razreda, jako zgodna i profinjena. Dobra učenica, ozbiljna, za godinu naprednija od svojih vršnjaka. Lice joj je bilo inteligentno i blago, nimalo podrugljivo; žarko je željela postići dobar uspjeh u školi, to se vidjelo. Te su djevojke često okružene divljacima i ubojicama, dovoljno je pokazati im malo pažnje. Ponovno sam u to povjerovao. Tijekom dva tjedna sam joj se obraćao, pozivao je na ploču. Uzvraćala mi je poglede, nije pokazivala da se tome čudi. Morao sam požuriti, već je bio početak lipnja. Dok bi se vraćala u klupu, mogao sam joj vidjeti dupence utegnuto u traperice. Toliko mi se sviđala da sam prestao s kurvama. Zamišljao sam svoj kurac kako joj se uvlači u mekoću duge crne kose; čak sam drkao na jedan od njezinih pismenih radova.

U petak 11. lipnja stigla je u kratkoj crnoj suknji, sat je završavao u šest. Sjedila je u prvom redu. U trenu kada je prekrizila noge pod stolom, za dlaku je nedostajalo da se onesvijestim. Bila je pored neke debele plavuše koja je otišla vrlo brzo nakon zvona. Ustao sam, položio ruku na njezin fascikl. Ostala je sjediti, nije ničim pokazivala da joj se žuri. Svi su učenici izišli, tišina je

ponovno zavlada u učionici. Držao sam njezin fascikl u ruci, čak sam uspijevao pročitati neke riječi: *'Remember... pakao...'* Sjeo sam pored nje, odložio fascikl na stol; ali nisam joj mogao ništa reći. Ostali smo tako, u tišini, barem minutu. Više sam puta uronio pogled u njezine velike crne oči; ali ujedno sam razabirao i najmanji njezin pokret, i najneznatiji drhtaj grudi. Bila je napola okrenuta prema meni, raz-maknula je noge. Ne sjećam se da sam učinio svoj sljedeći pokret, imam dojam da se radilo o polusvjesnom činu.

Tren kasnije osjetio sam njezino bedro pod dlanom lijeve ruke, slika se zamutila, pred oči mi se vratila Caroline Yessayan i zgromio me sram. Ista pogreška, potpuno ista pogreška nakon dvadeset godina. Kao i Caroline Yessa-yan dvadeset godina ranije, nekoliko je sekundi ostala tako ne učinivši ništa, malo pocrvenjela. A onda mi je, vrlo blago, odmaknula ruku; ali nije ustala, nije nikakvim pokretom naznačila da će otići. Kroz prozor s rešetkama vidio sam jednu djevojku kako prelazi dvorište, žureći prema kolodvoru. Desnom sam rukom raskopčao zapor na svojim hlačama. Raskolačila je oči, pogled joj se zalijepio za moj ud. Oči su joj zračile toplim vibracijama, bio bih mogao svršiti od sama njezinog pogleda, a istodobno sam bio svjestan da treba učiniti neku gestu kako bi sudjelovala. Moja se desna ruka pokrenula prema njezinoj, ali nisam imao snage da odem dokraja: molećivim pokretom sam uhvatio ud i pružio joj ga. Ona je prasnula u smijeh; mislim da sam se i ja nasmijao, počinjuci drkati. Nastavio sam se smijati i drkati dok je ona prikupljala stvari, i kad je ustala da iziđe. Na pragu se okrenula kako bi me još jednom pogledala; ejakulirao sam i više ništa nisam vidio. Samo sam čuo vrata kako se zatvaraju, njezine korake kako se udaljuju. Bio sam omamljen, kao uslijed strahovitog udarca gonga. No ipak sam s kolodvora uspio telefonirati Azoulavu. Ni najmanje se ne sjećam povratka vlakom, vožnje podzemnom; primio me u osam sati. Nisam mogao zaustaviti drhtanje; odmah mi je dao injekciju za smirenje.

Proveo sam tri noći u Svetoj Ani, potom su me premjestili u psihijatrijsku kliniku Ministarstva prosvjete, u Verrieres-le-Buissonu. Azoulav je bio vidljivo zabrinut; novinari su počeli mnogo govoriti o pedofiliji te godine, reklo bi se da su jedan drugome prenosili uputu: *'Pritisni pedofile, Emile.'* Sve je to zbog mržnje prema starcima, zbog mržnje i gađenja prema starosti, upravo postajala nacionalna stvar. Curi je bilo petnaest godina, ja sam bio nastavnik, zloupotrijebio sam svoj autoritet nad njom; k tome se radilo o Magrebinki. Ukratko, savršen predmet za otkaz kojem bi uslijedio javni linč. Nakon dva tjedna, on se počeo malo opuštati; bližio se kraj školske godine, a Adjila očigledno nije ništa ispričala. Predmet je poprimao klasičnija obilježja. Depresivni nastavnik, pomalo samoubilačkih sklonosti, kojem je potrebno da povрати psihičku stabilnost... Ono čudno u toj priči je da gimnazija u Meauxu nije slovila kao osobito *teško* radno mjesto; ali on je istakao traume vezane uz rano djetinjstvo, koje je oživio povratak u tu školu, ukratko, vrlo je vješto posložio svoj slučaj.

Ostao sam nešto dulje od šest mjeseci u toj klinici; otac me posjetio više puta, doimao se sve dobrohotnijim i sve umornijim. Bio sam tako nafilan neurolepticima da mi je iščezla svaka seksualna žudnja; ali s vremena na vrijeme medicinske sestre su me uzimale u naručje. Priljubio bih se uz njih, ostao nepomičan minutu-dvije, pa ponovno legao. To mi je toliko pomagalo da im je glavni psihijatar savjetovao da pristanu, ako im se ne čini osobito neprilično. Slutio je da mu Azoulav nije sve rekao; ali imao je mnogo težih slučajeva, shizofrenika i agresivaca u deliriju, nije imao mnogo vremena da se bavi mnome; što se njega tiče, imao sam svojeg liječnika, to je bilo ono bitno.

Dakako, predavanje u školi više nije dolazilo u obzir, ali početkom 1991. državna prosvjeta mi je pronašla mjesto u Povjerenstvu za nastavne programe francuskog. Izgubio sam nastavničku satnicu i školske praznike, ali plaća mi se nije smanjila. Nedugo potom, razveo sam se od Anne. Složili smo se oko sasvim klasičnog obrasca alimentacije i izmjenične skrbi; odvjetnici ti ionako ne ostave nikakva izbora, u pitanju je gotovo tipski ugovor. Bili smo prvi u redu pred vratima, sudac je čitao sto na sat, čitav je razvod trajao manje od petnaest minuta. Izišli smo zajedno na stepenište Palače pravde, nekoliko minuta nakon podneva. Bio je početak ožujka, netom sam napunio trideset pet godina; znao sam da je prvi dio mojeg života završen.«

Bruno zastade. Sada je bila mrkla noć; ni on ni Christiane se nisu obukli. Podigao je pogled prema njoj. Ona tada učini nešto iznenađujuće: približi mu se, zagrla ga oko vrata i poljubi u oba obraza.

»Sljedećih godina, sve se to nastavilo«, opet započe tiho pričati Bruno. »Dao sam staviti umetke kose, dobro je prošlo, kirurg je bio prijatelj mojeg oca. Nastavio sam i s teretanom. Za praznike sam isprobao Nouvelles Frontières, ponovno Klub Mediterranée, IUCPA. Imao sam nekoliko avantura, zapravo vrlo malo; promatrane u cjelini, žene moje dobi više nemaju osobitu želju za ševom. Naravno da tvrde suprotno, i istina je da bi katkad voljele ponovno doživjeti kakav osjećaj, kakvu strast, kakvu žudnju; ali što se toga tiče, ja im to nisam bio u stanju pobuditi. Nikada ranije nisam sreo ženu kao što si ti. Čak se nisam ni nadao da bi žena kao ti mogla postojati.«

»Potrebno je...«, reče ona nekako izmijenjenim glasom, »potrebno je malo nesebičnosti, netko mora početi. Da sam ja bila na mjestu te Magrebinke, ne znam kako bih reagirala. Ali ti si nedvojbeno već tada imao nešto dirljivo, sigurna sam. Vjerujem, barem mi se čini, da bih ti pristala ugoditi.« Ponovno je legla, položila glavu među Brunina bedra, nekoliko ga puta liznula po glaviću. »Rado bih nešto pojela...«, reče najednom. »Već je dva ujutro, ali u Parizu je to sigurno moguće, ne?«

»Naravno.«

»Da te zadovoljim sad, ili ti je draže da ti izdrkam u taksiju?«

»Ne, sad.«

15.

MacMillanova hipoteza

Uhvatili su taksi do Les Halles, večerali u pivnici otvorenoj čitavu noć. Bruno je za predjelo uzeo mariniranog sleda. Reče si da bi se sada bilo što moglo dogoditi; ali odmah potom shvati da pretjeruje. U njegovom mozgu, da, i dalje je postojalo obilje mogućnosti: mogao se poistovjetiti s poljskim štakorom, soljenkom ili poljem energije; no u praksi, tijelo mu je ostalo zaglavljeno u procesu sporog propadanja; jednako je bilo s Christianinim tijelom. Unatoč izmjeničnom vraćanju noći, osobna će se svijest održati sve do zadnjeg dana njihovih razdvojenih puti. Marinirani sled ni u kojem slučaju nije mogao biti rješenje; ali niti lubin s komoračem ne bi ništa bolje poslužio. Christiane je potonula u snatrenje ili možda tajanstvenu šutnju. Zajedno su kušali kraljevsku sarmu s domaćim montbeliardskim kobasicama. U stanju ugodne opuštenosti netom osjećajno i s

pohotom zadovoljenog muškarca, Bruno se na tren prisjetio svojih strukovnih dilema, koje se mogu ovako sažeti: Kakva bi uloga trebala pripasti Paulu Valervju u programu francuskog za znanstvena usmjerenja? Dovršivši sarmu i naručivši sir munster, osjetio je određeno iskušenje da odgovori: Nikakva.

»Ja ne služim ničemu«, reče Bruno u tonu pomirenosti sa sudbinom. »Nesposoban sam uzgajati svinje. Nemam pojma o proizvodnji kobasica, vilica ni mobitela. Nijedan od tih predmeta koji me okružuju, koje upotrebljavam ili žderem, nisam u stanju proizvesti; nisam čak u stanju shvatiti proces njihove proizvodnje. Kada bi se industrija ugasila, kada bi inženjeri i specijalizirani tehničari nestali, bio bih nesposoban imalo pridonijeti pokretanju gospodarstva. S obzirom da sam izvan ekonomsko--industrijskog sklopa, ne bih bio u stanju čak ni osigurati vlastiti opstanak: ne bih znao pribaviti hranu, odjeću, ni zaštititi se od vremenskih nepogoda; po svojim osobnim tehničkim sposobnostima daleko sam ispod neandertalca. Potpuno ovisim o društvu koje me okružuje, a ujedno sam mu gotovo potpuno beskoristan; sve što znam raditi su sumnjivi komentari na temu zastarjelih kulturnih predmeta. A ipak dobijam plaću, i to dobru plaću, daleko veću od prosječne. Većina ljudi iz mojeg okruženja je u istom položaju. U biti, jedina korisna osoba koju poznajem je moj brat.«

»Sto je on tako iznimno učinio?«

Bruno je razmislio, trenutak okretao svoj komadić sira u tanjuru, u potrazi za dovoljno dojmivim odgovorom.

»Stvorio je nove krave. To je zapravo samo jedan primjer, ali sjećam se da su zahvaljujući njegovom radu rođene genetski modificirane krave, poboljšane proizvodnosti mlijeka, veće prehrabene kakvoće. Promijenio je svijet. Ja nisam ništa učinio, ništa stvorio; nisam baš ništa pridonio ovom svijetu.«

»Nisi učinio ništa loše...« Christianeino se lice smrknu-lo, na brzinu je dovršila svoj sladoled. U srpnju 1976. pro vela je dva tjedna na Di Meolinom posjedu, na obroncima Ventouxa, upravo tamo gdje je Bruno godinu ranije boravio s Annabelle i Michelom. Kada je to ljetos ispričala Bruni, oboje su se oduševili podudarnošću; odmah potom, ona je osjetila gorko žaljenje. Da su se sreli 1976, kada mu je bilo dvadeset godina a njoj šesnaest, pomisli, život im je mogao biti sasvim drugačiji. Već je po tom prvom znaku morala priznati da se upravo zaljubljuje.

»U biti«, nastavi Christiane, »to je podudarnost, ali ne i toliko zapanjujuća. Moji kretenski roditelji su pripadali tim slobodoumnim, donekle bitničkim krugovima pedesetih godina, u koje je zalazila i tvoja majka. Moguće je čak i da su se poznavali, ali to ni najmanje ne želim saznati. Prezirem te ljude, mogu čak reći da ih mrzim. Oni predstavljaju zlo, stvorili su zlo, itekako znam o čemu govorim. Dobro se sjećam tog ljeta '76. Di Meola je umro dva tjedna nakon što sam stigla; rak mu se proširio, i kao da ga više ništa nije stvarno zanimalo. Ipak mi se pokušao nabacivati, nisam bila loša u to vrijeme; ali nije ustrajao, mislim da je počeo osjećati bolove. Dotad je dvadeset godina izigravao starog mudraca, duhovnu inicijaciju, itd, kako bi mogao prašiti curice. Treba priznati da je odigrao svoju ulogu do kraja. Dva tjedna nakon mojeg dolaska popio je otrov, nešto vrlo blago, čemu je trebalo nekoliko sati do punog djelovanja; potom je primio sve posjetitelje koji su se trenutno nalazili na posjedu, svakom posvetivši nekoliko minuta, nešto u stilu 'Sokratova smrt', razumiješ. Uostalom, govorio je o Platonu, ali i o Upanishadama, o Lao-Tseu, uobičajene brbljarije. Puno je pričao i o Aldousu Huxleyu, podsjećao da ga je upoznao, prepričavao njihove razgovore; možda je malo i dodavao, ali to je ipak bio čovjek na umoru. Kada je došao moj red bila sam pod prilično jakim dojmom, ali zapravo me samo zatražio

da raskopčam košulju. Pogledao mi je grudi, pa pokušao nešto reći ali nisam najbolje razumjela, već je teško govorio. Najednom se uspravio u svojoj fotelji, ispružio ruke prema mojim grudima. Dopustila sam mu da me dira. Na tren je položio lice među moje grudi, pa se svalio natrag u fotelju. Ruke su mu jako drhtale. Glavom mi je dao znak da odem. U pogledu mu nisam mogla pročitati nikakvu duhovnu inicijaciju, nikakvu mudrost; u pogledu mu se mogao pročitati jedino strah.

Umro je kad je pala noć. Bio je tražio da se na vrhu brežuljka zapali pogrebna lomača. Svi smo prikupljali suho granje, a onda je počeo obred. Davidu je pripalo da upali očevu pogrebnu lomaču, u očima mu je bio neki čudan sjaj. Nisam ništa znala o njemu, osim da svira rock; bio je u društvu s nekim mračnjacima, američkim motoristi-ma, tetoviranim, obučenim u kožu. Ja sam tamo bila s prijateljicom, i kad je pala noć nismo se baš ugodno osjećale.

Nekoliko svirača tam-tama sjelo je pred vatru i počelo polako udarati, u teškom ritmu. Prisutni su zaplesali, vatra je jako grijala, kao i obično počeli su se svlačiti. Za kremi-ranje je u načelu potreban tamjan i sandalovo ulje. Ovom su prilikom samo prikupljene otpale grane, i vjerojatno im je dodano lokalno mirišljivo bilje — timijan, ružmarin, čubar; tako da je nakon pola sata mirisalo točno kao roštilj. Jedan je Davidov kompić to zapazio — neki debeli s kožnim prslukom, dugačke masne kose, bez nekoliko prednjih zuba. Jedan drugi, nekakva imitacija hippija, objasnio je da kod mnogih primitivnih plemena pojesti umrlog poglavicu predstavlja iznimno snažan obred ujedinjenja. Krezubi je kimnuo glavom i počeo se kesiti; David se približio drugoj dvojici i zametnuo razgovor s njima, potpuno se razgolitio, pod plamenom vatre tijelo mu je bilo stvarno fantastično — mislim da je bildao. Osjetila sam da bi se mogle izroditi gadne stvari, na brzinu sam otišla leći.

Nedugo potom izbila je oluja. Ne znam zašto sam ustala, vratila sam se do lomače. Tridesetak ih je još uvijek plesalo, potpuno golih, na kiši. Jedan me tip grubo uhvatio za ramena, odvuкао do lomače i prisilio da pogledam što je ostalo od tijela. Vidjela se lubanja s dupljama. Meso nije dokraja izgorjelo, napola se pomiješalo s tlom, to je zajedno sličilo hrpici blata. Počela sam vrištati, tip me pustio, uspjela sam pobjeći. Prijateljica i ja smo otišle sutradan. Nisam više ništa čula o tim ljudima.«

»Nisi čitala članak u *Pariš Matchi*č.«

»Ne...«, Christiane se lecne od iznenađenja; Bruno zastane, naruči dvije kave prije nastavka priče. Tijekom godina razvio je cinično shvaćanje života, utemeljeno na nasilju, tipično muško. Svijet je zatvoren prostor, uskomešali zvjerinjak; sve je to ograđeno nepropusnim, čvrstim obzorom - jasno vidljivim, ali nedohvatnim: obzorom moralnog zakona. Zapisano je, međutim, da ljubav sa drži, i u djelo provodi zakon. Christiane ga je pozorno i nježno promatrala; oči su joj bile malo umorne.

»Ta je priča toliko gnusna«, zlovoljno nastavi Bruno, »da me čudi što je novinari nisu više rastezali. No dobro, to se dogodilo prije pet godina, suđenje se održavalo u Los Angelesu, sotonističke sekte su tek postajale temom u Europi. David di Meola je bio jedan od dvanaestorice optuženih — odmah sam prepoznao ime; bio je jedan od dvojice koja su uspjela izmaći policiji. U članku je pisalo da se vjerojatno sakrio u Brazilu. Optužbe protiv njega bile su vrlo teške. U njegovom prebivalištu pronašli su stotinjak videokazeta s ubojstvima i mučenjima, brižno sortiranih i etiketiranih; na nekima od njih pojavljivao se razotkrivenog lica. Na javno prikazanoj kazeti bilo je izivljavanje nad jednom staricom, Mary Mac Nallahan, i njezinom unukom,

dojenčetom. Di Meola je pred bakom bebi rezaao udove šiljatim kliještima, potom prstima starici iskopao oko pa masturbirao u njezinoj krvavoj duplji; istodobno je pritiskao daljinski upravljač, zumirajući joj lice. Bila je u čučućem stavu, prikovana uza zid metalnim obročima, u prostoriji nalik garaži. Na kraju filma, ležala je u vlastitom izmetu; kazeta je trajala više od tri četvrt sata ali jedino ju je policija vidjela čitavu, porotnici su zatražili da se projekcija prekine nakon deset minuta.

Članak objavljen u *Matchu* velikim je dijelom bio prijevod intervjua koji je Newsweeku dao Daniel MacMillan, državni tužitelj Kalifornije. Po njemu, nije se radilo samo o suđenju skupini ljudi, nego čitavom jednom društvu; taj mu se slučaj doimao simptomatičnim za sociološku i moralnu dekadenciju u koju je američko društvo tonulo od kraja pedesetih godina. Sudac ga je više puta zamolio da ostane u okvirima inkriminirajućih činjenica; usporedba sa slučajem Manson na koju je upućivao činila mu se neprimjerenom, s obzirom da je Di Meola bio jedini od optuženih kojem se mogla utvrditi ikakva povezanost s bitničkim ili hippijevskim pokretom.

Sljedeće godine, MacMillan je objavio knjigu naslovljenu *From Lust to Murder: a Generation*, prevedenu na francuski pod prigupim naslovom *Generacija ubojstva*. Ta me knjiga iznenadila; očekivao sam uobičajeno trabunjanje vjerskih fundamentalista o povratku Antikrista i vraćanju molitve u škole. Zapravo se radilo o preciznoj, dobro dokumentiranoj knjizi, koja je detaljno analizirala brojne slučajeve; MacMillan se osobito bavio Davidovim slučajem, iznio je čitav njegov životopis, vidio se obiman istraživački rad.

Odmah nakon smrti svojeg oca, u rujnu 1976, David je prodao trideset hektara posjeda i kupio stanove u starim zgradama u Parizu; za sebe je zadržao veliku garsonijeru u Viscontijevoj ulici a ostatak preuredio za iznajmljivanje. Stare je stanove razdijelio na manje, neke sluškinj-ske sobe spojio; dao je ugraditi čajne kuhinje i tuševe. Kad su radovi završeni, dobio je dvadesetak malih garsonijera, koje su mu same donosile izdašan prihod. Nije odustajao od pokušaja da se probije u rocku, te si je rekao da možda ima prigodu u Parizu; ali već mu je bilo dvadeset šest godina. Prije nego što je krenuo u obilazak glazbenih studija, odlučio se pomladiti za dvije godine. To je bilo vrlo jednostavno: trebalo je samo odgovoriti 'dvadeset četiri' kad bi ga pitali za godine. Naravno, nitko nije provjeravao. Davno prije njega, Brian Jones je došao na istu ideju. Prema jednom od iskaza koje je prikupio MacMillan, jedne večeri, na nekom partvju u Cannesu, David je naletio na Micka Jaggera; odskočio je dva metra unatrag, kao da se našao licem u lice sa zmijom ljuticom. Mick Jagger je neupitno *bio* najveća zvijezda na svijetu; bogat, obožavan i ciničan, bio je sve o čemu je David sanjao. Razlog što je bio toliko zavodljiv je u tome što je *bio* samo zlo, što ga je na savršen način simbolizirao; a ono čemu se mase klanjaju iznad svega je slika nekažnjenog zla. Jednog se dana Mick Jagger suočio s problemom oko vladanja skupinom, sukobom dvaju ega, upravo s Brianom Jonesom; ali sve se razriješilo, dogodio se bazen. To, dakako, nije bila službena verzija, ali David je znao da je Mick Jagger gurnuo Briana u bazen; lako ga je zamislio kako to čini; i na taj je način, tim početnim ubojstvom, postao voda najveće rock-skupine na svijetu. Sve veliko što je na svijetu izgrađeno, izgrađeno je na temeljima ubojstva, David je u to bio uvjeren; i osjećao se spremnim, na kraju te '76, gurnuti koliko god je osoba potrebno u sve bazene koje treba; ali tijekom sljedećih godina sve što je uspio bilo je nastupiti na nekoliko ploča kao dodatni basist — i nijedna od tih ploča nije postigla ni najmanji uspjeh. No istodobno se još uvijek jako svidao ženama. Erotski su mu se zahtjevi povećali, i prešlo mu je u naviku ići u krevet s dvije cure u isto vrijeme, najradije s jednom plavušom i jednom crnkom. Većinom su prihvaćale, jer bio je zaista vrlo naočit - snažan i muževan, gotovo animalan tip. Bio je ponosan

na svoj dugačak i debeo falus, na svoja velika dlakava jaja. Penetracija ga je malo-pomalo prestajala zanimati, ali još uvijek mu je pružalo užitek vidjeti djevojke kako se spuštaju na koljena da bi mu pušile kurac.

Početak 1981, od jednog Kalifornijca koji se zatekao u Parizu, doznao je da se traže skupine koje bi sudjelovale u snimanju heavy-metal CD-a posvećenog Charlesu Man-sonu. Odlučio je još jednom okušati sreću. Prodao je sve svoje garsonijere, kojima se cijena u međuvremenu učtvorostručila, i odselio se u Los Angeles. Sada mu je zbiljski bila trideset jedna godina, službeno dvadeset devet; opet previše. Odlučio je, prije nego se predstavi američkim producentima, svoje godine umanjiti za još tri. Po tjelesnom izgledu, mogao je bez ikakva problema proći kao dvadesetšestogodišnjak.

Snimanje se razvuklo, Manson je iz zatvora zahtijevao astronomsku naknadu. David se bacio na jogging i počeo zalaziti u sotonističke krugove. Kalifornija je oduvijek bila omiljeno mjesto sekti posvećenih obožavanju Sotone, sve od onih najranijih: *First Church of Satan*, koju je 1966. u Los Angelesu osnovao Anton La Vey, i *Process Church of the Final Judgment*, ustanovljene 1967. u San Franciscu, u distriktu Haight Ashburv. Te su skupine još postojale, i David se povezao s njima; u načelu, oni su vršili samo uobičajene obrede, katkad žrtvovali koju životinju; ali preko njih je došao do mnogo zatvorenijih i žešćih krugova. Naročito mu je značajan bio susret s Johnom di Giornom, kirurgom koji je priređivao *abortus-partyje*. Nakon operacije fetus bi se raskomadalo, samljelo i pomiješalo u tijesto za kruh, koje bi sudionici podijelili među sobom. David je brzo shvatio da najsmjeliji Sotonisti nimalo ne vjeruju u Sotonu. Bili su, baš kao i on, potpuni materijalisti, i brzo odbacili sve te obrede s petokrakim zvijezdama, svijećama, dugim crnim plaštevima; svrha je tog protokola zapravo prije svega bila da početnicima pomogne u prevladavanju njihovih moralnih inhibicija. Godine 1983. dopušteno mu je da sudjeluje u svojem prvom obrednom ubojstvu, izvršenom nad portorikanskom bebom. Dok je dječaćića kastrirao nazubljenim nožem, John di Giorno mu je kopao, a zatim sažvakao očne jabučice.

U to je vrijeme David manje-više odustao od namjere da postane rock-zvijezdom, iako ga je znalo strašno zaboljeti srce kada bi ugledao Micka Jaggera na MTV-u. U svakom slučaju, projekt *Tribute to Charles Manson* je propao, i premda je priznavao dvadeset osam godina bilo mu je pet više, i počeo se zaista osjećati prestarim. U svojim fantazijama o vladanju i svemoći, sada bi se katkad poistovjetio s Napoleonom. Divio se tom čovjeku koji je odveo u smrt stotine tisuća ljudskih bića, i pritom se čak ne izgovarajući nikakvom ideologijom, nikakvim uvjerenjem. Za razliku od Hitlera, za razliku od Staljina, Napo leon nije vjerovao ni u što osim u sebe, svoju je osobu drastično razdvojio od ostatka svijeta, druge smatrajući samo instrumentima u službi njegove volje za moći. Prisjećajući se svojih dalekih denovskih korijena, David je zamišljao da je rodbinski povezan s tim diktatorom koji bi, šecući bojnim poljem u zoru, promatrajući tisuće osakaćenih, izmrcvarenih tijela, nehajno primijetio: »Pih... jedna će pariška noć sve to nadoknaditi.«

Iz mjeseca u mjesec, David i još neki sudionici ogrezali su sve dublje u okrutnost i užas. Katkad su snimali prizore svojih klanja, lica pokrivši maskama; jedan je od sudionika radio u videoindustriji, te mu je dostupan bio uređaj za umnažanje. Dobar *snuff movie* moglo se iznimno skupo prodati, za oko dvadeset tisuća dolara po kopiji. Jedne večeri, na grupnjaku kod prijatelja odvjetnika, David je prepoznao neki od svojih filmova koji se prikazivao na televizoru u jednoj od spavaćih soba. Na toj kazeti, snimljenoj mjesec ranije, rezao je muško spolovilo motornom pilom. Vrlo uzbuđen, privukao je k sebi djevojčicu od dvanaestak godina, prijateljicu

domaćinove kćeri, i priklještio je pred svoje sjedalo. Curica se malo otimala, pa mu ipak počela pušiti. Na ekranu je motornu pilu primicao bedrima čovjeka od četrdesetak godina, ovlaš ih dodirujući; tip je bio potpuno svezan, ruku ispruženih kao na križu, urlao je od straha. David je svršio djevojčici u usta u trenu kada je njegovo sječivo zarežalo ud; zgrabio je djevojčicu za kosu, naglo joj okrenuo glavu i prisilio je da gleda dugi, nepomični kadar batrljka iz kojeg lipće krv.

Iskazi koje je prikupio o Davidu se tu zaustavljaju. Policija je slučajem zaplijenila matricu jedne videosnimke mučenja, ali David je vjerojatno bio obaviješten, kako god bilo uspio je na vrijeme pobjeći. Tu je slijedila MacMilla-nova teza. Ono što je jasno pokazao u svojoj knjizi je da tobožnji sotonisti nisu vjerovali ni u Boga, ni u Sotonu, niti u koju drugu nadzemaljsku silu; svetogrđu je u njihovim obredima pripadala samo uloga sporednog erotskog začina, koji je najčešće brzo gubio okus. Doista su bili, baš kao i njihov učitelj markiz De Sade, potpuni materijalisti, hedonisti u potrazi za osjetilnim doživljajima sa sve više nasilja. Prema MacMillanovom mišljenju, progresivno propadanje moralnih vrijednosti tijekom 60-ih, 70-ih, 80-ih a potom i 90-ih bio je logičan i neizbježan proces. Bilo je normalno da se pojedinci oslobođeni uobičajenih moralnih prisila, iscrpivši seksualno zadovoljenje, okrenu neobuzdanim zadovoljstvima okrutnosti; dva stoljeća ranije, De Sade je prošao sličan put. U tom smislu, *serial killers* 90-ih godina bili su odbačena djeca hippija 60-ih; njihovi se zajednički preci mogu prepoznati u bečkim aktivistima 50-ih. Pod krinkom umjetničkih performansa, bečki akcionisti kao što su Nitsch, Muehl ili Schvarzkogler javno su mrcvarili životinje; pred okupljenim kretenima čupali su, čerečili udove i utrobu, uranjali ruke u meso i krv, nevinim životinjama nanosili krajnju patnju - a jedan bi pomoćnik za to vrijeme fotografirao ili snimao klanje i tako dobiveni materijal izlagao bi se u umjetničkoj galeriji. Ta se dionizijska želja za oslobađanjem bestijalnosti i zla, koju su potaknuli bečki akcionisti, javlja čitavim tijekom kasnijih desetljeća. Daniel Mac-Millan tvrdi da to zastranjenje, koje se u zapadnjačkim civilizacijama dogodilo nakon 1945, nije bilo ništa drugo nego povratak brutalnom kultu snage, odbijanje sustava svjetovnih pravila izgrađenog dugotrajnim procesom u ime morala i prava. Bečkim akcionistima, beatnicima, hippijima i serijskim ubojicama zajedničko je potpuno slobodoumlje, to što su su zagovarali nesputano isticanje prava pojedinca nad društvenim normama, nad svim licemjermima od kojih se, po njihovom mišljenju, sastoji moral, osjećajnost, pravda i milosrđe. U tom smislu Charles Manson nikako nije čudovišno izobličeno hippijevskog eksperimenta, nego njegov logičan ishod; a David di Meola samo je proširio i u praksi primijenio vrijednosti osobnog oslobađanja koje je zagovarao njegov otac. Mac-Millan je bio član konzervativne stranke, i od žestine njegovih napada na slobodu pojedinca neki su se u stranci nakostriješili; ali utjecaj njegove knjige bio je znatan. Obojativši se od autorskih prava, sve je svoje vrijeme posvetio politici; sljedeće godine izabran je u Zastupnički dom.«

Bruno zamukne. Njegova je kava bila odavno popijena, bilo je četiri ujutro i u prostoriji se nije nalazio nijedan bečki akcionista. Hermann Nitsch zapravo je tada trunuo u nekom austrijskom zatvoru, osuđen zbog silovanja maloljetnice. Taj je čovjek već prešao šezdesetu, moglo se očekivati da će brzo preminuti; tako će iz ovog svijeta nestati jedan izvor zla. S te strane nije bilo nikakva razloga za uzbuđivanje. Sve je sada bilo mirno; jedan je osamljeni konobar obilazio stolove. U tom su trenu bili jedini gosti, ali pivnica je radila od 0 do 24 sata, to je pisalo na pročelju, pa zatim i u jelovnicima, to je bila gotovo ugovorna obveza. »Te pederčine nas neće zajebavati«, nehotice primijeti Bruno. Čovjek u našem suvremenom društvu nužno proživi jedno

ili više razdoblja krize, temeljitog osobnog preispitivanja. Stoga je normalno da mu u središtu velike europske metropole na raspolaganju bude barem jedan lokal otvoren čitavu noć. Naručio je puding od maline i dvije višnjevače. Christiane je pažljivo slušala njegovu priču; u njegovoj je šutnji bilo nešto bolno. Sada se trebalo vratiti jednostavnim užicima.

16. Prema estetici dobre volje

»Cim se javi zora, djevojke idu brati ruže. Val mudrosti prostruji dolinama, metropolama, pomogne pronicavosti najzanesenijih pjesnika, s kolijevki zbaciti zaštitu, s mladosti krunu, starcima pomete vjeru u besmrtnost.«

(Lautreamont - *Poezija II*)

Većinu osoba s kojima se Bruno imao priliku družiti tijekom života vodila je isključivo potraga za užitkom -ako se, dakako, u pojam užitka uključe narcistička zadovoljstva koja donose tuđe poštovanje ili divljenje. Tako se razvijaju različite strategije, koje se naziva ljudskim životima. To je pravilo, međutim, dopuštalo iznimku u slučaju njegova polubrata; reklo bi se da je sam izraz »užitak« teško povezati s njim; no, istini za volju, je li Michela išta vodilo? Jednolično pravocrtno kretanje traje neograničeno u odsutnosti trenja ili primjene neke vanjske sile. Organiziran, racionalan, sociološki smješten na simetrali viših kategorija, život njegova polubrata kao da se dotad odvijao bez trenja. Moguće je da se u zatvorenom svijetu istraživača na polju molekularne biologije odvijaju zakučaste i strahovite borbe za prevlast; no Bruno je u to sumnjao.

»Tvoj je pogled na život vrlo mračan...«, reče Christiane, prekidajući šutnju koja je postajala teška. »Ničeanški«, pojasni Bruno. »Točnije, jeftino ničeanški«, procijeni korisnim dodati. »Pročitaj ću ti jednu pjesmu.« Iz džepa izvadi notes i izgovori sljedeće stihove:

Uvijek ista stara bedastoća O vječnom vraćanju, i te mustre. A ja jedem sladoled od šumskog voća Na terasi Zarastustre.

»Znam što treba učiniti«, reče ona nakon još jednog razdoblja šutnje. »Idemo na grupnjake na Rtu Agde, u naturističkoj zoni. Tamo dolaze nizozemske bolničarke, njemački službenici, svi su OK, fini građani, Skandinavci, ili iz Beneluxa. Zašto ne bismo na grupnjak s luksemburškim policajcima?«

»Potrošio sam svoje slobodne tjedne.«

»I ja, školska godina počinje u utorak; ali treba mi još praznika. Dosta mi je nastave, djeca su kreteni. I tebi isto trebaju praznici, treba ti uživanja, s puno različitih žena. To je moguće. Znam da ne vjeruješ, ali tvrdim ti da je moguće. Imam prijatelja lječnika, prepisat će nam bolovanje.«

Na stanicu u Agde stigli su u ponedjeljak ujutro, taksijem se odvezli u naturističku zonu. Christiane je imala iznimno malo prtljage, nije se stigla vratiti u Nyon. »Morat ću sinu poslati love«, reče. »Prezire me, ali prisiljena sam ga izdržavati još nekoliko godina. Bojim se samo da ne postane nasilan. Družiti se sa stvarno čudnim tipovima, muslimanima, nacistima... Da pogine na motoru bilo bi mi teško, ali mislim da bih se osjećala slobodnijom.«

Već je bio rujan, lako su pronašli smještaj. Naturistički kompleks Rta Agde, sastavljen od pet zdanja izgrađenih 70-ih i početkom 80-ih godina, tvori ukupni hotelski kapacitet od deset tisuća kreveta, što je svjetski rekord. Njihov apartman, površine 22 m², sastojao se od spavaće-dnevne

sobe s kaučem na razvlačenje, čajne kuhinje, dva ležaja na kat, kupaonice, odvojenog wc-a i terase. Mogao je primiti najviše četiri osobe - najčešće obitelj s dvoje djece. Odmah su se počeli ugodno osjećati. Okrenuta prema zapadu, terasa je imala pogled na marinu i tu se mogao pijuckati aperitiv uživajući u posljednjim zrakama zalazećeg sunca.

Naturističko središte Rta Agde opremljeno je s tri robne kuće, minigolf terenom i biciklima za iznajmljivanje, ali njegov su glavni adut za privlačenje turista elementar-niji užici plaže i seksa. Tu je zaživio jedan posebni sociološki obrazac, utoliko začudniji što se doima u otklonu od svakog unaprijed utvrđenog protokola, što proistječe isključivo iz podudarnih osobnih inicijativa. Tako je barem počinjao Bruno članak u kojem se osvrnuo na svoja dva tjedna ljetovanja, naslovivši ga »PJEŠČANI NASIPI PLAŽE U MARSEILLANU: PREMA ESTETICI DOBRE VOLJE«. Taj će članak u posljednji čas ipak odbiti časopis *Esprit*.

»Ono što najprije od svega zapanjuje na Rtu Agde«, zapisao je Bruno, »suživot je banalnih potrošačkih objekata, potpuno istovrsnih onima koje se susreću u ostalim priobalnim turističkim središtima diljem Europe, i drugačijih trgovina, eksplicitno namijenjenih razbludnosti i seksu. Neobično je, primjerice, jednu do druge vidjeti pekaru, zalogajnicu i prodavaonicu odjeće koja nudi uglavnom prozirne mikrominice, donje rublje od latexa i haljine skrojene da razotkrivaju grudi i guzove. Jednako je neobično vidjeti žene i parove, s djecom ili bez, kako prebiru po policama, bez ustručavanja zalaze u te raznovrsne trgovine. Naposljetku, neobično je vidjeti da novinske kuće koje su ovdje zastupljene, osim uobičajenog spektra dnevnika i časopisa, nude osobito bogat izbor svingerskih i ponografskih izdanja, kao i raznolika erotska pomagala, a da sve to nijednog kupca ni najmanje ne uznemiruje.

Tipična institucijska ljetovališta mogu se poredati u rasponu od 'obiteljskih' (Mini Club, Kid's Club, uređaji za grijanje bočica, stolići za prematanje) do onih 'za mladež' (sportovi na vodi, večeri sa zabavnim programom za noćne ptice, ne preporuča se mladima od 12 godina). Zbog visokog udjela obiteljskih gostiju, i zbog važnosti koja pripada seksualnim aktivnostima lišenim uobičajenog konteksta zavođenja, naturističko središte Rta Agde uvelike je izvan takve dihotomije. Ujedno se razlikuje, što je iznenađenje za posjetitelja, od tradicionalnih naturističkih središta. Podsjetimo da ona promiču 'zdravo' shvaćanje nudizma, isključujući svako izravno seksualno tumačenje; vegetarijanska prehrana ima prednost, duhan je gotovo zabranjen. Cesto ekološki osviješteni, sudionici se okupljaju oko aktivnosti kao što je joga, slikanje na svili, orijentalna gimnastika; rado se prilagodavaju oskudnim uvjetima boravka u divljini. Apartmani koji se iznajmljuju na Rtu Agde, naprotiv, odgovaraju normama udobnosti običnih ljetovališta; prirodu tu zastupaju uglavnom travnjaci i cvijetnjaci. Naposljetku, ugostiteljstvo: klasičnog je tipa, jedni do drugih su riblji restorani, pizzerije, fast-food kiosci i slastičarnice. Stječe se dojam da je golotinja ovdje, da tako kažemo, zaogrnuti drugačijim obilježjima. U tradicionalnom naturističkom središtu, ona je obvezatna čim to dopuste vremenski uvjeti; tu se obvezu strogo nadzire, i prati je oštra osuda svakog ponašanja ocijenjenog voajerističkim. Na Rtu Agde, naprotiv, u samoposlugama kao i u kafićima, zamjetan je miroljubivi suživot iznimno raznolike odjeće, u rasponu od potpune golotinje do tradicionalne odjevenosti, preko odjeće otvoreno erotske namjene (mrežaste minice, čipkasto rublje, visoke čizme). Štoviše, voajerizam se prešutno odobrava: na plažama su čest prizor muškarci koji se zaustavljaju pred ženskim spolovilima, izloženim njihovom pogledu; mnoge žene tom promatranju čak daju intimniji karakter odlučujući se za epilaciju, koja olakšava razgledavanje dražice i velikih usana. Čak i ako

ne sudjelujete u posebnim aktivnostima ovog središta, sve to stvara iznimno neobično ozračje, jednako različito od erotskog i narcisoidnog ugođaja talijanskih diskoteka, kao i od 'sumnjive' atmosfere vrućih četvrti velikih gradova. Ukratko, radi se o klasičnom priobalnom ljetovalištu u kojem vlada pristojnost, osim što seksualnim užicima pripada značajna i sasvim dopuštena uloga. S tim se u vezi sama nadaje formulacija kao što je 'socijaldemokratsko seksualno ozračje', uzevši u obzir visok postotak stranih gostiju, većinom Nijemaca, uz također visok udio Nizozemaca i Skandinavaca.«

Već drugi dan, Bruno i Christiane su na plaži upoznali jedan par, Rudi i Hannelore, koji su im pomogli da ste-knu bolji uvid u sociološki ustroj tog mjesta. Rudi je bio tehničar u nekom središtu za upravljanje satelitima, čije je glavno zaduženje bio nadzor geostacionarnog položaja telekomunikacijskog satelita Astra; Hannelore je radila u nekoj velikoj knjižari u Hamburgu. Na Rt Agde su dolazili već desetak godina, imali su dvoje male djece, ali ove su ih godine radije ostavili Hannelorinim roditeljima kako bi sami proveli tjedan dana. Te su večeri svi zajedno jeli u ribljem restoranu koji je nudio izvrsnu bouillabaisse. Odmah su se potom uputili u apartman njemačkog para. Bruno i Rudi su jedan za drugim penetrirali Hannelore, dok je ona lizala Christianino spolovilo; potom su ženama zamijenili položaj. Hannelore je zatim Brunu zadovoljila ustima. Imala je krasno tijelo, bujno ali čvrsto, vidljivo održavano sportskim aktivnostima. Uz to je pušila s mnogo osjećajnosti; vrlo uzbuđen situacijom, Bruno je, nažalost, svršio malo prebrzo. Rudi je, zahvaljujući iskustvu, uspio zadržati ejakulaciju dvadeset minuta dok su mu Hannelore i Christiane zajedno pušile, prijateljski ispreplićući jezike na njegovom glaviću. Hannelore im je ponudila čašicu višnjevače za kraj večeri.

Dvjesto diskotekama za parove u središtu naselja zapravo nije pripadala osobita uloga u razvratnom životu njemačkog para. *Cleopdre* \ *Absolu* su se teško nosile s konkurencijom *Extasije*, podignute izvan naturističkog područja, na općinskom zemljištu Marseillana: spektakularno opremljena (*black room, peep room*, grijani bazen, jacuzzi, i odnedavna naljepša *mirror room* pokrajine Languedoc--Roussillon), *Extasia* nije nimalo spavala na lovorikama stečenim početkom 70-ih; zahvaljujući među ostalim i dražima okoliša, znala je sačuvati svoj status »kulturnog« kluba. No Hannelore i Rudi su im ipak predložili da sljedeće večeri podu u *Cleopdtru*. Manja, prisnijeg i toplijeg ugođaja, *Cleopdre* je po njihovom mišljenju predstavljala izvrsno polazište za novopridošli par, i bila je smještena doista u samom središtu ljetovališta: dakle prigoda da se s prijateljima popije čašica nakon večere, bez komplicira-nja; ujedno i prigoda da žene u simpatičnom ugođaju isprobaju upravo kupljenu erotsku odjeću.

Rudi je ponovno poslao bocu višnjevače. Nitko se od njih četvero nije obukao. Bruno je oduševljeno primijetio da je ponovno u erekciji, manje od pola sata nakon što je svršio u Hannelorinim ustima; ispričao se riječima punim naivnog ushićenja. Duboko ganuta, Christiane mu je počela drkati, praćena raznježenim pogledom njihovih novih prijatelja. Kada se približio kraj, Hannelore je čučnula među njegova bedra i stala mu sisati ud sitnim pokretima usta, dok ga je Christiane nastavila milovati. Rudi je, otkaćen, nesvjesno ponavljao »*Gut... gut...*« Razdvojili su se pripiti, ali odlično raspoloženi. Bruno se prisjetio Kluba Petorice, upozorivši Christiane na sličnost između nje i Claude, onakve kakvu je oduvijek zamišljao; prema njegovim riječima, nedostajao je još samo hrabri pas Dago.

Poslijepodne sljedećeg dana otišli su zajedno na plažu. Bilo je sunčano i vrlo toplo za mjesec rujan. Ugodno je, reče si Bruno, šetati učetvero, bez odjeće, uz rub vode. Ugodno je znati da neće

biti nikakvog prijepora, da su seksualni problemi razriješeni; ugodno je znati da će se svatko, u granicama svojih mogućnosti, truditi drugima pružati užitak.

Duž tri kilometra, naturistička plaža Rta Agde blago se spušta, što omogućuje da se čak i mala djeca kupaju bez opasnosti. Najvećim je dijelom namijenjena obiteljskom kupanju, kao i sportovima (surf, badminton, puštanje zmajeva). Prešutno je dopušteno da se parovi u potrazi za razvratnim doživljajima susreću na istočnom dijelu plaže, malo iza kafića u Marseillanu. Pješčani nasipi, utvrđeni ogradom, tu tvore omanju uzvisinu. S vrha tog prijevoja vidi se na jednoj strani plaža, koja blago uranja u more, a na drugoj brežuljkasti pojas koji čine nasipi i zaravni, mjestimično obrasli šumarcima zimzelena hrasta. Smjestili su se na strani plaže, odmah ispod prijevoja. Dvjestotinjak parova tu se okupilo na skućenom prostoru. Nekoliko se muškaraca bez partnera smjestilo usred parova; neki su pak šetali nasipom, pogledavajući naizmjenice u oba smjera.

»Tijekom dva tjedna našeg boravka, svakog smo posli-jepodneva odlazili na tu plažu«, dalje je zapisao Bruno u svojem članku. »Dakako, moguće je umrijeti, zamisliti smrt, i oštrim okom promatrati ljudske užitke. No ako odbacimo takav ekstremistički pogled, nasipi marseillan-ske plaže čine - to ću nastojati pokazati - mjesto primjereno humanističkom ustroju, osmišljenom da svakome pruži najveći mogući užitak, a pritom nikoga ne izvrgne nepodnošljivoj moralnoj patnji. Seksualno zadovoljenje (najsnažniji užitak koji ljudsko biće može doživjeti) počiva uglavnom na osjetu dodira, naročito na svjesnom podražavanju određenih epidermijskih područja, prekrivenih Krauseovim tjelešcima, koja su povezana s neuronima sposobnim da u hipotalamusu potaknu snažno oslobađanje endorfina. Taj jednostavni sustav nadopunjuje bogatija mentalna konstrukcija - nastala u neokorteksu nizanjem kultiviranih generacija - koja priziva *fantazije* i (uglavnom kod žena) *ljubav*. Nasipe marseillanske plaže — takva je barem moja hipoteza - ne treba smatrati mjestom na kojem se neobuzdano rasplamsavaju fantazije, već naprotiv, poprištem uravnoteženja seksualnih potraživanja, zemljopisnim utjelovljenjem nastojanja za povratkom u normalno stanje — uglavnom na temelju načela *bonne volje*. Konkretno rečeno, svaki od parova okupljenih u prostoru između vrhova nasipa i ruba vode može započeti s neskrivenim seksualnim dodirivanjem; žena često drka ili liže svojem partneru, muškarac joj jednako često uzvraća na isti način. Susjedni parovi to milovanje promatraju s posebnom pozornošću, približujući se da bolje vide, malo--pomalo počinju slijediti njihov primjer. Tako se od pokretačkog para plažom brzo širi nevjerovatno uzbudljiv val milovanja i pohote. Kako seksualna pomama raste, mnogi se parovi približuju jedni drugima kako bi se odali skupnom milovanju; no, važno je istaknuti, svakom približavanju prethodi pristanak, najčešće eksplicitan. Kada žena želi izbjeći neželjeni dodir, ona to jednostavno da do znanja, jednostavnim pokretom glave — koji muškarca istog trena potakne na ceremonijalno i gotovo komično ispričavanje. Iznimna suzdržanost muških sudionika još je dojmli-vija ako se zađe u unutrašnjost, preko vrha nasipa. To područje tradicionalno pripada ljubiteljima *gang banga* i muških grupnjaka. Poticaj i ovdje dolazi od para koji počne s intimnim milovanjem - prilično često felacijom. Ta dva partnera ubrzo okruži desetak ili dvadesetak muškaraca bez para. Sjedeći, stojeći ili čučajući na petama, oni masturbiraju promatrajući prizor. Stvari se katkad tu zaustave, par se vraća u svoj prvobitni zagrljaj i promatrači se malo-pomalo razidu. Katkad, pak, žena pokretom ruke naznači da želi masturbirati drugim muškarcima, pušiti im ili imati snošaj s njima. Tada se izmjenjuju, bez osobite žurbe. Kada ona želi prekinuti, također je dovoljno da to gestom naznači. Nijedna riječ ne bude izgovorena; jasno se čuje vjetar

kako fijuče među nasipima, kako povija busene trave. Vjetar katkad utihne; tišina je tada potpuna, remete je jedino hropci zadovoljstva.

Naturističko ljetovalište Rta Agde ni najmanje ne namjeravam ovdje oslikati idiličnim tonovima kao nekakvu fourierističku 'ljudsku košnicu'. Na Rtu Agde kao i drugdje, žene mladog i skladnog tijela obasipaju laskavim ponudama zavodljive i muževne muškarce. Na Rtu Agde kao i drugdje, debela, ostarjela i neugledna osoba bit će osuđena na onaniju - osim što će ta aktivnost, u načelu zabranjena na javnim mjestima, ovdje biti prijateljski i blagonaklono primljena. Ono što čudi unatoč svemu je da se tako raznovrsne seksualne aktivnosti, daleko uzbudljivije od svega prikazanog u bilo kojem pornografskom filmu, odvijaju bez izbijanja i najmanjeg nasilja, pa čak i najmanjeg kršenja pristojnosti. Ponovno prizivajući pojam 'socijaldemokratske seksualnosti', osobno sam skloniji tu prepoznati jednu neobičnu primjenu onih istih odlika discipline i poštivanja svojstvenih svakom ugovoru, zahvaljujući kojima su Nijemci vodili dva užasno smrtonosna svjetska rata u razdoblju od dvije generacije, da bi potom, iz ruševina svoje zemlje, ponovno podigli snažno, izvozu orijentirano gospodarstvo. U tom bi pogledu bilo zanimljivo sa sociološkim obrascem oživotvorenim na Rtu Agde suočiti stanovnike zemalja u kojima se te kulturne vrijednosti tradicionalno njeguju (Japan, Koreja). Taj odnos poštivanja i legalizma, koji svakome, ako se pridržava ugovornih obveza, osigurava brojne trenutke spokojnog užitka, u svakom slučaju ima snažnu moć uvjeravanja, jer se bez poteškoća, i bez ikakva eksplicitnog kodeksa, nameće manjinskim elementima koji zalaze u ljetovalište (južnjačke seljačine, članovi Nacionalnog fronta; arapski delinkventi; Talijani iz Riminija).«

Bruno je ovdje prekinuo članak nakon tjedna svojeg boravka. Ono što mu je preostalo za reći bilo je nježnije, profinjnije i nesigurnije. Nakon poslijepodneva provedenih na plaži, oko sedam sati su se običavali vratiti na piće u svoj apartman. On bi popio Campari, ona najčešće bijeli Martini. Promatrao bi kretanje sunca na zidu - bijelo ožbukanom unutra, blago ružičasto vani. Uživao je promatrati Christiane kako naga hoda apartmanom, odlazi po led i masline. Osjećao je nešto čudno, vrlo čudno: lakše je disao, katkad minutama ni na što nije mislio, više se nije osobito bojao. Jednog poslijepodneva, osam dana po njihovom dolasku, reče Christiane: »Mislim da sam sretan.« Naglo se zaustavila, grčevito uhvativši posudu s ledom, i vrlo duboko uzdahnula. On nastavi:

»Želim živjeti s tobom. Čini mi se da je dosta, da smo dovoljno bili ovako nesretni, predugo. Kasnije će doći bolest, bespomoćnost i smrt. Ali mislim da možemo biti sretni, zajedno, sve do kraja. U svakom slučaju, htio bih probati. Mislim da te volim.«

Christiane je briznula u plač. Kasnije, uz pladanj morskih plodova u *Neptunu*, pokušali su to pitanje razmotriti na praktičan način. Ona može dolaziti svakog vikenda, to je lako; a njemu bi zasigurno bilo vrlo teško u Parizu ishoditi premještaj. Uzevši u obzir alimentaciju, Brunina je plaća bila nedovoljna da oboje žive od nje. Povrh toga, tu je bio i Christianin sin; još jedan razlog za čekanje. Ali ipak, bilo je moguće; po prvi put nakon toliko godina, nešto se doimalo mogućim.

Sutradan, Bruno je napisao kratko i uzbuđeno pismo Michelu. U njemu se očitovao sretnim, iskazao žaljenje što se nikada nisu uspjeli u potpunosti razumjeti. Poželio mu je da, koliko je moguće, i sam pronađe neku vrstu sreće. Potpisao se riječima: »Tvoj brat Bruno«.

Pismo je Michela zateklo usred snažne teorijske obe-shrabrenosti. Prema Margenauovoj hipotezi, osobna svi jest može se prisposobiti polju vjerojatnosti u Fockovom prostoru, koji se definira kao izravni zbroj Hilbertovih prostora. Taj se prostor u načelu može utvrditi na temelju elementarnih elektronskih pojava koje se događaju na razini sinaptičkih mikropozicija. Normalno je ponašanje tako prisposobivo elastičnom izobličenju polja, a slobodan čin njegovom deranju: ali u kojoj topologiji? Nije nimalo očigledno da je prirodna topologija hilbertovskih prostora dostatna da se objasni pojava slobodnog čina; čak nije ni sigurno da je danas moguće postaviti taj problem, osim krajnje metaforičnim pojmovima. No ipak, novi je konceptualni okvir postao neophodan, Michel je u to bio uvjeren. Svake večeri, prije nego što bi ugasio svoje računalo, putem Interneta bi poslao upit za podacima vezanim uz rezultate eksperimenata objavljene tijekom dana. Sljedećeg bi ih jutro proučavao, i ustanovio da posvuda u svijetu istraživački centri sve više rade naslijepo, u duhu empirizma lišenog smisla. Nijedan rezultat nije omogućivao približavanje ni najmanjem zaključku, niti formuliranje ikakve teoretske hipoteze. Osobna se svijest javila naglo, bez ikakva vidljivog razloga, usred niza životinjskih generacija; nedvojbeno je daleko starija od jezika. Slijedeći svoju nesvjesnu teleologiju, danvinovci kao i obično ističu selektivne hipotetske prednosti vezane uz javljanje osobne svijesti, i kao i obično to ništa ne objašnjava, to je samo zgodna mitska rekonstrukcija; ali antropološko načelo u ovom slučaju nije nimalo uvjerljivije. Svijet si je stvorio oko za promatranje, mozak za razumijevanje; da, i onda? To nimalo ne doprinosi shvaćanju te pojave. Svijest o sebi, odsutna kod nematoda, utvrđena je kod ne osobito razvijenih guštera kao što je *Lacerta agilis*; vrlo je vjerojatno uključivala i prisutnost središnjeg živčanog sustava, i još nešto više. To je nešto ostalo potpuno tajanstveno; izgleda da se javljanje svijesti ne može povezati ni s kakvom anatomskom, biokemijskom ni staničnom činjenicom; to obeshrabruje.

Sto bi učinio Heisenberg? Sto bi učinio Niels Bohr? Odmaknuo se od predmeta, razmislio; prošetao prirodom, slušao glazbu. Do novog se nikad ne dolazi jednostavnim premetanjem starog; informacije se danas pridodaju drugim informacijama poput šaka pijeska, njihova je priroda predodređena konceptualnim okvirom koji omeđuje istraživačko polje; danas je više no ikada potreban novi kut promatranja.

Dani su bili topli i kratki, protjecali su tužno. U noći 15. rujna, Michel je usnio neuobičajeno radostan san. Bio je s djevojčicom koja je jahala šumom, okružena leptirima i cvijećem (probudivši se, shvatio je da taj prizor, uskrsnuo nakon trideset godina, pripada špici »Kraljevića Safira«, televizijske serije koju je gledao nedjeljom popodne u bakinoj kući, serije koja je tako točno pogadala prolaz u njegovo srce). Tren kasnije hodao je sam, nepreglednom brežuljkastom livadom, kroz visoku travu. Obzor se nije nazirao, travnati bregovi kao da su se beskrajno nizali, pod blistavim nebom lijepe svjetlosive boje. No ipak je odmicao, bez kolebanja i bez žurbe; znao je da nekoliko metara ispod njegovih nogu teče podzemna rijeka, i da će ga koraci neizbježno, nagonski voditi duž rijeke. Oko njega, trava se u valovima povijala pod vjetrom.

Probudivši se, osjetio je veselje i živost, kao nikad otkako je uzeo dopust, prije više od dva mjeseca. Izišao je, skrenuo u Aveniju Emilea Zole, stao šetati drvoredom lipa. Bio je sam, ali to ga nije tištilo. Zaustavio se na uglu Poduzetničke ulice. Prodavaonica *Zolacolor* upravo se otvarala, prodavačice Azijatkinje zauzimale su mjesta uz svoje blagajne; bilo je oko devet sati. Između tornjeva Beaugre-nellea, nebo je bilo čudnovato svijetlo; sve je to bilo bezizlazno. Možda je trebao razgovarati sa susjedom preko puta, onom iz *20 Ans*. Kako radi u časopisu širokog spektra, upućena je u društvene pojave, i vjerojatno poznaje mehanizme stapanja sa svijetom; ni

psihološki joj čimbenici zacijelo nisu strani; ta ga djevojka vjerojatno može mnogočemu naučiti. Pošao je kući velikim koracima, gotovo trčeći, u jednom se dahu uspeo do kata na kojem stanuje njegova susjeda. Zvonio je dugo, triput. Nitko se nije odazvao. Smeten, uputio se prema svojoj zgradi; pred dizalom se zamislio nad sobom. Je li depresivan, te ima li to pitanje smisla? Posljednjih se godina u četvrti pojavljuje sve više plakata koji pozivaju na građansku svijest i otpor Nacionalnom frontu. Krajnja ravnodušnost koju je pokazivao prema tom pitanju, prema oba suprotstavljena uvjerenja, već je sama po sebi bila zabrinjavajući znak. Tradicionalna *lucidnost depresivnih*, često opisivana kao drastični pad uživljenosti u ljudske brige, očituje se prije svega u vidu gubitka zanimanja za stvari koje su doista nezanimljive. Tako se, u krajnjoj liniji, može zamisliti zaljubljenog depresivca, dok je domoljubno raspoložen de-presivac, reklo bi se, jednostavno nepojmljiv.

Vrativši se u kuhinju, spoznao je kako je uvjerenje u slobodan i razlozan izbor osobnog političkog opredjeljenja — kao prirodan temelj demokracije - vjerojatno rezultat brkanja slobode i nepredvidljivosti. Vrtlozi vodene struje uz noseći stup mosta strukturno su nepredvidljivi; no nitko stoga neće ni pomisliti da ih proglasi *slobodnima*. Nalio si je čašu bijelog vina, navukao zavjese i legao da razmisli. Jednadžbe teorije kaosa uopće se ne pozivaju na fizičko okruženje u kojem se očituju; njihova im sveprisutnost omogućuje da primjenu ostvare u hidrodinamici kao i u genetici životinjskih vrsta, u meteorologiji kao i u sociologiji skupina. Njihova je moć morfološke modelizacije zadovoljavajuća, ali prediktivne su im sposobnosti gotovo nikakve. Jednadžbe kvantne mehanike, naprotiv, omogućuju da se ponašanje mikrofizičkih sustava predvidi s izvanrednom preciznošću, pa čak i s potpunom preciznošću ako se odustane od svake nade u povratak materijalističkoj ontologiji. Prerano je, a možda i nemoguće, za uspostavljanje matematičke veze između tih dviju teorija. Međutim, Michel je bio uvjeren da je stvaranje atraktora putem stalno evoluirajuće mreže neurona i sinapsa ključ objašnjenja ljudskih stavova i djela.

Tražeći presliku iz jedne od recentnih publikacija, shvatio je da već više od tjedan dana zaboravlja otvarati svoju poštu. Dakako, sastojala se uglavnom od reklama. Poduzeće TMR nakanilo je, porinućem *Coste Romantice*, stvoriti novu institucijsku normu u domeni luksuznih krstarenja. Taj je brod opisan kao *autentični ploveći raj*. Evo kako bi se mogli - ovisi samo o njegovoj odluci - odvititi prvi trenuci njegova krstarenja: »Najprije ćete ući u suncem okupano veliko predvorje, pod golemu staklenu kupolu. Panoramskim ćete se dizalom uzdignuti do gornje palube. Odatle ćete, kroz ogromnu staklenu stijenku na pramcu, moći promatrati more *kao na divovskom ekranu*.« Odložio je prospekte, obećavši si da će ih kasnije detaljnije razgledati. Šetati gornjom palubom, promatrati more kroz prozirnu stijenku, tjednima ploviti pod jednoličnim nebom... zašto ne? Za to vrijeme, zapadna se Europa može slobodno srušiti pod bombama. Oni će se, glatki i osunčani, iskrcati na novi kontinent.

U međuvremenu treba živjeti, i to se može na veseo, inteligentan i odgovoran način. U svojem posljednjem izdanju, *Najsvježije Vijesti iz Monoprixa* naglasak su više no ikad stavile na pojam građanske poduzetnosti. Uvodničar se još jednom uhvatio ukoštac s predrasudom da je gastronomija nespojiva s dobrom linijom. Svojim asortimanom, svojim izborom proizvođača, brižljivim nadzorom kriterija, Monoprbc je od svojeg nastanka svakim potezom pokazivao upravo suprotno uvjerenje. »Uravnoteženost je svima ostvariva, i to odmah«, bez oklijevanja je tvrdio urednik. Nakon te prve udarne, dapače društveno svjesne stranice, ostatak su brošure u

veselije tonove bojili praktični savjeti, edukativne igre, korisne informacije. Michel se tako zabavio izračunavanjem svoje dnevne potrošnje kalorija. Posljednjih tjedana nije ni čistio, ni peglao, ni plivao, ni igrao tenis, ni vodio ljubav; jedine tri aktivnosti koje je zaista mogao označiti bile su: sjedenje, ležanje, spavanje. Sve zbrojivši, njegove su potrebe iznosile 1750 kilokalorija na dan. Iz Bruninog se pisma moglo zaključiti da on mnogo pliva i vodi ljubav. Ponovio je operaciju zbrajanja s tim podacima: dnevne energetske potrebe su porasle na 2700 kilokalorija.

Medu poštom je bilo još jedno pismo, koje su mu poslale općinske vlasti Crecy-en-Briea. Zbog proširenja auto-busne stanice, bilo je nužno preurediti mjesno groblje i premjestiti neke grobove, među kojima i grob njegove bake. Prema propisu, jedan član obitelji morao je nazočiti prijenosu posmrtnih ostataka. Službu grobnih mjesta mogao je posjetiti između deset i trideset i dvanaest sati.

18. Ponovni susret

Sinobus do Crecy-la-Chapellea zamijenjen je prigradskim vlakom. Samo se selo uvelike promijenilo. Zaustavio se na Kolodvorskom trgu, s iznenađenjem se osvrnuo oko sebe. U Aveniji generala Leclerca, na izlasku iz Crecvja, izgrađen je trgovački centar Casino. Posvuda oko sebe vidio je nove obiteljske kuće, stambene zgrade.

Tako je od otvaranja Eurodisneva, objasnio mu je općinski službenik, i još više od produženja metroa do Marne--la-Valee. Mnogi su se Parižani odlučili doseliti ovamo; cijena zemljišta gotovo se utrostručila, i posljednji su poljoprivrednici prodali svoje farme. Sada su imali teretanu, višenamjensku sportsku dvoranu, dva bazena. I ponešto problema s delinkvencijom, ali ne više no drugdje.

Uputivši se prema groblju, dok je hodao duž starih kuća i neizmjenjenih kanala, ipak je osjetio onu uznemirenost i tugu koja se uvijek javlja pri povratku na mjesto gdje je čovjek proveo djetinjstvo. Prešavši put koji je okruživao mjesto, našao se pred mlinom. Klupa na kojoj su Annabelle i on rado sjedili nakon nastave još je bila tu. U mutnoj vodi, velike su ribe plivale suprotno od struje. Sunce je nakratko zabljesnulo, između dva oblaka.

Čovjek je Michela čekao kod ulaza na groblje. »Vi ste...« »Da.« Kojom suvremenijom riječju treba nazvati grobara? U ruci je držao lopatu i veliku vreću za smeće od crne plastike. Michel je krenuo za njim slijedeći ga u stopu. »Ne morate gledati...«, promrmljao je prilazeći otvorenom grobu.

Smrt je teško shvatiti, ljudsko se biće uvijek teška srca odvaži točno si je dočarati. Michel je vidio bakino truplo dvadeset godina ranije, poljubio ju je posljednji put. No na prvi je pogled bio iznenađen onime što je otkrio u jami.

Njegova je baka bila pokopana u lijesu; u svježe raskopa-noj zemlji, međutim, razabiralo se samo iverje drveta, jedna trula daska, i neke manje prepoznatljivije bijele stvari. Kada je shvatio što mu je pred očima, žustro je okrenuo glavu, prisiljavajući se da gleda u suprotnom smjeru; ali bilo je prekasno. Vidio je zemljom uprljanu lubanju, šupljih dupalja, s obješenim busenima sijedih vlasi. Vidio je razbacane kralješke, pomiješane sa zemljom. Shvatio je.

Čovjek nastavi trpati ostatke u plastičnu vreću, bacivši pogled na Michela koji se srušio pored njega. »Uvijek isto...«, progundao je. »Ne mogu se suzdržati, moraju pogledati. Pa ne može lijes izdržati dvadeset godina!« reče s nekakvim bijesom. Michel ostade na nekoliko koraka od njega dok je prekrcao sadržaj vreće u njegovo novo počivalište. »Je li u redu?« Potvrdio je. »Nadgrobna ploča će biti premještena sutra. Vi ćete mi potpisati zapisnik.«

Dakle, tako to izgleda. Nakon dvadeset godina, to tako izgleda. Kostu pomiješane sa zemljom, i klupko sijedih vlasi, nevjerojatno *brojnih* i živih. Vidio je svoju baku kako veze pred televizorom, kako hoda prema kuhinji. To tako izgleda. Prolazeći pored kafića koji se zvao Bar des Sports, primijetio je da drhti. Ušao je, naručio anisovac. Smještivši se, opazio je da je unutrašnje uređenje vrlo različito od onog iz njegova sjećanja. Sada je tu bio američki bili-jar, videoigre, televizor koji je prikazivao spotove programa MTV. Naslovna stranica *Neivlooka* izložena na reklamnoj ploči velikim je slovima najavljivala članke o fantazijama *Žare Whites* i o velikom bijelom morskom psu koji živi kod Australije. Malo-pomalo, potonuo je u laganu omamljenost.

Annabelle je prva prepoznala njega. Platila je svoje cigarete i uputila se prema izlazu kada ga je opazila, skutrenog na klupici. Oklijevala je dvije ili tri sekunde, pa mu prišla. Podigao je oči. »Gle iznenađenja...«, reče blago; potom sjede sučelice njemu^u na tapeciranu klupu. Gotovo se nimalo nije promijenila. Lice joj je ostalo nevjerojatno glatko i čisto, kosa blistavo plave boje; doimalo se nezamislivim da joj je četrdeset godina, čovjek bi joj dao najviše dvadeset sedam ili osam.

U Crecv ju je doveo razlog sličan njegovom. »Otac mi je umro prije tjedan dana«, reče. »Rak crijeva. Bilo je dugotrajno, teško - i strahovito bolno. Ostala sam neko vrijeme da pomognem mami. Inače živim u Parizu - kao i ti.«

Michel obori oči, na tren zavlada šutnja. Za susjednim stolom, dva su mladića razgovarala o karate borbama.

»Slučajno sam naletjela na Brunu, prije tri godine, na nekom aerodromu- Rekao mi je da si postao istraživač, i to značajan, uvažen u svojem području. Rekao mi je također da nisi oženjen- Kod mene je manje blistavo, bibliotekarka sam, u gradskoj knjižnici. Ni ja se nisam udala. Cesto sam mislila na tebe. Mrzila sam te kad nisi odgovorio na moja pisma. Ima tome dvadeset tri godine, ali još uvijek se koji put toga sjetim.«

Otpratila ga je do kolodvora. Spuštala se večer, bilo je skoro šest sati. Žaustaviše se na mostu preko Grand Morina. Tu je bilo vodenog bilja, kestenova i vrba; voda je bila mirna i zelena. Corot je volio taj krajolik, i više ga puta naslikao. Jedan je nepomični starac u svojem vrtu nalikovao strašilu. »Sada smo u istom položaju. Jednako udaljeni od smrti.«

Popela se na stepenice da ga poljubi u obraze, netom prije polaska vlaka. »Vidjet ćemo se«, reče on. Ona odgovori: »Hoćemo.«

Pozvala ga je na večeru sljedeće subote. Živjela je u malenoj garsonijeri u Ulici Legendre. Prostor je bio strogo funkcionalan, ali odisao je toplim ugođajem — strop i zidovi bili su obloženi tamnim drvetom, kao u brodskoj kabini. »Stanujem ovdje već osam godina«, reče ona. »Uzela sam ga kada sam prošla na natječaju za knjižni-čarku. Ranije sam radila na TF1, u odjelu

koprodukcija. Bilo mi je dosta, nije mi se sviđala ta sredina. Promjena posla mi je plaću podijelila s tri, ali ovako je bolje. Radim u gradskoj knjižnici XVII. okruga, na dječjem odjelu.« Pripremila je janjetinu s currvjem i indijskom lećom. Michel je za večerom malo govorio. Raspitivao se za Anna-bellinu obitelj. Stariji joj je brat od oca preuzeo poduzeće. Oženio se, dobio troje djece - sina i dvije kćeri. Poduzeće je, nažalost, bilo u poteškoćama, na području precizne optike konkurencija je postala vrlo oštom, već su nekoliko puta umalo otišli u stečaj; brige si je olakšavao ispijajući anisovac i glasajući za Le Pena. Mladi se brat zaposlio u marketingu L'Oreal; nedavno je odselio u Sjedinjene Države, nakon imenovanja za šefa marketinškog odjela za Sjevernu Ameriku; prilično su ga rijetko viđali. Dva različita životna puta, dakle, ali gotovo jednako simptomatična.

»Život mi nije bio sretan«, reče Annabelle. »Mislim da sam previše važnosti pridavala ljubavi. Olako sam se davala, muškarci su me odbacivali čim bi došli do svojeg cilja, i onda bih patila. Muškarci ne vode ljubav zato što su zaljubljeni, nego zato što su uzbuđeni; godine su mi trebale da shvatim tu banalnu očevidnost. Svi su oko mene tako živjeli, kretala sam se u oslobođenom svijetu; ali nije mi pružalo nimalo užitka izazivati ni zavoditi. Seks mi se na kraju čak zgadio; postao mi je nepodnošljiv njihov pobjednički osmijeh u trenu kada bih skidala haljinu, njihov kretenski izgled dok bi svršavali, a naročito njihova neotesanost nakon obavljenog čina. Bili su jadni, mlitavi i pretenciozni. Na kraju je uvijek mučno kad te promatraju kao zamjenjivu stoku — premda su me smatrali dobrim komadom, jer sam bila estetski besprijeekorna, i jer su bili ponosni kad bi me izveli u restoran. Samo sam jedan jedini put mislila da proživljavam nešto ozbiljno, živjela sam s jednim tipom. Bio je glumac, u njegovom je izgledu bilo nešto vrlo zanimljivo, ali nije se uspio probiti - zapravo sam uglavnom ja plaćala režije. Dvije smo godine živjeli zajedno, ostala sam trudna. Tražio je da pobacim. Učinila sam to, ali na povratku iz bolnice znala sam da je gotovo. Napustila sam ga iste večeri, na neko sam se vrijeme smjestila u hotelu. Imala sam trideset godina, to mi je bio drugi pobačaj i bio mi je pun kufer. Bila je 1988, svi su postali svjesni opasnosti side, ja sam to dočekala kao oslobođenje. Spavala sam s desecima muškaraca i nijedan nije zaslužio da ga se sjećam. Danas mislimo da jedno životno razdoblje služi za izlaske i zabavu; zatim se ukazuje slika smrti. Sve muškarce koje sam upoznala užasavalo je starenje, neprestano su mislili na svoje godine. Ta opsjednutost godinama počinje vrlo rano — opazila sam je kod dvadesetpetogodišnjaka - a kasnije se samo pojačava. Odlučila sam prekinuti, izići iz igre. Vodim miran život, lišen radosti. Uvečer čitam, kuham si čaj, tople napitke. Svakog vikenda odlazim roditeljima, mnogo vremena posvećujem nećaku i nećakinjama. Istina je da katkad imam potrebu za muškarcem, noću se bojim, teško zaspim. Postoje sedativi, tablete za spavanje; to nije baš sasvim dovoljno. Zapravo bih željela da život prođe vrlo brzo.«

Michel je ostao šutjeti; nije bio iznenađen. Većina žena proživi mladost punu uzbuđenja, živo ih privlače dečki i seks; potom se malo-pomalo zasite, izgube želju da raz-maknu bedra, da naprće dupe; tragaju za nježnom vezom koju ne uspijevaju naći, za strašću koju više nisu u stanju istinski osjetiti; tada za njih počinju teške godine.

Razvučen, kauč je zauzimaio gotovo sav raspoloživi prostor. »Ovo je prvi put da ga koristim«, reče ona. Legoše jedno pored drugog, zagrliše se.

»Već odavno ne koristim kontraceptive, a kod kuće nemam prezervativa. Imaš ih ti?«

»Nemam...«, ta mu je misao izmamila osmijeh.

»Hoćeš da ti ga uzmem u usta?«

Tren je razmislio, naposljetku odgovorio: »Da.« Bilo je ugodno, ali užitak nije bio osobito snažan (u biti mu nikada nije bio takav; seksualni užitak, kod nekih tako intenzivan, kod drugih ostaje skroman, dapače zanemariv; je li to stvar obrazovanja, neuronskih veza ili čega već?) Ta je felacija bila nadasve dirljiva: bila je simbol ponovnog susreta, i njihova prekinutog životnog puta. Ali bilo je divno potom zagrliti Annabelle, kad se okrenula da zaspi. Tijelo joj je bilo podatno i meko, toplo i neopisivo glatko; imala je uzak struk, široke bokove, malene čvrste grudi. Uvukao je nogu među njezine, položio dlanove na njezin trbuh i prsa; usred te mekoće, te topline, bio je na početku svijeta. Zaspao je gotovo odmah.

Najprije vidje nekog čovjeka, dio zastrtog prostora; jedino mu je lice bilo razotkriveno. Usred lica, oči su sjajile; izraz im je bilo teško odgonetnuti. Sučelice njemu nalazilo se ogledalo. Pri prvom pogledu u ogledalo, čovjeku se učini da propada u bezdan. No uspje se pribрати, sjede; sagledao je samu sliku, kao mentalnu formu neovisnu o njemu, priopćivu drugima; minutu kasnije, nastupila je relativna ravnodušnost. Međutim, ako bi odvratio glavu nekoliko trenutaka, sve je trebalo učiniti ispočetka; morao je ponovno, mukotrpno, poput oka kada se prila-godava na promatranje nekog bliskog predmeta, uništiti taj osjećaj poistovjećenja sa svojom vlastitom slikom. Naše je »ja« časomična neuroza, i čovjek je bio još daleko od ozdravljenja.

Potom vidje bijeli zid unutar kojeg su nastajala slova. Malo-pomalo slova poprimiše debljinu, tvoreći na zidu niski reljef koji se micao, gnusno pulsirajući. Najprije se ispisala riječ »MIR«, pa riječ »RAT«; zatim ponovno riječ »MIR«. Zatim ta pojava naglo nestade; površina zida ponovno postade glatka. Zrak se pretvori u tekućinu, kojom prođe val; sunce je bilo golemo i žuto. Vidje mjesto gdje se začinje korijen vremena. Taj je korijen puštao izdanke preko čitavog svijeta, vitice čvornate kod središta, ljepeljive i svježije na krajevima. Te su vitice stezale, omatale i međusobno povezivale dijelove prostora.

Vidje mozak mrtva čovjeka, dio prostora koji je sadržavao prostor.

Naposljetku vidje mentalni zbroj prostora, i njegovu suprotnost. Vidje mentalni sukob koji je ustrojavao prostor, i nestanak prostora. Vidje prostor kao vrlo tanku crtu koja je razdvajala dvije sfere. U prvoj je sferi bio bitak, i razdvojenost; u drugoj je sferi bio ne-bitak, i osobni nestanak. Mirno, bez oklijevanja, okrenu se i uputi prema drugoj sferi.

Odvojio se i uspravio u krevetu. Pored njega, Anna-belle je pravilno disala. Imala je budilicu Sony u obliku kocke, koja je pokazivala 03:37. Hoće li moći ponovno zaspati? Mora ponovno zaspati. Ponio je Xanaxe.

Sutradan ujutro, skuhalo mu je kavu; sebi je spravila čaj i prepekla kruh. Dan je bio lijep, ali već prohladan. Pogledala je njegovo nago tijelo, začudno mladenačko zbog vitkosti koju je zadržalo. Imali su četrdeset godina, to je bilo teško vjerovati. No ona više nije mogla imati djece bez ozbiljnog rizika genetskih oštećenja; što se njega tiče, potencija mu se poprilično umanjila. S motrišta interesa ljudske vrste, bili su dvoje pojedinaca na putu prema starosti, slabe genetske vrijednosti. Ona je proživjela svoje; uzimala je koku, sudjelovala u grupnjacima, spavala u raskošnim hotelima. Njezina ju je ljepota dovela u epicentar tog pokreta oslobađanja društvenog morala koji joj je obilježio mladost, pa je zbog toga i naročito patila — i nedvojbeno, tu je potrošila gotovo sav život. Njegova ga je ravnodušnost ostavila na periferiji tog pokreta, kao i ljudskog života, kao i svega ostalog, pa ga je on samo površinski dotaknuo; bilo mu je dovoljno što je vjerni kupac Monoprixa u svojoj četvrti i što koordinira istraživanja

na području molekularne biologije. Te su dvije tako različite egzistencije ostavile malo vidljivih tragova na njihovim tijelima; no sam je život izvršio svoje razorno djelo, polako otežao sposobnost replikacije njihovih stanica i organela. Ti su se inteligentni sisavci, koji su se nekoć mogli voljeti, promatrali u blistavoj svjetlosti tog jesenjeg jutra. »Znam da je prilično kasno«, reče ona. »Svejedno želim pokušati. Još imam svoju mjesečnu kartu za vlak školske godine '74-75, posljednje u kojoj smo zajedno išli u gimnaziju. Svaki put kad je pogledam, plače mi se. Ne shvaćam kako su se stvari mogle toliko zasrati. Ne mogu to nikako prihvatiti.«

19.

Bilo je jasno da na tom samoubilačkom zapadu nemaju nikakve šanse. No ipak su se nastavili viđati jednom ili dvaput tjedno. Annabelle je ponovno otišla ginekologu i počela uzimati pilule. Uspijevao ju je penetrirati, ali najdraže mu je bilo spavati pored nje, osjećati njezinu živu put. Jedne je noći sanjao lunapark smješten u Rouenu, na desnoj obali Seine. Veliki kotač, gotovo prazan, okretao se pod olovnim nebom, nadvisujući obrise nasukanih teretnih brodova, čije je metalne kosture izjedala hrđa. Prolazilo se između baraka obojenih zagasitim a ujedno i drečavim tonovima; ledeni je vjetar nosio kišu i šibao ga po licu. U trenu kada je stigao do izlaza iz lunaparka, napali su ga mladići u kožnim jaknama, naoružani britvama. Obrušili su se na njega, pa ga nakon nekoliko minuta pustili da ode. Oči su mu krvarile, znao je da će zauvijek ostati slijep, i desna mu je šaka bila napola odrezana; no istodobno je znao, unatoč krvi i boli, da će Annabelle ostati uz njega, i vječno ga obavijati svojom ljubavlju.

Na vikend Svih svetih otputovali su zajedno u Soulac, u ljetnjikovac Annabellinog brata. Ujutro po dolasku, otišli su zajedno do plaže. On osjeti umor, sjede na klupu dok je ona nastavila hodati. More je na pučini hučalo, valjalo se nepravilnim, sivim, srebrnim komešanjem. Razbijanje valova na pješćanim žalima u suncem je okupanom zraku podizalo blistavo lijepu maglicu. Annabellina se silueta, gotovo nezamjetna u svojem svijetlom kaputi-ću, kretala duž vode. Jedan je njemački ovčar kružio među bijelim plastičnim stolovima i stolicama kafića na plaži, i on jedva vidljiv, kao prebrisan maglicom od zraka, vode i sunca.

Za večeru je ispekla lubina; društvo u kojem su živjeli pružalo im je određeni višak u odnosu na strogo zadovoljenje njihovih prehrambenih potreba; mogli su, dakle, pokušati živjeti; ali istina je da im više nije osobito bilo do toga. Suosjećao je s njom, zbog golemih zaliha ljubavi čije je treperenje slutio u njoj, a koje je život upropastio; suosjećao je, i to je možda jedini ljudski osjećaj koji je još mogao doprijeti do njega. Što se ostalog tiče, ledeni mu je brijeg zarobio tijelo; zaista više nije mogao voljeti.

Po povratku u Pariz iskusili su radosne trenutke, poput onih na reklamama za parfeme (kada se dvoje zajedno sjure stepenicama Montmartrea; ili ostanu u zagrljaju, na Pont des Arts, naglo osvijetljeni reflektorima turističkih brodova koji se polukružno okreću). Iskusili su također one polusvade nedjeljom poslijepodne, one trenutke šutnje kada se tijelo sklupča među plahtama, one pukotine šutnje i dosade u kojima se život raspada. Annabellina je garsonijera bila mračna, trebalo je upaliti svjetlo već u četiri popodne. Bili su katkad tužni, ali nadasve su bili ozbiljni da joj pokaže svoje grudi. Ova druga zavrne suknju, razotkrivajući gusto obraslu piću, također crvenim dlakama. Christiane joj uze ruku i prinese je Bruninom udu. Žena mu počne drkati, a Christiane ponovno primakne jezik. Za samo nekoliko sekundi, u naletu nesvladiva užitka, on joj

svrši po licu. Žustro ustane, zagrli je. »Žao mi je, reče. Oprosti.« Ona ga zagrli, priljubi se uz njega, on osjeti svoju spermu na obrazu. »Ništa zato«, reče ona nježno, »nema nikakve veze.« »Hoćeš da odemo?« predloži malo kasnije. On tužno potvrdi, uzbuđenje mu je potpuno splasnulo. Brzo se obukoše i odmah otidoše.

Sljedećih se tjedana malo uspješnije suzdržavao i bio je to početak jednog dobrog, sretnog razdoblja. Život mu je sada imao smisla, koji se svodio na vikende provedene s Christiane. Na medicinskom odjelu FNAC-a otkrio je knjigu neke američke seksologinje, koja je tvrdila da muškarce može naučiti obuzdavanju svoje ejakulacije nizom progresivnih vježbi. U osnovi se radilo o ojačavanju malenog lučnog mišića, smještenog odmah ispod testisa, pubo-kocigealnog mišića. Snažnim stezanjem tog mišića neposredno prije orgazma, uz duboki udisaj, u načelu je moguće izbjeći ejakulaciju. Bruno počeo vježbati: bio je to cilj dostojan ustrajnosti. Pri svakom ga je njihovom izlasku zapanjio prizor muškaraca, katkad starijih od njega, koji su penetrirali nekoliko žena zaredom, kojima su sati ma drkali i pušili a pritom uopće nisu gubili erekciju. Također ga je uzrujavala činjenica da je većini kurac bio mnogo veći od njegovog. Christiane mu je ponavljala da to nema nikakve veze, da je njoj to potpuno nevažno. Vjerovao joj je, vidjelo se da je zaljubljena; ali ujedno je imao dojam da se većina žena koje susreće u tim klubovima pomalo razočara kad on izvadi svoj kurac. Nikada nije bilo neugodnih komentara, svi su bili primjerno uljudni, ugođaj je bio prijateljski i uglađen; ali neki pogledi nisu mogli prevariti, i malo-pomalo počeo je shvaćati da ni na seksualnom planu nije sasvim na visini. Ipak, doživljavao je nevjerovatne, zasljepljujuće trenutke užitka, na granici nesvjestice, koji bi mu izmamili prave urlike; no to nije imalo ništa s potencijom, više je bilo povezano s nježnošću grade, s osjetljivošću organa. Inače, znao je izvrsno milovati, Christiane mu je tako rekla, i znao je da je istina, rijetko se događalo da ženu ne dovede do orgazma. Oko polovice prosinca primijetio je da Christiane pomalo mršavi, da joj se lice prekriva crvenim plikovima. Njezina bol u leđima nije prestala, reče, bila je prisiljena pojačati doze lijekova; mršavost i plikovi bili su samo sekundarni učinak lijekova. Brzo je promijenila temu; osjetio je da joj je nelagodno, i ostao mu je dojam tjeskobe. Zasiurno je bila kadra lagati da ga ne zabrine: bila je i previše nježna, previše draga. Subotom uvečer u pravilu je kuhala, spremila bi nešto vrlo ukusno; potom bi izišli u klub. Nosila je pripijene suknje, prozirne topiće, haltere, katkad body otvoren među nogama. Pića joj je bila meka, uzbudljiva, odmah se vlažila. Te su večeri bile divne, kakvima se nikada nije nadao. Katkad, dok bi se muškarci redali na Christiane, njezino bi srce podivljalo, stalo prebrzo tući, najednom bi se čitava oznojila, i Bruno bi se uplašio. Tada bi prekinuli; ona bi se sklopčala u njegovom naručju, ljubila ga, milovala mu kosu i vrat.

21.

Dakako, ni to nije bio izlaz. Muškarci i žene koji zalaze u klubove za parove brzo odustanu od želje za užitkom (koji zahtijeva nježnost, osjećajnost, polaganost) te je zamijene u načelu prilično neiskrenim činom seksualne fantazije koji izravno oponaša prizore *gang banga* »modernih« pornića kakve emitira Canal+. U čast Karlu Marxu koji je u srce svojeg sustava, poput smrtonosne entelehije, smjestio zagonetni koncept »tendencije pada profita«, doima se privlačnim u srce razbludnog sustava u koji su ušli Bruno i Christiane postulirati načelo tendencije pada užitka; no to bi bilo ne samo brzopleto, nego i netočno. Kulturne, antropološke

pojave kao što su žudnja i užitak, budući da su sekundarne, u krajnjoj liniji gotovo nimalo ne pomažu da se objasni spolnost; one nikako nisu određujući čimbenik, nego su naprotiv u potpunosti sociološki određene. U monogamnom, romantičnom ljubavnom sustavu, do njih se može doći jedino posredstvom voljenog bića, njegove jedinstvenosti. U slobodoumnom društvu kojem su pripadali Bruno i Christiane, obrazac spolnosti koji je promovirala službena kultura (reklame, časopisi, ustanove socijalne skrbi i zdravstva) temeljio se na *avanturi*: unutar takvog se sustava žudnja i užitak pojavljuju kao rezultat procesa *zavođenja*, koji promiče novitete, strast i osobnu kreativnost (odlike koje, uostalom, od zaposlenih zahtijeva njihov profesionalni život). Odbacivanje kriterija intelektualnog i moralnog zavoda u korist čisto tjelesnih kriterija, posjetitelje klubova za parove postupno je vodilo prema nešto drugačijem sustavu, koji se može smatrati fantazijom službene kulture: to je *sadistički* sustav. Unutar takvog sustava kurči su nepogrešivo kruti i golemi, grudi nafilane silikonom, piće depilirane i slinave. Posjetiteljice klubova za parove, većinom ujedno i čitateljice časopisa *Connexion* ili *Hot Video*, svojim su izlascima postavljale jednostavan cilj: nabosti se na što više debelih kuraca. Sljedeću su etapu za njih najčešće činili sado-ma-zohistički klubovi. Orgazam je stvar običaja, vjerojatno bi bio rekao Pascal da se zanimao za takve stvari.

Sa svojim kurcem od trinaest centimetara i dugim pauzama između erekcija (nikada ga nije mogao dugo održati napetim, osim u najranijoj adolescenciji, a vrijeme pasivnosti između dvije ejakulacije otada se znatno produžilo: dakako, nije više bio u cvijetu mladosti), Bruno se nije nimalo osjećao kod kuće na takvim mjestima. Bio je, međutim, sretan što mu na raspolaganju stoji više pića i ustiju nego što je mogao sanjati; zbog toga se osjećao zahvalnim Christiani. Najnježniji su trenuci ipak bili kada je milovala druge žene; nove bi partnerice uvijek očarala okretnost njezina jezika i vještina prstiju u otkrivanju i nadraživanju klitorisa; nažalost, kada bi im odlučile uzvratiti, najčešće je stizalo razočaranje. Prekomjerno proširene redaljka i brutalnim ugravanjem prstiju (često po nekoliko odjednom, čak i čitavih šaka), njihove su piće bile osjetljive otprilike kao komadi sala. Opsjednute mahnitim ritmom glumica u institucijskim pornićima, drkale su mu grubo, kao da u rukama drže neosjetljiv mesnati štap, smiješnim pokretima osovine klipa (sveprisutna techno-muzika koja je sasvim istisnula suptilnije, senzualnije ritmove, svakako je odigrala svoju ulogu u krajnje mehaničkom dojmu čitave predstave). Svršio bi brzo, i bez istinskog užitka; za njega je večer tada bila završena. Ostali bi još pola sata ili sat; Christiane je tada puštala da je muškarci penetriraju jedan za drugim, istodobno nastojeći, uglavnom bezuspješno, oživjeti njegovu muškost. Probudivši se ujutro, ponovno bi vodili ljubav; prizori protekle noći tada bi mu se ublaženi vraćali u polusan; ti su trenuci bili iznimno nježni. Idealno bi bilo ipak pozvati nekoliko odabranih parova i večer provesti kod kuće u ugodnom razgovoru, razmjenjujući nježnosti. Bruno je u sebi bio siguran da će stvari krenuti tim putem; također je odlučio nastaviti vježbe za ojačanje mišića koje je zagovarala američka seksolo-ginja; veza s Christianom, koja mu je donijela više radosti od ijednog događaja u životu, bila je važna i ozbiljna. Tako je barem katkad mislio, promatrajući je kako se oblači ili obavlja kuhinjske poslove. No najčešće je ipak, tijekom radnog tjedna kada je bila daleko od njega, predosjećao da se radi o zloćudnoj farsu, o posljednjoj prljavoj podvali koju mu je priredio život. Naša nesreća doseže vrhunac tek kada praktičnu mogućnost sreće ugledamo nadomak ruke.

Udes se dogodio jedne noći u veljači, kada su bili u *Chris et Manu*. Ispružen na madracu u središnjoj prostoriji, s jastucima pod glavom, Bruno je uživao u Christiani-nom pušenju, i držao

je za ruku. Ona se u klečećem položaju nadnijela nad njega, raširivši noge, stražnjicu nudeći muškarcima koji bi se postavili iza nje, navukli prezervativ i jedan za drugim ulazili u nju. Već se izmijenilo pet muškaraca, na koje se nije ni jednim pogledom osvrnula; poluotvorenih očiju, kao u snu, oblizivala je Brunin ud, istraživala centimetar po centimetar. Najednom krikne, kratko, samo jednom. Tip iza nje, visok i nabit, kovrčave kose, nastavio ju je predano ubadati, snažnim pokretima bokova; pogled mu je bio prazan i pomalo rastresen. »Stanite! Stanite!«, poviče Bruno; imao je dojam da više ali nije imao glasa, uspio je samo slabašno propsiktati. Ustao je i grubo odgurnuo tipa, koji je ostao zabezeknut, uzdignutog uda, raširenih ruku. Christiane je ležala prevrnutu na stranu, lica izobličena od bola. »Ne možeš se pomaknuti?« upita on. Ona niječno odmahne glavom; on jurne prema šanku, zatraži telefon. Hitna je pomoć stigla deset minuta kasnije. Svi su se sudionici obukli; u potpunoj su tišini promatrali bolničare kako podižu Christiane i poliježu je na nosiljku. Bruno se odvezao s njom u bolničkom vozilu; bili su sasvim blizu bolnice Hotel-Dieu. Nekoliko je sati čekao u linoleumom obloženom hodniku, potom stiže dežurni internist da ga izvijesti: sada spava, život joj nije u opasnosti.

Tijekom nedjelje uzeli su joj uzorak koštane srži; Bruno je ponovno došao oko šest sati. Već se bila spustila noć, sitna i hladna kiša padala je na Seinu. Christiane je sjedila u krevetu, oslonjena na hrpu jastuka. Nasmiješila se ugledavši ga. Dijagnoza je bila jednostavna: nekroza kralježaka dosegla je neizlječiv stadij. Ona je to već mjesecima očekivala, moglo se dogoditi u bilo kojem trenu; premda su lijekovi usporili razvoj bolesti, nisu ga zaustavili. Stanje se sada neće pogoršavati, ne treba se bojati nikakvih komplikacija; ali ostat će trajno nepokretnih nogu.

Iz bolnice je izašla deset dana kasnije; Bruno je došao. Situacija je sada bila drugačija; duga razdoblja neodređene dosade su jedno od obilježja života, najčešće je izrazito sumoran; a onda se najednom pojavi raskrižje, i skretanje se pokaže nepovratnim. Christiane je odsad dobivala invalidsku mirovinu, više nikada neće morati raditi; čak je imala pravo na besplatnu pomoć pri kućanskim poslovima. Pokrenula je svoja kolica prema njemu, još je bila nespretna - trebalo je snažno zamahnuti, a nedostajalo joj je snage u rukama. Poljubio ju je u obraze, potom i usne. »Sada se možeš doseliti k meni«, reče. »U Pariz.« Podigla je lice prema njemu, pogledala ga u oči; nije mogao podnijeti njezin pogled. »Siguran si«, ona upita nježno, »siguran si da to želiš?« Nije odgovorio; ili je odugovlačio s odgovorom. Nakon trideset sekundi šutnje, ona dometne: »Ne moraš. Ostaje ti još nešto vremena da ga proživiš; ništa te ne prisiljava da ga provedeš brinući se za invalidnu ženu.« Čimbenici svijesti suvremenog čovjeka više nisu prilagođeni našoj smrtnosti. Nikada, ni u jednoj epohi niti u kojoj drugoj civilizaciji nije se tako nadugo i neprestano razmišljalo o vlastitim godinama; svakome je u glavi jednostavna slika budućnosti: i za njega će doći trenutak kada će zbroj tjelesnih užitaka koje može očekivati od života postati manji od zbroja boli (sve u svemu, u dubini svojeg bića osjeća da se brojilo okreće - a okreće se uvijek u istom smjeru). To racionalno odvagivanje užitka i boli, koje se svakome prije ili kasnije nametne, nakon određene dobi neizbježno vodi prema samoubojstvu. S tim je u vezi zabavno zamijetiti da su Deleuze i Debord, dva ugledna intelektualca s kraja stoljeća, obojica izvršili samoubojstvo bez određenog razloga, jedino stoga što nisu mogli podnijeti izvjesnost svojeg tjelesnog propadanja. Ta samoubojstva nisu izazvala nikakvo čuđenje, nikakav komentar; općenito govoreći, samoubojstva ostarjelih osoba, daleko najbrojnija, danas nam se doimaju potpuno logičnima. Također se kao simptomatičan može istaknuti način na koji se javnost suočava s mogućnošću terorističkog napada: gotovo bi svi ispitanici više voljeli poginuti na licu mjesta nego ostati osakaćeni, pa čak i unakaženi.

Dakako, dijelom zbog toga što im je pomalo dosta života; ali nadasve stoga što im se ništa, uključujući smrt, ne doima tako strašnim kao živjeti u oštećenom tijelu.

S autoceste je skrenuo kod La Chapelle-en-Serval. Najjednostavnije bi bilo zabiti se u stablo pri prolasku kroz šumu Compiègne. Kolebao se nekoliko trenutaka predugo; jedna Christiane. Kolebao se također nekoliko dana predugo prije no što ju je nazvao; znao je da je sama u predgradskom stanu koji je dijelila sa sinom, zamišljao ju je u kolicima, s telefonom pri ruci. Ništa ga ne prisiljava da se brine o invalidnoj ženi, tako je rekla, i znao je da je umrla bez mržnje. Kolica su pronašli razbijena, pored poštanskog sandučića, na dnu stepeništa. Lice joj je bilo otečeno a vrat slomljen. Brunino je ime stajalo u rubrici »osoba koju treba obavijestiti u nesretnom slučaju«; preminula je na putu prema bolnici.

Pogrebni je kompleks bio smješten malo izvan Noyo-na, uz cestu prema Chaunvju, trebalo je skrenuti odmah nakon Baboeufa. Dva službenika u plavim kutama dočekala su ga u bijeloj montažnoj kućici, pregrijanoj, opremljenoj brojnim radijatorima, nalik učionici srednje tehničke škole. Veliki su prozori gledali na niske, moderne zgrade pretežito stambene zone. Još otvoreni lijes bio je postavljen na stol s nogarima. Bruno se približi, vidje Christianino tijelo i osjeti kako pada unatrag; glavom snažno udari o pod. Službenici ga obzirno pridigoše. »Pla-čite! Treba plakati!...«, potakne ga stariji od njih zapovjednim glasom. On protrese glavom; znao je da ne bi uspio. Christianino se tijelo više ne može micati, ne može disati ni govoriti. Christianino tijelo više ne može voljeti, pred njim više nema nikakva životnog puta i krivnja je za to samo njegova. Ovog su puta sve karte podijeljene, sve su igre odigrane, posljednja je kocka bačena i donijela je konačan poraz. Baš kao ni njegovi roditelji prije njega, nije bio sposoban za ljubav. Čudno otupjelih osjeta, kao da lebdi na nekoliko centimetara od zemlje, vidje službenike kako učvršćuju poklopac bušilicom-pritežračkom vijaka. Pošao je za njima do »zida tišine«, sivog betonskog zida visine tri metra, u kojem su bile naslagane pogrebne ćelije; otprilike polovica ih je bila prazna. Stariji službenik pogleda papir s nalozima, uputi se prema ćeliji 632; njegov je kolega za njim gurao lijes na kolicima s dva kotača. Bilo je vlažno i hladno, čak je počelo i kišiti. Ćelija 632 nalazila se usred zida, otprilike na metar i pol od zemlje. Gipkim i spretnim pokretima, koji su trajali samo nekoliko sekundi, službenici podigoše lijes i ubaciše ga u ćeliju. Pneumatskim raspršivačem ubrizgaše malo ultra-brzosušućeg betona u otvor; stariji službenik potom Bruni pruži zapisnik da ga potpiše. Može ovdje odati počast pokojnici ako želi, reče mu na odlasku.

Bruno se vratio autocestom A1 i oko jedanaest sati stigao do prigradske magistrale. Uzeo je slobodan dan, ne sluteći da bi obred mogao biti tako kratak. U grad je ušao chatillonskim vratima i u Ulici Albert-Sorel pronašao mje sto za parkiranje, točno pred stanom svoje bivše žene. Nije morao dugo čekati: deset minuta kasnije, izišavši iz Avenije Ernesta Revera, pojavio se njegov sin, sa školskom torbom na leđima. Doimao se zabrinutim, u hodju je razgovarao sa sobom. Na što li misli? Dečko je sklon osamlji-vanju, rekla mu je Anne; umjesto da ruča u školi s ostalima, draže mu je bilo vratiti se kući, podgrijati jelo koje bi mu ostavila prije odlaska na posao. Pati li zbog njegove odsutnosti? Vjerojatno, ali nije ništa rekao. Djeca su prisiljena trpjeti svijet koji su im odrasli stvorili, nastoje mu se prilagoditi kako najbolje znaju; kasnije ga u pravilu reproduciraju. Victor je stigao do vrata, utipkao kod; bio je na nekoliko metara od auta, ali nije ga vidio. Bruno uhvati kvaku, uspravi se na sjedištu. Vrata zgrade zatvoriše se za dječakom; Bruno ostade nepomičan nekoliko trenutaka, potom se svali natrag u sjedište. Sto je mogao reći

sinu, kakvu mu je poruku mogao prenijeti? Nikakvu. Nije se imalo što reći. Znao je da mu je život završen, ali nije razumio završetak. Sve je ostalo tamno, bolno i nerazgovijetno.

Krenuo je i uputio se autocestom prema jugu. Izišavši kod Antonvja, skrenuo je prema Vauhallanu. Psihijatrijska klinika Ministarstva prosvjete nalazila se malo izvan Verrieres-le-Buissona, uz samu verrieresku šumu; parka se vrlo dobro sjećao. Parkirao je u Ulici Victora Considéranta, pješice prešao nekoliko metara do željezne ograde. Prepoznao je dežurnog bolničara. Reče: »Vratio sam se.«

22.

Saorge - posljednja stanica

»Reklamne poruke, previše usredotočene na zavodjenje juniorskog tržišta, često su se gubile u strategijama koje se oslanjaju koliko na podilaženje toliko na karikaturu i porugu. Kako bi se nadoknadio taj deficit pažnje, prirodan društvima kao što je naše, nužno je postići da svaki suradnik našeg prodajnog aparata postane našim 'veleposlanikom' kod seniora.«

(Corinne Megy — *Pravo lice seniora*)

Možda se sve to moralo tako završiti; možda nije bio nikakvog drugog načina, nijednog drugog izlaza. Možda je trebalo razmrsiti ono što se zapetljalo, dovršiti ono što je započeto. Djerzinski se tako morao uputiti u to mjesto zvano Saorge, na 44° sjeverne širine i 7°30' istočne dužine; mjesto koje se nalazi na nadmorskoj visini nešto većoj od 500 metara. U Nici je odsjeo u hotelu Windsor, polu-otmjenom i prilično smrdljivom hotelu, u sobi čije je uređenje potpisao oskudno nadareni umjetnik Philippe Perrin. Sutradan ujutro sjeo je na vlak Nica-Tende, znamenit po ljepoti krajolika. Vlak je prošao sjevernim predgrađem Niče, između njegovih novogradnji punih Arapa, njegovih reklama za vrući Minitel i njegovih 60% glasova za Nacionalni front. Nakon stanice Peillon-Saint-Thecle, ušao je u tunel; po izlasku iz tunela, usred zasjajajuće svjetlosti, Djerzinski s desne strane ugleda obrise sela Peillon, posađenog poput priviđenja na vrh litice. Upravo su prolazili područjem koje nazivaju zaledem Niče; ljudi su dolazili iz Chicaga ili Denvera razgledavati ljepote zaleda Niče. Potom uroniše u kanjone Roye. Djerzinski je sišao na stanici Fanton-Saorge; nije imao prtljage; bio je kraj svibnja. Sišao je na stanici Fanton-Saorge i hodao oko pola sata. Na pola puta, morao je proći kroz tunel; nije naišao nijedan automobil.

Guide du routard, koji je kupio u zračnoj luci Orly, tvrdio je da selo Saorge, koje strmoglavo nadvisuje dolinu, sa svojim visokim kućama građenim u stepeničastim katovima, »ima nešto tibetansko«; to je sasvim moguće. U svakom slučaju, Janine, njegova majka, koja se prekrstila u Jane, ovo je mjesto izabrala za umiranje, nakon pet godina provedenih u Goi, na zapadu indijskog poluotoka.

»Dobro, odlučila je doći ovamo, ali sasvim sigurno nije odlučila riknuti«, ispravi Bruno. »Izgleda da se stara kurvetina preobrati na islam — putem sufističke mistike, takve neke idiotarije. Došla je s čoporom hippija koji žive u napuštenoj kući izvan sela. Ljudi zamišljaju da su hippiji i klošari nestali zato što novine više ne govore o njima. Naprotiv, sve ih je više, broj im je znatno porastao zajedno s nezaposlenošću, može se reći da se roje kao mravi. Malo sam se raspitao...« Spustio je glas. »Lukavstvo kojeg su se dosjetili je da se prozovu *neo-ruralcima*, ali ustvari ne rade ništa

pod milim Bogom, osim što pokupljaju socijalnu pomoć i tobožnju potporu za planinske poljoprivrednike.« Zналаčki je protresao glavom, ispraznio čašu jednim pokretom, naručio još jednu. Michelu je sastanak zakazao u kafiću *Chez Gilou*, jedinom u selu. Svojim prostačkim razglednicama, uokvirenim fotografijama pastrva i plakatom »Saorgaških bočara« (čije predsjedništvo nije brojilo ništa manje od četrnaest članova), taj je lokal prekrasno stvarao ugođaj »*Lov-Ribolov-Priroda-Tradicija*«, sušni suprotnost neowoodstockovskom pokretu koji je proklinjao Bruno. On oprezno iz novčanika izvadi letak naslovljen SOLIDARNOST S BRIGAŠKIM OVCAMA! »Noćas sam ga natipkao...«, tiho reče. »Sinoć sam razgovarao sa stočarima. Više ne mogu spojiti kraj s krajem, puni su mržnje, ovce su im doslovno desetkovane. To je zbog ekologa i nacionalnog parka Mercantour. Ponovno su naselili vukove, čopore vukova. Oni im jedu ovce!« Najednom podigne glas, naglo brižne u plač. U svojoj poruci Michelu, Bruno je naznačio da se ponovno preselio u Psihijatrijsku kliniku Verrieres-le-Buisson, ovaj put »vjerojatno trajno.« Očito su ga, dakle, pustili da iziđe za ovu priliku.

»Znači, majka nam umire...«, prekine ga Michel, nestrpljiv da se konačno prijeđe na stvar. »Upravo tako! Na Rtu Agde je jednako, čujem da su područje nasipa zabranili za javnost. Odluka je donesena pod pritiskom Društva za zaštitu priobalnog pojasa, koje je potpuno u rukama ekologa. Ljudi tamo nisu radili nikakvu štetu, mirno su se grupno ševili; ali kažu da to smeta morskim lastavicama. Morske lastavice spadaju u obitelj vrabaca. Jebali ih vrapci!« zapali se Bruno. »Hoće nam ukinuti grupnjake i ovčji sir, to su pravi nacisti. Socijalisti su im pomagači. Oni su protiv ovaca jer su ovce desnica, dok su vukovi ljevica; premda vukovi sličje njemačkim ovčarima, koji su krajnja desnica. Kome vjerovati?« Smrknuto protrese glavom.

»U kojem si hotelu u Nici?« najednom upita. »U Windsoru.«

»Zašto Windsor?« Bruno se ponovno počje uzrujavati. »Sad voliš raskoš? Jesi li pri sebi? Osobno (svoje rečenice je izgovarao odsječno i sve energičnije), ostajem vjeran hotelima Mercure! Jesi li si barem dao truda i raspitao se? Jesi li znao da hotel lanca Mercure 'Baie des Anges' ima regresivni sustav cijena za izvansezonsko razdoblje? U plavom periodu, soba stoji 330 franaka! To je cijena hotela s dvije zvjezdice! Uz udobnost na razini tri zvjezdice, pogled na Englesko šetaliste i *room service* od 0 do 24 sata!« Bruno je sada gotovo urlao. Unatoč pomalo nastranom ponašanju svojeg gosta, vlasnik kafića *Chez Gilou* (je li Gilou bilo njegovo ime? vjerojatno) pažljivo je slušao. Priče o novcu i odnosu kakvoće i cijene uvijek jako zanimaju ljude, to je jedno od njihovih tipičnih obilježja.

»A, evo Supčine!« reče Bruno razigranim, posve izmijenjenim tonom, pokazujući mladića koji je upravo ušao u kafić. Mogle su mu biti dvadeset dvije godine. Odjeven u vojničke hlače i majicu s natpisom *Greenpeace*, bio je zagasite puti, crne kose spletene u sitne pletenice, ukratko: bio je sljedbenik *rasta-stila*. »Bok Supčino«, živahno reče Bruno. »Ovo je moj brat. Idemo vidjeti staru?« Ovaj pristane bez riječi; zbog nekakva svojeg razloga, očito je odlučio ne uzvraćati na provokacije.

Put je vodio izvan sela i blago se uspinjao planinskim obronkom, u smjeru Italije. Popevši se na jedan prijevoj, izbili su na vrlo široku visoravan, omeđenu šumovitim padinama; granica je bila udaljena samo desetak kilometara. Na istoku se razabiralo nekoliko sniježnih vrhunaca. Potpuno pusti krajolik stvarao je dojam prostranosti i spokoja. »Liječnik je opet navratio«, objasni hippie-crnac. »Ne bi podnijela prijevoz, i u svakom slučaju više se nema što učiniti.

Zakon prirode...«, reče s ozbiljnošću. »Čuješ ovo?« podrugljivo će Bruno. »Čuješ ovog pajaca? 'Priroda', samo im je ta riječ na jeziku. Sada kad je bolesna žuri im se da krepa, kao živina u svojoj rupi. To mi je majka, Supčino!« reče razmetljivo. »A jesi li vidio njegov *look*? Oni drugi su jednaki, čak i gori. Gadni su k'o smrt.«

»Krajolik je ovdje vrlo lijep...«, rastreseno odgovori Michel.

Kuća je bila prostrana i niska, od grubih kamenih blokova, prekrivena pločama od škrljevca; podignuta je nedaleko od izvora. Prije nego što je ušao, Michel iz džepa izvadi fotoaparat *Canon Prima Mini* (uvlačivi zoom 38-105 mm, 1290 F u FNAC-u). Napravio je puni krug oko svoje osi, dugo se namještao prije nego što je okinuo; potom se pridružio ostalima.

Osim hippija-crnca, središnju su prostoriju zaposjeli neka neartikulirana spodoba isprano-plave kose, vjerojatno Nizozemka, koja je pored kamina štrikala pončo, i neki stariji hippie sijede kose, također sijede bradice, i profinjenim licem inteligentne koze. »Ovdje je...«, reče hippie--crnac; razmaknuo je komad tkanine pribijen na zid i uveo ih u susjednu sobu.

Dakako, Michel je sa zanimanjem promotrio mrku prikazu sklupčanu u dnu kreveta, koja ih je pratila pogledom dok su ulazili u sobu. To je ipak bio tek drugi put da vidi svoju majku, i po svoj će mu prilici biti i zadnji. Prvo što ga se dojmilo bila je njezina strahovita mršavost, od koje su joj jagodice stršale, ruke se doimale iščašenima. Put joj je bila boje zemlje, vrlo tamna, teško je disala, razvidno je bila pri samom kraju; ali iznad nosa, koji je izgledao kukast, neobično velike i bijele oči sjajile su u polumraku. Oprezno se približi polegnutoj silueti. »Ne moraš se truditi, više ne može govoriti.« Možda više nije mogla govoriti, ali očigledno je bila svjesna. Je li ga prepoznala? Nedvojbeno nije. Možda ga je pobrkala s njegovim ocem; e to je bilo moguće; Michel je znao da nevjerojatno nalikuje svojem ocu u istoj životnoj dobi. A neka bića unatoč svemu, što god se govorilo, u životu vam odigraju temeljnu ulogu, bez problema ga odvedu novim smjerom, nedvojbeno ga presijeku napola. A za Janine, koja se prekrstila u Jane, postojalo je *prije i poslije* Michelova oca. Prije nego što ga je srela u biti je bila samo razvratna buržujka puna love; nakon susreta je postala nešto drugo, nešto daleko katastrofalnije. »Susret« je, uostalom, samo prazna riječ; jer istinskog susreta nije ni bilo. Naletjeli su jedno na drugo, stvorili potomka, i to je sve. Ona nije uspjela shvatiti tajnu u dubini bića Marca Djerzinskog; nije joj se uspjela čak ni približiti. Je li mislila na to dok se završavao njezin kukavni život? To nije bilo nimalo nevjerojatno. Bruno se svali na stolac pored njezina kreveta. »Ti si obična stara kurva...«, reče didaktičnim tonom. »Zaslužuješ da krepaš.« Michel sjede sučelice njemu, na uzglavlje kreveta, i pripali cigaretu. »Htjela si biti kremirana?« u žaru nastavi Bruno. »Imaš sreće, bit ćeš kremirana. Ono što ostane od tebe stavit ću u jednu posudu, i svako jutro, kad se probudim, pisat ću po tvojem pepelu.« Zadovoljno kimne glavom; Jane iz grla ispusti hropac. U tom se trenu ponovno ukaže hippie-crnac. »Hoćete što popiti?« dobaci ledenim tonom. »Naravno, sine«, zaurla Bruno. »Treba li takvo što pitati? Daj briju, Supčino!« Mladić iziđe i vrati se s bocom whiskyja i dvije čaše. Bruno si napuni čašu, otpije dobar gutljaj. »Oprostite mu, potresen je...«, reče Michel gotovo nečujno. »Tako je«, potvrdi njegov polubrat. »Ostavi nas s našom boli, Supčino.« Bruno isprazni čašu coknuvši jezikom, ponovno se posluži. »Bolje im je da se čuvaju, pederčine...«, zamijeti on. »Prepisala im je sve što ima, a dobro znaju da djeca imaju neotuđivo pravo na nasljedstvo. Da želimo osporiti opo ruku, sigurno bismo dobili.« Michel je šutio, nije želio raspravljati o toj temi. Ni u susjednoj sobi nitko nije govorio; čulo se hrapavo i oslabjelo disanje umiruće.

»Htjela je ostati mlada, to je sve...«, reče Michel umornim i pomirljivim glasom. »Željela se družiti s mladima, a nikako sa svojom djecom, koja su je podsjećala da je njezina generacija prošlost. To nije osobito teško objasniti, niti shvatiti. Ja bih sad otišao. Misliš da će uskoro umrijeti?« Bruno slegne ramenima. Michel ustade i prijeđe u drugu prostoriju; sjedi hippie sada je bio sam, zabavljen guljenjem biotičkih mrkvi. Pokušao ga je ispitati, doznati što je točno rekao liječnik; ali od starog marginalca mogao je dobiti samo neodređene informacije, nepovezane s pitanjem. »Taje žena zračila...«, naglasi on, s mrkvom u ruci. »Mislimo da je spremna za umiranje, jer je dosegla dovoljno visoku razinu duhovnog ostvarenja.« Sto je time želio reći? Beskorisno je ulaziti u detalje. Očigledno, stari bedak nije zaista izgovarao riječi; bilo mu je dovoljno ustima proizvoditi glasove. Michel se nestpljivo okrene na petama i vrati se Bruni. »Ti hippijevski kreteni...«, reče ponovno sjedajući, »i dalje su uvjereni da je vjera osobni čin zasnovan na meditaciji, duhovnom traganju, itd. Nesposobni su shvatiti da se, naprotiv, radi o čisto društvenoj aktivnosti, zasnovanoj na fiksaciji, na obredima, pravilima i ceremonijama. Auguste Comte tvrdi kako je jedina uloga vjere dovesti čovječanstvo do potpunog ujedinjenja.«

»Nabijem ti Augustea Comtea!« bijesno upadne Bruno. »Kad čovjek prestane vjerovati u vječni život, vjera više nije moguća. A ako je društvo nemoguće bez vjere, kao što ti izgleda misliš, ne može više biti ni društva. Podsjećaš me na one sociologe koji zamišljaju da je kult mladosti prolazna moda nastala u 50-ima, koja je svoj vrhunac dosegla u 80-ima, itd. U zbilji, čovjek se oduvijek užasava smrti, i nikad nije mogao bez užasavanja razmišljati o izvjesnosti vlastitog nestanka, niti o svojem propadanju. Od svih zemaljskih dobara, tjelesna je mladost neupitno najdragocjenija; a danas vjerujemo samo još u zemaljska dobra. Ako Krist ne uskrsne, iskreno kaže sveti Pavao, 'naša je vjera uzaludna.' Krist nije uskrsnuo; izgubio je borbu sa smrću. Napisao sam jedan scenarij za film o raj, na temu novog Jeruzalema. Radnja je smještena na otok naseljen samo golim ženama i malim psima. Uslijed biološke katastrofe muškarci su izumrli, kao i gotovo sve životinjske vrste. Vrijeme se zaustavilo, klima je jednolična, blaga; stabla rode voće tijekom čitave godine. Žene su vječno spolno zrele i svježije, mali psi vječno živahni i veseli. Žene se kupaju i miluju, mali se psi igraju i vragolasto trčkaraju oko njih. Svih su boja i svih pasmina: ima pudlica, foks-terijera, vorkshirskih terijera, bri-selskih pinčeva, Shi-Tzuova, španijela Kralja Charlesa, kovrčavih bišona, vvestiea, beagleova. Jedini je veliki pas jedan labrador, miran i nježan, koji ostalima služi kao savjetnik. Jedini trag postojanja muškaraca je videokazeta koja prikazuje izabrane televizijske nastupe Edouarda Balladura; ta kazeta umirujuće djeluje na neke žene, kao i na većinu pasa. Tu je i kazeta s jednom epizodom *Života životinja*, koju tumači Claude Darget; nju se nikada ne gleda, ali služi kao uspomena, kao svjedočanstvo divljaštva ranijih epoha.

»Znači, daju ti da pišeš...«, reče blago Michel. Nije bio iznenađen. Većina je psihijatar blagonaklona prema žvrlo-tinama svojih pacijenata. Nije da im pripisuju nekakvu terapijsku vrijednost; ali smatraju da se radi o kakvoj--takvoj animaciji, u svakom slučaju boljoj od razrezivanja podlaktica žiletom.

»Na tom se otoku ipak dogodi pokoja mala drama«, nastavi Bruno glasom punim ganuća. »Naprimjer, jednog dana, jedan od malih pasa otpliva neoprezno daleko. Srećom, njegova gospodarica opaža da je u opasnosti, skače u jednu barku, vesla svom snagom i uspijeva ga izvući u posljednjem trenu. Jadni je mali pas popio previše vode, onesvijestio se i moglo bi se pomisliti da će umrijeti; ali njegova ga gospodarica uspijeva povratiti u život dajući mu umjetno disanje, i sve se odlično završava, mali je pas ponovno radostan.« Bruno naglo zamukne. Sada se doimao

vedrim, i gotovo ushićenim. Michel pogleda na sat, potom oko sebe. Majka više nije davala ni glasa od sebe. Bilo je blizu podne; vladao je nepodnošljiv mir. Ustao je, vratio se u središnju prostoriju. Sijedi je hippie nestao, ostavivši mrkvu. Nalio si je pivo, otišao do prozora. Pogled je pucao na kilometre brežuljaka obraslih jelama. Među sniježnim vrhuncima u daljini se razabiralo plavičasto lje-skanje jezera. Ozračje je bilo blago i bogato mirisima; bilo je prekrasno proljetno jutro.

Tako je stajao neko teško određivo vrijeme a pozornost mu je, odvojena od tijela, mirno lebdjela među vrhuncima, kada ga je u stvarnost vratilo nešto što mu se najprije učinilo urlikom. Trebalo mu je nekoliko trenutaka da podesi slušnu percepciju, potom brzo krene prema sobi. I dalje sjedeći pored kreveta, Bruno je pjevao na sav glas:

*Svi su došli, sva dječica Cim su krike začula Umrijeti će
Maaamicaaaaa...*

Oni su lakoumni; lakoumni, besramni, skloni majmu-narijama, eto takvi su ljudi. Bruno ustade i još glasnije otpjeva sljedeću kiticu:

*Svi su došli, sva dječica Cak i s talijanskoga juga Tu je i Giorgio,
protjerani sin Ruku punih poklonaaaa...*

U tišini koja je uslijedila nakon te vokalne izvedbe, jasno se čulo muhu kako prolijeće prostorijom prije no što je sletjela na Janino lice. Obilježje je dvokrilaca njihova opremljenost samo jednim parom opnastih krila posade nih na drugi prsten toraksa, parom ticala za ravnotežu (kojima se se koriste pri letu), posađenih na treći prsten toraksa, i usnih organa za ubadanje ili sisanje. U trenu kada se muha odvažila zakoračiti na površinu oka, Mi-chel nasluti. Približi se Jane, ali ne dodirujući je. »Mislim da je mrtva«, reče nakon kraćeg proučavanja.

Liječnik je bez poteškoća potvrdio tu dijagnozu. Bio je u pratnji općinskog službenika, i tu počeo problemi. Kamo žele prevesti tijelo? Možda u obiteljsku grobnicu? Mi-chel nije imao pojma, osjećao se iscrpljen i smeten. Da su znali razviti obiteljske odnose prožete toplinom i pažnjom, ne bi do ovoga došlo - do izvrgavanja ruglu pred općinskim službenikom, koji se, treba reći, ponašao dolično. Bruno se potpuno isključio iz te situacije; sjeo je malo podalje i počeo partiju Tetrisa na svojoj mobilnoj konzoli. »E pa onda...«, opet preuze službenik, »možemo vam ponuditi parcelu na groblju u Saorgeu. Bit će vam malo izvan ruke za posjete pokojnici, naročito ako niste iz ovog kraja; ali što se prijevoza tiče, naravno, tako je praktičnije. Pogreb bi se mogao održati već danas poslijepodne, trenutno nismo u osobitoj gužvi. Pretpostavljam da neće biti problema s dopuštenjem za pokapanje...« »Nikakvih problema!« dobaci liječnik s pomalo prevelikim žarom. »Donio sam obrasce...« Uz živahni osmijeh izvadi hrpicu papira. »Pas mater, najebao sam...«, reče Bruno poluglasno. Doista, njegova je konzola veselo zasviruckala. »I Vi se slažete s pokopom, gospodine Clement?« podvikne službenik. »Niti slučajno!« Bruno se u hipu uspravi. »Moja je majka željela biti kremirana, to joj je bilo iznimno važno!« Službenik se smrkne. Općina Saorge nije bila opremljena za kremiranje; radilo se o sasvim posebnoj opremi, koja bi bila neopravdana s obzirom na broj zahtjeva. Ne, to će zaista teško ići. »To je posljednja želja moje majke...«, važno reče Bruno. Nastupi šutnja. Općinski je službenik munjevito razmišljao. »Istina, postoji krematorij u Nici...«, reče skromno. »Mogao bi se organizirati prijevoz tamo i natrag, ako se i dalje slažete s pokopom u našoj općini. Dakako, troškove biste vi

podmirili...« Nitko ne odgovori. »Moram telefonirati«, nastavi službenik, »da se odmah raspitam za satnicu kremacija.« Pogledao je u svoj rokovnik, izvadio mobitel i kada je tipkao brojeve, Bruno ga ponovno prekide. »Odustajemo...«, reče široko odmah-nuvši rukom. »Tu ćemo je pokopati. Briga nas za njezinu posljednju želju. Ti plaćаш!«, nastavi autoritativno obraćajući se Michelu. Bez ikakve rasprave, ovaj izvadi svoju čekovnu knjižicu i upita za cijenu koncesije parcele na trideset godina. »To je dobar izbor«, potvrdi općinski službenik. »Koncesija na trideset godina vam daje vremena da vidite kako će se stvari razvijati.«

Groblje se nalazilo stotinjak metara poviše sela. Dva su čovjeka u plavim radnim odijelima nosila lijes. Odabran je osnovni model, od jelovine, kakvih je bilo na zalihi u općinskom skladištu; pogrebna je služba bila primjerno organizirana u Saorgeu. Bilo je kasno poslijepodne, ali sunce je još grijalo. Bruno i Michel su hodali jedan do drugog, dva koraka za nosačima; sijedi hippie bio je uz njih, stalo mu je da isprati Jane do njezina posljednjeg počivališta. Put je bio neravan, kamenit, i sve je to vjerojatno imalo nekakvog smisla. Jedna je ptica grabežljivica — vjerojatno škanjac — polako kružila zrakom, poluvisoko. »Bit će da tu ima zmija...«, zaključio Bruno. Tada pokupi jedan bijeli, jako zašiljen kamen. Pred samim skretanjem prema groblju, kao da želi potvrditi njegove riječi, jedna se ridovka ukaže između dva grma koji su rasli uza zidine; Bruno naciľja i hitnu svom snagom. Kamen se razbije na zidu, za dlaku promašivši gmazovu glavu.

»Zmijama pripada mjesto u prirodi...«, primijeti sijedi hippie s određenom strogošću.

»Jebala te tvoja priroda, prijatelju. Serem se na nju!« Bruno je ponovno bio izvan sebe. »Ustrana priroda... nabijem ti prirodu!« kipteći je mrmljao još nekoliko minuta. No dok su spuštali lijes držao se dolično, jedino je ispuštao zvukove nalik hihotu i kimao glavom, kao da mu taj događaj pobuđuje neke sasvim nove misli, još nedovoljno jasne da bi ih eksplicitno izrazio. Nakon pogrebnog obreda, Michel je dvojici radnika dao dobru napojnicu - pretpostavivši da je takav običaj. Imao je četvrt sata da uhvati vlak; Bruno također odluči njime oputovati.

Rastaše se na peronu kolodvora u Nici. Tada to još nisu znali, ali neće se više nikada vidjeti. »Je li ti u redu u klinici?« upita Michel. »Ma nema frke, laganiška, imam svoj litij.«

Bruno se lukavo nasmiješi. »Neću se vratiti ravno u kliniku, mogu se zagubiti jednu noć. Idem u jedan klub u kojem ima kurvi, Nica ih je puna.« Čelo mu se namršti, on se smrkne. »S litijem mi se više uopće ne diže, ali nema veze, svejedno to volim.«

Michel se rastreseno složi, popne se u vagon: rezervirao je ležaj u spavaćim kolima.

TREĆI DIO

BEZGRANIČNA EMOTIVNOST

1.

Po povratku u Pariz, pronašao je Desplechinovo pismo. Prema članku 66 pravilnika CNRS-a, morao je zatražiti povratak u službu, ili produžetak neplaćenog dopusta, dva mjeseca prije isteka odobrenog razdoblja. Pismo je bilo uljudno i puno humora, Desplechin se sprdao s administrativnim obvezama; no unatoč tome, rok je nesporno istekao tri tjedna ranije. Odložio je pismo na radni stol, u stanju duboke nesigurnosti. Tijekom protekle godine, bio je slobodan da sam određuje područje svojih istraživanja; što je postigao? Nesporno, gotovo ništa. Uključivši svoj kompjutor, s gađenjem ustanovi da je u njegov e-mail pristiglo još osamdeset stranica; premda je bio odsutan svega dva dana. Jedan od dopisa poslan mu je iz Instituta za molekularnu biologiju u Palaiseau. Kolega koji ga je zamjenjivao pokrenuo je program istraživanja DNA kod mitohondrija; za razliku od DNA u jezgri, ove su molekule izgleda bile lišene mehanizama popravka koda oštećenog napadima radikala; to nije bilo osobito iznenađenje. Sa Sveučilišta Ohio stigla je zanimljivija poruka: njihova su istraživanja *Saccharomycea* pokazala da vrste koje se reproduciraju spolnim putem evoluiraju sporije od onih koje se reproduciraju kloniranjem; proizvoljne se mutacije, dakle, stoga doimaju djelotvornijima od prirodnog odabira. Eksperimentalno je kombiniranje zabavno, i rezultati mu proturječe jasnoći klasične hipoteze o spolnoj reprodukciji kao pokretaču evolucije; ali kako god bilo, svemu se tome vrijednost sada svodi na anegdotsku. Čim genetski kod bude potpuno dešifriran (a to će se dogoditi tijekom predstojećih mjeseci), čovječanstvo će biti u stanju nadzirati vlastitu biološku evoluciju; spolnost će tada jasno razotkriti svoju bit, beskorisne, opasne i regresivne funkcije. Ali čak i kada bi se uspjelo otkriti pojavu mutacija, štoviše proračunati njihov mogući štetni učinak, ništa zasad ne baca ni najmanje svjetlo na njihovu determiniranost; stoga ništa ne omogućuje da im se prida određen i upotrebljiv smisao; razvidno je da u tom pravcu treba usmjeriti istraživanja.

Rasterećen spisa i knjiga kojima su bile pretrpane police, Desplechinov se ured doimao golemim. »E, da...«, reče uz diskretan osmijeh. »Idem u mirovinu po isteku mjeseca.« Djerzinski ostade rastvorenih usta od iznenađenja. Čovjek nekog godinama poznaje, katkad desecima godina, pomalo se navikne izbjegavati osobna pitanja i uistinu važne teme; ali zadržava nadu da će kasnije, u povoljnijim okolnostima, naći dobar razlog da postavi ta pitanja, da načne te teme; unedogled odgađana vizija čovječnijeg i potpu nijeg odnosa nikad se posve ne izbriše, jednostavno stoga što je on nemoguć, jer se nijedan ljudski odnos ne da strpati u nepromjenjivo skučen i krut okvir. Ostaje, dakle, vizija »autentičnog i dubokog« ljudskog odnosa; ostaje godinama, katkad desecima godina, sve dok vam neki konačan i brutalan događaj (najčešće tipa smrti) ne ukaže daje prekasno, da se ni taj »autentičan i dubok« odnos čiju ste sliku njegovali neće razviti, ništa više od drugih. U petnaest godina njegova radnog vijeka, Desplechin je bio jedina osoba s kojom je poželio uspostaviti bliskost koja bi izišla iz okvira slučajnog, čisto utalitarnog, beskrajno dosadnog ljudskog okruženja koje tvori prirodnu klimu uredskog života. E

pa, propalo je. Bacio je snuždeni pogled na kutije knjiga nagomilane na podu ureda. »Mislim da bi bolje bilo da odemo nekamo na piće...«, predloži Desplechin, vrlo prikladno sažimajući trenutni ugođaj.

Prošli su uzduž muzeja Orsay, sjeli za stol na terasi u stilu XIX. stoljeća. Za susjednim je stolom pet-šest talijanskih turistkinja živahno ćeretalo, poput nevine peradi. Djerzinski naruči pivo, Desplechin whisky bez leda.

»Sto ćete sad raditi?«

»Ne znam...« Desplechin je zaista izgledao kao da ne zna. »Putovati... Možda se odlučim za malo seksualnog turizma.« Nasmiješi se; lice mu je još uvijek bilo vrlo šarmantno dok se smiješio; taj je šarm, doduše, bio pun razočaranja, očito se radilo o potrošenom čovjeku, ali šarm je svejedno bio pravi. »Šalim se... Istina je da me to više uopće ne zanima. Znanje, da... Ostaje želja za znanjem. Čudna je stvar ta želja za znanjem... Vrlo je malo ljudi ima, čak i među znanstvenicima; većina ih se zadovolji građenjem karijere, brzo prijeđe na administrativne položaje; premda je ona strahovito važna u povijesti čovječanstva. Mogla bi se zamisliti bajka u kojoj se sasvim malena skupina ljudi — najviše nekoliko stotina osoba na zemaljskoj kugli — sa žarom bavi vrlo teškom, vrlo apstraktnom aktivnošću, potpuno nerazumljivom neupućenima. Ti ljudi zauvijek ostaju nepoznati ostatku pučanstva; nikada im ne pripadne ni vlast, ni bogatstvo, ni počasti; nitko nije u stanju čak ni shvatiti zadovoljstvo koje im pruža njihova sitna zanimacija. No ipak, oni su najmoćnija sila na svijetu, i to zbog vrlo jednostavna, sasvim skromna razloga: jer su im u rukama ključevi racionalne sigurnosti. Sve što oni proglase istinitim, kao takvo prije ili kasnije prihvati i cjelokupno čovječanstvo. Nijedna ekonomska, politička, društvena ni vjerska sila nije u stanju sačuvati vjerodostojnost pri suočenju s racionalnom sigurnošću. Može se reći da se Zapad preko svake mjere zanimao za filozofiju i politiku, da je potpuno nerazumno lomio koplja na filozofskim i političkim pitanjima; također se može reći da je Zapad strastveno volio književnost i umjetnost; ali u zbilji, ništa u njegovoj povijesti nije imalo toliku težinu kao potreba za racionalnom sigurnošću. Toj je potrebi za racionalnom sigurnošću Zapad naposljetku sve žrtvovao: svoju vjeru, svoju sreću, svoja nadanja, i kad se sve zbroji, svoj život. Toga bi se trebalo sjetiti kada se pokuša prosuđivati cjelokupnost zapadnjačke civilizacije.« Ušutio je, ostavši zamišljen. Pogled mu je trenutak lebdio među stolovima, pa se usredotočio na čašu.

»Sjećam se jednog dečka kojeg sam upoznao u trećem razredu, kada mi je bilo šesnaest. Vrlo kompliciran, tjesko-ban tip. Bio je iz bogate, konzervativne obitelji i, uostalom, potpuno je prihvaćao vrijednosti svojeg okruženja. Jednog dana, usred neke rasprave, rekao mi je: 'Ono što određuje vrijednost neke vjere je kakvoća morala koji se na njoj može utemeljiti.' Zanimemio sam od iznenađenja i divljenja. Nikada nisam doznao je li sam došao do tog zaključka, ili je izrečenu tezu pronašao u nekoj knjizi; u svakom slučaju, rečenica me se silno dojmila. Već četrdeset godina o njoj razmišljam; danas mislim da je u krivu. Čini mi se nemogućim u vjerskim pitanjima zauzimati isključivo moralistička stajališta; no ipak, Kant ima pravo kada tvrdi da se i samog Spasitelja čovječanstva mora prosuđivati prema univerzalnim etičkim kriterijima. Ali ja sam došao do uvjerenja kako su vjere nadasve pokušaji objašnjavanja svijeta; a nijedan pokušaj objašnjavanja svijeta nije održiv ako se sukobi s našom potrebom za racionalnom sigurnošću. Matematički dokaz, eksperimentalni postupak, to su trajne stečevine ljudske svijesti. Dobro znam da izgleda kao da mi činjenice proturiječe, dobro znam da islam - daleko najgluplja,

najprijetvornija i naj-nazadnija od svih vjera — trenutno kao da se širi; no to je samo površna i privremena pojava: dugoročno, islam je osuđen na propast, još izvjesnije od kršćanstva.«

Djerzinski podiže glavu; slušao je s velikom pozornošću. Nikada ne bi bio pomislio da je Desplechin osjetljiv prema tim pitanjima; on, pak, nakon kraćeg kolebanja nastavi:

»S Philippeom sam izgubio vezu nakon mature, ali doznao sam da je počinio samoubojstvo nekoliko godina kasnije. Dobro, ne mislim da je to povezano; ali istodobno biti homoseksualac, katolički integrist i rojalist, to zasigurno ipak nije baš jednostavan spoj.«

U tom trenu Djerzinski shvati da njega samog nikada nisu opsjedala ozbiljna vjerska preispitivanja. Znao je, međutim, i to odavno, da je materijalistička metafizika, nakon što je pomela vjerska uvjerenja prethodnih stoljeća, sama stradala od najnovijih dostignuća fizike. Neobično je da se ni njemu niti ijednom od fizičara koje je upoznao nije nikada javila makar kakva sumnja, kakva duhovna tjeskoba.

»Sto se mene osobno tiče«, reče upravo kada mu se probudila spoznaja o tome, »rekao bih da sam se držao onog temeljnog pragmatizma koji je u načelu tipičan za istraživače. Činjenice postoje, zakonitosti ih ulančavaju, pojam uzroka nije znanstven. Svijet je jednak zbroju znanja koja imamo o njemu.«

»Ja više nisam istraživač...«, odgovori Desplechin s ra-zoružavajućom jednostavnošću. »Nedvojbeno se upravo zbog toga pod stare dane prepuštam metafizičkim pitanjima. Ali, naravno, vi ste u pravu. Treba nastaviti istraživati, eksperimentirati, otkrivati nove zakone, ostalo je potpuno beznačajno. Sjetite se Pascala: *Treba reći otprilike: to činimo figurama i gestama, jer to je istinito. Ali reći kojima, i načiniti stroj, to je smiješno; jer to je beskorisno, nesigurno i mukotržno*! Dakako, on je još jednom u pravu, a ne Descartes. Uzgred... jeste li odlučili što ćete? Pitam zbog... (učinio je pokret isprike) te gnjavaže oko rokova.«

»Jesam. Treba mi premještaj u Centar za genetska istraživanja Galway, u Irskoj. Potrebna mi je mogućnost da brzo instaliram jednostavne eksperimentalne sklopove, u uvjetima dovoljno precizne temperature i tlaka, sa širokim spektrom radioaktivnih obilježivača. Nadasve mi je potrebna velika računalna moć — mislim da se sjećam da imaju dva paralelno povezana Craya.«

»Mislite krenuti novim smjerom istraživanja?« Iz Desplechinovog je glasa provirio tračak uzbuđenja; opazivši to, ponovno navuče svoj diskretni smiješak, kojim kao da se sebi rugao. »Želja za znanjem...«, reče blago.

»Mislim da je pogreška u odluci da se radi isključivo na prirodnoj DNA. Molekula je DNA složena, i razvijala se manje-više slučajno: ima neopravdanih viškova, dugih neokodirajućih sekvenci, ukratko ima koječega. Ako želimo ozbiljno testirati opće uvjete mutacije, treba krenuti od jednostavnijih samoreproducirajućih molekula, s najviše nekoliko stotina valencija.«

Desplechin je kimao glavom, sa sjajem u očima, više nije pokušavao sakriti uzbuđenje. Talijanske su turistkinje otišle; osim njih, u kafiću nije bilo nikoga.

»To će svakako trajati vrlo dugo«, nastavi Michel, »ne može se unaprijed govoriti o posebnim obilježjima promjenjivih konfiguracija. Ali zasigurno postoje uvjeti strukturne stabilnosti na subatomskej razini. Ako se uspije izračunati stabilnu konfiguraciju, makar na samo nekoliko stotina atoma, ostalo će ovisiti samo o kapacitetu obrade... Zapravo, možda malo previše žurim.«

»Ne mora biti...« Desplechin je sada govorio sporim i sanjarskim glasom čovjeka koji nazire beskrajno daleke horizonte, fantomske i neistražene mentalne sklopove.

»Potrebna mi je mogućnost da radim posve neovisno, izvan hijerarhije centra. Ima tu stvari koje su čisto hipotetične: bilo bi predugo, preteško za objašnjavanje.«

»Svakako. Pisat ću Walcottu, ravnatelju centra. On je u redu, pustit će vas na miru. Uostalom, već ste radili s njima, ako se ne varam. Nešto s kravama...« »Da, neka sitnica.«

»Ne brinite. Idem u mirovinu... (ovog mu se puta u osmijehu pojavilo malo ogorčenja), ali to je još u mojoj moći. U administrativnom smislu, imat ćete status znanstvenika na posudbi — koji ćete moći produljiti iz godine u godinu, koliko god budete željeli. Ma tko bio moj nasljednik, nema ni najmanje mogućnosti da taj ugovor bude doveden u pitanje.«

Rastaše se nedugo potom, kod Pont Rovala. Desplechin mu pruži ruku. Nije imao sina, njegove su ga seksualne sklonosti u tome spriječile, ideju prijetvornog braka oduvijek je smatrao smiješnom. Tih nekoliko sekundi, dok mu je stiskao ruku, reče si da ono što upravo proživljuje spada na neku višu razinu; potom si reče da je silno umoran; potom se okrene i pode duž gata, uz knjižarske štandove. Djerzinski je minutu-dvije promatrao tog čovjeka kako nestaje u smiraju dana.

2.

Sljedećeg je dana večerao kod Annabelle i vrlo joj razložno, na sažet i precizan način objasnio zašto mora otići u Irsku. Pred njim stoji zacrtan program, sve je jasno povezano. Ono bitno je ne usredotočiti se na DNA, živo biće promatrati u najopćenitijem smislu kao samoreproduktivni sustav.

U prvi tren, Annabelle ne odgovori ništa; nije mogla suzbiti lagano krivljenje usta. Potom mu dolije vina; te je večeri spremila ribu, i njezina je malena garsonijera više no ikad podsjećala na brodsku kabinu.

»Nisi me mislio povesti...« Riječi joj snažno odjeknuvše u tišini; tišina se otegne. »Nisi čak ni pomislio na to...«, reče napola iznenađeno, napola djetinjte uvrijeđeno; potom brižne u plač. Nije se ni pomaknuo; da je u tom trenu učinio kakvu gestu, ona bi je zasigurno otklonila; ljudi moraju plakati, nema se što drugo učiniti. »A tako smo se dobro slagali kada nam je bilo dvanaest godina...«, reče ona u suzama.

Zatim podiže pogled prema njemu. Lice joj je bilo pravilno, iznimno lijepo. Reče bez razmišljanja: »Napravi mi dijete. Trebam nekoga uza sebe. Nećeš ga morati odgajati, niti brinuti za njega, čak ni priznati ga. Uopće te ne tražim da ga voliš, niti da mene voliš; samo mi napravi dijete. Znam da imam četrdeset godina: svejedno mi je, preuzimam rizik. Ovo mi je posljednja prilika. Kojiput mi dođe žao što sam pobacila. Ali prvi muškarac s kojim sam zatrudnjela bio je ološ, a drugi neodgovoran; kad mi je bilo sedamnaest nisam ni pomišljala da bi život mogao biti tako ograničen, mogućnosti tako kratkotrajne.«

Michel upali cigaretu da razmisli. »Čudna ideja...«, reče kroz zube. »Čudno je doći na ideju da se reproduciraš, ako ne voliš život.« Annabelle ustade, komad po komad skine svoju odjeću. »U svakom slučaju, dođi da vodimo ljubav. Već barem mjesec dana nismo vodili ljubav. Prestala sam uzimati pilule prije dva tjedna; sad sam usred plodnih dana.« Stavila je ruke na trbuh, podigla ih do grudi, lagano razmaknula bedra. Bila je lijepa, poželjna i umiljata; zašto nije ništa osjećao? To je neobjašnjivo. On pripali još jednu cigaretu, naglo shvati da mu razmišljanje neće ništa pomoći. Dijete se napravi, ili ne napravi; to ne ovisi o racionalnoj odluci, to ne spada među

odluke koje ljudsko biće racionalno donosi. On zgnječi opušak u pepeljari, promrmlja: »Pristajem.«

Annabelle mu pomogne da skine odjeću i nježno ga rukama nadraži kako bi mogao ući u nju. Nije osjećao bog-znašto, osim mekoće i topline njezine vagine. Brzo se pre-stade micati, zatečen geometrijskim izgledom koitusa, te ujedno zadivljen gipkošću i osjetilnim bogatstvom sluznica. Annabel ustima dotakne njegova, obgrli ga. On za tvori oči, jasnije osjeti vlastiti ud, ponovno se stade micati gore-dolje. Malo prije ejakulacije ukaže mu se vizija -iznimno jasna vizija - spajanja rasplodnih stanica, a odmah potom prvih staničnih dioba. To je bilo poput skoka u neizbježno, poput malog samoubojstva. Val svijesti popne mu se udom, osjeti štrcanje svoje sperme. Annabelle ga također osjeti, duboko uzdahne; potom ostadoše potpuno mirni.

»Trebali ste se naručiti za papa-test prije mjesec dana...«, reče ginekolog umornim glasom. »Umjesto toga, prekidate s pilulom bez mojeg znanja i upuštate se u trudnoću. Dajte, pa niste balavica!...« Zrak je u ordinaciji bio hladan i pomalo ljepljiv; Annabelle se iznenadila što je pri izlasku ponovno zatekla lipanjsko sunce.

Nazvala je sutradan. Ispitivanje stanica otkrilo je »prilično ozbiljne« anomalije; trebat će učiniti biopsiju i kire-tažu sluznice maternice. »Od trudnoće je, razumije se, bolje zasad odustati. Razumno je stvari raditi na sigurnim temeljima, ne?...« Nije izgledao jako uznemiren, samo malo zabrinut.

Annabelle je tako treći put pobacila - fetus je imao samo dva tjedna, bilo je dovoljno kratko usisavanje. Instrumenti su znatno napredovali od posljednjeg zahvata koji je pretrpjela, i na njezino veliko iznenađenje, sve je bilo gotovo za manje od deset minuta. Rezultati analize stigli su tri dana kasnije. »Pa eto...«, liječnik je izgledao strašno star, kompetentan i žalostan. »Bojim se, nažalost, da nema nikakve sumnje: imate mikro-invazivni stadij raka maternice.« Namjestio je naočale, ponovno pregledao papire; to je osjetno pojačalo dojam opće kompetencije. Nije bio osobito iznenađen; rak maternice često napada žene u dobi koja prethodi menopauzi, a rizik se povećava ako nisu rađale. Način tretmana je poznat, tu nema ničega spornog. »Trebao izvršiti abdominalnu histerektomiju i bilateralnu salpingo-ovarektomiju. To su danas lagani operacijski zahvati, opasnost od komplikacija je zanemariva.« Bacio je pogled na Annabelle: loše je što ne reagira, što ostaje potpuno bez riječi; to je vjerojatno uvertira u krizno stanje. Liječnicima se u načelu preporuča da pacijenticu usmjere na psihoterapiju potpore — pripremio je mali popis adresa — i nadasve da težište stave na sljedeću *misao vodilju*: kraj plodnosti nikako ne znači kraj spolnog života; kod nekih pacijentica, naprotiv, to osjetno pojača spolnu žudnju.

»Znači, izvadit će mi maternicu...«, reče ona s nevje-ricom.

»Maternicu, jajnike i Fallopijeve tube; bolje je izbjeći svaku opasnost od širenja. Prepisat ću vam terapiju nado-mještanja hormona - ona se, uostalom, sve češće prepisuje, čak i u slučajevima obične menopauze.«

Otputovala je k roditeljima u Crecy-en-Brie; operacija je zakazana za 17. srpnja. Michel ju je, zajedno s majkom, otpratio u bolnicu u Meauxu. Nije se bojala. Kirurški je zahvat trajao nešto duže od dva sata. Annabelle se probudila sutradan. Kroz prozor je vidjela plavo nebo, lagani dah vjetra u krošnjama. Nije osjećala gotovo ništa. Željela je vidjeti ranu na svojem truhu, ali nije se usudila zatražiti sestru. Bilo je čudno misliti kako je sad ista žena, osim što su joj uklonjeni reprodukcijски organi. Riječ »ablacija« neko joj je vrijeme lebdjela u duhu, dok je nije zamijenila jedna brutalnija slika. »Ispraznili su me«, reče si; »očistili su mi utrobu kao piletu.«

Iz bolnice je izišla tjedan kasnije. Michel je pisao Wal-cottu da ga izvijesti kako odgađa dolazak; nakon malo izmotavanja pristao se smjestiti kod njezinih roditelja, u nekadašnjoj bratovoj sobi. Annabelle je primijetila da se zbližio s njezinom majkom dok je ona bila u bolnici. Stariji je brat također radije navraćao otkako je Michel boravio u kući. U biti si nisu imali bogznašto reći; Michel se nije ni najmanje razumio u probleme malih poduzeća, a Jean--Pierreu su pitanja koja je otvarao razvoj istraživanja u molekularnoj biologiji ostala potpuna nepoznanica; no ipak bi se uz čašicu prije večere naposljetku uspostavilo muško, djelomično lažno razumijevanje. Ona se morala odmarati, i nadasve izbjegavati dizanje teških predmeta; ali sada se mogla sama prati i normalno jesti. Poslijepodneva je provodila sjedeći u vrtu; Michel i njezina majka brali su jagode ili šljive žutice. To je nalikovalo nekim čudnim praznicima, ili povratku u djetinjstvo. Ona je osjećala kako je sunce miluje po licu i rukama. Najčešće bi tako sjedila ne radeći ništa; katkad je vezla, ili izrađivala plišane lutkice za svojeg nećaka i nećakinje. Psihijatar iz Meauxa prepisao joj je sredstvo za spavanje, i prilično jaku dozu sedativa. U svakom slučaju mnogo je spavala, i snovi su joj redovito bili mirni i radosni; moć je duha golema, dokle god ostane neometan u vlastitoj sferi. Michel je ležao pored nje u krevetu; obgrlivši je oko struka, osjećao je kako joj se prsni koš pravilno uzdiže i spušta. Psihijatar ju je redovito posjećivao; doimao se zabrinutim, nešto je mrmljao, spominjao »gubitak veze sa stvarnošću«. Ona je postala vrlo plaha, pomalo čudna, i često se bezrazložno smijala; katkad bi joj se, pak, oči naglo napunile suzama. Tada bi uzela još jedan Tercian.

Od trećeg je tjedna smjela izlaziti, i nakratko prošetati uz rijeku ili obližnjim šumama. Vrijeme je u kolovozu bilo iznimno lijepo; dani su se nizali, istovjetno blistavi, bez najmanje prijeteće olujom i bez najmanjeg nagovještaja nekog kraja. Michel ju je držao za ruku; često bi sjeli na klupu uz Grand Morin. Trava je na obali bila spaljena od sunca, gotovo izbijeljena; u sjeni bukava rijeka je beskrajno valjala svoje tamnozeleno valove. Vanjski je svijet imao svoje vlastite zakone, a ti zakoni nisu ljudski.

25. kolovoza, jedna je pretraga ukazala na metastaze u području abdomena; bilo je za očekivati da se nastave širiti, i da proces završi infaustno. Mogla se pokušati terapija zračenjem, istinu govoreći to je jedino što se moglo učiniti; ali bolje je ne prikrivati zbilju, radi se o teškoj terapiji, i liječenje je uspješno u jedva 50% slučajeva.

Večera je bila iznimno tiha. »Izliječit ćemo te, zlato moje malo...«, reče Annabellina majka pomalo drhtavim glasom. Ona uhvati majku oko vrata, nasloni čelo na njezino; ostadoše tako otprilike minutu. Nakon što je majka otišla u krevet, ona se nastavi povlačiti po dnevnoj sobi, odsutno listati knjige. Michel ju je iz svoje fotelje pratio pogledom. »Mogli bismo se obratiti nekom drugom liječniku...«, reče nakon duge šutnje. »Da, mogli bismo«, odgovori ona nehajno.

Nije mogla voditi ljubav, rana je bila previše svježja i bolna; ali dugo ga je držala u zagrljaju. Čula je kako u tišini škrguće zubima. U jednom trenu, pogladivši ga po licu, ona primijeti da je mokro od suza. Stala mu je nježno milovati ud, to ga je istodobno uzbuđivalo i smirivalo. Uzeo je dvije tablete Mepronizina, i naposljetku zaspao.

Okolo tri ujutro ona ustade, navuče kućnu haljinu i side u kuhinju. Iz dna kredenca iskopa šalicu sa svojim urezanim imenom, koju joj je kuma poklonila za deseti rođendan. U šalicu brižljivo istrese sadržaj svoje bočice Rohyp-nola, doda malo vode i šećera. Nije osjećala ništa, osim neke krajnje općenite, gotovo metafizičke tuge. Život je tako uređen, pomisli; u tijelu joj je nešto pošlo tim putem, nešto je nepredvidljivo i neopravdano skrenulo tim pu tem; i tijelo joj sada više

ne može biti izvorom sreće i radosti. Naprotiv, postupno će, ali zapravo prilično brzo, i njoj i drugima postati izvorom tegoba i nesreće. Stoga treba uništiti to tijelo. Zidni sat od barem naizgled masivnog drveta zvučno je otkucavao sekunde; njezina ga je majka naslijedila od svoje majke, već ga je posjedovala u vrijeme svojeg vjenčanja, to je bio najstariji komad namještaja u kući. Dodala je još malo šećera u šalicu. Njezin je stav bio vrlo daleko od pomirenosti, život joj se doimao poput neslane šale, nedopustive šale; no, nedopustiva ili ne, tako stoje stvari. Tih nekoliko tjedana bolesti iznenađujuće ju je brzo dovelo do osjećaja koji se tako često javlja starim ljudima: više nije htjela drugima biti na teret. Život joj se pretkraj mladenačkog doba počeo odvijati vrlo brzo; potom je stiglo dugo razdoblje dosade; na samom kraju, sve se ponovno jako ubrzalo.

Pred zoru, okrenuvši se u krevetu, Michel je primijetio Annabellinu odsutnost. Obukao se i sišao: njezino je beživotno tijelo ležalo na kauču u dnevnoj sobi. Pored sebe, na stoliću, ostavila je pismo. Prva je rečenica glasila: »Radije ću umrijeti među onima koje volim.«

Sef hitne službe bolnice u Meauxu bio je muškarac tridesetih godina, tamne kovrčave kose, susretljiva lica; odmah im je ostavio izvrstan dojam. Izgledi da se probudi su slabi, reče im; mogu ostati uz nju, osobno u tome ne vidi ništa neprilično. Koma je čudno, slabo poznato stanje. Gotovo je sigurno da Annabelle nije nimalo svjesna njihove prisutnosti; no ipak, u mozgu je i dalje zamjetan slabi elektricitet; on zacijelo odražava neku mentalnu aktivnost, čija priroda ostaje potpuno tajanstvena. Sama je prognoza bez ikakve sigurnosti: poznati su slučajevi bolesnika koji su u dubokoj komi proveli nekoliko tjedana, štoviše nekoliko mjeseci, pa se odjednom vratili u život; najčešće, nažalost, stanje kome jednako naglo odvede u smrt. Njoj je četrdeset godina, barem je sigurno da će joj srce izdržati; to je zasad sve što se može reći.

Dan se budio nad gradom. Sjedeći kraj Michela, Anna-bellin je brat tresao glavom mrmljajući. »To nije moguće... To nije moguće...«, neprestano je ponavljao, kao da te riječi imaju neku moć. Ali naprotiv, moguće je. Sve je moguće. Ispred njih je prošla jedna sestra, gurajući metalna kolica na kojima su bočice seruma udarale jedna o drugu.

Nešto kasnije sunce je razderalo oblake i nebom se razlilo plavetnilo. Dan će biti lijep, jednako kao i prethodni. Annabellina se majka s naporom pridigla. »Bolje se malo odmoriti...«, reče obuzdavajući drhtanje glasa. Njezin se sin također pridigao, beskorisno klateći rukama, i krenuo za njom kao robot. Michel je glavom dao znak da ne želi poći s njima. Nije osjećao ni najmanji umor. Tijekom sljedećih minuta nadasve je osjećao čudnu prisutnost vidljivog svijeta. Sjedio je sam u suncem okupanom hodniku, na stolcu od lijevane plastike. To je krilo bolnice bilo nevjerovatno tiho. Povremeno bi se u dnu otvorila koja vrata, sestra bi izišla, krenula prema nekom drugom hodni ku. Zvukovi grada, nekoliko katova niže, bili su vrlo prigušeni. S potpunim mentalnim odmakom, pretresao je slijed okolnosti, etape procesa koji im je slomio život. Sve je izgledalo konačno, kristalno jasno i neumoljivo. Sve se doimalo očiglednim u nepomičnosti ograničene prošlosti. Mala je vjerojatnost da sedamnaestogodišnja djevojka u današnje vrijeme pokaže takvu naivnost; nadasve je mala vjerojatnost da sedamnaestogodišnja djevojka danas prida toliku važnost ljubavi. Dvadeset pet godina je prošlo od Annabellinog mladenačkog doba, i stvari su se mnogo promijenile, ako je za vjerovati ispitivanjima javnosti i časopisima. Mlade su djevojke danas opreznije i racionalnije. Zaokupljene su prije svega svojim

uspjehom u školi, nastoje si prije svega osigurati pristojnu profesionalnu budućnost. Izlasci s dečkima njima su samo slobodna aktivnost, rasonoda u kojoj s podjednakim udjelom sudjeluju seksualni užitak i zadovoljenje vlastitog narcizma. Kasnije nastoje sklopiti razuman brak, utemeljen na dovoljnoj uravnoteženosti društveno-profesionalnog statusa i određenoj podudarnosti ukusa. Dakako, na taj si način ukidaju svaku mogućnost sreće — jer ona je nerazdvojiva od fuzijskih i regresivnih stanja nespojivih s praktičnom primjenom razuma - ali nadaju se da će tako izbjeći emocionalne i moralne patnje koje su mučile njihove prethodnice. Ta se nada, međutim, ubrzo izjalovi; nestanak muka izazvanih strastima zapravo oslobađa prostor dosadi, osjećaju praznine, tjeskobnom iščekivanju starosti i smrti. Stoga je drugi dio Annabellina života bio tužniji i sumorniji od prvog; na samom kraju nije joj od njega ostala nikakva uspomena.

Oko podneva, Michel je gurnuo vrata njezine sobe. Disanje joj je bilo iznimno slabo, plahta koja joj je prekrivala grudi bila je gotovo nepomična - prema liječnikovim riječima, to je ipak bilo dovoljno za opskrbu tkiva kisikom; kada bi disanje još oslabilo, razmotrili bi mogućnost da je priključe na respirator. Zasad je dobivala infuziju, kroz iglu koja joj je u ruku ulazila iznad lakta, na čelo joj je bila pričvršćena elektroda, i to je sve. Jedna se zraka sunca probila kroz besprijekorno čistu plahtu i obasjala joj pramen divne svijetle kose. Njezino lice zatvorenih očiju, neznatno bijede nego obično, izgledalo je gotovo spokojno. Činilo se da ju je napustila svaka bojazan; Michelu se nikada nije doimala tako sretnom. Istina, uvijek je bio sklon brkati komu i blagostanje; no ipak, doimala mu se beskrajno sretnom. Prošao joj je rukama kroz kosu, poljubio je u čelo i jedva tople usne. Dakako, bilo je prekasno; ali ipak, bilo je dobro. U sobi je ostao dok se nije spustila večer. Vrativši se u hodnik, otvorio je knjigu budističkih meditacija koje je prikupio doktor Evans--Wentz (već ju je nekoliko tjedana nosio u džepu; bila je to sasvim malena knjižica s tamnocrvenim koricama).

*Neka sva bića na Istoku, Neka sva bića na Zapadu, Neka sva bića na Sjeveru,
Neka sva bića na Jugu Budu sretna, i sačuvaju svoju sreću; Neka uzmognu
živjeti bez neprijateljstva.*

Krivnja nije sasvim njihova, pomisli Michel; žive u mukotrpnom svijetu, svijetu nadmetanja i borbe, taštine i nasilja; taj svijet u kojem žive nije skladan. No s druge strane, nisu ništa učinili da promijene taj svijet, nimalo doprinijeli njegovom poboljšanju. Reče si da je trebao Anna-belle napraviti dijete; potom se najednom sjeti kako ga je i napravio, ili kako ga je počeo raditi, kako je u najmanju ruku prihvatio takvu mogućnost; i ta ga misao ispuni velikom radošću. Tada shvati mir i blagost koji su ga preplavili posljednjih tjedana. Sada nije više ništa mogao, nitko nije ništa mogao vladavini bolesti i smrti; no ipak, barem tijekom nekoliko tjedana, ona je iskusila osjećaj da je voljena.

*Ako netko njeguje misao ljubavi I ne odaje se pohotnim radnjama; Ako
prekine veze sa strastima I pogled usmjeri prema Putu,*

*Stoga što je uspio njegovati tu ljubav, Ponovno će se roditi na Brahminom nebu
Brzo će prispjeti do Oslobođenja I zauvijek se skrasiti u sferi Apsolutnog.*

*Ako ne ubije i ne kani naškoditi,
Ako se ne nastoji isticati ponižavajući drugog, Ako njeguje ljubav prema svemu
Umirući, u mislima neće imati mržnje.*

Tijekom večeri mu se pridružila Annabellina majka> došla je vidjeti ima li što nova. Ne, stanje se nije promije-nilo; duboka koma može biti vrlo stabilna, strpljivo ga j^e podsjetila medicinska sestra, katkad prođu tjedni prije no što se može izreći prognoza. Ušla je da pogleda kćer, p^a minutu kasnije izišla jecajući. »Ne shvaćam...«, reče tresući glavom. »Ne shvaćam kako je to napravljen život-Bila je tako draga cura, znate. Uvijek puna nježnosti, ^l nikad nije bilo problema s njom. Nije se žalila, ali zna^d da nije bila sretna. Nije od života dobila što je zaslužila-«

Ubrzo je otišla, vidljivo obeshrabrena. Začudo, nije bi^o gladan niti mu se spavalo. Stao je hodati gore-dolje hodnikom, sišao u predvorje. Jedan je crnac, podrijetlom ^s Antila, na recepciji ispunjavao križaljku; kimnuo mu j^e glavom. Uzeo je toplu čokoladu iz automata, prišao staklenim vratima. Mjesec je lebdio među neboderima; nekoliko je automobila prolazilo Avenijom Chalons. Dovoljno je znao o medicini da bude svjestan kako Annabel-lin život visi o niti. Majka joj je imala pravo što je odbijala shvatiti; čovjek nije stvoren da prihvati smrt: ni svoju> ni svojih bližnjih. On priđe čuvaru, upita ga može li m^u posuditi papira; malo iznenađen, ovaj mu pruži snop listova sa zaglavljem bolnice (to će zaglavlje, mnogo kasnij^e> Hubczejaku omogućiti da locira taj tekst, među gomilo^m bilježaka pronađenih u Clifdenu). Neka se ljudska bića grčevito zgrabe za život, i kako je govorio Rousseau, napuštaju ga zlovoljno; već je predosjećao da s Annabelle neće biti tako.

*Za sreću je stvoreno to dijete, Blago je srca svoga nudila svakom tko je htio Za
druga je bića mogla život dati Okružena plodovima postelje svoje*

*U djetinjem plaču, U krvi njezina roda Njezin bi neprekinut san
Ostavio trag Zapisan u vremenu, Zapisan u prostoru*

*Zapisan u puti
Zauvijek posvećen
Na planinama, u zraku
I u vodi rijeka,
Na izmijenjenom nebu.*

*Sada si tu,
Na svojoj samrtnoj postelji Tako spokojna u komi I zauvijek tako
blaga.*

*Naša će tijela postati hladna i tek prisutna U travi, moja Annabelle Ništavih će
progutati Osobni bitak.*

*Malo smo voljeli
U svojem ljudskom obliku
Možda će sunce i kiša na našim grobovima, vjetar i mraz
Dokinuti naše muke.*

4.

Annabelle je umrla dva dana kasnije, i za obitelj je tako možda bilo bolje. Kad netko umre, ljudi su uvijek skloni govoriti takve budalaštine; ali istina je da bi njezina majka i brat teško podnijeli stanje dulje neizvjesnosti.

U zgradi od bijelog betona i čelika, onoj istoj u kojoj je umrla i njegova baka, Djerzinski je po drugi put spoznao moć praznine. Prešao je sobu i prišao Annabellinu tijelu. To je tijelo bilo istovjetno onom koje je poznao, osim što ga je polagano napuštalo to malo preostale topline. Put joj je sada bila gotovo hladna.

Neki ljudi dožive sedamdeset, čak i osamdeset godina, u uvjerenju da će uvijek doći nešto novo, da pustolovine, kako se kaže, čekaju iza ugla; sve u svemu, treba ih praktički ubiti, ili barem ozbiljno osakatiti, da ih se privede razumu. Michel Djerzinski nije bio od njih. Svoje je zrelo doba proživio sam, u izvanzemaljskoj praznini. Pridonio je razvoju znanja; to mu je bila vokacija, to je način koji je pronašao da iskaže svoj prirodni dar; ali ljubav nije upoznao. Ni Annabelle, unatoč svojoj ljepoti, nije upoznala ljubav; a sada je bila mrtva. Tijelo je ležalo poluvisoko, sad beskorisno, poput čiste težine, obasjano svjetlošću. Ponovno su zaklopili poklopac lijesa.

U svojem oproštajnom pismu zatražila je da bude kre-mirana. Prije obreda, popili su kavu u bistrou bolničkog predvorja; za susjednim je stolom jedan Ciganin, s bočicom iz koje je primao infuziju, razgovarao o autima s dvojicom prijatelja koji su mu došli u posjet. Osvjetljenje je bilo slabo - nekoliko rasvjetnih tijela na stropu, u ružnom interijeru ukrašenom nečime nalik golemim plute-nim čepovima.

Izišli su u suncem okupan dan. Zgrade krematorija nalazile su se nedaleko od bolnice, u istom bloku. Dvorana za kremiranje bila je velika bijela betonska kocka, okružena jednako bijelim, zasljepljujuće blještavim predvorjem. Valovi vrućeg zraka uvijali su se oko njih poput mnoštva malih zmija.

Lijes je položen na pokretnu platformu koja je vodila do otvora peći. Skupna je počast pokojnici trajala trideset sekundi, potom jedan službenik uključi mehanizam. Zupčanici koji su pokretali platformu lagano zacvilješe; vrata se zatvoriše. Prozorčić od vatrostalnog stakla omogućivao je da se promatra spaljivanje. U trenu kada je iz golemih plamenika suknula vatra, Michel okrene glavu. Crveni je bljesak potrajao dvadesetak sekundi na rubu njegova vidna polja; i to je bilo sve. Službenik je pepeo nagrmuo u malenu kutiju, kvadar od jelovine, i uručio ga starijem Annabellinom bratu.

Krenuše prema Crecvju vozeći polagano. Sunce je sjalo kroz lišće kestenova duž Avenije vijećnice. Annabelle i on su šetali tom alejom dvadeset i pet godina ranije, nakon završetka nastave. Petnaestak je osoba bilo okupljeno u vrtu roditeljske kuće. Mladi je brat zbog te tužne prigode stigao iz Sjedinjenih Država; bio je mršav, živčan, vidljivo pod stresom, odjeven pomalo preotmjeno.

Annabelle je zatražila da pepeo bude rasut u vrtu kuće; to je također učinjeno. Sunce je upravo zamiralo. U kutiji je bila prašina — gotovo bijela prašina. Polagano se, poput vela, spustila na zemlju među ružama. U tom se trenu, u daljini, začu zvono sa željezničkog nadvožnjaka. Michel se sjeti poslijepodneva. u svojoj petnaestoj, kada je Annabelle dolazila pred njega na stanicu, i stiskala mu se u zagrljaj. On pogleda zemlju, sunce, ruže; elastičnu površinu trave. To je

neshvatljivo. Okupljeni su ostali u tišini; Anna-bellina je majka napunila čaše vinom u čast pokojnice. Pruži mu jednu, pogleda ga u oči. »Možete ostati koji dan, Michel, ako želite«, reče tiho. Ne, otići će; početi će raditi. Nije znao ništa drugo. Nebo mu se učini ispruganim; potom shvati da plače.

5.

Dok se zrakoplov primicao svodu od oblaka, koji se u beskraj širio pod nedohvatnim nebom, ukazalo mu se da je čitav njegov život bio usmjeren prema tom trenu. Još se nekoliko sekundi vidjela samo golema modra kupola i nepregledno valovito prostranstvo u kojem se izmjenjivala zasljepljujuća i zagasita bjelina; potom su ušli u neko međupodručje, nestalno i sivo, u kojem su osjeti postali nejasni. Tamo dolje, u svijetu ljudi, bilo je livada, životinja i stabala; sve je bilo zeleno, vlažno i razgranato do beskrajno sitnih detalja.

Walcott ga je čekao u zračnoj luci Shannon. Bio je zdepast, žustrih pokreta; izrazito mu je ćelava glava bila okrunjena pojasom crvenkasto-plave kose. Brzo je vozio svoju tovotu starlet među pašnjacima, brežuljcima. Centar se nalazio sjeverno od Galwaya, u općini Rosscahill. Walcott mu je pokazao uređaje i upoznao ga s tehničarima; bit će mu na raspolaganju za izvršavanje pokusa, za programiranje proračuna konfiguracije molekula. Sva je oprema bila ultramoderna, prostorije besprijekorno čiste — sve je financirala Europska unija. U jednoj rashlađenoj prostoriji, Djerzinski baci pogled na dva velika Craya, u obliku tornjeva, čije su upravljačke ploče svijetlile u polumraku. Milijuni njihovih paralelno povezanih procesora bili su spremni za izračunavanje Lagrangeovih jednadžbi i funkcija valova, za spektralne analize i Hermiteove operacije; u tom će se svijetu odsad odvijati njegov život. Prekrižio je ruke na grudima, stisnuo ih uz tijelo, ali nije uspijevaao odagnati dojam tuge, unutrašnje hladnoće. Walcott ga je ponudio kavom iz automata. Kroz velike su se ostakljene plohe razabirali zeleni obronci koji su uranjali u tamnu vodu Lough Corriba. Spuštajući se cestom koja je vodila do Rosscahilla, prošli su pored blagog obronka na kojem je paslo stado krava, manjih od običnih, lijepe svjetlosmede boje. »Prepoznajete ih?« upita Walcott smiješeći se. »Da... to su potomci prvih krava koje su nastale iz vaših istraživanja, ima tome već deset godina. U to smo vrijeme bili sasvim malen centar, ne baš jako dobro opremljen, silno ste nam pomogli. Otporne su, bez poteškoća se razmnažaju i daju izvrsno mlijeko. Hoćete li ih vidjeti?« Parkirao je na putu uz cestu. Djerzinski pride kamenom zidiću koji je ograđivao livadu. Krave su mirno pasle, trljale glave o bokove svojih družica; dvije ili tri su ležale. On je stvorio genetski kod koji upravlja replikacijom njihovih stanica, ili gaje barem poboljšao. U njihovim je očima trebao biti poput Boga; no izgledale su ravnodušne prema njegovoj prisutnosti. Oblak se magle spustio s vrha brežuljka, postupno ih skrivajući njegovom pogledu. Vratio se do auta.

Sjedeći za volanom, Walcott je pušio svoj Craven; kiša je prekrila vjetrombran. Blagim, diskretnim glasom (ali čija diskretnost ni u kojem slučaju nije odavala ravnodušnost), upita ga: »Imali ste smrtni slučaj?...« On mu tada ispriča o Annabelli, i kako je skončala. Walcott je slušao, povremeno kimao glavom, ili uzdisao. Nakon priče ostade šutjeti, pripali još jednu cigaretu, ugasi je, pa reče: »Ja nisam podrijetlom iz Irske. Rođen sam u Cambridgeu, i kažu da sam uvelike ostao Englez. Cesto se kaže da su Englezi razvili vrline hladnokrvnosti i suzdržanosti, što im također omogućuje da životne događaje — uključujući najtragičnije — primaju s humorom. To je prilično točno; to je potpuno glupo od njih. Humor ne spašava;

humor, kad se sve zbroji, ne služi gotovo ničemu. Životne događaje može se godinama primati s humorom, katkad dugi niz godina, u nekim slučajevima može se zadržati humoristič-ki stav praktički do samog kraja; ali na koncu konca, život ti slomi srce. Kakve god vrline hrabrosti, hladnokrvnosti i humora čovjek razvije tijekom života, naposljetku završi slomljena srca. Tu prestaje smijeh. Kad se sve zbroji, ostaje samo usamljenost, hladnoća i šutnja. Kad se sve zbroji, ostaje samo smrt.«

Uključio je brisače, ponovno upalio motor. »Ovdje je mnogo katolika«, dodao je. »Zapravo, u tijeku je promjena. Irska se modernizira. Nekoliko poduzeća koja razvijaju visoku tehnologiju doselilo se ovamo zbog smanjenih doprinosa i poreza - u regiji imamo Roche i Lilly. I naravno, tu je i Microsoft: svi mladi u ovoj zemlji sanjaju kako će raditi u Microsoftu. Manje se ide na misu, seksualna je sloboda veća nego prije nekoliko godina, ima sve više diskoteka i antedresiva. Ukratko, klasičan scenarij...«

Ponovno su prolazili duž jezera. Sunce je izronilo iz oblaka magle i u duginim se bojama svjetlacavo razlilo površinom vode. »No ipak«, nastavi Walcott, »katoličanstvo je ovdje i dalje vrlo snažno. Tehničari u centru, na-primjer, većinom su katolici. Te ne olakšava moje odnose s njima. Ponašaju se korektno, uljudno, ali smatraju me drugačijim, nekime s kim se ne može istinski razgovarati.«

Sunce se potpuno oslobodilo magle, postalo posve bijeli krug na nebu; ukazalo se čitavo jezero, okupano svjetlošću. Na obzoru, lanci *Ttoelve Bens Mountains* uzdizali su se od nižih prema sve višima, u nijansama sve bijede sivog, poput prizora iz sna. Neko su vrijeme šutjeli. Na ulazu u Galway, Walcott ponovno progovori: »Ostao sam ateist, ali mi je shvatljivo što su ljudi ovdje katolici. Ova zemlja ima nešto sasvim posebno. Sve neprestano vibrira, trava na livadama i površina voda, sve ukazuje na neku prisutnost. Svjetlost je nestalna i blaga, nalik nekoj promjenjivoj tvari. Vidjet ćete. Nebo je također živo.«

6.

Iznajmio je stan kod Clifdena, na *Sky Road*, u nekadašnjoj kući obalne straže preuređenoj za iznajmljivanje turistima. Prostorije su ukrašene kolovratima, petrolejkama, ukratko starim predmetima koji bi trebali turistima razgaliti srce; to ga nije smetalo. Znao je da će se odsad u toj kući, i u životu općenito, osjećati kao u hotelu.

Nije se ni najmanje kanio vratiti u Francusku, no tijekom prvih tjedana morao je više puta otputovati u Pariz radi prodaje svojeg stana, prijenosa bankovnih računa. Iz Shannona bi krenuo letom u 11.50. Avion bi nadlijetao more, površine užarene od sunca; valovi bi se valjali jedan preko drugog i uvijali se poput crva, strahovito daleko. Znao je da se ispod te nepregledne opne od crva množe mekušci; ribe sitnih zuba proždiru mekušce, prije nego ih proždru druge, krupnije ribe. Cesto bi zaspao, usnuo ružan san. Kada bi se probudio, avion bi letio nad poljima. U polusnu, začudio bi se njihovoj jednoličnoj boji. Bila su smeđa, katkad zelena, ali uvijek zagasita. Pariško je predgrađe bilo sivo. Avion bi počeo gubiti visinu, polako ponirati, neodoljivo privučen tim životom, treperenjem tih milijuna života.

Polovicom listopada Clifdenski je poluotok prekrila gusta magla, pristigla ravno s Atlantika. I posljednji su turisti otišli. Nije bilo hladno, ali sve je bilo ovijeno u duboko, meko sivilo. Djerzinski je rijetko izlazio. Donio je tri DVD-a, s više od 40 gigabajta podataka. Povremeno bi uključio računalo, pregledao neku molekularnu konfiguraciju, pa se ispružio na prostranom krevetu, s kutijom cigareta pri ruci. Još nije počeo raditi u centru. S druge strane prozorskog stakla, oblaci magle polako su se kretali. Oko 20. studenog nebo se razvedrilo, vrijeme postalo hladnije i suše. Stao je redovito odlaziti na duge šetnje obalnom cestom. Prešao bi Gortrumnagh i Knockavallv, najčešće potegao i do Claddaghduffa, katkad čak i do Aughrus Pointa. Tada bi se našao na najzapadnijoj točki Europe, na krajnjoj izbočini zapadnog svijeta. Pred njim se protezao Atlanski ocean, četiri tisuće kilometara oceana razdvajale su ga od Amerike. Prema Hubczejakovom mišljenju, tih dva ili tri mjeseca samotnjačkog razmišljanja tijekom kojih Djerzinski nije radio ništa, nije izvršio nijedan eksperiment niti programirao nijedan proračun, treba smatrati ključnim razdobljem, tijekom kojeg su se oblikovali glavni elementi njegovih kasnijih promišljanja. Posljednji su mjeseci 1999. godine u svakom slučaju bili čudno razdoblje za sveukupni zapadni svijet, obilježeno nekim posebnim iščekivanjem, nekakvim muklim kopkanjem.

Dan 31. prosinca 1999. bio je petak. U Klinici Verrieres--le-Buisson, gdje će Bruno provesti ostatak života, priređena je skromna proslava koja je okupila bolesnike i osoblje. Pio se šampanjac i grickao čips s okusom paprike. Kasnije te večeri, Bruno je zaplesao s nekom medicinskom sestrom. To ga nije ojadilo; lijekovi su činili svoje, svaka je žudnja u njemu umrtvljena. Volio je popodnevni čaj, tv-kvizove koji su se zajednički gledali prije večere. Nije više ništa očekivao od vremena koje je protjecalo, i njemu je ta posljednja večer drugog milenija prošla ugodno.

Na grobljima čitavog svijeta, nedavno preminuli ljudi nastavili su trunuti u svojim grobovima, polagano se pretvarati u kosture.

Michel je večer proveo kod kuće. Nalazio se predaleko da bi čuo odjeke proslave koja se odvijala u selu. U više navrata sjećanjem su mu prošle Annabelline slike, uljepšane i spokojne; kao i slike njegove bake.

Prisjetio se da je u dobi od trinaest ili četrnaest godina kupovao džepne svjetiljke, malene mehaničke predmete koje je volio neprestano rastavljati i nanovo sastavljati. Također se prisjetio jednog aviona s motorom, koji mu je poklonila baka, a koji nikada nije uspio podignuti u zrak. Bio je to lijep avion, obojan maskirnim kaki šarama; naposljetku je ostao u svojoj kutiji. Zahvaljujući mjestimičnim strujama svijesti, u njegovom su postojanju ipak bila zamjetna neka osobna obilježja. Postoje bića, postoje misli. Misli ne zauzimaju prostor. Bića zauzimaju dio prostora; vidimo ih. Njihova se slika stvori na očnoj leći, prijeđe žilnicu, padne na mrežnicu. Sam u pustoj kući, Michel je odgledao skroman mimohod uspomena. Samo je jedna izvjesnost tijekom čitave večeri malo-pomalo ispunjala njegov duh: uskoro će se moći vratiti na posao.

Posvuda na površini planeta, umorno, iscrpljeno čovječanstvo, izjedeno sumnjom u sebe i vlastitu povijest, spremalo se kako-tako ući u novi milenij.

Neki govore:

*»Civilizacija koju smo stvorili još je nejaka,
Jedva da smo izišli iz mraka.*

Još u sebi nosimo mrsku sliku tih stoljeća čemera;

Ne bi li bolje bilo da sve to ostane zakopano?«

Pripovjedač ustaje, pribire se i podsjeća nas Hladnokrvno ali odlučno, ustaje i podsjeća nas Da se odigrala metafizička revolucija. Kao što su si kršćani mogli predočiti antičke civilizacije, stvoriti si potpunu sliku antičkih civilizacija, pritom sami sebe nimalo ne izlažući preispitivanju i sumnji,

Jer su prevladali određeni razvojni stupanj,

Prekoračili prag,

Točku razdora;

Kao što su ljudi materijalističkog doba mogli pratiti, ne shvaćajući i zapravo ne videći, ponavljanje kršćanskih vjerskih obreda, Kao što su mogli čitati i iščitavati djela svoje nekadašnje kršćanske kulture pritom se nimalo ne odričući svojeg takoreći antropološkog pogleda, Nesposobni da shvate te rasprave koje su uzrujavale njihove pretke, ta kolebanja između grijeha i Božje milosti;

Tako i mi danas možemo slušati tu priču o materijalističkom dobu

Kao staru priču o ljudima.

Tužna je to priča, no neće nas istinski rastužiti Jer više ne nalikujemo tim ljudima.

Premda izrasli iz njihovih tijela i žudnji, odbacili smo njihove podjele i pripadnosti

Nismo upoznali njihove radosti niti su nam poznate njihove boli,

Odbacili smo ravnodušno

I bez ikakva napora

Njihov svijet smrti.

Ta stoljeća boli što baština su naša, Danas možemo izvući iz zaborava Dogodilo se nešto poput drugog razdvajanja, I mi sad imamo pravo živjeti vlastiti život.

Između 1905. i 1915, radeći manje-više sam, s ograničenim matematičkim znanjem, Albert Einstein je, pošav-ši od prve slutnje načela ograničene relativnosti, uspio razviti opću teoriju gravitacije, prostora i vremena, koja će izvršiti presudan utjecaj na kasniji razvoj astrofizike. Taj se smioni, usamljenički trud, prema Hilbertovim riječima uloženi »u slavu ljudskog duha«, u područja bez vidljive praktične koristi, i u to vrijeme nedostupna istraživačkoj zajednici, može usporediti s Cantorovim radom na utvrđivanju tipologije aktualne beskonačnosti, ili nastojanju Gottloba Fregea da redefinira temelje logike. Također ga se može usporediti, naglašuje Hubczek u svojem uvodu u *Clifden Notes*, sa samotnjačkim intelektualnim radom Djerzinskoga u Clifdeni između 2000. i 2009. — s obzirom da Djerzinski, baš kao ni Einstein u svoje vrijeme, nije imao dovoljnu matematičku stručnost da bi ono što je naslutio mogao razviti na strogo znanstvenoj osnovi.

Topologija mejoze, njegova prva publikacija, ipak je postigla značajan odjek. Ona je, po prvi put neoborivim ter-modinamičkim argumentima, pokazala kako je razdvajanje kromosoma kojim se

u vrijeme mejoze stvaraju haplo-idne gamete samo po sebi izvorom strukturne nestabilnosti; drugim riječima, kako je svaka spolno određena vrsta nužno smrtna. *Tri topološke pretpostavke o Hilbertovim prostorima*, objavljene 2004, izazvale su iznenađenje. Moglo ih se tumačiti kao pobijanje dinamike kontinuiteta, kao pokušaj - s čudno platonskim prizvucima - redefiniranja algebre oblika. Premda su priznavali zanimljivost izloženih pretpostavki, profesionalni su matematičari kao od šale pokazali nedosljednost pretpostavki, anakroničnost pristupa. Doista, Hubczejak je suglasan, Djerzinskom u to vrijeme nisu bile dostupne najnovije matematičke publikacije, čak se stječe dojam da ga nisu osobito ni zanimale. O njegovoj djelatnosti u razdoblju od 2004. do 2007. godine zapravo postoji vrlo malo svjedočanstava. Redovito je dolazio u centar u Galwayu, ali odnosi s istraživačima ostali su čisto tehnički, funkcionalni. Naučio je osnove asemblerskog jezika Cray, što ga je uglavnom oslobodilo ovisnosti o programerima. Reklo bi se daje jedino Walcott s njim održavao nešto osobnije odnose. On je i sam stanovao u okolici Clifdena, i katkad bi ga posjetio tijekom poslijepodneva. Prema njegovom svjedočanstvu, Djerzinski je često spominjao Augustea Comtea, naročito njegova pisma Clotildi de Vaux, te *Subjektivnu sintezu*, posljednje, nedovršeno filozofovo djelo. Čak i na razini njegove znanstvene metode, Comtea se može smatrati istinskim utemeljiteljem pozitivizma. Nikakva metafizika, nikava ontologija zamisliva u njegovo vrijeme nije ga se dojmila. Čak je vjerojatno, isticao je Djerzinski, kako bi Comte, da se našao u intelektualnom položaju Nielsa Bohra između 1924. i 1927, zadržao svoj nepokolebljivo pozitivistički stav, i da bi pristao uz kopenhagensko tumačenje. Međutim, ustrajno naglašavanje francuskog filozofa kako su društvena stanja zbiljska za razliku od umišljenih osobnih postojanja, zatim njegovo neprestano obnavljanje zanimanje za povijesne procese i strujanja svijesti, te nadasve njegov okorjeli sentimentalizam, ukazuju da se možda ne bi opirao nešto recentnijem projektu ontološke reforme, koji su iznjedrila istraživanja Zureka, Zeha i Hardcastlea: projektu zamjenjivanja ontologije predmeta ontologijom stanja. Doista, jedino je ontologija stanja kadra povratiti praktičnu mogućnost ljudskih odnosa. U ontologiji stanja čestice su nerazlučive, i treba ih razmatrati isključivo u okvirima nekog zamjetnog *broja*. Jedini entiteti koje bi se moglo utvrditi i imenovati u takvoj ontologiji su funkcije valova, i posredstvom njih vektori stanja - odakle je moguće analogijom povratiti smisao bratstvu, suosjećanju i ljubavi.

Hodali su cestom prema Ballyconneelyju; ocean je pred njima svjetlucao. Daleko na obzoru, sunce je zamicalo za Atlantik. Walcott je sve češće imao dojam da Djerzinsko-me misli kreću neizvjesnim, dapače mističnim stranputicama. On je sam ostao pobornik radikalnog instrumentalizma; školovan u tradiciji anglo-saksonskog pragmatizma, te obilježen radom Bečkog kruga, bio je pomalo sumnjičav prema Comteovom djelu, koje je u njegovim očima bilo još previše romantičarsko. Walcott je naglašavao kako pozitivizam, za razliku od materijalizma koji je zamijenio, može utemeljiti novi humanizam, i to zapravo po prvi put (jer materijalizam je u biti nepomirljiv s humanizmom, i naposljetku će ga uništiti). No unatoč tome materijalizam je imao svoju povijesnu važnost: trebalo je prijeći prvu prepreku, a to je bio Bog; ljudi su je prešli, i našli se preplavljeni tjeskobom i sumnjom. No danas je prijedena još jedna prepreka; a to se dogodilo u Kopenhagenu. Nije im više potreban Bog, niti uvjerenje u neku prikrivenu zbilju. »Postoje ljudska opažanja«, govorio je Walcott, »ljudska svjedočanstva, ljudski doživljaji; postoji razum koji povezuje ta opažanja, i emocije koje ih oživljuju. Sve se to odvija u odsutnosti bilo kakve metafizike ili ontologije. Više nemamo potrebu razmišljati o Bogu, o prirodi ili zbilji. O

rezultatima eksperimenata može se u znanstvenoj zajednici postići sporazum putem razborite medusubjektivnosti; ekperimente povezuju teorije, koje moraju koliko je moguće zadovoljiti načelo ekonomičnosti, i koje nužno moraju biti oborive. Imamo taj svijet koji možemo osjetiti, doživjeti, ljudski svijet.«

Njegov je stav bio bez slabih točaka, Djerzinski je toga bio svjestan: je li potreba za ontologijom dječja bolest ljudskog duha? Pretkraj 2005. godine, prigodom putovanja u Dublin, otkrio je *Book of Kells*. Hubczejak bez kolebanja tvrdi da je susret s tim iluminiranim rukopisom nevjerovatno složene forme, koji su vjerojatno napisali irski fratri u VII. stoljeću našeg doba, zacijelo bio presudan trenutak u razvoju njegove misli, i da mu je vjerojatno upravo du lje promišljanje tog djela omogućilo da, putem niza intuitivnih vizija koje nam se retrospektivno doimaju čudesnima, prevlada složenost proračuna energetske stabilnosti u makromolekulama koje se susreću u biologiji. Čak i ako se ne složimo sa svim Hubczejakovim tvrdnjama, treba priznati da je *Book of Kells* tijekom stoljeća uvijek u svojim tumačima pobuđivao iskaze gotovo ushićenog divljenja. Možemo, primjerice, citirati kako je tu knjigu 1185. opisao Giraldus Cambrensis:

Ova knjiga objedinjuje sva četiri Evanđelja kako su zapisana u tekstu Svetog Jeronima, i gotovo jednak broj crteža kao i stranica, a svi su ukrašeni prekrasnim bojama. Tu se može promatrati lice božanske preuzvišenosti, čudesno narisano; tamo pak mistična prikazanja evanđelista, od kojih neki imaju šest krila, neki četiri, neki dva. Tu će se ugledati orla, tamo bika, ovdje čovječje lice, tamo lavlje, i još gotovo bezbroj drugih crteža. Razgledavajući ih nehajno, usput, moglo bi se pomisliti da su to samo črčkarije, a ne brižljive kompozicije. Neće se zamijetiti ništa tankočutno, premda je tu sve tankočutno. No ako si čovjek daje truda da ih pomno promotri, da okom prodre u tajnu njihove umjetnosti, otkrit će takvu složenost, tako profinjenu i tankočutnu, takvu gustoću, isprepletenost i nerazmrsivost, tako svježje i blistave boje, da će bez okolišanja ustvrditi kako sve te stvari zacijelo nisu čovječje, već anđeosko djelo.

Također se lako složiti s Hubczejakovom tvrdnjom da se svaka nova filozofija, čak i kada je iskazana u formi čisto logičke aksiomatike, zapravo uklapa u novu vizualnu koncepciju svijeta. Donijevši čovječanstvu tjelesnu besmrtnost, Djerzinski je dakako iz temelja promijenio naše poimanje vremena; ali njegova je najveća zasluga, tvrdi Hubczejak, što je utvrdio elemente nove filozofije prostora. Kao što je slika svijeta upisana u tibetanski budizam nedjeljiva od dugotrajnog promatranja beskonačnih i kružnih figura kakvima se služe *mandale*, kao što si možemo vjerno dočarati Demokritovu misao promatrajući bljesak sunca na bijelim stijenama, na nekom grčkom otoku, jednog poslijepodneva u kolovozu, tako će nam i Djerzinskijeva misao postati pristupačnijom ako se udubimo u tu beskonačnu arhitekturu križeva i spirala koja čini ornamentalni temelj *Book of Kells*, ili ako iščitavamo veličanstvenu *Meditaciju o ispreplitanju*, koja je objavljena zasebno od *Clifdenskih zapisa*, i za koju ga je nadahnulo to djelo.

Prirodni su oblici, zapisao je Djerzinski, ljudski oblici. U našem se mozgu ukazuju trokuti, grananja i ispreplita-nja. Mi ih prepoznajemo, prosuđujemo ih; mi živimo usred njih. Usred naših tvorevina, ljudskih tvorevina, priopćivih ljudima, razvijamo se i umiremo. Usred prostora, ljudskog prostora, utvrđujemo mjere; tim mjerama stvaramo prostor, prostor između naših instrumenata.

Neobrazovanog čovjeka, nastavlja Djerzinski, pojam prostora užasava; zamišlja daje nepregledan, mračan kao noć, da zjapi. Bića zamišlja u elementarnom obliku kugle, izdvojene u prostoru, šćućurene u prostoru, zgnječene vječnom prisutnošću tri dimenzije. Užasnuta pojmom

prostora, ljudska se bića šćućure; hladno im je, boje se. U najboljem, slučaju prelaze prostor, tužno se pozdravljaju usred prostora. No taj je prostor u njima samima, ne radi se ni o čemu drugom do njihove vlastite mentalne tvorevine.

U tom prostoru kojeg se boje, dalje piše Djerzinski, ljudska bića uče živjeti i umirati; usred njihova mentalnog prostora nastaje razdvojenost, udaljavanje i patnja. Ovome se može malo što dodati: ljubavnik čuje zov svoje ljubljene, preko oceana i planina; preko planina i oceana, majka čuje zov svojeg djeteta. Ljubav povezuje, i povezuje zauvijek. Čineći dobro, povezujemo se, čineći zlo se razdvajamo. Razdvojenost je drugo ime zla; to je, također, drugo ime laži. Doista postoji jedino veličanstveno, bezgranično i uzajamno ispreplitanje.

Hubczejak je ispravno zamijetio da najveća Djerzin-skijeva zasluga nije što je znao nadići koncept osobne slobode (jer taj je koncept već uvelike izgubio vrijednost u njegovo vrijeme, i svatko je barem prešutno priznavao da se na njemu ne može temeljiti nikakav ljudski napredak), nego što je svojim, istina pomalo upitnim tumačenjima postulata kvantne mehanike, uspio povratiti uvjete u kojima je ljubav moguća. S tim u vezi treba još jednom prizvati Annabellen lik: premda nije osobno doživio ljubav, Djerzinski je posredstvom Annabelle mogao o njoj stvoriti pojam; mogao je spoznati da se ljubav, na određen način i još neodređenim modalitetima, može dogoditi. Ta ga je ideja vrlo vjerojatno vodila tijekom posljednjih mjeseci razvoja njegove teorije, razdoblja o kojem nam je poznato tako malo pojedinosti.

Prema svjedočanstvima malobrojnih osoba koje su ga vidale u Irskoj posljednjih tjedana, Djerzinski se doimao kao da ga je preplavilo neko prihvaćanje. Njegovim tje-skobnim i nestalnim licem kao da je zavladao spokoj. Odlazio je na duge, sanjarske šetnje bez određenog cilja, niz *Sky Road*; hodao bi ususret nebu. Cesta prema zapadu vijugala je uz brda, čas strma, čas blaga. More je svjetlucalo, odbijalo promjenjivu svjetlost prema zadnjim hridima. Brzo putujući na obzorju, oblaci su tvorili blistavu i bezobličnu masu, u kojoj je bilo neke čudne materijalne prisutnosti. Dugo bi hodao, bez napora, lica poškropljenog laganom vodenom izmaglicom. Njegov je rad, znao je, bio završen. U prostoriji koju je pretvorio u ured, čiji je prozor gledao na rt Errislannan, uredio je svoje bilješke — nekoliko stotina stranica, na kojima se bavio najraznovrsnijim temama. Rezultati njegova znanstvenog rada u strogom smislu riječi stali su na osamdeset tipkanih stranica - nije ocijenio potrebnim da posebno ispiše proračune.

Predvečer 27. ožujka 2009. uputio se u glavnu poštu u Galwayu. Jedan je primjerak svojeg rada poslao Akademiji znanosti u Parizu, drugi u Veliku Britaniju, časopisu *Nature*. Ono što je uslijedilo posve je neizvjesno. Činjenica da je njegov auto pronađen u neposrednoj blizini Aughrus Pointa prirodno je upućivala na samoubojstvo — utoliko više što ni Walcott niti ijedan tehničar u centru nisu prema takvoj mogućnosti pokazali istinsko čuđenje. »Nosio je u sebi nešto jezivo tužno«, izjavit će Walcott, »mislim da je to najtužniji čovjek kojeg sam u životu sreo, štoviše riječ tuga mi se čini preslaba: bolje bi bilo reći da je nešto u njemu bilo uništeno, potpuno razoreno. Uvijek sam imao dojam da mu je život opterećenje, da je prestao osjećati i najmanju povezanost s ičime živim. Mislim da je izdržao točno koliko je bilo potrebno da dovrši svoj rad, i da nitko od nas ne može zamisliti koliko je napora u to morao uložiti.«

Kako je nestanak Djerzinskoga ostao ovijen tajnom, činjenica da mu tijelo nikada nije pronađeno pothranila je legendu, vrlo tvrdokornu, prema kojoj je otišao u Aziju, točnije u Tibet, kako bi svoj rad iskušao u srazu s nekim učenjima budističke tradicije. Ta je hipoteza danas

jednodušno odbačena. Kao prvo, nije otkriven nikakav trag zračnog putovanja s polaskom iz Irske; ujedno, crteži na posljednjim stranicama njegove bilježnice, neko vrijeme smatrani mandalama, naposljetku su prepoznati kao kombinacije keltskih simbola bliskih onima iz *Book of Kells*.

Danas mislimo daje Michela Djerzinskog smrt zatekla u Irskoj, upravo tamo gdje je po vlastitom izboru proveo svoje posljednje godine. Mislimo također da je dovršivši rad, ne osjećajući ništa što bi ga povezivalo s ljudima, odlučio umrijeti. Brojna svjedočanstva potvrđuju njegovu opčinjenost tom krajnjom točkom zapadnjačkog svijeta, uvijek obasjanom nestalnom i blagom svjetlošću, kojom se volio šetati, u kojoj se, kako je zapisao u jednoj od svojih posljednjih bilješki, »stapaju nebo, svjetlost i voda«. Danas mislimo da je Michel Djerzinski ušao u more.

O životu, tjelesnom izgledu, karakternim obilježjima likova koji se pojavljuju u ovoj pripovijesti, znamo brojne pojedinosti; ovu knjigu unatoč svemu treba smatrati fikcijom, vjerodostojnom pričom utemeljenom na djelomičnim sjećanjima, a ne odrazom jednosmislene i provjerljive istine. Objavljivanje *Clifden Notes*, složenog spleta uspomena, osobnih dojmova i teorijskih promišljanja koje je Djerzinski bacio na papir između 2000. i 2009, istodobno s radom na svojoj velikoj teoriji, uvelike će nas uputiti u događaje u njegovom životu, važne odluke, sukobe i drame koji su odredili njegovu osobenu viziju postojanja, no ipak u njegovom životopisu kao i u njegovoj osobi ostaje mnogo sjenovitih mjesta. Ono što slijedi, međutim, pripada Povijesti, i događaji proistekli iz objavljivanja njegova rada toliko su puta prepričani, komentirani i analizirani da ćemo se zadovoljiti kratkim sažetkom.

Objavljivanje osamdeset stranica koje objedinjuju posljednja Djerzinskijeva istraživanja, u separatu časopisa *Nature*, u lipnju 2009, odmah je poput golema vala uzdrvalo znanstvenu zajednicu. Posvuda u svijetu deseci istraživača na polju molekularne biologije pokušali su sami izvršiti opisane eksperimente, provjeriti pojedine stavke priloženih proračuna. Nakon nekoliko mjeseci pojaviše se prvi rezultati, a zatim se iz tjedna u tjedan nastaviše umnažati, svi do jednog savršeno precizno potvrđujući valjanost početnih pretpostavki. Krajem 2009. više nije moglo biti nikakve sumnje: Djerzinskijevi su rezultati bili valjani, moglo ih se smatrati znanstveno dokazanim. Praktične su posljedice, dakako, bile vrtoglave: svaki genetski kod, ma koliko složen, može se preispisati u standardnoj, strukturno stabilnoj formi, koja ne podliježe poremećajima i mutacijama. Svakoj se stanici stoga može pridati neograničena sposobnost uzastopne replikacije. Svaka životinjska vrsta, ma kako visokog evolucijskog stupnja, može se pretvoriti u srodnu vrstu sposobnu za reprodukciju kloniranjem, i besmrtnu.

Kada je otkrio Djerzinskijev rad, istodobno sa stotinama istraživača na planetu, Frederic je Hubczejak imao dvadeset sedam godina, i dovršavao je doktorat iz biokemije na Sveučilištu Cambridge. Nemirna, nestalna, smetena duha, nekoliko je godina bio tumačio Europom — tragovi su mu slijedom zapisani na sveučilištima u Pragu, Gottingenu, Montpellieru i Beču - u potrazi za, prema njegovim vlastitim riječima, »novom paradigmatom, ali i nečime drugim: ne samo drugačijim pogledom na svijet, nego i drugačijim vlastitim položajem u odnosu na njega«. U svakom slučaju bio je prvi, i godinama jedini, koji je branio radikalnu tezu proisteklu iz Djerzinskijeva rada:

čovječanstvo će nestati; čovječanstvo će stvoriti novu vrstu, spolno neodređenu i besmrtnu, koja će prevladati osobnost, razdvojenost i razvoj. Suvišno je spominjati kolike je izljeve netrpeljivosti taj projekt pobudio kod sljedbenika vjera utemeljenih na Božjoj objavi - judaizam, kršćanstvo i islam, napokon jednom suglasni, zajedno baciše anatemu na taj rad »koji grubo ugrožava ljudsko dostojanstvo, zasnovano na pojedinačnosti odnosa sa Stvoriteljem«; jedino su budisti upozorili da se Budina misao začela upravo na spoznaji te tri tegobe, starosti, bolesti i smrti, i da Prosvijetljeni, premda se nadasve posvetio meditaciji, ne bi nužno unaprijed odbacio tehničko rješenje problema. Kako god bilo, Hubczejak se razvidno nije mogao nadati osobitoj podršci postojećih vjera. No više iznenađuje što je odgovor tradicionalnih pobornika humanizma bio radikalno odbijanje. Iako nam se ti pojmovi danas doimaju teško shvatljivima, treba se prisjetiti središnjeg položaja koje su ljudi materijalističkog doba (odnosno tih nekoliko stoljeća koja razdvajaju nestanak srednjovjekovnog kršćanstva od objavljivanja Djerzinskijeva rada) pridavali pojmovima *osobne slobode, ljudskog dostojanstva i napretka*. Zbrkanost i proizvoljnost tih pojmova dakako je spriječila da budu imalo društveno djelotvorni - stoga se

ljudska povijest od XV. do XX. stoljeća našeg doba može opisati nadasve kao povijest progresivnog razdvajanja i rasapa; unatoč tome, obrazovani ili poluobrazovani slojevi društva koji su koliko-toliko pridonijeli ustoličenju tih pojmova, osobito su se grčevito uhvatili za njih, pa je razumljivo daje Frederic Hubczejak prvih godina susretao toliko poteškoća u prenošenju svoje poruke.

Priča o tih nekoliko godina koliko je Hubczejaku trebalo da nametne projekt, koji je na početku primljen s osudom i jednoglasnim gnušanjem sve većeg dijela svjetskog javnog mnijenja da bi ga naposljetku financirao Unesco, ujedno je i portret tog iznimno prodornog, energičnog čovjeka, pragmatična koliko i domišljata uma -portret nedvojbeno iznimnog pokretača ideja. Sam, doduše, nije imao kapacitet velikog istraživača; ali znao je izvući korist iz jednodušnog poštovanja koje su u međunarodnoj znanstvenoj zajednici pobuđivali ime i rad Michela Djerzinskog. Još ga je manje krasio duh izvornog i ozbiljnog filozofa; ali uspio je, svojim predgovorima i komentarima različitih izdanja *Meditacije o ispreplitanju* i *Clif-denskih zapisa*, Djerzinskijeve misli predstaviti na dojmljiv koliko i precizan način, dostupan širokoj publici. Prvi Hubczejakov članak, *MichelDjerzinski i kopenhagensko tumačenje*, unatoč takvom naslovu napisan je kao dugačka meditacija nad ovim Parmenidovim zapažanjem: »Cin misli i predmet misli se stapaju.« U svojem sljedećem uratku, *Traktatu o konkretnom ograničenju*, kao i onom jednostavnije naslovljenom *Stvarnost*, pokušao je ostvariti neobičnu sintezu logičkog pozitivizma Bečkog kruga i Comte-ovog vjerskog pozitivizma, ne prezajući od mjestimičnih lirskih uzleta, kao što svjedoči ovaj često citirani ulomak: »Ne postoji vječna tišina beskrajnih prostranstava, jer u zbi lji ne postoji ni tišina, ni prostranstva, ni praznina. Svijet koji poznajemo, svijet koji stvaramo, taj ljudski svijet je obao, gladak, homogen i topao poput ženske grudi.« U svakom slučaju, znao je sve široj publici usaditi ideju da čovječanstvo, na razvojnom stupnju koji je doseglo, može i mora nadzirati cjelokupnost evolucije svijeta — a poglavito može i mora nadzirati vlastitu biološku evoluciju. U toj je borbi pridobio dragocjenu potporu određenog broja neokantovaca, koji su, okoristivši se globalnim slabljenjem misli ničeanskog nadahnuća, preuzeli nadzor nad više važnih upravljačkih poluga u intelektualnom, akademskom i nakladničkom svijetu.

Prema općem uvjerenju, istinska je Hubczejakova genijalnost bila ipak u tome što je, nevjerojatno preciznom procjenom ciljeva, uspio u svoju korist okrenuti tu skrpanu i zbrkanu ideologiju koja se pojavila krajem XX. stoljeća pod nazivom *New Age*. Prvi je u svoje doba uvidio da iako se na prvi pogled sastoji od gomile zastarjelih, proturječnih i smiješnih praznovjerja, *New Age* pruža odgovor na zbiljsku patnju proisteklu iz psihološkog, ontološkog i društvenog rasapa. Bez obzira na svoj gnusan spoj temeljne ekologije, tradicionalnog svjetonazora i »svetinja« naslijeđenih od hippie pokreta i Esalenske misli, *New Age* je odražavao istinsku želju za raskidom s XX. stoljećem, njegovom nemoralnošću, njegovim individualizmom, njegovom anarhističkom i antisocijalnom dimenzijom; svojom je tjeskobnom savješću ukazivao kako nijedno društvo nije održivo bez objedinjujuće osobine neke vjere, ma kakva ona bila; ustvari je odašiljao snažan poziv na promjenu paradigme.

Više od ikoga svjestan kako su neki kompromisi nužni, Hubczejak će bez ustezanja, u okviru »Pokreta Ljudskog Potencijala«, koji je osnovao krajem 2011. godine, u vlastite svrhe preuzeti neke teme koje je neupitno otvorio *NeicAge*, od »uspostave Gaina korteksa«, do znamenite usporedbe »10 milijardi osoba na zemljinoj kugli — 10 milijardi neurona u ljudskom mozgu«, od poziva na ustanovljenje svjetske vlade na temeljima »novog saveza«, pa do gotovo reklamnog slogana: »BUDUĆNOST JE ŽENSKOG RODA«. To je učinio s tolikim umijećem da je pobudio

divljenje većine promatrača, brižljivo izbjegavši svaki ispad iracionalnosti ili sektašenja, ujedno uspjehom pridobiti snažnu potporu unutar znanstvene zajednice.

Određeni cinizam koji tradicionalno prati proučavanje ljudske povijesti uglavnom je sklon »umijeće« prikazivati temeljnim čimbenikom uspjeha, premda ono samo po sebi, u odsutnosti čvrstog uvjerenja, nije kadro dovesti do zbiljski odlučne preobrazbe. Svi oni kojima se ukazala prigoda da upoznaju Hubczejaka, ili da mu se suprotstave u kakvoj raspravi, suglasno ističu kako je izvor njegove moći uvjeravanja, neodoljivosti i iznimne karizme bio u njegovoj posvemašnjoj jednostavnosti, u autentičnom samopouzdanju. U svakoj je prilici govorio gotovo točno ono što je mislio - i to je na njegove suparnike, sputane različitim opterećenjima i zazorima proisteklim iz preživjelih ideologija, imalo razoran učinak. Jedna od prvih zamjerki upućenih njegovom projektu odnosila se na ukidanje spolnih razlika, tako temeljnih za ljudski identitet. Hubczejakov je odgovor bio da se ne radi o produženju ljudske vrste sa svim njezinim obilježjima, već o stvaranju nove inteligentne vrste, i da nestanak spolnosti kao modaliteta reprodukcije ne znači nestanak seksualnog užitka - već upravo suprotno. Nedugo ranije otkrivene su kodirajuće sekvence koje tijekom embriogeneze izazivaju nastanak Krauseovih tjelešaca; kod ljudske vrste u njezinom dotadašnjem stanju, ta su tjelešca bila škrto raspoređena površinom dražice i glavića. No nema prepreke da ih se u budućem stanju razmnoži površinom kože - i tako u sferi užitka stvori nove i gotovo nezamislive erotske doživljaje. Druge su se kritike - vjerojatno dalekosežnije - usredotočile na činjenicu da bi u novoj vrsti, stvorenoj na osnovi Djerzinskijevog rada, svi pojedinci nosili isti genetski kod; jedan od temeljnih čimbenika ljudske osobnosti na taj bi način nestao. Hubczejak je u žaru uzvraćao kako je upravo ta genetska jedinstvenost na koju smo, uslijed tragičnog obrata, tako komično ponosni, glavni uzrok naše nesreće. Viđenju da je ljudska osobnost u opasnosti da nestane suprotstavljao je konkretan i opipljiv primjer pravih blizanaca, koji unatoč strogo istovjetnoj genetskoj baštini tijekom svoje pojedinačne sudbine razvijaju vlastitu osobnost, pritom ujedno ostajući povezani nekim tajanstvenim bratstvom - bratstvom koje je, prema Hubczejakovom mišljenju, najneophodniji čimbenik pomirenja razjedinjenog čovječanstva.

Nema nikakve dvojbe da je Hubczejak bio iskren kada se prikazivao običnim Djerzinskijevim sljedbenikom, izvršiteljem čija je jedina ambicija praktično primijeniti učiteljeve ideje. O tome svjedoči, primjerice, njegova odanost čudnoj ideji iznesenoj na 342. stranici *Clifdenskih zapisa*: broj pojedinaca nove vrste mora trajno ostati jednak prvobitnom broju; treba stoga stvoriti jednog pojedinca, zatim dva, pa tri, pa pet... ukratko, brižljivo slijediti dijeljenje prvih brojeva. Cilj je, dakako, održati broj pojedinaca djeljivim jedino sa samim sobom i s jedinicom, kako bi se pozornost simbolički usmjerila na opasnost koju u svakom društvu predstavlja izdvajanje skupina; no reklo bi se da Hubczejaku, kada je taj uvjet uvrstio na popis zadataka, na kraj pameti nije bilo da promisli njegovo značenje. U širem smislu, zbog svojeg usko pozitivističkog iščitavanja Djerzinskijevog rada neprestano je podcjenjivao doseg metafizičkog preobrata koji će nužno pratiti tako korjenitu biološku mutaciju - mutaciju zapravo bez presedana u ljudskoj povijesti.

To grubo nerazumijevanje filozofskih ciljeva projekta, pa čak i *s&mogpojma* filozofskog cilja, ipak neće nimalo zapriječiti, pa ni usporiti njegovo ostvarenje. To govori u kolikoj se mjeri u svim slojevima zapadnjačkih društava, kao i u tom naprednijem segmentu koji je predstavljao pokret *NetuAge*, raširilo shvaćanje da je korjenita mutacija postala neophodnom za opstanak društva - mutacija koja bi povratila vjerodostojan smisao skupnosti, trajnosti i svetinji. To govori također i u kojoj su mjeri filozofska pitanja u duhu javnosti izgubila vezu s ikakvim jasno

određenim predmetom. Opća komičnost u koju je, nakon desetljeća bezumnog precjenjivanja, potonuo rad Foucaulta, Lacana, Derride i Deleuzea nije otvorila prostor nikakvoj novoj filozofiji, već je naprotiv osramotila sve intelektualce koji su se pozivali na »humanističke znanosti«; prevlast znanstvenika u svim sferama misli otada je postala neizbježna. Čak i sporadično, proturječno i nestalno zanimanje koje su pobornici *NeivAgea* povremeno glumili za ovo ili ono uvjerenje proisteklo iz »drevnih duhovnih tradicija«, samo je ukazivalo na njihov strahovit očaj, na granici shizofrenije. Kao i svi ostali članovi društva, a možda i još više od njih, ustvari su se pouzdavali jedino u znanost, znanost im je bio jedinstveni i neoborivi kriterij istinitosti. Kao i svi ostali članovi društva, u dubini svoje duše vjerovali su da rješenje svakog problema — uključujući psihološke, sociološke ili općenitije govoreći ljudske - može biti jedino tehničke prirode. Stoga nije bilo osobitog izgleda da će Hubczejaku netko proturječiti kada je godine 2013. izbacio svoj znameniti slogan, koji će uskomešati javno mnijenje u planetarnim razmjerima: »MUTACIJA NEĆE BITI MENTALNA, NEGO GENETIČKA.«

Prvi su zajmovi u Unesco-u izglasani godine 2021; ekipa istraživača pod Hubczejakovim vodstvom odmah se dala na posao. Istini za volju, na znanstvenoj razini nije bogznačime upravljao; ali pokazat će se zadivljujuće djelotvornim u ulozi koju bismo mogli nazvati »odnosima s javnošću«. Prvi su se rezultati pojavili zapanjujuće brzo; tek se mnogo kasnije doznalo da su brojni istraživači, članovi ili pobornici »Pokreta Ljudskog Potencijala«, zapravo već davno prije, ne čekajući zeleno svjetlo Unesco-a, počeli raditi u svojim laboratorijima u Australiji, Brazilu, Kanadi ili Japanu.

Prvo je biće, prvi izdanak nove inteligentne vrste koju je stvorio čovjek »prema svojoj slici i prilici«, nastalo na dan točno dvadeset godina nakon nestanka Michela Djer-zinskoga. Također u počast Djerzinskome, iako u ekipi nije bilo nijednog Francuza, sinteza je izvedena u laboratoriju Instituta za molekularnu biologiju u Palaiseauu. Televizijski je prijenos tog događaja dakako polučio strahovit dojam - koji je čak daleko nadmašio dojam što je otprilike šezdeset godina ranije, jedne srpanjske noći 1969, ostavio izravni prijenos prvih čovjekovih koraka na Mjesecu. Uvertira u reportažu bio je Hubczejakov kratki govor, u kojem je sa svojom uobičajenom brutalnošću izjavio kako čovječanstvo može biti ponosno što je »prva vrsta živih bića u poznatom svemiru koja je sama stvorila okolnosti za vlastitu zamjenu«.

Danas, pedesetak godina kasnije, zbilja je uvelike potvrdila proročanski sadržaj Hubczejakovih riječi - i to u mjeri koju on vjerojatno nije mogao ni naslutiti. Još živi nešto ljudi stare rase, navlastito u područjima koja su dugo bila izvrgnuta utjecaju tradicionalnih vjerskih doktrina. Njihov se prirodni prirast, međutim, smanjuje iz godine u godinu, i danas izgleda da je njihovo izumiranje neminovno. Suprotno svim pesimističnim predviđanjima, to se izumiranje odvija mirno, unatoč pokojem izdvojenom ispadu nasilja, čiji je broj u neprestanom padu. Čak je iznenađujuće s koliko su blagosti, s koliko pomirenosti sa sudbinom, a možda i potajnog olakšanja, ljudi prihvatili vlastiti nestanak.

Raskinuvši obiteljske veze koje su nas spajale s čovječanstvom, mi živimo. Prema procijeni ljudi, živimo sretno; istina je da smo znali prevladati njima nesavladljivu moć egoizma, okrutnosti i gnjeva; u svakom slučaju, živimo drugačijim životom. Znanost i umjetnost postoje i u našem društvu; no potraga za Istinitim i Lijepim, manje poticana žalcem osobne taštine, neupitno je manje goruće prirode. Ljudima stare rase naš svijet ostavlja dojam raja. Uostalom,

katkad nam se dogodi da sami sebe nazovemo - istina, u blago humorističnom tonu - tim imenom »bogovi« kojim su se oni toliko zanosili.

Povijest postoji; ona se nameće, ona vlada, njezin je učinak neminovan. No šire od strogo povijesne razine, krajnja je nakana ovog djela odati počast toj nesretnoj i hrabroj vrsti što nas je stvorila. Toj patničkoj i bijednoj vrsti, što se tek neznatno razlikuje od majmuna, a koja je ipak u sebi nosila toliko plemenitih težnji. Toj rastrganoj, proturječjima izmučenoj vrsti, individualističkoj i svad ljivoj, bezgranično sebičnoj, katkad sposobnoj za nečuvene eksplozije nasilja, no vrsti koja svejedno nikad nije prestala vjerovati u dobrotu i ljubav. Toj vrsti koja je također, po prvi put u povijesti svijeta, uspjela zamisliti mogućnost nadilaženja sebe same; i koja je, nekoliko godina kasnije, to nadilaženje znala provesti u djelo. U ovom trenu kada posljednji izdanci čovječanstva samo što nisu ugasli, cijenimo legitimnim odati mu posljednju počast; počast koja će i sama naposljetku izbljedjeti i potonuti u pijesak vremena; no ipak je bilo neophodno da se ta počast barem jednom oda. Ova je knjiga posvećena čovjeku.